

ТЕОДОСІЙ САМОТУЛКА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ІГРАХ

ЗАХИСНИКИ
РІДНОГО ВОГНИЩА

Історичні ігри для новачат

ТОМ I

Видавництво М. П. Коць
Київ—Нью-Йорк
1995

ISBN 5-87534-036-3

© Теодосій Самотулка, 1995р.

Підп. до друку 10.01.95. Формат 70x108 1/16. Ум. друк. арк. 30,45. Обл.- вид. арк. 32,5.
Тираж 5000 прим. Зам. 4-290

Оригінал-макет виготовлений видавництвом «Фенікс».
Надруковано на ККДНК, Київ, вул. Б. Хмельницького, 19.

МАКСИМ КУРИС

Народився 28.02.1901 в селі Кризе, район Бережани, Західна Україна.
Помер 27.09.1991 в Лексингтоні, Нью-Йорк, США. Похоронений на Українському Православному цвинтарі в Бавнд Брук, Нью Джерзі.
Ця перша книжка «Історія України в Іграх» видана фондом із завічання сл. п. Максима Куриса, який був другом пластової молоді й на його послістях таборували пластунки й пластуни.
Колишній воєк Української Галицької армії, — на чужині, — самоосвітою, патріотизмом, діловістю, мистець-маляр, самоук, став зразком шляхетної людини, — завіщавши своє майно на видання освітніх і виховних підручників.

*Присвячую
незабутній донечці Ісі*

У перших трьох роках свого життя Лариса виявила ознаки небуденної особистості. Вона, поборюючи перешкоди, фатально наразила своє життя, щоб зробити «добрий вчинок» для товариша забави. Так безповоротно затихли дитячі звуки її улюбленої пісні «Ой, дівчино, шумить гай» в дні 29 травня 1968 р.

ЗМІСТ

Передмова	7
Вступ	9
Початкові заняття	60
Текст Рад: I. Рада захисників родинної хати	94
II. Рада захисників Пласту	117
III. Рада захисників трипільської культури	136
IV. Рада захисників України	150
V. Рада захисників Шевченкового Заповіту	174
VI. Рада захисників «Каменярів» Івана Франка	193
VII. Рада захисників «Велета» Лесі Українки	204
VIII. Рада захисників лицарства меча і слова	219
IX. Рада — вогник великого осяння	242
Практичний коментар	259
Додаткові матеріали	319
Література	330

складність. Ушинський обстоював право жінки-матері й виховниці на її всебічну освіту, на її високий культурний розвиток.

Антін Макаренко — відомий з його особливого педагогічного погляду: виховувати дітей в колективі і для колективу. Думки з його творів: колектив, «будучи загальним та єдиним, в той же час дає можливість кожній окремій особистості зберігати свою індивідуальність.» «Виховувати дитину — значить виховати у неї перспективні шляхи». Виховні елементи: праця, лад, дисципліна, звички.

Педагогічне мислення Василя Сухомлинського, видатного педагога, було скероване на розвиток моральних якостей характеру, на набування знання, на розуміння процесів природи, на самовиховання. «Він намагався так виховувати дітей, щоб вони зростали здоровими, веселими й працьовитими, щоб шкільна наука не пригнічувала й не відштовхувала їх, а помалу, обережно привчала до наполегливої розумової праці,.. все досконаліше й ширше пізнавати світ». (Наталя Забіла)

Григорій Ващенко, український педагог відомий на американському континенті із його праць про «Виховний ідеал» та й інших. На думку Г. Ващенка — «У виборі ідеалу людини велику роль мають відігравати традиції... Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії, найбільш відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості і в творах кращих мистців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу».

Це були б різні думки педагогічного мислення минулих днів.

Швидкозмінне сьогоднішнє заставляє нас задуматися над тим, як виховувати дітей тепер, дітей, які живуть скромним, але сьогоднішнім днем. У наших роздумах варто взяти до уваги думку Ш. Бюглер: «Із сучасного життя дитини виникає перспективне життєве орієнтування дорослого». Концепт сучасного виховання повинен бути зрозумілий так для батьків і педагогів шкіл, як і виховників дитячих і молодечих організацій. Зараз не кожний людський ум є свідомий того, що діється в світі; для пр. бездумне вирубування лісів, забруднювання повітря і води, та інші екологічні небезпеки. Тому й актуальні ще є думки Т. Шевченка про перевиховання українського народу, а також К. Ушинського, що «Громадське виховання тільки тоді буде дійовим, коли його питання стануть громадськими питаннями для всіх і сімейними питаннями для кожного», та ще й інших науковців, що висловлюють погляди щодо самовиховання. Тепер більше як колинебудь потрібна нам трансформація в мисленні, поведінці та діях. Ми зуміємо зберегти себе при існуванні тоді, коли матимемо здібність все нове швидко підмічати, критично його розцінювати, чи воно принесе нам добро чи лихо. Для прикл. у захопленні поступом американців не завжди задумуємося над тим, чи все, що походить з Америки, принесе нам користь. Нам важливо стати технологічно грамотними та набувати навіть у чужого відповідні знання і вміння для нашого розвитку.

Наше майбутнє залежатиме від розв'язки питання виховання дітей. Вихідними міркуваннями для формулювання думок і положень щодо сучасного виховання такі: 1. Суттєві риси нашої стародавньої культури, яка зберегла нас біологічно й національно по сьогоднішній день; 2. Теперішні потреби України вкл. з потребами кожного українця; 3. Аспект майбутньої України. Ідучи за вказівками Т. Шевченка «І чужого научайтесь, Й свого не цурайтесь!», а також «Як би ви вчилися так, як треба, То й мудрість би була своя...», слід нам відповідно використовувати думки педагогів і науковців світу в процесі формулювання думок та складання виховної програми для сучасного виховання дітей.

У перехідній фазі нашого сьогоднішнього життя ми можемо бути дещо розгубленими у питаннях змінних вартостей і т. ін. На перехрестях шляхів

до майбутнього нам треба шукати за орієнтиром, яким була й є наша культура. Підхоже для нашого мислення є визначення культури Ш. Бюглер: «це духовні надбання народу, що виникли із праці, мислення і життєвого досвіду багатьох генерацій, які далі розвиваються або здійснюються в інших формах». Для глибшого і кращого розуміння поняття культури цінна є думка В. Вандербурга: «Культура так, як вона набула процесом соціалізації, є способом життя в дійсності, що базується на певній організації розуму*. Отже культуру можна розуміти як суспільну екологію спільноти».

Також важливі думки висловив Юрій Липа («Призначення України», ст. 177): «Чим старша раса, отже чим глибше і різносторонніше виявила вже свій характер, тим більшу роль відіграє в ній традиція, повторність, а меншу — одиниця, експеримент, неповторність... Хліборобство й осілість дали «хліборобський культурний круг», який «дає найглибше підложжа духовності аж до наших днів... дає відвагу, почуття справедливості, гідність, відпорність і пристрасну любов до своєї землі». «У центрі духовності цього кола стоїть жінка-мати, істота, що єдина коло себе родину.» Родина є віссю нашої культури і то з часів трипільської доби.

Наша теперішня потреба та велике завдання — побудувати державу так, щоб вона могла розквітати. Німецько-мовна література багата на інформації як виховувати дітей і молодь в державно-творчому дусі. Деякі з них може й нам пригодяться. Г. Кершенштайнер радить виховувати в моралі чесноти, необхідні для життєвих інтересів цілості і для захисту лоді батьківщини. У цьому відношенні є важлива роль родини, яка приготувляла дітей для служби ідеям держави, ідеям гуманності, ідеям глобальної суспільності. Е. Гаазе кладе особливу увагу на питання суті суспільства, а саме: спільні інтереси та спільна воля, щоб їх здійснити. Держава — це система керування суспільством. Вона має владу й силу. Її громадяни повинні мати відчуття спільноти, смисл законності і справедливості.

П. Шмід у своїй праці «Батьківщина: безпека, тривалість і довіра. Заповнює такі елементи суті батьківщини: безпека, тривалість і довіра. Заповнює такою розвинутою людиною є задоволення потреб людини, зберігання традицій**, а для цього потрібна виразна поведінка*** його громадян, релігійне життя, в якому правда й любов домінує. Якість батьківщини залежить від дозрілої любові її громадян.

Вище згадані думки виявляють виразніше й більш конкретне уявлення щодо суспільного й державно-творчого виховання дітей і молоді.

Доречно буде згадати ще й інші аспекти виховної системи новачтва. Була вже мова про релігійно-моральне виховання, яке треба би було поглибити. Суспільне виховання є особливо важливе в процесі соціалізації дитини, засвоєння сенсу спільноти. Питання відповідного до віку фізичного виховання вимагає докладнішого з'ясування, бо відбуваються практики, які приносять дітям більше шкоди, як добра. Діти повинні мати достатнє уявлення щодо справ здоров'я тому й це питання є невід'ємною складовою частиною програми. Естетичне виховання є особливо наголошене в працях педагогів. Його часто пов'язують з природою — тому й природознавче та екологічне виховання має важливе місце в пластовій програмі. Музично-вокальне виховання є невіддільне в програмі дітей співучого українського народу. Не можна не згадати про такі аспекти виховання, які самочинно проникають у дію дитини, як майстрування з вимогою фізичного й розумового зусилля, щоб щось створити (трудова виховання), чи ігрова діяльність для заповнення потреби щось навчитися, стати технологічно грамотним і т. ін.

* Розум (маїнд) — в розумінні: певний характер мислення.

** Традиція — досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління.

*** Поведінка (поставка) — уміння поводити себе відповідно до встановлених правил.

У системі пластового виховання є суттєвим виховання характеру. Як розуміти це, що таке характер? Для ясності справи і для докладнішого порозуміння треба подати визначення характеру, а це суціль відносно постійних психічних властивостей індивіда, що впливають на його звичний спосіб поведінки. Психічні властивості, що утворюють характер, називаємо рисами характеру.

Наші міркування щодо утворювання рис характеру новачати, його ставлення до життя, до родини, до українського народу і т. ін. ідуть п'ятьма розвитковими спрямуваннями, які інколи себе частинно покривають чи доповнюють.

1) Щира любов Бога й України — це основне положення скавтського світу. Вона повинна бути не лише на словах, але засвідчена ділами: чи це буде молитва, чи допомога бідним, чи практикування традицій, чи вивчання української спадщини, чи по змозі участь у громадських акціях і т. п. Отож перше спрямування іде шляхами морально-етичного та патріотичного виховання.

2) Родина, важлива установа в українському суспільстві, — це перше середовище, в якому дитина формує своє «я», пізнає, що добре, а що зле, за своє собі правила родини та їх додержується, слухається батьків, допомагає їм в міру потреби, відноситься приязно не лише до батьків, але й інших членів родини. Добра родинна атмосфера, безпека, довіря один до одного сприяє здоровій соціалізації дитини, формування її сенсу спільноти, стилю її життя.

Другим середовищем, в якому кристалізується характер, є пластоє. Його творить виховник та інші новачата. Для ведення діяльності потрібний послух виховникові, дружні відносини між новачатами, цікаві стимулюючі ігри та інші заняття для успішного розвитку новачат.

3) Новача живе також поза домом, в школі, на таборі серед природи. Водно також виявляє доброзичливі стосунки з другими дітьми та старшими, старається робити всюди добрі вчинки, щоб допомогти старшим зокрема. Це відноситься також до його поведінки серед природи. Добрим учинком буде також і те, коли буде побиватися за те, щоб не було забруднення у парках чи в лісі, як також повітря та води.

4) В іграх виявляється якість поведінки новачати. Новача додержується правил у грі. Коли грачі не додержуються правил, сваряться і т. ін. гра не може провестися задовільно. Що ще вчить нас принцип «додержуйся правил у грі»? Новача контролює своє надмірне бажання виграти, umie виграти, але й вмie програти; щоб виграти треба співпрацювати; утворює відчуття групи та сенс спільноти. Важливе для ігрової ситуації: чесна гра, справедливість, фізична сила, спритність, респект до інших грачів.

5) Новача старається бути щораз ліпшим. Що це означає? Перш за все, новача докладає всіх зусиль, щоб задумане завдання по своїй силі якнайкраще виконати; коли постановить щось навчитися, не жалітиме труду, щоб це зробити. А зробіть — тоді є в нього заохота до дальшої праці, до набуття нових знань і вмінь, до самоосвіти, самовиховання. Знання і вміння, поставка є дуже важливі для самозбереження. Знання, комп'ютер та загалом технологічна грамотність, позитивне ставлення до праці, творчість — це передумова до успіху в житті, не лише для свого самоутвердження, але також бажання дати свій вклад для розвитку українського народу.

Підсумовуючи, коли все проходить безтурботно на згаданих шляхах спрямування, новача утворить очікувані риси характеру, необхідні звички, стане на шлях самовиховання.

Сучасне виховання дітей буде недостатне, коли в ньому буде відсутній футурологічний аспект, аспект майбутньої України. Журба про прийдешнє не є виключно наша, що так скажу локальна, але глобальна, а це

відвернути кризу життя на землі. Чорнобильська катастрофа, винищування тропічних пралісів над Амазонкою для прибутку декількох ненаситних підприємців і т. ін. є прикладом незрячої погоні за безмежним прибутком, без уваги на жителів країни. Глобальна криза не повинна бути нам чужа, хоч нашим ближчим і дуже важливим завданням є виховувати дітей так, щоб вирости в свідомості захищати себе й український народ перед знищенням, щоб привчалися свідомо творити наше майбуття на базі нашої культурної та історичної спадщини, інтегруючи при тому потрібне нам нове для кращої якості нашого життя особистого й національного.

Отож біологічне й культурно-національне самозбереження є основною спрямованістю у процесі виховання теперішніх дітей. Що ж суттєве для самозбереження? Прагнення зберегти своє життя або, інакше кажучи, відповідна постава. Цей вислів вимагає з'ясування для чіткого порозуміння. Постава — це психічний стан постійної готовності людини, в даному випадку пластуна, який як носій певних особистих рис і ознак і т. ін., робить усе, що в його силі, щоб захистити себе, а також і український народ перед національним гнітом і дбати про його розквіт. Психічна постава, що базується на твердому характері пластуна, відноситься так до фізичного самозбереження в ситуації дикої, безлюдної місцевості, як і до культурного та національного захисту. Постава — комплексне поняття, яке містить у собі таке, як: любов на пр. родини чи батьківщини, вміння зберегти спокій у складній ситуації (самоконтроль), розуміння своїх особистих обмежень, довір'я до себе, самовпевненість, співпраця, фізичне здоров'я і сила і т. ін. Згадані властивості можна утворювати шляхом виховання. Тому й потрібне відповідне індивідуальне й групове школення для набуття необхідних практичних знань і вмінь, а також таких властивостей як сенс спільноти, солідарність, співпраця.

Ми живемо в земній екосистемі. Науковці, футурологи є стурбовані долею людей на землі та її екологічними проблемами. Населення зростає, посилюється збідніння людей, голод у деяких країнах не припиняється, окупанти країн продовжують порушувати людські й національні права, забруднення повітря, води і т. ін. дальше загрожують здоров'ю жителів — все це веде до глобальної катастрофи. Отож другою спрямованістю у вихованні дітей є його екологічний аспект. Важливий він і тому, що пов'язаний із здоров'ям дітей. А нам потрібні здорові майбутні громадяни для успішної творчої діяльності. З дітьми можна провести чимало занять для вивчення природи, взаємозалежності між природою і людьми, які не мають бути природою, адміністраторами Землі, а її співжителами поруч із живою чи мертвою природою. Саме тепер є особливо важливий для нас принцип екологічного родізму чи, інакше кажучи, цілісності екологічного стану, що його треба сприймати як єдине ціле, а вслід за цим розв'язувати проблеми цілої екосистеми, а не лише поодинокі складові її частини. Такий виховний підхід дасть можливість дітям зрозуміти наші обмеження, обмеження ресурсів, потребу економити воду, папір і т. ін., потребу захисту тварин, рослин, а щодля важливіше спонукає їх набути ряд практичних умінь для самозбереження, та повести заходи для оздоровлення навколишнього, співпрацюючи із організаціями, що вже ведуть захисну акцію.

Для майбутнього розвитку особистого і національного є необхідна ще одна спрямованість, а це — технологічна грамотність, зокрема комп'ютерна, без якої в майбутньому не можна буде зумовити поступ, майже неможливо буде дати собі раду з перевантаженням інформацій чи загалом набуванням знань і вмінь. Спрямованість релігійного та національного виховання була вже згадка зуміла. Про неї як і про інші аспекти виховання була вже згадка.

Насувається запитання — чи ми психологічно й суспільно є приготувані задовільно розв'язати питання сучасного виховання дітей, бо процес на- зрівання вимагає багато часу, енергії й праці у сучасну пору. Кругом нас — наша давня культура і... нові часто в конфлікті вартості. Слушна є заувага Бентлі Глесс, що людина, яка вчора набула освіти, являється погано присто- сованою і неосвіченою сьогодні, неспідохожа до завтрашнього дня. Це відно- сованою і неосвіченою сьогодні, неспідохожа до завтрашнього дня. Це відно- ситься до тих, що не продовжують самовиховання, часто неправильно ро- зуміють, що діється кругом, і можуть ускладнити розвиток суспільності. Що ж тоді робити? Нам треба трансформуватися в нове життя у межах нашої прадавньої культури, інтегруючи корисне нове. У першу чергу треба зро- зуміти ці швидкозмінні процеси та стати технологічно грамотним в мікроелектронній дійсності, в світі роботів, щоб іти в ногу з сучасним днем. Шлях до трансформації веде через самоосвіту чи самовиховання, через індивідуальний розвиток одиниці з її критичним мисленням. Це й наше назрівання, в якому ми свідомо формуємо себе й наше майбутнє. У нашому минулому ідея трансформаційного процесу не нова. Григорій Сковорода по- вчав «Пізнай себе», а Тарас Шевченко розцінював освіту й самоосвіту як засіб перевиховання народу.

Оперативний аспект — Що це таке? Оперативний аспект відноситься до безпосереднього, практичного здійснення завдань, з'ясованих у конспек- тивній частині. Він складатиметься з трьох частин, а саме: вступних інфор- мацій, загальних міркувань щодо складання програми і її здійснювання.

Вступні інформації. У новій ситуації трансформування дітей проходить, можна сказати, автоматично, бо діти живуть сьогоднішнім днем, сприйма- ють нове, як щось очевидне, і застосовують його в своєму житті зовсім до- бре. Для прикладу — кубик Рубіка, з яким діти краще дають собі раду як дорослі, чи комп'ютер. Для дітей треба створити відповідне середовище для їх розвитку, задовільну програму зайняття та підхожих виховників, що зуміли б ефективно здійснювати програму, розуміли б, що виховувати дітей треба за потребами дитини, а не лише за їхніми уявленнями. Слід би згада- ти, що вищий економічний рівень народу, краща якість його життя дає більшу можливість для розвиткових процесів дитини.

Отож проблема лежить у нас, виховників, а не в дітях. Для виховної справи суттєве є те, що ми робимо (зміст програми) і як ми це робимо (ме- тодика праці). Спостережливі виховники зуміють помітити нове й, якщо во- но корисне, інтегрують у виховний процес, але й рівночасно вони звернуть увагу на свої успіхи чи помилки. Коли це станеться, виховники будуть відкриті для своєї власної трансформації або, інакше кажучи, стануть транс- формаційними виховниками. Вказуватиме на це — зміна в його ставленні до себе, до своєї виховної праці, до зовнішнього світу, а також стиль життя та його поведінки, його виховна майстерність. Виховник у процесі транс- формації зрозуміє, що виховання — це творча, художня діяльність, а не індустрія, як тепер часто його розуміють.

Загальні інформації щодо складання програми.

Програмування перших зайняттів з молодшими новачатами, зокрема на першому таборі зобов'язує до задуми і до докладнішого планування. Исто- ричні ігрові комплекси, якими є «захисники рідного вогнища» для 7-річних, відбуваються на таборі. Вони виповняють більшу частину табірних зайняттів. Програма й їх матеріяли є опрацьовані в деталях, але все таки потрібні бо- дай побіжні пояснення щодо їх теоретичного спрямування.

Програмування «захисників рідного вогнища», а також і інших історич- них ігрових комплексів, було задумане з розвиткової точки зору вихованка скерованої більше на формування його характеру, набуття навичок як лише на накопичування знань і вмінь. Програма багатогранна, пов'язана з жит- тям новачат та навколишнього, але й рівночасно навіяна мріями, візійна.

Чи не варто думати про виховання не лише провідників народу, але й керівників глобального суспільства, які спрямовували б хід дій за принципа- ми правди, справедливості, чесної гри, прав людини, співпраці в плю- ралістичній дійсності.

Особливості програми:

Культурний контекст — Культура — це є матрикс, основа нашого бут- тя. Життя українців є нерозривно пов'язане з їх культурою, її вартостями, її традиціями. Вона розвивається постійно і тепер також продовжуватиме свій розвиток під впливом нової високої технології, яка без сумніву буде ма- сивний вплив на різні аспекти культурного життя народу. Та новачат, ти великий вплив на різні аспекти культурного життя народу. Та новачат, ти великий вплив на різні аспекти культурного життя народу. Та новачат, ти легко сприймають нове, треба привчати до того, щоб зберігали, продов- жували наші культурні надбання та їх розвивали.

Концепт самозбереження — є зумовлений законами природи. Ідея захи- сту нашого народу вимагає глибокої задуми саме тепер у час визвольних змагань. Тому в програмі мусять бути зорієнтовані на майбутнє елементи, що спрямовували б новачат до набуття відповідних знань і вмінь, потрібних для самозахисту. Уже з наймолодшого віку треба розвивати в дітей самоза- радність, самостійність, критичне мислення, ідею альтернативної розв'язки проблем, життєвого самовиховання.

Екологічний аспект є особливо сповнений тривоги у нашому сьогодні, не говорячи вже про дії глобального масштабу. Турбота про здоров'я людей (приклад — Чорнобиль), про загрозу повільного руйнування життя на на- шій планеті, для прикладу зникання деяких родів тварин і т. ін. Українсь- кий народ тісно пов'язаний з природою більше як хтонебудь розуміє значен- ня землі. Завданням виховників на таборах чи в парках запізнавати новачат з екологічними проблемами, підказувати їм як захищати природу й землю та спонукувати їх дії, в міру потреби, участю у громадських акціях. Це й буде межове поєднання навчання із дійсним життям довкілля, світу. Може й це спонукає новачат до зрозуміння потреби змінити стиль життя, в якому якість життя буде висока, хоч воно стане скромніше.

Знання і технологія мають великий вплив на економічний прогрес та розвиток суспільства з їх послідовними змінами. Тому набування знань і зацікавлення технологією повинно бути віддзеркалене в програмі новацько- го виховання.

Під час складання програми не можна не забути й про межове поле, що на ньому стикаються і частинно накриваються програма і метода, з якого виникає питання, котрий підхід корисніший: набутий обсяг знань і вмінь чи процес виховної дії. Коли в першому підході виховники передають вихован- кам їх набуті факти, знання і вміння головно шляхом пасивного запам'яту- вання, зате в другому підході вихованки в свободнішій атмосфері засвоюють те чи інше шляхом спостереження і переживання у виховній ситуації (чи це буде розмова, гра, майстрування чи щось іншого), роздумують про дану справу та самі доходять до такого чи іншого висновку, набуваючи при тому знання й вміння. Обидва підходи себе не виключають, а іноді й доповню- ють. Але з точки зору програмування обидва підходи мають мати своє віддзеркалення, а це: в першому підході програма — суха й суворая, а в дру- гому — більше свободна й гнучка. Досвід виявляє, що другим способом ви- хованки набувають більше знань і вмінь з довшою тривалістю, вчать ко- гому — більше свободна й гнучка. Досвід виявляє, що другим способом ви- мунікатися і критично думати, висловлюють ідеї щодо правдоподібності ре- зультату чи передбачень, шукають альтернативних розв'язок проблем, а це надається у пристосуванні до змін, у процесах самозахисту та заохочує до постійного навчання, до самовиховання.

Загальні міркування щодо здійснювання виховної програми. Успішне здійснювання виховної програми залежить від ряду факторів як: докладне знання і достатнє розуміння запрограмованих заняттів, задовільна підго-

товка виховника та виховної ситуації для переведення цікавих ігор, майстрування, прогулянки тощо, вміла метода проведення занять, в якій буде менше говорення, а більше дії серед лісу чи на воді. Щоб це все вивчити виховникам потрібно відбути вишкіл. Буває й таке, що дехто з виховників без достатнього знання, вміння і досвіду береться за це діло, інтерпретує все на свій лад, іноді зовсім недоладно зі шкодою для дітей, порушуючи гармонію виховного впливу. Є ще одна важлива передумова успіху, а це знання і розуміння розвиткових процесів дитини, щоб бути свідомим потреб дитини. Про це буде мова на іншому місці.

Успіх виховання зумовлює погідна атмосфера, тепле взаємовідношення між новачатами та виховником, яке й збуджує відчуття слухняності і співпраці, а також почуття новачат, що виховник їх любить, дбає про них, є справедливий і добрий. У створенні радісним і безпечним середовищі новачата свobodно обмінюватимуться думками й досвідом, стануть активно й творчо думати та критично оцінювати те, що кругом них діється. Зароджується в нас надія і переконання, що розбуджений до творчості розум буде далі розвивати свої інтелектуальні здібності шляхом самовиховання. Василь Сухомлинський висловив був тверде переконання в тому, що справжнє виховання веде до самовиховання. А також, в дії та вчинках формується характер дітей, їхнє почуття своєї гідності та ідентичності.

У процесі запровадження в життя історичних ігрових комплексів, які є виявом «біокультурного континууму» (Едіта Кобб), українське мовлення являє собою суттєву передумову. К. Д. Ушинський (1824—1871) уважав рідну мову за наймогутніший засіб виховання і навчання, а український мовознавець Олександр Потебня (1835—1891) твердив, що слово вміщає в собі не лише значення, але й набутий досвід індивіда й народу. В останніх роках м. ін. В. Г. Вандербург (1985) підтверджує важливість мови, яка допомагає творити й передавати міти, що їх потребує кожна культура. У пластовій культурі українське мовлення на поселеннях є особливо важливе тим більше, що в пластовому крузі новачата продовжують процес включення їх в спільноту, якої основи вже заклалися в родинному колі.

Різномодні форми занять, які практикуються в новацтві, збагатилися історичними ігровими комплексами, які є частиною табірної програми, т. зв. «Радами», що становлять довші тематично опрацьовані заняття історично-культурного змісту. Докладніші інформації в ч. VI з «Вступу».

Різні виховні організації здійснюють свої завдання різними методами, хоч і змагають до може тої самої цілі. Ще й тепер часто практикувану методу виховання можна окреслити як вербальну, в якій виховник авторитетно довшими розповідями і т. п. старається передати своє знання, що їх вихованки мають пасивно сприйняти і запам'ятати. Цей механічний, індустріального типу процес є схожий на складання ощадностей в банку, який А. Ле Пейдж назвав «банковим підходом». Отож набування освіти, виховання стало індустрією, а виховник-банкiр передає вихованкам свої знання і вміння для збереження в пам'яті. У згаданому підході взаємодія мала, контакт з природою і з життям невеликий, недостатні також побудження до критичного думання, до творчості. У результаті цього життя дитини часто стає нудне, тривіальне. Інший підхід до виховних процесів знайшов більше прихильників, який можна з'ясувати так: діти повинні набувати знання і вміння в ситуації гнучкості програми, свободи, активного мислення, дискусії, творчості, діяння. У цьому ж підході є важливіший процес засвоєння знань і вмінь, як лише їх нагромадження. Наш досвід виявляє, що другий метод вчити щонебудь дітей шляхом діяння більше успішний, а при тому діти відчують радість і задоволення із своїх успіхів. Коли взяти до уваги сьогоденні дітей, дітей телевізора з недовою увагою і бажанням бути в акції, слід користуватися другим підходом.

Подрібні інформації щодо відбування занять знайдуть виховники в «практичному коментарі», в якому є подані необхідні інформації щодо здійснювання кожної із «Рад» як цілості та її поодиноких складових частин для пр. ігри, розповіді, обрядові елементи, майстрування та інші.

Виховні проблеми, пов'язані з запровадженням у життя історичних ігрових комплексів. Важко собі уявити виховання дітей, а ще й на таборі без проблем. Одні пов'язані з поведінкою дітей, інші із ситуаційними справами на таборі, а ще інші з деякими питаннями педагогічної проблематики.

Але чи не найважливіші проблеми є пов'язані з батьками та виховниками. Змінні часи приносять нам все щось нового, яке треба не лише пізнати, але й зрозуміти та ев. пристосуватися до нього. Консервативно думаючи батьки мають адаптаційні проблеми, а ті, що йдуть модним шляхом консулмеризму є переконані, що табори повинні мати виключно розваговий характер і вони не розбираються в тер для задоволення їх розпещених дітей. Вони не розбираються в конфліктних вартостях, які іноді можуть бути некорисні для дітей. А співпраця з батьками потрібна й їм треба знати й зрозуміти програму виховання новачат.

Не всі виховники здають собі справу з того, яка їх роль на таборі, з відповідальності за дітей. А праця виховника нелегка, бо вимагає чималого зусилля для підготовки до ефективного виконання табірних завдань і співпраці з проводом табору, щоб їх виховний вплив на новачат був гармонійний, співзвучний. Проблеми виховників в Україні дещо інші як на пономійній, співзвучній. Проблеми виховників в Україні дещо інші як на пономійній, співзвучній. Проблеми виховників в Україні дещо інші як на пономійній, співзвучній. Проблеми виховників в Україні дещо інші як на пономійній, співзвучній. Проблеми виховників в Україні дещо інші як на пономійній, співзвучній.

У зв'язку з переводженням в життя історичних ігрових комплексів виникає питання — що й як це робити? Програма, методика й матеріали опрацьовані в деталях. Як здійснювати? У минулому були виховники, що відтворювали історичний ігровий комплекс «Отрок» повністю згідно з текстом. Та були й такі, що на короткотриваючих таборах не знали, як проводити «Отрока» з уваги на час. На таборах з обмеженим часом дії треба історичні ігрові комплекси скоротити, але так, щоб його суть не потерпіла, маючи до вибору відбути важливіші «Ради» або відбути всі у скороченій формі або комбінацію згаданих можливостей.

Та є ще інше питання — іти докладно за текстом чи в свobodнім виді проводити заняття без уваги на текст? Виховник, що хоче імпровізувати історичний ігровий комплекс мусить задуматися, чи його знання, вміння і досвід дозволяють на це. Чи замість витрачати час на перерібку матеріалів, досвід дозволяють на це. Чи замість витрачати час на перерібку матеріалів, досвід дозволяють на це. Чи замість витрачати час на перерібку матеріалів, досвід дозволяють на це. Чи замість витрачати час на перерібку матеріалів, досвід дозволяють на це.

Підсумки

Живемо в швидкозмінних часах, часах високої технології, що міняє наш спосіб життя і поведінки. Діти без роздуму сприймають нове, а старшим адаптація до нього часом буває нелегка. Дорослі плянують виховання молодих. Часто їм потрібне розуміння нового та в міру потреби трансформування в нове життя. У свідомості вимог сьогодення дітей на базі нашої прадавньої бутності, нам слід плянувати виховання дітей на базі нашої прадавньої культури. Із цієї основи виник історичний ігровий комплекс для 7-річних новачат «захисники рідного вогнища», як одна із форм біологічного й культурного самозахисту. З точки зору «захисників рідного вогнища» й було розгля-

нене питання сучасного виховання новачат в аспектах конспективному та оперативному. Конспективний аспект охоплює суть нашої прадавньої культури, потреби сьогодення та аспект майбутньої України. Оперативний аспект складається із вступних інформацій, загальних міркувань щодо складання програми та її здійснювання. Накреслені ще й також проблеми, пов'язані з запровадженням в життя історичного ігрового комплексу.

Метою виховання є: на основах Христової науки та культурної і історичної спадщини українського народу виховати повноцінну творчу українську людину, активну в своїй родині, в своєму оточенні, віддану справам України. Здійснення мети має два аспекти: перший — це виховники, що в розумінні сучасних потреб виховували б новачат для майбутнього. Отож вимога — провести заходи для трансформації педагогічного мислення виховників під кутом розвиткових потреб новачат, вимог сьогодення та необхідностей завтрашнього дня.

Другий аспект — це вихованки. Вихідною точкою формування положення щодо сучасного виховання новачат є наша стародавня культура, що зберегла нас біологічно й національно по сьогодні. Отож наша культурна спадщина — це основа нашого буття із здоровою родиною в центрі. Аспект біологічно-культурного самозбереження спрямований на збереження традицій, на формування постави (характеру) новачат, які мають бути готові в майбутньому захистити себе й український народ. Передумови успіху: розвиток сенсу спільноти (розуміння інтересів цілості і бажання їх здійснити), співпраця, внутрішня стриманість, чесна гра. У такій ситуації новачата почуватимуться безпечні, розвиватимуть почуття своєї гідності, довіря до себе і до групи, навчатися творити нове. Табір є добрим середовищем для ознайомлення із питаннями здоров'я, сили, а також із екологічними проблемами і дістануть ідею, як її захищати. Без знань і вмінь, без технологічної грамотності, самовиховання важко буде жити задовільно в майбутньому.

Любов Бога й України — це корінні вартості новаків-захисників, які, зберігаючи правила і традиції родини, солідарність з групою, працю над собою, набудуть необхідні знання і вміння, щоб стійко зносити несприятливі умови в боротьбі за існування у повній свідомості, що «В своїй хаті — своя правда і сила і воля!» (Т. Шевченко).

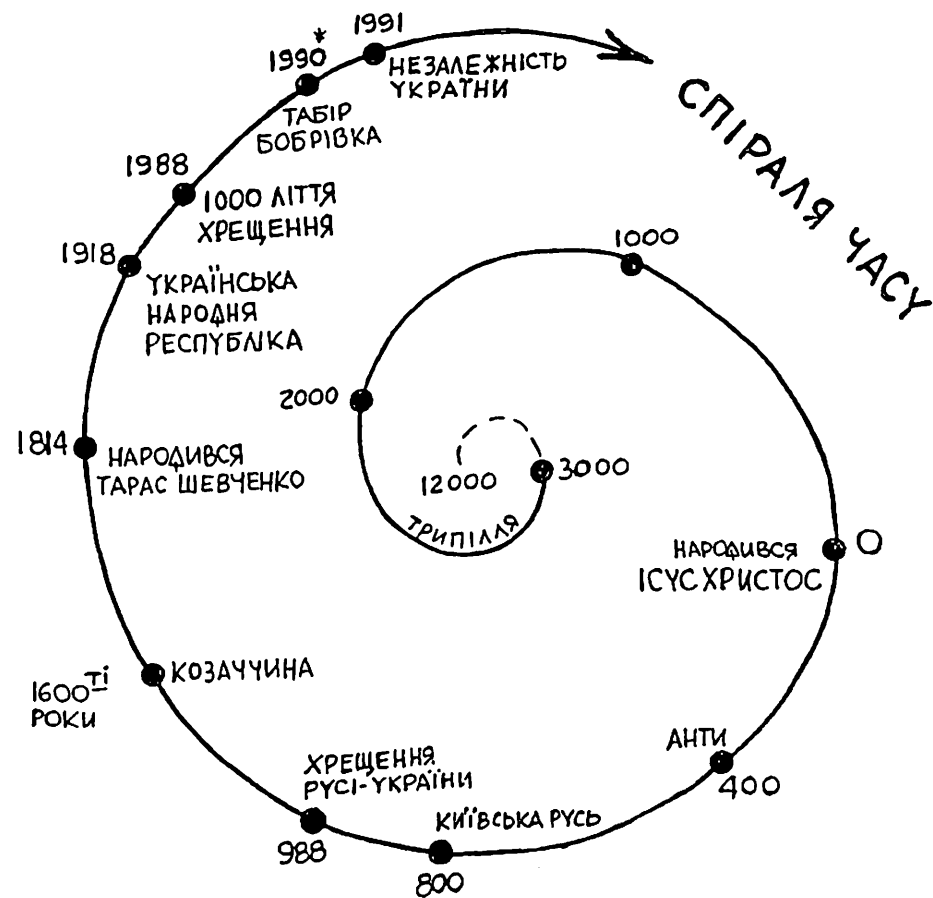
III. Історична спадщина

Передавання у спадщину історичних подій та загалом нашої культури відбувається різними способами та засобами в родині чи в дитячих організаціях. У системі виховання новачат автор став опрацьовувати історичні ігрові комплекси, як форму патріотичного виховання новачат. Назва «історичні ігрові комплекси» доволі чітко визначає пов'язання ігор з історією, у даному випадку історією України.

1. Що таке історія? Як треба розуміти історію під кутом історичних ігрових комплексів? Історія — це наука, яка реєструє та вивчає явища, факти та загалом події суспільного життя, а в нашому випадку українського народу. Це національна пам'ять народу. Історія з'ясовує події в розвиткових процесах народу, докладніше, вивчає хід його розвитку, що виникав в результаті мислення та праці діячів чи зумовлений був внутрішніми або зовнішніми впливами. Іншими словами — люди творять історію.

В історичних ігрових комплексах накреслено формування історії України за допомогою схематичного, уривчастого начерку подій, що відбувалися на землях, де жив і ще живе український народ, у пов'язанні з культурним прогресом людства. Отож для кращого розуміння справи — Україна буде зображена в часі, просторі та в її розвитковій дії. Підкреслення часу важливе ще

й тому, що виражає тривалість існування українського народу. У нашій культурі прийнята лінійна й механічна концепція часу, яка має два виміри: минуле, сучасне і майбутнє. Ми живемо вперед і назад, та три підрозділи: минуле, сучасне і майбутнє. В історичних ігрових сьогоденнім днем, але орієнтуємося на прийдешнє. В історичних ігрових комплексах часовий фактор є зображений у формі т. зв. «спіралі часу».

2. Накреслена схематично «спіраля часу» розгортається з того часу, коли останній льодовик розтанув біля 12000 років до Хр. Ще перед 3000 роком до Хр. землі теперішньої України були заселені осілими жителями-хліборобами, що створили високу культуру аграрного типу**, яку сьогодні називаємо «трипільською». Вона тривала прибіл. 2000 років. Її домінуючими вартостями були територія (двовимірна — довжина й ширина), осадницький характер, психологія села, яке вони творили, сильна родина, матріархального типу, прив'язаність до традицій, любов землі. Послабили на вершини глобального суспільства могутніх діячів як Ісус Христос, Магомет і інші та динамічні народи як гелленці, готи і інші.

* Примітка: Подання року, в якому відбувається табір, потрібний для процесу розвитку поняття часу в дитини. На кожному таборі, виготовляючи спіралю часу, слід зазначити рік відбування даного табору (але не рік 1990).

** Розвиткові фази людства за А. Бернгартом: мисливська фаза (прибіл. 50000—8000 до Хр.) — Людина-хлібороб. Аграрна фаза (прибіл. 8000—200 до Хр.) — Людина-майстер. Артизанська фаза (пр. 200 до Хр.—1600 по Хр.) — Людина-промисловець. Фаза мануфактурного виробництва (пр. 1600—1975) — Людина-захисник. Фаза продовження життя (прибіл. 1975—2150) — Людина-виробничий процесами. Мануфактура — форма промислового виробництва; фабрика з ручними виробничими процесами.

З початком християнства почалася нова розвиткова епоха людства вкл. з лічбою років прогресивно вгору. На землях України виник міт про св. Андрія на Київських горах, а згодом легенда про заснування Кисва. Трипільська культура з бігом часу інтегрувала елементи гелленської культури (творення міст, мореплавства і т. ін.) і пізніше готські елементи (почуття спільноти, дисципліна, організація, зміна в структурі родини — перехід до патріархату), що підвищили якість української культури та приспішили створення української мови.

Біля 400 р. по Хр. жителі земель теперішньої України створили добре зорганізовану державу із столицею в Києві. Все це діялося в т. зв. артизанській фазі розвитку глобального суспільства, в якій людина-майстер зосередив свою увагу на третьому вимірі — на висоті. На висотах жили боги. Християни з вірою в одного Бога також скеровують свої погляди в зоряне небо. Людина-майстер став висотою, домінуючою вартістю часу, виявляти свої релігійні переконання. Високі церкви зароджували почуття одухотвореності, поєднання з Богом. Іншими вартостями були: фізична сила, зацікавлення космічним часом, питанням енергії.

По короткому часі послаблення творчої енергії знову відродилася сила народу в формі існування Київської Русі, могутньої держави, якої удосконалена аграрна культура збагатилася елементами християнства по його прийнятті. Церкви, школи, «Руська правда», «Поучення дітям» Мономаха та інше — це ознаки якості життя.

Внутрішні непорозуміння і зовнішні деструктивні сили знову послабили українську державу й по століттях занепаду виникло козацтво, державно-творча сила, на початку фази мануфактурного виробництва, в якій людина-промисловець цінить промисловість, продукцію і працю, масове споживання продуктів, економіку. Інші керівні вартості відносяться до людського життя, його здоров'я, збереження природи.

У часах нашого лихоліття появилися видатні діячі з твердим характером, як Григорій Сковорода і інші, а зокрема Тарас Шевченко, який розбудив бажання народу до самостійного незалежного життя, що й на дуже короткий час і здійснилося під час визвольних змагань в 1918 р.

Саме тепер ми входимо в період по-індустрійного суспільства, в фазу продовжування життя, в якій незадовільні обставини зумовлюють потребу мати людину-захисника, щоб зберегти загрожене індустрією не лише життя людини, але й природи. Висока технологія, комп'ютер повинні допомогти в здійснюванні згаданих завдань. Екологічні проблеми стали передовими для їх розв'язки. Домінуючі вартості людини-захисника: продовження життя людини, збереження природи, широке спілкування з людьми, співпраця з ними, взаємодопомога. Згадані керівні вартості мають увести людство до нової фази, до по-індустрійного суспільства, яку деякі футурологи називають інформаційним суспільством.

3. Чому вивчати історію? Що дає нам історія українського народу?

Кожна людина має своє ім'я і прізвище й, як правило, належить до якогось родинного кола. При зустрічі незнайомі нерозуміють незнайомого про його походження, його національне коріння. Людей, що не признаються чи не знають свого коріння у нас називають «Іванами без роду», людьми без коріння. Щоб відповісти на запитання про походження чи реагувати на наклепи і т. п., кожний українець повинен знати бодай загально історію свого народу, його культуру тощо. Чи це будуть писанки, танкі, пісні чи колядки, святкування Різдва, Йордану, Великодня чи Івана Купала — це все елементи нашого побуту, буття українського народу. Вивчиш наші традиції, нашу історію, зрозумієш актуальне наше суспільне життя. Отож нам слід розвивати зацікавлення до історії й вивчати її.

Тарас Шевченко вже дитиною виявив інтерес до історії, слухаючи роз-

повідей свого діда про козаків і т. ін. Він вивчав звичаї селян, традиції нашого народу, читав історію, то ж і не дивно, що в нього розвинулося сильне почуття приналежності до народу, національна гордість, любов, прив'язання до родини та й до цілого українського народу. Вже як малював зруйновані церкви, історичні будинки і т. ін., щоб наші культурні скарби збережені бодай на малюнках. Цим способом, а також прямим словом наголошував на важливість історії як засобу національного виховання.

Історія дає сенс приналежності до народу, національну свідомість, почуття гідності й гордості. Вивчаючи минуле України, її традиції й вартості, за-роджується палка любов, сильне бажання відродити наш народ, віддати всі свої сили для його визволення, відбудови, щоб могли свobodно жити, творити та розвиватися у своїй незалежній державі.

Людина, що виростає з тисячеліттями створеного культурного підложжя на минулому досвіді формує своє мислення, вартості й дію. Тому біологічні та культурні елементи є так важливі для народу в процесах змінних часів, зокрема тепер, коли треба крокувати в майбутнє, шукаючи нових відповідей для трансформації в нове життя. Саме в цій ситуації історія допомагає не лише орієнтуватися в сучасності, але й розцінити вартості, зокрема ті, що їх треба зберегти чи інтегрувати як нові.

Що ж ми хочемо досягти історичними ігровими комплексами з історичної точки зору? Перш за все розбудити чи підсилити любов Бога й України, прив'язання до землі наших предків. Щоб могли відчувати любов до народу, треба його пізнати, вивчити його історію, його культуру, традиції й вартості, сформувати національну ідентичність. Плекання сенсу спільноти, яка дає відчуття одності й безпеки, зародить усвідомлення потреби збірної сили й відповідальності щодо охорони прав людини. Передумовою здатності відстоювати щонебудь захисниками є їх сильний характер, бо лише такі зможуть зберегти своє життя і живучість природи перед екологічними загрозами, а народ перед ворогами.

4. Джерела в спадщину.

Під джерелами в спадщину розумітимемо все те, що встановлює зв'язок з минулим, розкриває культурні скарби, блискучі події і постаті могутніх діячів перед вихованками та допомагає їм зрозуміти те все в тісній пов'язаності території, часу та дії. Згадані джерела повинні формувати характер вихованків, які згодом успішно продовжуватимуть національно-культурний розвиток народу.

У цьому відношенні ігри відіграють дуже важливу роль, бо в процесі гри, в дії гравці не лише щось вчаться, але й переживають ігрове заняття, в результаті чого пережите закріплюється в психіці гравця сильніше й на довший час. Джерелами для ігор та забав стали головні українські матеріали, але також каб славські та інші англійські, німецькі та польські. Всі вони пристосовані для потреб історичного ігрового комплексу, вкл. із настільною грою.

Тканиною, на якій мережками вкриватиметься зміст дії, є розповідний матеріал, у першу чергу міти — легенди чи історичні перекази, що передаються з покоління в покоління про життя видатних діячів, про незабутні події. Пам'ять про славне минуле живе не лише в народних переказах, але також у піснях, які також є складовим елементом зайняття новачат. Історичні місцевості є зображені на культурно-історичній карті України, опрацьовані малярем Романом Василюшином, яку виховники спільно з новачатами відтворюють на табірній площі. На просторій карті проявляються ди-тячими руками виконані ріки, моря, міста та гори, а також місця, де великі бої, народилися славні діячі. По розлогій карті можуть новачата хотіти, відчуваючи простір, краще розуміти поняття території. При цій нагоді варто показати картини міст та інше, зокрема Києва, столиці, яка відіграє велику роль в житті народу, як культурний і науковий центр. Про минуле

говорять також степові кургани-могили, кам'яні «баби» в заповіднику Асканія-Нова та інше. Рівночасно можна взяти до уваги ще й інший виховний аспект, для пр. у пов'язанні з картиною Дніпрельстану показати на потоці водяне колесо, що крутиться під впливом течії, як принцип побудови і дії турбіни, що продукує електричну енергію. Таким способом збагатиться знання та зросте зацікавлення технологією. Для виховних цілей можна використати музеї, місця поховання людей, яке також встановлює зв'язок з діячами минулого, безперервність історії. Пам'ять про національних героїв виявляє рівень культури народу. У міру часу й можливості варто зробити табло пам'яток минулих днів.

Назване вгорі свідчить про багатогранні джерела в спадщину, які можна використати для збагачення знань історії та для патріотичного виховання новачат.

5. Проблеми історичного змісту, що можуть виникнути в процесі здійснювання історичних ігрових комплексів. Найбільшою проблемою, що може викликувати розгублення чи сумніви, є сфальшування історії України Московою. Створено міт про колиску трьох братніх народів: російського, українського і білоруського, при чому росіяни в ролі «старшого брата» включають в інвентурі «велико-руського народу» Україну, яка вже довго існувала перед виникненням російської держави, а для полегшення процесу інтеграції прийняли назву «Росія», «русская земля». Включенням культури Києва до «велико-руського народу» росіяни інформують світ шляхом енциклопедій і т. і., що Україна — це новотвір, який повстав в XIV ст. Для ясності справи — М. Грушевський твердив, що історичні дані вказують на те, що Україна вже існувала в IV ст. Прикладом фальшування історії України було недавнє святкування московським патріархатом «1000-ліття хрещення Руси» в Данилівському монастирі в Москві, а не в Києві, яке також названо «1000-літтям православ'я». В 988 р. Москви ще не було, а православ'я виникло в 1054 р. Москва накінула світові фалшиву версію московського 1000-ліття, яке мало політичний, а не релігійний характер.

В Америці помітна є інша проблема, а це байдужність до історії і її незнання. Мовляв — все є суб'єктивне і кожний має свою опінію, іноді без уваги на рівень знання; або — недоречним для життя знати те, що мертві створили. Таке мислення не є мудре, а тим, що таке говорять треба вивчати, що їх думки не мають сенсу, бо знання історії допомагає орієнтуватися в сучасності і творити успішно майбутнє, на відновлених здорових вартостях, традиціях для щасливого життя.

IV. Гра

1. Уведення

Питання гри складне, але й захоплююче. Тому й багато праць написано про неї. Вона буде розглянена більше з точки зору фолкльорного і антропологічного як філософічного та психологічного. Щоб зрозуміти гру дитини треба запізнатися з розвитковими фазами дитини, а зокрема гри, бо з розвитком життя дитини розвивається і гра.

Людина — це біо-психо-суспільна істота. Її розвиток відбувається фазами. Одною із таких фаз є дитинство. Видатний педагог Василь Сухомлинський описав його так: «Дитинство є істотним періодом в житті людини; воно не є готуванням до життя майбутньої людини, а справжнім, вагомим, унікальним життям, його власним життям».

На долю людини складаються такі чинники: спадковість, дитячі переживання, культура хати і наступного оточення, зовнішні впливи. Програмовані генетичні засновки розвиваються під впливом зовнішніх стимулів,

спонукують дитину до ігрової діяльності, яка задовольняє її потреби. Для пр. дитині потрібно розвивати моторні вміння пальців рук. Коли вона побачила камінь на доріжці, не думаючи хватає його пальцями та кидає його навіть усупереч бажанню батьків. Згадана діяльність дитини не є лише пуском киданням каменів. Це є гра дитини — головна, суттєва, зовнішня форма вияву внутрішніх процесів психіки дитини.

2. Визначення поняття «гра» — фази розвитку гри.

Коли приглядаємося до вільної діяльності дітей, нам важко визначити її, одне можемо сказати, що діти бавляться. Для нашого порозуміння і для чого розуміння тексту нам треба визначити, що таке гра. Слово «гра», що відноситься до дитячої діяльності, має більше як одне значення, які в нашій мові не мають чіткого зрізничування. Для нашого застосування будемо користуватися трьома аспектами слова «гра», а саме:

1. Гра — як психічний механізм, за Е. Еріксоном — функція нашого «я» (в однині).

2. Гра (ігри з правилами та забави, в множ.) — як діяльність дитини згідно з правилами.

3. Гра — як виховно-навчальна метода. До 1) Два визначення повинні дати краще уявлення про те, що таке гра. Гра — це автономний, саморегулюючий психічний механізм (чи функція «я»), який проявляється в формах ігрової діяльності.

Гра — це спонтанна, природжена, повна радості своєрідна діяльність дитини, яка відбувається не заради якоїнебудь зовнішньої мети, а з власної внутрішньої спонуки для власного задоволення, для елементарної дії.

Інші доповнення гри: вільна, добровільна, необмежена умовами, неповторна, з непередбаченим закінченням, з можливими змінами в процесі гри, вигадана, творча діяльність дитини.

Гра розвивається в своїй послідовності в таких важливіших фазах*.

а. функційна або за Піяже сенсорно-моторна, пов'язана з практикою,

б. рольова,

в. конструктивна,

г. гра з правилами.

а. Функційна або за Піяже сенсорно-моторна пов'язана з практикою гра, від народження до 2 р. життя. У своїй незрізничкованості немовля стикається з різними зовнішніми предметами й подіями. Воно хватає речі, тряссе ними, кидає, виймає їх з коробки, укладає їх рядом або вгору одну на одну і т. ін., не говорячи вже про немовляче базікання.

б. Рольова (фіктивна) гра починається в другому році життя. Дитина, що вже навчилася користуватися деякими предметами в родинному колі, застосовує їх у грі, яку зовуть предметно-наслідувальною, для пр. повторяє свій денний режим (ідження, спання і т. ін.). Через деякий час вона, наслідуючи реальне життя, відтворює в ігровому виді дію батьків, беручи на себе роль матері, «годує» лялечку і т. ін. Крім того у своїй уяві переносить на деякі предмети функції інших, для пр. патик стає скрипкою чи ніком, що на ньому бігає по подвір'ї; або заступає тарілку папером і т. ін.

Названі патик і папір «репрезентують»** зображення скрипки, коня чи тарілки, як їх символи, а гра стається символічною. Таким чином виникає

* за «Spiel des Kindes», Lexikon der Pädagogik B. 2. A. Francke A. G. — Verlag Bern, 1951.

** «Репрезентувати» — в значенні «зробити наявним щось, що не є наявним». (У символічній грі дитина має на думці відсутній предмет, чи уявне репрезентацію, який заступає символічно іншим, або гра з прикиданням — удає, що спить...)

Засновок — передпосилка, основа, зачаток. Потреба — необхідність у чому-небудь, що вимагає задоволення. — внутрішній несвідомий стимул, що зумовлює діяти певним чином.

Забави — діяльність дітей, яка відбувається задля задоволення, але не для виграшу.

творча рольова гра, якої вершина знаходиться між 3—4 р. ж. У процесі рольової гри дитина може говорити до себе чи навіть співати. Початкове дитяче креслення належить також до цієї фази розвитку.

в. Конструктивна гра починається під кінець 2-го року. У дитини змінюється ставлення до предметів. Вона починає підходити до ігрового матеріалу інакше, специфічно. Перестає лише кидати ними, але укладає їх горизонтально або вертикально один на один, початково в одному вимірі, а потім дво- і три-вимірною. У своїй ігровій діяльності дитина вчиться будувати для пр. ставить два доземі стовпики і сполучує їх стовпиком поземно і так створила міст, під яким може проїхати авто. Дитина запізнається з якістю матеріалу, конструює, перебудовує, творить, набуває досвіду у спробах синтезування. А ця діяльність вимагає концентрації уваги для п'янової творчості. Дитина продовжує рисування. Початкові лінії, що вели в різні сторони, біля 3-го року стають колоподібні.

г. Гра з правилами — це завершення розвитку гри, до якої приєднується ще й суспільний аспект гри, як результат суспільного розвитку дитини. Діти відчують потребу гратися з іншими дітьми групами, здійснюючи ігрові завдання групи. Процес усупільнювання дитини проходить також етапами. Більше або менше успішні спроби групових ігор ми обсервуємо в 7-річних дітей. Цікава фабула сюжетної гри, суперництво та інше захоплює дітей, а зокрема кінцева мета гри — виграш. Зміст ігор з правилами є визначений наперед, а правила є особливо підкреслені.

Де є менша чи більша група, спільнота, там і є правила поведінки її членів. У заняттях рою, гнізда чи табору також вони мусять бути, а зокрема вони важливі в іграх. Без правил гра не може відбутися. Чи можна гратися з тим, що не шанує правил, не співпрацює? Порушники правил переривають гру, нівечать її радість. Хто хоче бавитися, добровільно годиться підтримуватися ігрової законності, а вона відноситься до всіх правил гри. Правила визначають межі гри в часі і просторі, а також поведінку гравців під час ігор. Грач не може свавільно виходити з гри чи до неї включатися без згоди керівника чи групи. Свобода грача має місце в межах правил гри. Грачі, що творять малу спільноту, мають спільний інтерес — якнайкраще виконати ігрове завдання, щоб мати успіх у грі. Успіх групи залежить від спритності поодиноких гравців і від співпраці всіх членів у користь групи. Поганий вплив має крик гравців на того, що виконав завдання недовладно. Коротко: основним елементом гри є додержуватися правил у грі.

Підсумовуючи, можна сказати таке: гра розвивається фазами, які себе частинно покривають. Кожна фаза виникає в період попередньої фази й продовжує свій розвиток паралельно з іншою. Коли вона сягнула вершини свого розвитку, трансформується в іншу віком зумовлену відповідну форму. Для пр. з бігом часу рольова гра в новацькій середовищі набирає форму самодіяльної гри, під час вогників, в якій новачата зображують казку і т. п. У майбутньому можна побачити новача на сцені в ролі юного артиста. Отож гра не пропадає невідомо куди, а трансформується в іншу форму вияву людини.

Гра — це не позбавлена змісту, несерйозна забава, а суттєва творча діяльність, в якій дитина проходить внутрішні переміни — фізичні, психічні та суспільні. І таким чином у грі й іграми зростає дитина.

До 2) Ігри з правилами. У другому значенні багатогранного слова «ігри» (в однині «гра»; ам. game, нім. Spiel) є наявне також різне розуміння в різних висловах, як на пр. «Пласт — це велика гра», «Олімпійські ігри» і т. ін. Щоб виразніше зрозуміти про що мова, будуть подані визначення та деякі інформації для нашого вжитку з точки зору історичних ігрових комплексів. Вони будуть з'ясовані по змозі в простій формі та коротко, включа-

ючи лише те, що конечно для успішного проведення ігор з користю для їх учасників.

Дж. Піяже визначив «ігри з правилами» коротко: ігрова діяльність суспільної істоти. Ігри з правилами містять в собі суспільні стосунки зг. спількування індивідів між собою. Ця розвиткова фаза гри не підлягає законній інволюції й продовжується в дорослому віці в тій чи іншій формі.

Для нашого оперативного вжитку визначення ігор таке: це особливий вид організованої групової, цілеспрямованої, ігрової діяльності дітей, яка відбувається в запланованій для них ситуації з наперед визначеними цілями й чіткими правилами дії.

Рівноправні члени ігрової спільноти грають призначені ролі запланованої сценарію гри, що є її змістом, і здійснюють його в передбаченій послідовності в умовах суперницької дії. У процесі гри гравці виконують її завданності в умовах суперницької дії, придумуючи індивідуально чи збірною своєю згідно з правилами гри, придумуючи індивідуально чи збірною рішення та розв'язуючи необхідні проблеми, щоб у суперництві перемогти.

У своїй докладній аналізі ігор Перрі Гіллеспі* з'ясував структуру і функцію (процес і результат ігор), підкреслюючи, що суттєвою рисою ігор є наявність чогось важливого, вартісного, за що варто змагатися. Ігри з правилами мають структурні та функційні складники**. Структурні складові елементи визначають формальний, статичний аспект, а це зовнішні межі м. ін. щодо часу й простору, та внутрішню побудову ігор (мета, сценарій, ролі, взаємодіяння), а також динамічний аспект (спосіб діяння, взаємодіяння гравців), який є регульований правилами гри в процесі її відбування. Вони спрямовують послідовність дій та загалом перебіг гри.

Функційні складові елементи — або інакше говорячи, функції гри, при допомозі яких вона впроваджує дітей в світ дійсності, світ дорослих. Гіллеспі назвав 4 функції: 1-ша) Соціалізація — включення дитини в ряди спільноти є довгим процесом, який відбувається різними способами включно з іграми. У ході гри діти набувають суспільний досвід, суспільну поведінку, яка виникає з глибин культури. Гра є культурним феноменом і формується під впливом культури і є її зразком.

2-га) Вирішування*** ігрових справ у дітей нелегке з уваги на конфлікт інтересів, коли індивід не є згідний іншими гравцями, що діють в межах ігрової спільноти, чи з уваги на конфлікт вартостей гравців чи з інших причин. 3-тя) Приховування деяких аспектів дійсного світу. Ряд дітей виявляють дома чи в школі більші чи менші проблеми в їхній поведінці з уваги на емоційні проблеми чи агресивні тенденції. Такі діти часто в ігровій ситуації діють згідно з правилами гри. Їхні проблеми злагіднюються або й розв'язуються. 4-та) Передавання знань і вмій.

Крім згаданих функцій можна ще назвати й інші. Не можна не згадати про фізичний розвиток та формування характеру в процесах гри. Формалізовані й кодифіковані для повторного вжитку ігри у великому числі передаються з покоління в покоління.

Важливіші різниці між грою (плей) і іграми (гейм): Гра — неповторна, не обмежена умовами, з можливими змінами завдань, мети і правил, з передбаченим закінченням гри.

— дає дитині можливість творити свій світ згідно з її бажаннями і потребами.

— справляє дитині радість і задоволення з гри, яке є найкращою для неї нагородою;

— приносить користь індивідуальній дитині.

* A Structural-Functional Analysis of Play and Games by Perry Gillespie, Games in Education and Development, by M. Shears and Eli M. Bower, Charles C. Thomas, Springfield, Illinois, 1972.

** Складник — складова частина чогоньбудь, складовий елемент; компонент.

*** Вирішування — від вирішувати — знаходити якунебудь відповідь (decision making). Відігравання ролі (role playing) — дія в свідомості, що хтось бере на себе ролі іншого.

Ігри — повторні, обмежені умовами, з запланованим сценарієм і з передбаченим закінченням;

— включають також і світ дорослих;

— в яких гравці здійснили мету та здобули перемогу відчують це як найкращу нагороду за їх зусилля;

— приносять користь ігровій спільноті.

До 3) — Гра як виховно-навчальна метода.

Якщо гра є спонтанною, природженою поведінкою дитини, то чи не варто використати її для важливіших виховних завдань, а це для розвитку історично-культурної свідомості? У цьому процесі діти повинні пізнати спосіб думання діячів нашої культури, їх стиль життя, що виникає з колективного несвідомого національного «я», з колективного багаторічного досвіду, збереженого в скарбниці культурної спадщини. Суттєвими для думання є вербальні символи, та мова для передавання культури через навчання від других. Досвід сприймається по-різному в різних культурах. Через мову відбувається добирання зовнішніх інформацій для св. інтеграції і, що відповідне зберігається, інше відкидається чи ігнорується.

Мовою дітей є також гра, яка виявляє почуття дитини, її емоційні проблеми, адаптаційні труднощі в процесах усупільнення. Перед нами питання, як використати ігрову діяльність дітей для продовження традицій? Шляхом добору відповідних ігор можна створити таку виховну систему, в якій діти пізнають особливості нашої культури, будуть здатні її адаптувати, зберігати й розвивати її. Що ж таке система виховання? Виховна система — це сукупність мети, принципів, сюжетних елементів, методів відповідно упорядкованих та пов'язаних в одну логічну цілість, яка творить основу виховання. Конкретизування, програмування і здійснювання виховної системи є особливої ваги, бо воно сьогодні є цілеспрямоване в аспекті сподіваного завтрашнього дня.

Під час планування програми слід мати на увазі виховні принципи (гл. В/II), вже визначені Володимиром Мономахом, зміст, все нові методи, що виникають у світі постійних змін з уваги на високу технологію. Діти живуть сьогоднішнім днем і сприймають нове через фільтер культури. Де б українці не жили, вони зустрічаються з різними культурами та їх висловом мислення. Отож нам потрібно взяти до уваги питання багатокультурності у вихованні. Воно допоможе дітям краще пізнати риси української культури в порівнянні з іншими... Опанування культури перебудовує психічні процеси дитини (Л. С. Виготський). Тому й можна сподіватися, що нове ставлення дитини до нашої культури причиниться до кристалізації особистої і національної ідентичності.

Тому, що формування психічних рис дитини відбувається в процесі виховання, а зокрема в процесах ігрової діяльності, роль виховника є особливої ваги. Перш за все виховникам треба засвоїти виховні матеріали, вивчити техніку їх здійснювання з уваги на інший своєрідний методичний підхід, іншу мотивацію дітей. З цим є пов'язана постава виховників. Виховник, який любить дітей, розуміє їх, ставиться до них з пошаною, але й з вимогливістю, створює здорову атмосферу для виховання дітей, які виростатимуть гуманними, корисними для Пласту й українського народу.

Завдання пластового виховника особливо важливе, бо він в створеній ним ситуації має виявляти властивості української культури, передавати її вартості, формувати поставу «нового люду». Засобом для цієї педагогічної специфічної діяльності головним чином є ігри, зокрема вартісні історично-культурного сюжету. Це можуть бути: 1) рухливі ігри, прості і складні, 2) товариські — настільні для пр. гра типу «Запам'ятай» з історично-культурною тематикою, 3) ігри історично-культурного змісту для пр. гагілки,

пісні з рухами, теренові ігри як «Засідка під Соколом» і т. ін. 4). Ігрові зайняття конструктивного типу як будова колиби, праця над картою України на табірній площі і т. ін. В іграх виховник заохочуватиме новачат до витримки, до співпраці, щоб в організованій спосіб й у згоді вчилися досягти мети. У них зростатиме віра в свої сили, віра в те, що вони можуть задумане здійснити. Згадані виховні ігри повинні стати конструктивним, мотивуючим, інтегруючим фактором для виховання громадян майбутнього століття.

Історичні ігрові комплекси є спробою такого історично-культурного виховання новачат.

3. Аспекти ігор

У ході ігрових зайнять виховники повинні мати на увазі три аспекти ігор, щоб краще розуміти суть і практику ігрової діяльності та мати більший успіх у праці.

а. Психо-сенсорний аспект — шляхом розвитку гостроти сприймання і пізнавання зовнішнього світу дитина творить основу для набуття знань і вмінь, для науки та розумової діяльності.

б. Психо-моторний аспект — охоплює фізичний розвиток дитини, моторні вміння, витримку, спритність, контролю своїх бажань, співпрацю в ігровій спільноті, щоб виграти.

в. Психо-суспільний аспект — при допомозі гри дитина вчиться в спільноту, спочатку вужчу — родину, а потім ширшу для пр. пластову. Суспільний ріст дитини у великій мірі залежить від умінь комунікуватися з нею, бавитися, зокрема в ігрових групах. Процес усупільнення дитини є довший і складний, проходить етапами.

Приглядання до гри дошкільних малят виявляє такі важливі фази* їхнього суспільного розвитку шляхом гри. У першій фазі — самотня гра — дитина сама бавиться для пр. в піску. Згодом у процесі гри помічає іншу дитину, що також бавиться, підходить і спочатку здалеку приглядається до її гри, а потім уже зблизька і відходить, щоб продовжувати свою гру. Це — гра глядача. Зацікавлення грою сусідньої дитини зростає, й вона починає бавитися поруч неї. Це паралельна гра. Та на цьому не кінчиться. Вона ставиться нав'язати короткотривалий контакт і хоче включитися також у гру, але так, щоб дитина гралася на її лад. Незавжди це вдається й вона відходить. Це — асоціативна гра, в часі якої двоє дітей коротко разом граються, маючи кожне свою думку, відходить то знову приходить у залежності від поступливості чи непоступливості кожної з них. В асоціативній грі бракує постійна групова структура. Та діти зазнають і поверховно спілкуються. І так у 5—6 році зароджується кооперативна гра, гра з правилами, коли діти відчули потребу спілкування з іншими дітьми в організованих іграх та коли зрозуміли, чому потрібні правила у грі. Суттєвими елементами ігор з правилами є суперництво та взаємодія згідно з правилами.

4. Значення гри.

Гра не є пустою забавою, це зміст життя дитини, її творча діяльність, потрібна для її розвитку. У грі дитина живе, і сліди цього життя глибше залишаються в ній, ніж сліди дійсного життя (К. Ушинський). В ігровій ситуації дитина здійснює свої бажання, свої ростові потреби, злагодне чи неадекватне свої емоційні конфлікти. У неї розвиваються фізична сила, моторні вміння, швидкість і точність рухів, координація. Гра є важливим засобом і медіум для прямого навчання дитини, в якому нові помічення,

* За нормативною студією: From Egocentric to Cooperative Play in Young Children by M. F. Whiteside, F. Busch, and T. Horner Journal of the Amer. Academy of Child Psych. Vol. 15, No. 2, 1979.

пізнання навколишнього життя і людських взаємин зароджують нові ідеї, нову поведінку. У грі її учасник вчиться думати, працювати, творити і радіє ним створеним продуктом, набуває досвід в різних ігрових ситуаціях і навіть такий, що може допомогти йому зберегти своє життя в загрозовій ситуації.

У грі дитина вчиться не лише бисто спостерігати, але й успішно діяти з увано її вміння критично думати й оцінювати те, що кругом неї діється. Особливо добрим для цього середовищем є організовані ігри з правилами, в яких гравці вчаться змагатися, щоб перемогти в ситуаціях, якими регулюють правила. Немає перемоги без співпраці гравців. В іграх вчаться гравці також контролювати їхні бажання, критично оцінювати дійсні обставини гри, додержуватися її правил, що є так важливе для морального виховання. В ігрових ситуаціях відбуваються переміни, у гравців формується їхня особистість, їхній характер, розвиваються суспільні риси, як чесна гра, дружнє ставлення один до одного, намагання бути щораз кращим.

Підсумовуючи, суть гри — в своєрідній діяльності, в переживаннях, у творчості. Гра творить поміст до дійсності, сприяє усупільненню дитини, її підпорядкуванню ігровій спільноті з тенденцією дати особистий вклад для успіху групи.

Коротко — у грі діти розвиваються фізично, психічно й суспільно — творці майбутнього життя суспільності.

5. Класифікація ігор

Класифікація ігор — різна в залежності від авторів, що підходять до ігрової діяльності з тої чи іншої точки зору, а така за Піяже класична (гра пов'язана з практикою, символічна гра і гра з правилами) з точки зору «ментальної структури»*. Подане внизу групування ігор в аспекті історичних ігор складене для вжитку виховників, які проводять історичні ігрові комплекси на таборі, серед природи, а в випадку непогоди в кімнатах. За своєю складністю вони такі: забави — які відбуваються згідно з правилами, але лише для розваги та радості, не для виграшу, для пр. «Куточка»; прості ігри з правилами, для пр. «Іду на вас»; складні ігри — такі як теренові, «П'ятизмаг орлячої справності». В залежності від змісту ігор їх можна по-групувати так:

рухливі — в яких домінує рух, фізичний аспект;

сенсорні — в яких є зосереджена увага на розвиток гостроти органів чуття; сприймально-пізнавальні ігри суттєві в системі пластового виховання,

для пр. гра Кіма.

конструктивні зайняття — для конструювання вішаків, водяного колеса, складання карти України і т. ін.

розумові — розв'язування хрестиківок, гра в шахи і т. ін.,

товариські — настільні іграшки, доміно і т. ін.

сюжетно-історичні, що сполучують різні елементи нашої культури, для пр. гагілки.

6. Підсумки

Дитинство є суттєвим періодом у розвитку людини. У дитячому мозку відбуваються швидкозмінні процеси. Проліферація синаптичних сполучень зумовляє для пр. швидке вивчання мови, гри на музичних інструментах і т. ін. Рівночасно в тому ж самому часі є наявний розвиток гри від сенсорно-моторної діяльності до ігор з правилами. Гра — це добровільна, своєрідна діяльність дитини. Росте вона, розвивається і гра також в послідовних фазах. Той чи інший вид первісної гри в своїх розвиткових процесах, досягнувши вершин, трансформується в іншу форму адаптованої діяльності людини,

* Структура — (в розумінні Піяже) — загальна форма, взаємопов'язання частин в організованій цілості. Структура як організація, система, координація, форма.

а лише гра з правилами продовжується і здійснюється у відповідній формі ігрової діяльності дорослого віку.

Гра охоплює все: рух, думання, нові інформації, новий досвід, комунікацію, працю, розвагу, послух правилам, є середовищем для розвитку фізичного, розумового, суспільного, розвитку характеру дитини. Треба підкреслити факт, що усупільнення дитини відбувається у великій мірі завдяки іграм з правилами. Додержування правил у грі, якого належне розуміння приходить повільно, має особливе значення в процесах морального розвитку дитини, її закономірного, заснованого на вимогах справедливості* розвитку дитини, її дружнього ставлення до других. Гра є не лише своєрідною діяльністю, але також значимим процесом внутрішнього перевтілення** (Г. Гетцер).

Для повнішого розуміння гри варто згадати ще думки Гавзінха, що відносяться до питання: гра і культура. Культура виникає в формі гри і як культурний феномен передається і стає традицією. Гра є інтегральною частиною нашого життя, нашою життєвою потребою для пр. «Олімпійської гри». Гра і змагання мають цивілізаційну функцію... «правдива цивілізація завжди вимагатиме чесної гри».

Чимало ігор створили діти. Наші ігри мають риси нашої культури, а цінніші з них скодефіковані передаються з покоління в покоління. Отож ігри мають особливе значення не лише для поодинокі дитини чи для організованої групи дітей, але й для цілої нашої спільноти. Батьки й виховники повинні постійно мати на увазі незабутню думку В. Сухомлинського: «Дитина має справжнє емоційне і інтелектуальне життя тільки тоді, коли вона живе в світі ігор, казки, музики, фантазії і творчості. Без цього вона не краща за здавлену квітку».

V. Історичні ігрові комплекси

1. Воєнні традиції людського суспільства.

Від непам'ятних часів велися війни й відбуваються аж по сьогоднішній день. Хоч вони й є нищівною силою, не переводяться. Вони стали насильним засобом амбітних, агресивних провідників для полагодування конфліктів між народами. «Війна людей їсть, а кров'ю запиває» — каже народне прислів'я, а побідженому народові приносить руїну і гніт, недолю. І чи не дивно, що багатьом людям ця деструктивна сила не перешкадає пристрасно бавитися в воєнні ігри, а навіть дітям мініатюрними воїнами і т. ін. А зразки є, бо багато битв, зокрема славніших, як Термопілі, Австерліц, Геттисбург***, дуже докладно записані в історії народів. Люди їх відтворюють і бавляться в «воєнні ігри» в тій чи іншій формі.

Що таке «воєнні ігри»? Це ігри, які зображують бої між індивідами чи арміями народів. У репліках воєн гравці імітують колишні справжні боєві дії або ведуть уявні воєнні операції, створені науковою фантастикою і т. п., що відбуваються у всесвіті чи деінде. Гравці грають супротивні ролі згідно з правилами, щоб побідити. Це переважно настільні ігри, що зображують репліку воєнного терену на дошці, карти та інші воєнні компоненти.

* Справедливість — людські відносини, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам.

** Перевтілюватися — набирати нового вигляду, перетворюватися на кого-, щонебудь, перевтілення.

*** Термопілі — війна між персами і греками, 480 р. до Хр. Австерліц — перемога Наполеона над з'єднаними австро-російськими арміями під командуванням ген. Кутузова, в 1805 р.

Геттисбург — вирішувальний бій під час Американської громадянської війни в 1863 р.

Хто бавиться у «воєнні ігри»? Є багато мілітарних ентузіастів, хоч вони вояками ніколи не були, але відчують приємність у тому, щоб бавитися у війну з тих чи інших причин. Є між ними й колекціонери мілітарного діла. Підприємці використовують зацікавлення дорослих і дітей для своєї користи і продукують ті чи інші іграшки зокрема вояків у різних позиціях, щоб діти жили в уявному світі війни. Дехто є зацікавлений історією, студіює стратегію і тактику воєнних операцій протягом віків, вивчає геніальні ходи полководців, а також їх помилки, щоб в майбутньому в подібних ситуаціях їх не повторяти.

Йоган Гавзінха, голяндський історик, у своїй праці «Homo Ludens»^{*} особливу увагу приділив питанню ігрового елементу в розвитку культури. Ігровий елемент мінявся у різних періодах людського суспільства. Ігри гелленів були пов'язані з релігійними виявами. Був наявний елемент суперництва в співанні, розв'язуванні загадок і т. ін. Характер римських ігор перейшов із суперництва акторів до ролі глядача боротьби глядіаторів чи невідьників з дикими звірами, чи кінних перегонів.

У середньовіччі (головно в XIII—XIV ст.) лицарські турніри полонили увагу аристократів. Лицарські турніри — це була ігрова діяльність, що зображувала двобої лицарів для перемоги, а іноді й змагання лицарських груп. Не кожний міг бути лицарем. Ставав ним той, що виявляв риси характеру як хоробрість у боях, чесне життя у мирний час, захист віри, оборона гноблених. Отож треба було заслужити собі лицарський стан, але також і жити лицарським стилем життя і поведінки. Тому й завівся був звичай, що лицарі приготувляли своїх синів до лицарського стану вже з малку, з 7-го року життя. Це готування зачиналося від usługовування при столі лицаря, потім набуття вміння полювати на птахів з соколом та відбування іншої діяльності для засвоєння необхідних лицарських вмінь і знань. У 14 р. життя юний кандидат на лицаря ставав джурою і як такий товаришив лицареві дома і під час війни. Щойно з 21-им роком монарх проголошував кандидата лицарем після того, як він склав обіцянку, що боронитиме віру й вірно служитиме монархові. У час мирних днів лицарі проводили час на ловах, бенкетах і турнірах. Змістом лицарських герців були двобої лицарів — перемагав той лицар, що повалив свого противника з коня. Пізніше велися двобої списами чи мечами. Звичайно нагородою за перемогу була майстерно виконана чаша. Лицарські герці кінчалися бенкетом, під час якого вихваляли лицаря за його перемогу серед радісної товариської зустрічі, співів, музики і т. ін. У XV ст. засновано «Турнірне товариство», яке скомпілювало правила турнірів, але вже під кінець XV ст. вони стали вже менше популярні.

Західно-європейські лицарські традиції прийнялися в Україні за часів короля Данила, а згодом лицарська діяльність у зміненій формі знайшла свій вияв за часів козацтва.

Ренесанс і гуманізм (XVII—XVIII ст.) принесли відродження недоцінюваного і придушеного в минулому ігрового елементу в житті людей та у вихованні. Гра, фізичне виховання знайшли належне місце як культурні цінності. Наголошувалися такі якості: сила, витримка, швидкість. Первісні види змагань оживилися: біги, підношування тягарів, стрільня, змагання на ковзанах, а також до деякої міри плавання, веслування і т. ін.

Індустріальне мислення з його раціоналізмом і утилітаризмом XIX ст. скероване було на працю і продукцію і перед цими ідолами всі схилили свої голови. Французька революція спонукала до зміни в думанні, скеровуючи його на демократизаційний процес. Хоч ігровий елемент зійшов на дальший план, постійно відбувалися групові змагання малого масштабу для задоволення учасників гри.

* Johan Huizinga — Homo Ludens, Rowohet Hamburg, 1965.

Великі м'ячеві змагання вимагали від гравців дружної співпраці і стабільності дружин. Тому й виникла потреба творити організовані спортові клуби, що особливо стало виразним в Англії. Варто згадати також і факт відновлення новітніх Олімпійських ігор, які відбулися в Атенях в 1896 р.

Ігровий елемент у сучасній, зокрема американській, культурі став затрачувати справжні ігрові якості. Деякі види спорту перейшли в руки підприємців, для яких матеріальний аспект став метою їхнього життя. Професійні спортсмени в міру своїх здібностей і досягнень почали добиватися і собі час-заробітку, вимагаючи що раз більшу й більшу частину зарплатки заробітку, вимагаючи що раз більшу й більшу частину зарплатки заробітку, вимагаючи що раз більшу й більшу частину зарплатки заробітку. Значення спортових клубів зросло, а їх змагання стали місцем розваги людей. Зосередження уваги на виграші, на здобутті чемпіонату зародив неспортову поведінку гравців під час гокейних змагань. Обсервуємо також факти, коли глядачі під час змагань копаного м'яча удаються до насильства, вдираючись на грище і побоями розв'язують свої неконтрольовані бажання і т. ін., що й іноді мають фатальні наслідки.

Олімпійські ігри продовжуються, а з 1924 р. також і Зимові олімпійські ігри. Ідея — спортивна діяльність для всіх, а не лише для професійних гравців і галасливих глядачів ще не знайшла достатнього зрозуміння. Цю ідею здійснюють діти на ігрових майданах.

Багато американців залюбки дивляться на воєнні фільми телевізійних чи відео програм, які чи не мають найвищий рівень у світі насильства і анти-соціального ставлення людини до людини. Для безперервного продовження серійного програмування фільмів з мілітарною тематикою бизнес директори збільшення насильницької дії, щоб посилити хвилювання глядачів. Того року програми мають негативний вплив на ряд людей, які під впливом застосування сили для досягнення своїх бажань, не контролюють своїх бажань і чинять злочини вкл. з вбивствами, а спільнота терпить на тому. Люди, зокрема з емоційними проблемами, приглядаючись до нищівних мілітарних дій, зменшують свою сенситивність до насильницьких акцій і без задуми удаються до насильства дома чи на вулицях міста. Програми з багатими насильницькими діями зумовляють газард для здоров'я спільноти. І цікаво, що американці ідеалізують війну і її героїв, які поранені видужують і в чергових боях перемагають, замість того, щоб зобразити нещастя і руїну чи героїчні зусилля допомоги другим.

Сьогодні війни ведуться дещо іншим способом, але основні принципи не змінилися — принцип сили, зараз технологічної, принцип знищення людей, культурних надбань і т. ін. чи вдової невинності, мовляв це для добра людства.

Які перспективи на майбутнє? Футурологи передбачають, що війни не переводитимуться ще довго. Приблизно к. 2150 р. люди так назріють, що зажають жити спільно й мирно, в любові один одного, а людина-мудрець запевнить мир на землі (А. Бернгарт).

2. Воєні традиції в Україні

Іван Крип'якевич схарактеризував часи давньої Русі-України символами «меч і плуг». «Плуг» — символ осілого хлібороба, що дбав про засоби для фізичного існування, а «меч» — символ захисників землі української перед ворожими нападами та їх нищівною дією. Воїни Київської держави були її вірними захисниками в постійній чуйності до ворожих нападів та готовності боронити її. Це були справжні лицарі — вірні князеві й українській землі, з великим прив'язанням до віри своїх батьків. Зростали вони на зразках та великим прив'язанням до віри своїх батьків. Зростали вони на зразках та великих лицарів як Святослав Хоробрий, який не заскакував ворогів, а попереджував їх «Іду на вас!» Промовляючи, цей відважний лицар закликав друзинників незабутнім покликом: «Не посоромимо руської землі!» Володимир Великий, Володимир Мономах, Данило й інші керувалися чесною грою і

домовилися, що автор опрацює історичні ігри княжої доби, «Отрока», Ара-рат — козацько-гетьманської доби, «Джуру», а новітню історію, «Ордика»*, по змозі спільно. Почалося збирання матеріалів для «Отрока», опрацювання «Рад» та перші практичні спроби в куцистих надбережних гаях Дунаю. Я помітив, що новаки зацікавилися цими іграми і це заохотило мене до даль-шої інтенсивної праці. Коли дир. школи інсп. Антін Стрільбицький поінформував мене, що новаки знають історію княжої доби краще як учні не-пластуни, я зрозумів, що моя ідея навчати історію ігровим способом є правильна. Рукопис «Отрока» я дав до прочитання членові ОПДЛ Іванові Коровицькому, який заохотив мене видрукувати цю працю. Маючи ще по-зитивну оцінку від інсп. Стрільбицького, я передав рукопис до ГПБ. Цюпа Паліїв прихильно поставилася до «Отрока», якого історичну вірність пе-ревірив проф. Омелян Терлецький. І так в 1951 р. у Пластовому Видав-ництві «Молоде Життя» появилася друком «Отрок» з рисунками роботи ст. пл. Я. Терлецького. Рецензії поміщені в пресі в ЗСА, Канаді та Аргентині були позитивні.

І приступили новацькі виховники до здійснювання «Отрока» на таборах, бо він, як і всі інші історичні ігрові комплекси, є опрацьовані для табірної діяльності. З бігом часу молодші виховники все менше й менше підготов-лялися до переведення історичних ігор і тому результат праці був не зовсім задовільний. Сьогодні молоді виховники в ЗСА, правду кажучи, не вміють здійснювати історичних ігрових комплексів, хоч новакам вони подобаються. Мої намагання провести вишкіл новацьких виховників для вивчення істо-ричних ігрових комплексів в 1986 р. натрапив на труднощі, але вишкіл від-бувся, який однак виявив, що виховники-юнаки/юначки мало розуміють «Отрока» та цілого аспекту історичних ігор.

З 1976 р. розпочали приймати до Пласту 6-річних дітей. Цей факт зумо-вив програмні зміни в Правильнику УПН, а зокрема в концепції історичних ігрових комплексів. «Отрок», який був вимогою 1-ої проби, включено до ви-мог 2-ої проби, «Джура» до 3-ої проби, а «Орлик» увійшов до табірної про-грами новаків по 3-ій пробі. Потреба історичних ігор для 7-річних, яких оста-точна назва закріпилася «захисники рідного вогнища» стала пекучим пита-ням виховання новачат.

Коли шукання за особами, що взяли за опрацювання «захисників рідного вогнища» завели, в 1987 р. автор задумав сам опрацювати ці історичні ігри. І знову почалося збирання матеріалів, опрацювання «Рад». У 1988 р. Старий Орел приступив до організування табору 7-річних, який відбувся, хоч і не без перешкод. Перша перевірка, хоч і ще неповних ма-теріалів дала позитивні результати, а також ідеї, як покращати якість табірної діяльності. У 1989 р. з уваги на перешкоди табір треба було відкликати. У черговому році табір з малим числом новачат таки відбувся з успіхом уже з поширеною і поправленою програмою, як також і кращою технікою ведення табору 7-річних.

Для ясності справи — ще дві інформації. Коли в 1947 р. провід УПН розділено на окремий для новаків, і окремий для новачок, провід УПН-ок пішов своїм власним шляхом. Історичні ігрові комплекси творилися лише для новаків. По роках відокремленої діяльності новацькі виховниці при-єдналися до «Орлиного Круга» — об'єднання новацьких виховників, і пого-дилися прийняти методу навчання історії України практиковану в УПН-ів. Але... багато років пройшло і буквально ніхто з пластунок не захотів опра-цювати паралельні історичні ігри для новачок. Була одна спроба, але з тих чи інших причин вона не здійснилася. — Друга інформація така: Мое ро-зуміння історичного ігрового комплексу склалося на основі мого ретельного

* У Правильнику з 1976 р. подана назва «Звідун», а не первісна назва «Орлик».

вивчення питання гри, мого власного досвіду в праці з дітьми та молоддю, а згодом закріпилося під час моїх студій на університеті в Цюриху. На посе-ленні я продовжував мої студії педагогічних питань на основі численних праць видатних педагогів, психологів, футурологів та інших науковців, не забуваючи і про українських педагогів та інших мислителів, науковців. Пе-регляд історичних ігрових комплексів:

1. Захисники рідного вогнища — історичний ігровий комплекс для 7-річ-них новаків і новачок, який творить основу для дальших історичних ігрових комплексів. Мета — запізнати із історичною і культурною спадщиною ук-раїнського народу, а рівночасно є спробою утворити в вихованків сенс ук-раїнства. ЗРВ є вимогою 1-ої проби. Докладніші інформації є подані в VI-ому розділі.

2. «Отрок» — історичний ігровий комплекс з тематикою княжої доби, опрацьований для новаків. Появився друком в 1951 р. Складається з 10 Рад практичного коментаря, в якому подані практичні вказівки щодо здій-снювання історичних ігор. Заплановані доповнення: Ради отроків Володими-ра Мономаха і Романа, пісня і танок отроків.

3. «Джура» — історичний ігровий комплекс для зображення козацько-гетьманської доби. Багатющі і цікаві матеріали зібрані Араратом, але ще не оформлені для ширшого вжитку. Пробна перевірка матеріалів була проведена.

4. «Орлик» — історичний ігровий комплекс новітніх часів був початково подуманий для новаків як вимога 3-ої проби, а тепер як матеріал табірної програми новаків по 3-ій пробі. Матеріали зібрані, частинно опрацьовані, а деякі ігри перевірені на таборі. Але по багаторічній перерві, зумовленій внутрішньо-пластовими ускладненнями, 5 опрацьованих Рад треба основно переробити і в міру потреби доповнити ще й доречними елементами діяльності новачок.

Історичні ігрові комплекси зберігають народню пам'ять. Вони творять міцний фундамент національно-патріотичного виховання. Тому нам треба подбати про те, щоб вони були здійснювані в виховній програмі УПН не ли-ше для новаків але й новачок, для яких потрібно мати так чи інакше опрацьовані матеріали в формі історичних ігрових комплексів. Історія України в іграх є потрібна для всіх новачат, де б вони не жили.

VI. «Захисники рідного вогнища»:

А) Визначення, композиція — Б) Практика здійснювання З. Р. В

А) Визначення, композиція «Захисники рідного вогнища» — з точки зору програми виховання в УПН — це історичний ігровий комплекс, призначений для 7-річних новаків і новачок у процесі відбування свого першого, дво-тижневого табору. Згада-ні історичні ігри є вимогою до 1-ої новацької проби.

«Захисники рідного вогнища» — з точки зору історичних ігрових комп-лексів — це основа для розгортання ігрової діяльності новачат, яка має на меті познайомити новачат з історичним і культурним почуття, скерувати формувати їх сенс українства, розбудити національні почуття, сформувати мотивацію на самовиховання та корисну для України діяльність у майбут-ньому. При цій нагоді треба підкреслити факт, що минуле має вплив на формування сучасної та майбутньої постави та поведінки новачат.

Українські фабульні елементи творять зміст ігрової діяльності новачат. Вони повинні бути передані так, щоб новачата відчули їх живучість* і по-

* Живий — який живе, існує в дійсності, реальний; живучий — який довго існує, стійкий; живучий — який зміцнює, надає сили, енергії.

требу їх зберігати, а також продовжувати цю живу систему фактів, легенд, мітів, традицій спільноти як необхідну передумову культурного самозбереження. Така система зумовлює відчуття і віру в живучість українського народу, потребу захищати життя і свободу особи, та всього народу і творити для нього тверді основи його буття.

Структура сюжетно-рольових ігор «захисників рідного вогнища» — циклічна. Складається з 9 однотемних «Рад», різних за своєю формою і сюжетом, але всі вони разом творять єдність. Одні з них є довші, інші коротші в залежності від важливості виховних питань і педагогічних завдань. Назви поодиноких «Рад» та їх важливіші елементи:

I. Рада захисників родинної хати — родина, хата, хатня культура, багатокультурність, родовідне дерево, екологія.

II. Рада захисників Пласту — основи Пласту, зокрема УПН, новак серед природи, новацький вогник.

III. Рада захисників трипільської культури — льодовик, археологія, Трипілля, Спіраля часу.

IV. Рада захисників України — перекази, карта України, Київська Русь, Галицько-Волинська Держава, козацтво, українська символіка.

V. Рада захисників Шевченкового Заповіту — дитинство, маляр, поет, вчений, Заповіт.

VI. Рада захисників «Каменярів» Івана Франка — дитинство, твори для дітей, гра на основі повісти «Захар Беркут», думки Івана Франка.

VII. Рада захисників «Велета» Лесі Українки — дитинство, зайняття на основі «Лісової пісні», казка «Про Велета».

VIII. Рада захисників лицарства меча і слова — УСС, самостійність, Карпатська Україна, УПА, незалежна Україна.

IX. Рада-вогник великого осяяння — підсумки, прощання коменданта, заключне слово. Потрібні інформації в «Практичному коментарі» — пляни, матеріали, здійснювання.

Ігрова метода особливо придатна для діяльності 7-річних, для яких гра є стилем життя, коли мова про набування знань і вмінь, формування концептів, а також коли мова про переживання і досвід дітей в груповому житті. Табір — це прекрасне середовище для групової діяльності. Вона проводиться головно цілим табором у системі двотижневого табірної життя. Для 7-річних, що вперше таборують, дуже важливим є відповідне середовище невеликого табору, щоб в атмосфері дружнього індивідуального підходу, захищеності, цікавої діяльності і т. ін. новачата засвоїли собі справжній стиль табірної життя.

Роля виховників є особливої ваги у праці з 7-річними. Тому їм треба докладно ознайомитися з ідеями, висловленими у «Вступі», з матеріалами та пляном здійснювання виховної програми 2-тижневого новацького табору. Матеріали «захисників рідного вогнища» є обширні і їх треба добре запланувати, підготувати все так, щоб юні захисники бавилися безперервно, без зайвої витрати часу. Не можна легковажити собі важливого фактора в процесі планування, яким є погода. Мусить знайтися місце для відбування дії в часі негоди. Програму і зміст слід достосувати до ситуації, а негоду використати для набуття досвіду в непланованих умовах дії.

Історичні ігрові комплекси є важливим засобом для збереження народної пам'яті, для засвоєння культури, історії шляхом соціалізаційного процесу і набування поведінки в результаті певної організації розуму. Історичні ігри творять міцний фундамент національного виховання, а це велика справа — для новачат, Пласту та українського народу.

Б) Практика здійснювання «Захисників рідного вогнища».

1. Уведення

Втілення в життя задуму історичного ігрового комплексу «Захисники рідного вогнища» залежатиме від здатності виховників правильно і вміло виконати свої завдання. Програма і матеріали були перевірені та прихильно виконані новачатами. Отож на виховниках лежить обов'язок знати, ЩО робити, ДЕ робити, КОЛИ робити, ЯК робити та ХТО будуть ці учасники ігрової діяльності.

ЩО — опрацьовані розповідні, ігрові та інші матеріали достатні, щоб виповнити повністю час 2-тижневого табору. Може їх і забагато. Тоді слід використати, що більше значиме. Раніше треба добре ознайомитися з ними.

ДЕ — на таборі, серед природи, а у випадку непогоди в будинку, створюючи ситуації, в яких новачата набували б знання і вміння, здорово розвивалися.

КОЛИ — ранком по сніданку чи по обідньому дозвіллі, але як все є приготоване, коли виховники подбали про все необхідне для переведення зайняттів. Коротші «Ради» тривають 2—2 1/2 год., довші — ранком і по полудні. У міру потреби можна отримати разом відбування «Ради» з купанням і т. п.

ЯК — Метода — ігрова, яка пов'язує коротку розповідь, інформацію для дії. У міру потреби під час ігор новачата допомагають приготувати дії, що треба: приносять хмиз, розпалюють вогонь, вачи виконати, що треба: приносять у виготовленні карти України і т. ін.

Методичні поради, як переводити поодинокі елементи (ігри і т. п.) подані в «Практичному коментарі».

ХТО — З ким доведеться виховницям/виховникам проводити ігрові зайняття? Ряд педагогів, психологів та інших підкреслюють потребу виховникам знати розвіткові процеси дітей, їх фізичні й психосоціальні особливості, щоб мати успіх у праці з ними. У передмові до книги «Людина як предмет виховання» К. Д. Ушинський написав таке: «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна попереду пізнати її також в усіх відношеннях».

2. Для розуміння 7-річних виховниками — деякі інформації про їх розвиток.

Середнє дитинство (6—9 р.): Час між 5—7 р. є перехідний з дошкільного до шкільного віку дитини, від суб'єктивної ігрової поведінки малої дитини до деякої міри об'єктивної з деяким усвідомленням своїх завдань поведінки початківця-школяря. У згаданому часі настають у дитини фізичні, фізіологічні й психологічні зміни, які зароджують страх і не зовсім стійку поведінку. До речі буде згадати факт, що мозок дитини для прикладу у 7 років є вже однакової вагою і масою як і в дорослій людині з тою різницею, що має синаптичних сполучень значно більше і в результаті того зуживає два рази стільки енергії для свого функціонування. Цей факт пояснює те, що діти швидко вивчають мову, гру на музичних інструментах і т. ін., але й потребують довше спати.

Фізичний аспект — між 5—7 р. звичайно помітний стрибок у рості. Згідно з класифікацією Целлера діти середнього дитинства належать до 2-ої групи, яку він назвав «перехідні форми». Вони поєднують ознаки форм «малої дитини» і «шкільної дитини» (третя група зовнішнього вигляду дітей).

- Інфекційні недуги доволі часті в цьому періоді життя.

Психологічний аспект

- Реорганізація процесів мислення, посилення розвитку мови й мовлення у дитини, швидке вивчення чужих мов.
- Емоційно: змінлива, імпульсивна, амбівалентна (подвійні протилежні почування) зокрема супроти мами, перечулена на критику.
- Нестійка коли мова про уявлення про себе (від самовивищування — хвалько до самознецінення з почуттям некомпетентності у порівнянні з дорослими).
- Приблизно між 7—8 р. перехід від фантазії чи казки до дійсності.
- Поширення здібностей вивчення нових знань і засвоювання нових вмінь — когнітивний розвиток.
- Рисунок багатий у ранньому дитинстві на різні елементи стає біднішим. У приблизно 7 р. дитина входить у фазу «зорового реалізму» (Luguet). Коли мова про рисунок людини — розмір голови вже не домінує над людським тілом, зорова перспектива і фізичні пропорції кращають. Рисує людину, 8-річна дитина вже пов'язує голову з тулубом. В 9 р. починають діти рисувати обриси обличчя збоку (профіль), що є початком для рисування постатей в русі.

Суспільний аспект — позначається інтенсивний вплив з-поза родини: сусіди, школа, церква, організації (Пласт), великий вплив учителя, виховника.

- співжиття і ідентифікації з ровесниками головно тої самої статі.
- непередбачлива поведінка: агресивний, запальний, несвідомий небезпек.
- гра: ще не усвідомлює собі добре, що правила забави чи гри є ті самі для всіх. Тому слід переводити забави, а не ігри з груповим суперництвом, і то забави лише з простими правилами для молодших і поступово ускладнювати їх з віком новачат.

6-р і ч н і:

Фізичний аспект:

- Функція малих м'язів ще не є достатньо розвинена нпр. держить незграбно кредки чи олівець.
- Звичайно між 5 1/2 і 6 1/2 р. помітний стрибок у фізичному рості.
- Моторна контрола погана чи недостатня.
- Апетит дуже добрий.
- Часті інфекційні хвороби.

Психо-суспільний аспект:

- Помітна втрата здатності пристосуватися до ситуації з уваги на внутрішню кризу, яка позначається негативною, сварливою поведінкою.
- Неспокійні, змінливі щодо настрою і своєї думки, невгамовні, імпульсивні, енергійні, запальні, агресивні, а при тому ентузіясти; не люблять, щоб їх критикувати, ганити чи карати.
- У відношенні до мами амбівалентні: часом пожаліють, а часом винують маму за все.
- Ще недостатньо розуміють, що таке приватна власність.
- Продовжують своє ставлення: «допоможіть мені не боятися»; дуже боязкі, зокрема шумів, духів і т. п., бояться лісу, бояться, щоб не загубитися, бояться спати самі у кімнаті, бояться громів, вогню, води і т. п.
- Ще не зовсім знають поняття часу.
- Гра: ще не зовсім свідомі того факту, що правила гри є ті самі для всіх. Люблять рухливі забави, та ще не є готові до ігор з суперництвом. Са-

модіальна гра вже з іншою тематикою чи ними видуманою. Хотять конечно виграти, якщо ні, плачуть, обвинувачують других в обмані.

Замітка: Беручи до уваги психічний стан 6-річної дитини, для її добра вона не повинна брати участі в новацьких таборах. Часто виїмками ми стараємося ламати правило. Багато з них ще не готові до участі в постійному новацькому таборуванні.

7-р і ч н і:

Під кінець 6 р. згл. на початку 7 р. діти знову повертаються до стану рівноваги й інтеграції, в якому вони є здатні поєднати їх індивідуальні природні здібності чи схильності з вимогами культури.

Фізичний аспект:

- Діти починають набирати вигляду «шкільної дитини», третя група за класифікацією Целлера. Голова є в порівнянні з тілом менша, обличчя виразніше зарисоване, тулуб порівняльно до ніг стає коротшим, вужчим, кінцівки видовжуються, а обриси м'язів стають виразнішими.
- Форми руху: прямолінійні, гостро виражені.
- Рівновага значно краща.
- Прогрес у скаканні, їзді на ровері, на роликах, на ковзанах, м'ячевих іграх і забавах, плаванні, стрілянні з лука, тощо.
- Покращання функцій малих м'язів.

Психо-суспільний аспект:

- У загальному 7-річні спокійні, задумливі, доволі слухняні; в трудній ситуації відмовляються, відступають, ізолюються; часом сторонять, самітні; не міряють своїх сил перед початком виконання якогонебудь завдання, тому й нагло їх сили вичерпуються, почуваються втомлені. Не завжди кінчають свої завдання. Мають добрі й погані дні.
- Їхня увага ще коротка, але вже значно краща. Вони уважно обсервують навколишнє життя й позитивно реагують чи сприймають зовнішні стимули, зокрема в школі чи в іншій ситуації. Вони більше сприймають з оточення, а менше дають зі себе. Вміють добре виконати короткі завдання.
- Великий поступальний розвиток мови (слухання, мовлення, читання, писання).
- Перехід від фантазії й казки в реальний світ. Краще вміють розрізняти те, що бачать і те, що роблять, а при тому вдаються до роздумування, рефлексії, їх психічне життя — це громада й Космос. Орієнтація в часі і просторі поліпшується.
- Сприймально-пізнавальні стимули спонукають до колекціонування: збирання марок, природничих предметів, тощо.
- Закорінювання звичок щоденного життя, моральних вартостей родини; зароджуються почуття відповідальності, обов'язку (хоч часто доводиться пригадувати про потребу їх виконання), бажання допомагати старшим. Вияв зацікавлення Богом і небом із конкретними запитаннями. Вростання в культуру — виявляється в почуттях і діях.
- Страх має ще великі очі, головно зорові побоювання: темнота, пивниця, а також війни, злодії, духи, тощо.
- Бажання бути в групі. Їх сенс власності ще не зрілий (це не означає, що краде). Будучи у лаві — лише коротко можуть стояти на «струнко», рухаються, штовхаються.
- Гра: Захоплені грою з правилами. Хоч може правила ще й не зовсім зрозумілі, бо до того часу були його особисті або накинені старшими, вони

рона — це табірне середовище, докладніше провід табору, а зокрема гніздовий/гніздова і найважливіша особа — це братчик/сестричка.

Приймання на новацький табір наймолодших новачат, які вперше прибувають на табір, мусить бути докладно продумане і переведене. Вказаним є, щоб приймати 7-річних новачат групою з даної місцевості. Чому? Новачата з однієї станиці знають себе. Цей факт є особливої ваги, є одною з дуже важливих ниток, що пов'язують хату, і місцеву пластову групу з пластовим середовищем на таборі. У такій ситуації страх новачат помітно зменшується. Вони почуваються спокійнішими, безпечнішими. Коли батьки супроводять дитину на табір і там, зацікавившись з братчиком/сестричкою, «передають» новача під його опіку, воно буде йому/їй довіряти. Якщо новачки їдуть спільним автобусом, батьки привозять новача на місце збірки, передають його під опіку членові станичної старшини, який супроводить пластунів на табір, і він «передає» новача під опіку братчика/сестрички. Така процедура полегшує новачкові легше пристосуватися до табірної середовища.

г. Загальні інформації щодо програми.

Основу програми табору 7-річних новачат (новачків і новачок) творять звичні складові компоненти табірної життєвої історичної ігрової комплексу «Захисники рідного вогнища». Для прикл. складники програми табору 7-річних «Захисники родинного вогнища ч. 2», що відбувся на Бобровці, США, в 1990 р.:

1. Ігри та забави: розвагові, сприймально-пізнавальні (сенсорні), юних натуралістів, мовні (української мови), для розвитку самосвідомості і самопізнання, «Запам'ятай» — настільна гра княжих часів, для розвитку моторності та спритності (кмітливості) і т. ін.

2. Інформаційний розповідний матеріал.

3. Майстрування, праця (вішала на мокрі речі, будова колиби, предмет для підводного спостереження, човник, ракета, водяне колесо, карта України).

4. Спів, пісні з рухами, гагілки, новацький танок.

5. Організоване дозвілля.

6. Орляча розвага (загадки, прислів'я, скоромовки, ребуси, шашки, шахи, рисування, малювання, моделі і т. ін., зокрема в дощеві дні.)

7. Орлячий п'ятизмаг (2).

8. Зайняття на воді (плавання, веслування, ігри на воді, безпека на воді).

9. Прогулянки (2 південні, природознавчі, безпека в лісі і т. ін.).

10. Новацькі вогники (4—6), в тому вогник запізнання і вогник закриття табору.

11. Історичний ігровий комплекс «Захисники рідного вогнища» (3—5 год. денно).

12. Компоненти табірної перебування та інше: писання листів, прозорки і т. п., участь у богослужбах, зустріч із Сестрами монахинями, ранні та вечірні табірні практики: молитва, піднімання і спускання прапорів, новацький «впоряд», прорух та інше, розтаборювання та ліквідація табору.

Корінна частина програми історичний ігровий комплекс «Захисники рідного вогнища» з такими частинами:

- I. Рада захисників родинної хати.
- II. Рада захисників Пласту.
- III. Рада захисників трипільської культури.
- IV. Рада захисників України.
- V. Рада захисників Шевченкового Заповіту.
- VI. Рада захисників «Каменярів» Івана Франка.
- VII. Рада захисників «Велета» Лесі Українки.
- VIII. Рада захисників лицарства меча і слова.
- IX. Рада-вогник великого осяяння.

г. Здійснювання програми вкл. з безпекою на таборі.

Реалізація табірної програми починається з хвилиною, коли новачата прибули на табірну оселю, а їхні речі принесено до призначених кімнат. Сестрички/братчики допомагають новачатам розтаборюватися: розпаковувати речі, перевіряти їх за залученими списками, повчають, як застелювати постіль, де треба класти рушники та інші речі і т. ін.

Табірне життя проводиться за таким денним порядком:

- 7:00 уставання, прорух, застеляння постелі, миття, поїзд чистоти, перевірка порядку та чистоти по кімнатах
- 8:00 молитва, піднімання прапорів, відчитання наказу (частинне)
- 8:15 сніданок
- 9:00 додаткове порядкування в кімнатах та залі для ев. зайняття
- 9:30 підготовка до зайняття і зайняття
- 12:00 підготовка до обіду й обід
- 1:15 пообіднє дозвілля
- 2:00 зайняття
- 4:00 підготовка до підвечірку, підвечірок
- 4:25 зайняття
- 5:50 підготовка до вечері, вечеря
- 7:00 підготовка до знімання прапорів та їх знімання
- 7:30 зайняття (ігри, спів та інші як новацький вогник з молитвою по вогнику)
- 8:00 молитва
- 8:10 підготовка до сну
- 9:00 нічна тиша.

Спочатку треба призначити дещо довший час на ранню рутину, щоб таборовики пристосувалися до табірної ладу та вмело виконували табірні завдання вкл. з підніманням і зніманням прапорів, щоб набули необхідні для таборування звички.

Перші три дні на таборі дуже важливі не лише з уваги на пристосування таборовиків до табірної життєвої, але, зокрема в ситуації першого табору 7-річних, з уваги на факт, що не всі юні учасники табору вмють задовільно бавитися. Для розв'язки цих ускладнень служать матеріали «Початкових зайняття». Під час перших двох-трьох днів таборування новачата вивчають ігри, пісні та інші елементи історичного ігрового комплексу, що має два аспекти: а саме: перший — вирівнювання вміння бавитися новачатами, а другий — повторення ігор у процесі ведення «Рад» зумовлює швидше, ефективніше, без зайвої витрати часу для вивчення нових, їх проведення. Не всі ігри чи пісні можна буде вивчити у 3 днях. Цю роботу можна продовжувати під час табірних зайняття, призначених на ігри та забави, на співанки і т. ін.

Ігри є описані в розділах: «Початкові зайняття» і «Практичний коментар» докладно за поданим зразком, щоб виховниці/виховники розуміли суть, мету гри, ознайомилися з підготовкою і переведенням гри, а зокрема з правилами гри. До питання правил гри виховникові треба ставитися дуже серйозно, бо вони регулюють встановлений порядок у ході гри. А її основною функцією є усупільнення дитини. Для добра вихованка та ігрового гурту виховник не залишить без уваги факт недодержування грачем правил гри, а відповідним засобом впливу доведе до його свідомості, що порушення правил є такою собою консеквенцією, яким є покарання. У випадку порушення правил несе з собою процедура: перше — перервати гру й повернутися до стану, який існував перед порушенням правил; друге — таке чи інше покарання порушника правил, щоб вплинути на нього чи перестерегти його перед черговим таким поганим вчинком; а третє — коли порушник правил продовжує ускладнювати перебіг гри, його треба виключити з гри, що приймається грачами як велике покарання.

Дещо про методи праці. Відомий є заклик Альберта Айнштейна до плодотворного способу дії. Беручи до уваги теперішніх дітей, дітей телебачен-

ня, в якому телевізійні передачі проходять із швидкозмінними діями, треба нам випустити з уваги вербальний метод навчання чи виховування дітей, а перейти до дійового методу в табірній дійсності, в якому по короткій розповіді — інформації слідує дія вихованків. Ця метода виявилася більше плодотворна за вербальну, зокрема з дітьми з короткою увагою.

Як правило табори 7-річних, що вперше таборують, є малі й мають до деякої міри родинний характер із індивідуальним підходом до таборників у протигагу до великих таборів, де індивід є головно підпорядкований дії групи. Праця на таборі 7-річних ведеться цілим табором (а не роями, хіба лише в міру потреби), якщо він малий, або гніздами, якщо вони є більші числом.

д. Здоров'я і безпека на таборі.

У процесі здійснювання історичних ігрових комплексів особливо важливою є справа здоров'я і безпеки новачат на таборі. Таборування є незвичайно корисна для здорового розвитку новачат діяльність, але вона криє в собі деякий ризик, деякі небезпеки, пов'язані із здоров'ям.

Новачки/новачки прибувають на табір з картою здоров'я, в якій є особливо важливі такі інформації:

1. Чи новача має якінебудь фізичні недомогання і які (хвороба серця, діабет, епілепсія, астма чи інші) й котрі ліки привезла зі собою?
2. Чи новача є алергійне до чогоньбудь, зокрема ліків?
3. Коли мало останню ін'єкцію тетанус токсойд?

Медична сестра зберігає ліки й дає їх даному новачаті у призначеному часі. Коли хтось має ваду серця, треба мати інформації, до якої міри новача може толерувати фізичну активність. У випадку епілепсії особливо важливим є мати дані про частоту приступів конвульсій і про контроль їх ліками. Коли не дуже добра, треба уважати, щоб новача не лазило на високі місця понад землю, а особливо наглядати за ним під час купелі. Вона повинна мати на голові червоний купальний чепець. Всі інші можуть мати іншої барви, але не червоної! Це допоможе краще стежити за ним у воді. Треба одержати від батьків писемний дозвіл на купання дітей хворих на серце й епілепсію.

Причини частіших занедужань на новацькому таборі:

1. Перед ранньою руханкою — довге чекання перед куренем (будинком) швидких новачків на тих, яким важко приходиться встати рано з ліжка. У висліді — простуда, запалення мигдаликів).
2. Довге купання спітнілих новачат. Загалом довге купання, зокрема в холодній воді, є небажане; краще з частими переривами.
3. Пиття неперевареної води з потоку, річки чи озера.
4. Їда одержаних від батьків харчів, які деякі діти довгий час зберігають у своїх валізках чи наплечниках.
5. Довше перебування в перемочених черевиках чи одязі (зокрема коли не рукаються).
6. Страх, туга за батьками — можуть ускладнювати перебування на таборі проявами таких «занедужань» як болі в животі, мимовільне сечовипускання чи інші недомогання.

Гігієнічні заходи на новацькому таборі є частиною табірної програми. Вони мають на меті зумовити сприятливіші для здоров'я умови побуту і дії таборників. Лікар і медична сестра повинні мати нагляд за санітарним станом табору.

До обов'язків виховника на таборі належить постійно наглядати за таборниками, щоб вони додержувалися правил гігієни, а також доводили їм до усвідомлення факт, що погана табірні гігієна сприяє поширенню інфекцій, які перешкоджають в успішному таборуванні. Таборники повинні навчитися жити згідно з засадами гігієни в примітивних умовах життя, але також у табірній ситуації не повинні «забувати» про засвоєні дома правила особистої

гігієни, а робити їх тривалими. Ці добрі звички проявлятимуться у збереженні чистоти в кімнаті, туалеті, умиванні рук перед їдою, закриванні уст, коли кашляють чи чхають. На таборі новачата самі дбатимуть про зрізування нігтів на руках і ногах, не вклатимуть до уст соломинок, не питимуть води з річки, потоку чи озера, змінятимуть мокрий одяг, спітнілі не купатимуться, одягатимуться відповідно до температури назовні, не триматимуть мокрих речей у валізах і т. ін.

Небезпеки, пов'язані з таборуванням:

1. Купання та інші зайняття на воді — пустощі на воді, нерозважні скоки до води, необережне загоряння на сонці, пиття води з потоку чи річки і т. ін.
2. Палення вогню — вогник, варення страв під час прогулянки і т. ін.
3. Майстрування — покалічення ножом чи металевою відкритою банкою і т. ін.
4. Їда ягід отруйних рослин, для пр. вовчих ягід (белладонни).
5. Наявність хуліганів (делінквентів) і інших незнайомих. — Правило: ніколи не будь упевнений в тому, що ти є безпечний з незнайомим.
6. Небезпеки лісових нетрів:

а. Отруйні рослини: в Північній Америці ростуть деякі отруйні рослини:

1. Отруйний плющ (common poison ivy)
2. Отруйний плющ з дубоподібними листками (oak leaf poison ivy)
3. Отруйний сумак (poison sumac).

В усіх частинах отруйних рослин знаходяться речовини (алергени), які в місці контакту зі шкірою спричиняють її запалення. Насправді алергени не є отруйними речовинами, але є здатні міняти реакцію шкіри при черговому стиканні з ними. Алергічне запалення шкіри проявляється почервонінням шкіри, висипкою, піхурцями, опуханням, свербінням. Запалення є обмежене до поверхні шкіри тіла, яку рослина діткнула.

Запобігання цьому лихові можливе й важливе:

1. Якщо ми вміємо розпізнати отруйну рослину і не дотикатимемо її — це вміння треба передати новачатам.
2. Якщо по контакті з рослиною ми помиемо милом і холодною водою дану частину тіла (мило нищить алергени).
3. Якщо одягатимемо довгі штани та сорочку з рукавами на зайняття у лісі.

Децо про вовчу ягоду (белладонну) — це багаторічна трав'яниста рослина з поодинокими або численними стеблами й галузками, яка росте переважно в горах. Листки чергові, яйцеватої форми, загострені, цілокраї. Квітки брудно-фіолетні в червні—липні. Плід — чорна, блискуча ягода, насаджена на зеленій чашечці, дозріває в липні—вересні. Усі частини рослини дуже трійливі (алкалоїди: атропіна, гіосціяміна, скополаміна). Симптоми отруєння: сухість у роті й шкіри, розширення зіниць, висока гарячка, швидкий пульс, маячення, кома, смерть з паралічу дихальних центрів. Лікування: багато пити (чорна кава), холодні компреси та інші заходи в лікарні.

б. Артроподи (тип безхребетних тварин, які включають між іншими: комахи, павукоподібні):

Комахи (інсекти, з вусиками — antennae) — статистичні дані виявляють, що є більше смертних випадків від укусу гіменоптерів, тобто перетинчастокрилих комах як оси, бджоли, шершені (hornets), мурашки і т. п. як від укусів зміїв.

Павукоподібні (арахніди — без вусиків) належать до родини членистоногих. Павуки належать до одної з груп найчисленніших меншканців землі. Найбільше небезпечною між павуками є «чорна вдова» (black widow), яку можна легко розпізнати по її кольоровому знаку на її животі. Її спеціальні залози — як у майже всіх павуків, виділяють дуже сильну смертоносну отруту, яка фатально впливає на нервово-язову систему.

Багато клопоту можуть завдати кліщі (tick) під час таборування.

в. Укуси дикими тваринами (лиси, тхорі, еноти, лилики і т. п.) треба негайно лікувати, бо вони є потенційними носіями сказу (rabies). У США приблизно 20 % фатальних випадків від сказу були наслідком укусів диких тваринами.

г. Отруйні гриби:

Гриб — це нижча безхлорофільна рослина, яка має форму шапки, надітої на ніжку, і розмножується головно спорами.

Гриби є дуже цінними харчами, але треба знати, котрі з них можна їсти, бо є між ними прибіл. 25 отруйних видів, з яких біля 10 смертельно отруйні, зокрема рід мухоморів: зелений (*Amanita phalloides*), білий вонючий (*Amanita virosa*), білий (*Amanita verna*), відомий загально мухомор червоний. Названі три перші мухомори мають уповільно діючі отрути: аманітин — найбільше токсичний, фаллін — сильний гемолітичний токсин, який при варенні руйнується, фаллоїдин — менше токсичний, і інші. Добре відомий мухомор червоний містить отрути: мускарин і грибний атропін.

Симптоми отруєння з'являються від кількох годин до 2 діб після їди отруйних грибів, а саме бігунка, різкий біль у шлунку, безперестанне блювання, судороги, послаблена а то й припинена діяльність нирок, іноді жовтяниця (пошкодження печінки) і ін.

Замітка. Важливою є ідентифікація отруйного виду грибів у випадку названих симптомів, зокрема підтверджених інформаціями про їду грибів. Лікування — негайно відіслання до лікарні, бо лікування може бути дуже складне.

г. Отруйні змії

Змії — це повзуни з видовженим тілом, укритим лускою. Живуть під каменями, поваленими деревами, а деякі навіть під будинками. Часто можна бачити їх як гріються на сонці. Одні з них є отруйні, інші не містять у собі отрути. Отруйні змії продукують отруту, щоб унерукомити й забити своєю здобич, а також уживають її для самооборони. Отруйні змії живуть у різних територіях землі, а найбільше їх в Австралії. В США є прибіл. 5 отруйних змій, з яких гримуча змія знаходиться майже по всіх територіях країни. В Європі їх відносно небагато, більше в північних її частинах, зосереджені в певних районах, де їх може бути багато. Розміром вони малі або середні. В Україні їх відносно мало. Більше є неотруйних вужів брунатно-жовтих, що мають жовті плями з обох боків голови; в степових районах і на Криму двометрові жовтобрюхі полози, з родини вужевих. Є й малі неотруйні водяні вужі, лаячий полоз, що лазить по деревах і кущах, неотруйний.

Отруйні змії небезпечні, бо при укусі отруйним зубом спливає отрута, яка може бути смертельна. Але більшість зміїних укусів є неотруйні. У США кожного року налічують лише 10—20 смертельних випадків, найчастіше від укусів гримучої змії. Укуси отруйних зміїв виявляють на шкірі ряди зубних знаків, а спереду 1—2 знаки отруйного зуба. Симптоми від укусу дещо різняться в залежності від роду змії, а в загальному вони такі: пекучий біль, опух в місці укусу, згодом нечутливість губ, обличчя, кволість. Укус отруйної змії є нещасливим випадком, який вимагає негайного лікування, бо в 98 % зумовлює видужання, а воно складне. Перш за все треба заховати спокій, заспокоїти пораненого, покласти на землю, унерукомити дану частину тіла, готуватися до транспорту, а інші шукають змію, щоб забити і взяти її для ідентифікації. Якщо згадані симптоми не появляються протягом 30 хв. правдоподібно укус був неотруйною змією, а тоді медична проблема невелика.

Коли новачата йдуть лісом — виховник/ця попереду з палицею, ударяє дерево чи камінь, через яке треба пройти. Повчити новачат, що не треба класти рук чи ніг в місця, яких не можна бачити, ставати на дерево, яке мають переступити, а не через дерево, на місце, якого не бачать, дивитися кругом заки сядуть на землю.

4. Табірні проблеми — проблеми в ігровій ситуації

А. Важливіші табірні проблеми

а. Компетентний провід табору, зокрема комендант.

В Америці табори є стилем американського життя. Для дітей організуються численні табори, а навіть молодших за 7 років життя. У Пласті відбування таборів є важливою частиною пластового виховання, тому пластовий провід повинен бути достатньо зацікавленим тої чи іншої табірної ще збираються таборувати. Коли регіональне мислення тої чи іншої табірної ще збираються таборувати. Коли регіональне мислення тої чи іншої табірної ще збираються таборувати. Коли регіональне мислення тої чи іншої табірної ще збираються таборувати. Коли регіональне мислення тої чи іншої табірної ще збираються таборувати.

б. Підготовка табору.

Багато праці коменданта, що є відповідальний за табір, а також і співпраці пластових осередків і батьків потрібно в процесі підготовки табору. Повідомлення про табори мусять бути подані до відома декілька місяців ру. Повідомлення про табори мусять бути подані до відома декілька місяців ру. Повідомлення про табори мусять бути подані до відома декілька місяців ру. Повідомлення про табори мусять бути подані до відома декілька місяців ру. Повідомлення про табори мусять бути подані до відома декілька місяців ру.

Перед табором майбутні таборовики мають пройти медичний огляд, а його результат має бути зазначений на карті здоров'я. Крім того комендантові варто знати дещо про родинну ситуацію: спілкування дитини з членами родини, досвід у родинному таборуванні, чи обое з батьків були згідні на участь дитини в таборі; інші проблеми, що відносяться до харчування, емоційні і т. ін., як нічне сечовипускання, а на поселеннях — рівень володіння українською мовою. Важливим є мати ще телефон родини чи прилюдіння українською мовою. Телефони та ятелів для пильної комунікації у часі відсутності батьків. Телефони та ятелів для пильної комунікації у часі відсутності батьків. Телефони та ятелів для пильної комунікації у часі відсутності батьків. Телефони та ятелів для пильної комунікації у часі відсутності батьків. Телефони та ятелів для пильної комунікації у часі відсутності батьків.

в. Проблеми, пов'язані з харчуванням.

Як правило харчування є задовільне на таборах, але може не таке як дома. Треба вимагати від батьків, щоб не посилали дітям харчів на табір, а під час відвідин їм не залишали харчів, солодошів. Їх не можна тримати в

Для кращого розуміння незвичної поведінки таборовика до речі буде задуматися над поведінкою таборовика, що тужить за домом, як також над питанням страху в 7-річних. Туга за рідною хатою — погане почуття, яке робить таборовика нещасливим, без радості навіть в іграх, малозацікавленим зайняттями, або жаліється на болі в животі, на брак апетиту, або поводить агресивно, б'ється і т. ін. Причин недостатньої поведінки є багато і їх треба ідентифікувати, щоб можна було допомогти таборовикові. Причини є закорені головним чином у родинних ситуаціях.

1. Часом чуємо — батьки післали дитину на табір, бо хотіли поїхати на вакації. Вірно це, чи ні, але фактом є, що деякі діти так відчувають, що батьки їх не люблять, відкидають від себе, а цей емоційний неспокій жалить їх душу.

2. Інша хатня ситуація — надмірно поблажливі батьки в усьому потурають дитині, сповняють всі її бажання. Табірне середовище протилежно різне. Отож дитина на таборі відчувається нещасливою, негативно ставиться до табірних вимог і вдається в агресивну поведінку.

3. Тісна взаємозалежність батьків і дитини, може й не зовсім здоровий прояв, зумовлює погані почуття у батьків з уваги на брак дитини, у результаті чого часте писання листів до неї, часті телефони і т. ін., що погіршує таборовикові пристосуватися до табірної життя.

4. Бувають на таборі і таборовики з глибшими емоційними проблемами, з розладом поведінки та іноді поганим пристосуванням до табірної життя, яким потрібне лікування професійними особами.

Насувається питання, що з такими таборовиками робити? Розпізнання причини лиха є ключем до такої чи іншої допомоги шляхом обсервування таборовика під час ігор, читання довільних його рисунків, дружньої обережної розмови. В одному можна бути впевненим, що криком, карами зробимо більше лиха як добра. Великим досягненням виховника буде, коли йому вдасться переконати проблемного таборовика, що табір є корисним для нього середовищем, що батьки люблять його, бажать, щоб він на таборі мав багато радості, щоб набув багато досвіду і вмінь. Це може розбудити в ньому позитивне самопочуття, пошани і довір'я до себе. Не слід змушувати його, коли він не хоче їсти чи жаліється на біль у животі, але й не розчулюватися над ним, бо це не сприятиме поправі недомогання. Дати йому відповідальне завдання до виконання, порадити йому писати листи додому, хоч можна сподіватися, що інформації можуть бути перебільшені чи не зовсім вірні. Приклади частіших проблем в ігровій ситуації:

1. Намагання таборовика першому з усіх те чи інше одержати, першому зачинати гру і т. ін. Якщо це не сталося, насуплюється, а то й відмовляється брати участь у грі. Для поладнання справи краще зачинати з бесіди: а. кожний грач є рівний в грі, а правила гри є для всіх однакові; б. той, що відмовляється гратися, порушує правило єдності групи; в. щоб гра могла відбутися кожний грач має виконувати обов'язок чи роллю в грі, хоч вона йому не дуже то подобається.

2. Нестримне бажання виграти. Бажання виграти — природне, але коли воно виходить поза межі пристойності грачів, тоді справа вже погана. Новача має вміти виграти, а також уміти програти. Не всі грачі є досконалі. Коли трапляється таке, що грач неадекватно виконує своє завдання чи йому не щастить, не слід його спішити, кричати, бо це грачеві не помагає, а хвилює, отож така галаслива поведінка руйнує гру. Все це треба обговорити в бесіді з грачами, а також підкреслити, що успіх у грі залежить від доброго виконання завдань кожного члена групи, від уміння володіти собою. Коли хтонебудь має труднощі, він повинен свій недолік направити, а члени групи допомогти йому у цьому.

3. Сварка — шкідлива для групи, несе із собою незгоду, роздратування,

розлад. І знову слід побесідувати на тему сварки, річево і в спокої полагоди-ти сварки чи спори, але ніколи криком. Сварка є прикладом, що без правил гри не може провестися в радості, з успіхом. Правила дають можливість ба-гра не може провестися в радості, з успіхом. Правила дають можливість ба-гритися, жити по правді і справедливості. Кривдити других — це не по-пла-витися, жити по правді і справедливості. Кривдити других — це не по-пла-стовому. Народне прислів'я каже: Від правди не втечеш. Є ще таке правило: правдиве мусить залишитися правдивим. Намагання бути першим чи вигра-правдиве мусить залишитися правдивим. Намагання бути першим чи вигра-ти, не придержуючись правил гри, по-перше є нечесною грою, а по-друге, ти, не придержуючись правил гри, по-перше є нечесною грою, а по-друге, тролею судді. Виховник не повинен вирізювати і протегувати одного грача, а зберігати дружні відносини між грачами роїв, бо вони створюють внутріш-ню спаяність групи. Емоції грачів слід скеровувати на правильні рейки — намагання чесною грою виграти.

4. Злобні вчинки — передразнювання одне одного словом, рухами чи ін-ше насміхання над другим новачам є йому докучанням, робить йому ще прикрість, руйнує радість табірної життя, приводить роздратоване новача до плачу, до відокремлення себе від других у рої. Така поведінка — погана. Виникає вона із заздрості, злоби або гніву. Про це треба з новачатами по-бесідувати. Виховник повинен звернути новачатам на правила поведінки на таборі, а, якщо ще до того часу не виготовлено правил табору, скласти їх і ввести в життя.

Ще дещо про страх, який є станом неспокою, хвилювання, тривоги, вик-ликаний передчуттям чогось неприємного, небезпечного, невідомого чи не розпізнаного. Ми відчуваємо також страх перед чим- кимнебудь, що є розпізнаним джерелом загрози чи небезпеки, який ми називаємо боязкістю (боязливістю), на пр. пса. Страх у дітей є природним проявом, зокрема в новому середовищі. Діти бояться: вогню, зміїв, вовків, страхітливих потвор, темноти, духів, злодіїв, але також мають страх перед невдачею, відкидан-ням від себе дитини батьками. Коли таборовик каже: «Я боюся» не слід сміятися з цього, а говорити з ним. Страх є виявом безпорадності. Дитина вже з раннього дитинства вчиться маніпулювати батьками. І саме в тому є ве-язливість для задоволення своїх бажань своїми батьками. Подібна ситуація може лиха небезпека, що дитина перебільшеними проявами страхітливої ситуації стає розпеченою дитиною, а навіть хатнім тираном. Подібна ситуація може виникнути й на таборі. Якщо так, треба такі вияви страху ігнорувати. В інших випадках слід безпорадному таборовикові допомогти визбутися нездо-рової залежності від дорослих, розвивати зарадність, самостійність, самопо-вагу, самоутвердження, довіру в свої сили.

VII. Батьки і Пласт

У цьому розділі будуть коротко розглянені два аспекти цього важливого питання, а це:

А) Батьки — діти і Б) Батьки — Пласт, бо діти зумовлюють пов'язання батьків і Пласт як об'єктів виховної діяльності.

А) Батьки — діти
Незабутній наш Митрополит Андрій Шептицький повчав нас: «Пам'я-тайте, що перед Богом і народом ви зобов'язані працювати над вихованням своїх дітей у найважливішій школі, якою є ваша хата». Часто повторяють вислів: «Діти — наше майбутнє». Запитаймо себе, що ми робимо, щоб ство-рити те нове, краще майбутнє? Як ми виховуємо дітей сьогоднішніх до чер-гового століття? Правда, наше завдання складне в сьогоднішній дійсності. А ще більше ускладнена проблема виховання дітей, коли чуємо твержен-ня діячів, що не всі батьки здають собі справу з того, що виховання на-справді є, як слід виховувати своїх дітей. 1979 рік був проголошений

«Міжнародним роком дитини», прийнято Деклярацію прав дитини на опіку, виховання, освіту і т. ін. та про те, що безпека є корінне право дитини, щоб вона в довірі, в любові зростала. Та дітям не стало тепліше жити від багатомовних деклярацій. Там, де війна, гніт чи біда в першу чергу гинуть діти, а навіть у багатих країнах також багато нещасливих дітей через зруйновані родини, такі чи інші хвороби батьків, занепад моралі, погоню батьків за матеріальними достатками і т. ін. Результат — наркоманія, насильство, занепад моральних вартостей. А в Україні — ще й інше нещастя, пов'язане з Чорнобильською трагедією. Отож у такій незавидній дійсності нам доводиться виховувати те нове покоління. Глибокої задуми потрібно, щоб здорово виховати дітей для чергового століття, щоб на давніх принципах створити нову виховну систему з думкою про кращу долю дітей та нашої спільноти. А заки це стається, треба батькам творити свої оновлені практики на давніх принципах.

В українській культурі родина була й повинна залишитися основною клітиною нашої спільноти. Батьки, вихователі своїх дітей, мають робити все, що в їх силі, щоб їх діти формували свої характери згідно з нашою системою вартостей, готувалися до біологічного та культурного самозбереження*. Передумовою успіху у виховній праці є знання і розуміння розвиткових процесів дитини, її потреб.

Виховання зачинається з хвилиною народження дитини створенням атмосфери родинного тепла, любові, довіри, безпеки, а також родинного ладу. Період дитинства є суттєвий для формування особистості дитини, її характеру, а все це відбувається у великій мірі за допомогою ігор. Тому батькам не слід легковажити ігрової діяльності дитини, а стежити за цими розвитковими процесами швидкозмінними в процесі росту, щоб дитина могла ці ростові потреби задовольнити. Та результат виховання в основному залежить від єдності обох батьків щодо цілей, виховних методів і т. ін. Згадану проблему чітко з'ясував Б. Ф. Баєв:** ...«в сім'ї неприпустиме таке становище, коли батько проводить свою лінію, а мати — свою, або ставлення до одної дитини одне, а до другої — інше». У ситуації роздвоєних способів виховання діти виростають боязкі, непевні, розгублені, без бажаних звичок, без вартостей традиції, що в багатьох випадках зумовлює небажану поведінку дитини. На мою думку згадане родинне роздвоєння та невідповідний підхід батьків до дитини, а зокрема адолесцента сприяє асиміляції та розладові поведінки на поселеннях українців. У нашій системі виховання великий наголос покладено на дисципліну. Однак є інші способи для досягнення чи уроблювання звички придержуватися встановленого порядку, як вояцька метода. Положення щодо дисципліни висловлено А. Макаренком*** має свій сенс: «дисципліна створюється не окремими якими-небудь «дисциплінарними» заходами, а всією системою виховання, всією обстановкою життя, всіма впливами, яких зазнають діти. В такому розумінні дисципліна є не причина, не метод, не спосіб правильного виховання, а результат його».

Врешті ще декілька думок для розуміння поганої поведінки дітей на таборі, що є результатом виховних недоліків чи проблем батьків. Г. Гінот****, психолог, погрупував батьків у потребі на поміч та зумовлену ними поведінку їхніх дітей, а деякі з його інформацій варто назвати, щоб виховники мали їх на увазі: надміру емоційні батьки — діти: сварливі, погано слухають, порушники правил;

надміру турботливі батьки — хвилюються дрібними справами та їх

* Ніде правди діти, дуже часто батьки ідеалізують своїх дітей (про що навіть у казках розказують — «матері свої діти — найкращі»), а вимріяні сподівання щодо майбутнього дитини не завжди реальні. Таке ставлення батьків дещо ускладнює виховання дитини, зокрема коли мова про вимогливість.

** Б. Ф. Баєв — Чи знаєте ви свою дитину? — «Радянська школа», Київ, 1979.

*** А. С. Макаренко — Книга для батьків — «Радянська школа», Київ, 1973.

**** Haim G. Ginott — Between Parent & Child, Avon, New York, 1973.

наслідками, діти: залежні від матерів, несамостійні, з недостатнім вмінням поводитися в гурті;

батьки, які відштовхують дітей від себе — діти: занедбані, сповнені знущання, боязкі, непевні, відчувають, що вони небажані, що вони винуваті, невдатні;

розведені батьки виявляють зовнішню сердечність — діти: гл. вище згадана група;

батьки алкоголіки — несподівані вибухи люті, знущання, періодичні залишування хати, — діти: боязкі, сповнені знущання, тривожні, відчувають, що вони винуваті.

Б) Батьки — Пласт

Батьки юних членів Пласту є зорганізовані в Пластприяті, який виконує допоміжні завдання в пластовій праці головно у виховно-допоміжнім секторі, а дехто як виховники. Завдання членів Пластприяту та загалом батьків повинні бути важливіші змістом, бо справа у вихованні їхніх дітей. Можливо станеться це тоді, коли вони будуть більше поінформовані про Пласт, його ідейні основи, мету, устрій та методи праці. Чому це потрібне? Батьки будуть більше доцінювати пластове виховання, а може дещо з нього будуть застосовувати в родинному колі. Цим способом підкріплять пластову виховну дію, а що особливо важливе створять єдність виховного мислення щодо виховного скерування, як також виховного підходу до дитини, в якому любов і пошана до дитини поєднується з вимогливістю до неї. Але коли викинуть виховні суперечності, створиться подібна ситуація як у родині, в якій кожне з батьків по-різному, іноді суперечно застосовують виховні практики. Включення батьків у виховні практики Пласту спричиниться до кращої співпраці, спільної мови щодо виховання дітей, а це принесе користь у першу чергу новачаті, а також родині і Пластові. Звідси й випливає потреба контакту з батьками для обміну інформаціями про сучасне виховання, про виховні проблеми дітей і молоді та їх розв'язки. Треба признати факт, що технічна допомога батьків полегшує виховникам краще й ширше розвинути пластову діяльність, зокрема зайняття поза домівкою, але є особливо важливим транспорт новачат на новацькі зайняття.

Коли мова про новацькі табори слід у міру потреби поінформувати батьків, чому пластова програма вимагає, щоб її члени відбували табори, яку користь вони дають таборювачам. Табір — це не лише розвага, але велика гра, яка вимагає співпраці, спритності її гравців, це місце для загартування, набування життєвого досвіду, знань і вмінь. Якщо батьки хочуть, щоб дитина їх росла і міцніла, хай посилають її на табір, а тоді їм слід привертатися вимог табірного проводу, що має за своє завдання здійснити табірну програму. У процесі підготовки до табору особливої ваги є карта здоров'я, яка не є лише маловажною формальністю, справа стандартного виряду, який не повинен ускладнювати дитині таборування не зовсім конечними предметами, інформація про часте телефонування, яке забирає дитині багато радості табірного життя та інше.

Питання батьків, зайнятих на таборі, складне без уваги на виконувану функцію, чи це буде праця в адміністрації, кухні чи виховниці/виховника. Табір 7-річних як правило провадять матері, які мають більше розуміння для потреб дітей, створюють своєрідну родинну атмосферу на таборі не є без ускладнень, якщо мати чи батько не поводяться згідно з її дитиною, не може допомогти своїй дитині-таборювачці у чому-небудь для пр. при застелюванні постелі, чи втручатися у конфліктну ситуацію її дитини, чи заходити до кімнати її дитини для поцілунку «надобраніч». Подібно й мати, що працює в кухні, не має потреби вечором прибігати до кімнати її дитини, ні давати

більшу порцію страви у часі харчування, ні маніпулювати провід, щоб зробив послугу для її дитини. Коли мати-виховниця чи батько з адміністрації придержуватимуться правила невмішування в табірне життя дитини, табір може відбутися без ускладнень. В іншому випадку створюється складна ситуація для коменданта, а кисла атмосфера на таборі між членами проводу і між таборовиками, що заздрісними очима дивляться на маму таборовика, яка робить порядок у валізі чи щонебудь інше, а його мама далеко і сум душу огортає за нею. Вимогами для виконання обов'язків виховниці чи іншої праці на таборі є самоконтроль, співпраця, розуміння виховних процесів в табірній ситуації. При вмілому керівництві та співпраці співробітників, зокрема самоконтролі інстинктивних материнських дій чи реакцій, можна відбутися табір успішно на радість і користь усіх.

VIII. Підсумки та заключні думки

Живемо в часах прискороеного розвитку людства, зумовленого високою технологією, зокрема телекомунікацією і комп'ютером, які матимуть великий вплив на наше мислення, наш спосіб щоденного життя, праці, розваги і т. ін. Футурологи вже виявляють позначки переходу з індустріальної спільноти (з її матеріалістичним думанням, скерованим на те, щоб без уваги на довкілля у якнайкоротшому часі стати багатим), до поіндустріальної спільноти чи т. зв. інформаційної суспільності. В основу нової спільноти покладено такі елементи: знання і комунікація, щоб шляхом обміну думками ставати більше освіченим і впливати на економічний розвиток спільноти; дбання про здоров'я одиниць і цілого народу, підвищення якості життя з тою думкою, що чим краще життя одиниць і народів, тим кращий буде світ.

У згаданому перехідному часі виникають нові вартості та журби щодо голоду людей та екологічних проблем і т. ін. У зв'язку з цим стали формуватися нові товариства активістів з метою боротися за те, щоб «світ став чистим, безпечним, здоровим, розсудливим». Згадані товариства у своїй праці кидають виклик власникам великих підприємств, щоб якість продуктів була висока, і щоб вони несли відповідальність за шкідливі для здоров'я відходи, та за зловживання землі.

Під впливом глобальних змін і в нас відбуватимуться зміни і до більшої чи меншої міри доведеться нам пристосуватися до них, якщо ми хочемо зберегти себе при існуванні і мати значення в колі вільних народів. І саме тут виникає «але»... Уже сьогодні помічаємо конфліктні вартості у відношенні до таких уже давніх вартостей нашої культури, а вона належить до типу традиційних спільнот з такими вартостями як безпека, утримування життя родини як осередку нашого буття, зберігання традицій і т. ін. Тому нам треба задуматися над тим, котрі нові вартості нам засвоїти, а також котрі з них відкривають нам краще майбутнє. А воно відкрите для кожного з нас. Лише треба знати, що робити і як робити. Перед нами такі альтернативи: напружити всі сили, щоб набиратися розуму, та зосередити всю енергію на те, щоб контролювати нові зміни з точки зору майбутнього; або, заціпенівши на сьогоднішньому рівні, придушеного ворогами нашого розвитку, залишитися людьми із збіднінням людської сутності та продовжувати наше животіння. Коли приймемо першу альтернативу, тоді перед нами велика праця над собою, щоб виростити нову генерацію людей — провідників нашої нації в недалекому майбутньому.

На переломі епох замало приготувляти дітей і молодь лише до легкого, багатого на розваги життя, але виростити «новий люд» Дрота, генерацію молодих громадян, здатних думати глобально, а діяти локально, здатних устоятися в складній, часто небажаній дійсності, здатних творити нові ук-

раїнські культурні цінності. Здійснювання нового виховання вимагає від виховників мати відповідні знання і вміння. Набудемо їх шляхом оживлення занедбаного самовиховання пластунів за виробленою програмою освіти для дорослих, а щойно тоді зуміємо ефективно виховувати дітей і молодь.

Що є суттєве для оновленого виховання? Про характер, пластову поставу багато говоримо, але який результат? Чи методи не завузькі, чи програма не потребує деяких змін чи доповнень? У програмі пластового виховання слід підкреслити цілісність української людини, яка охоплювала та тісно пов'язувала б в одне ціле такі елементи: біологічний, фізичний, психічний, суспільний, культурний, природознавчий. Пластун повинен бути зорієнтований на виразну дальшу мету з критичним мисленням, з відчуттям сенсу спільноти, а в почутті своєї гідності й свідомості постійно розвивати технічних, розумових, а також своїх обмежень здатність використати знання для логічну грамотність, щоб покращати нашу української спільноти. Аспект багатопіднесення якості життя особистого й української власної культури та покультурного виховання зумовить краще розуміння екологічний аспект причиниться праву людських відносин між народами, а екологічний аспект причиниться до захисту здоров'я одиниць і спільноти. Що нам дасть нове виховання? Відповідь на поставлене питання дає Редіард Кіплінг: «Ніщо на світі, — ні багатство, ні слава, ні таланти — не заступлять одного; того, що є Законом понад усі закони: БУДЬ ПРИГОТОВАНИЙ!»

«Готуйсь!» говорять новачата на вітання. Вони готуються стати «новим людом» Дрота, громадянами з твердим характером, які в ім'я любови друзів і українського народу мають працювати над собою і разом діяти, щоб збудувати українську державу та втримати її. Це й повинно бути їх трансформаційним процесом. Суттєве у виховній праці пластових виховників є те, щоб вони створили своїми заходами й засобами такі ситуації, в яких вихованки відчули й зрозуміли, що потрібне їм для їхнього особистого життя, а крім того, щоб скеровували свої сили для розвитку українського народу.

Історія є дороговказом, що повчає, як вести життєві справи сьогодні й як готуватися до завтрашнього дня. У виховному процесі новачат історії народу та повинні відіграти велику роль, коли мова про вивчення історії народу та формування і закріплення характеру, пластової постави. Ще раз слід підкреслити факт, що в іграх дитина перетворюється, формується її особистість, іншими словами гра є також підсвідомим самовихованням новачат. Тому наше розуміння питання гри і наше ставлення до дитячої гри мусить змінитися.

Історичні ігрові комплекси здійснюються на таборах, що є середовищем, в якому реалізуються пластові вартості, вартості української культури, а все це діється серед природного довкілля. Дика природа сувора. Вона вимагає від вихованків послуху виховникам, співпраці, солідарності, самостійності, вміння спостерігати, критично думати, шукати розв'язок у ситуаціях, взаємодопомагати. В ігровій ситуації поєднується вивчення української історії, культури з фізичним і психічним зусиллям, співпрацею грачів, щоб здобути перемогу у радісному переживанні.

Батьки, розуміючи добрі наслідки таборування, повинні посилати дітей на табори, співпрацювати з організаторами і керівниками табору в ім'я добра їхніх дітей, Пласту й українського народу.

ПОЧАТКОВІ ЗАНЯТТЯ

Новачата прибувають на табір із різним рівнем розвитку гри, іншими словами з різним вмінням бавитися, додержуватися правил у грі і т. ін. Це і є великим ускладненням для успішного перебігу ігрового комплексу, який є не лише збіркою простих ігор, а комплексними заняттями, що складаються з ігор, пісень, майстрування та інших елементів.

Вивчення нових ігор, нових пісень і дечого іншого забирає іноді багато часу. Досвід здійснювання першої пробної програми виявив, що вивчення нових елементів занять може ускладнювати безперебійний хід ігрового комплексу. Щоб оминати тих ускладнень і дати можливість новачатам не лише один-два рази бавитися в ту саму гру, а більше разів, набуваючи більшого ігрового досвіду, я задумав в перших 2—3 днях таборування приділити час головно для вивчення ігор, пісень та інших елементів історичного ігрового комплексу, а також більше уваги на пристосування до табірної життя і т. ін. Не всі ігри чи пісні можна буде вивчити в 2—3 днях. Цю роботу можна продовжувати під час табірних занять, призначених на ігри та забави, на співанки тощо.

Ігри будуть описані докладно за поданим зразком, щоб виховниці/ки розуміли суть, мету гри, ознайомилися з підготовкою і переведенням гри, а зокрема з правилами гри. Інші технічні чи методичні інформації будуть подані в «Практичному коментарі», який треба простудіювати докладно перед заняттями, щоб мати краще уявлення і розуміти текст історичного ігрового комплексу, написаний особливим жанром.

Перші заняття.

Заняття історичного ігрового комплексу відбуваються на таборі і є тісно пов'язані з табірним життям. Вихідною точкою є приїзд новачат на місце таборування та розтаборування. Батьки передають сестричці/братчиківі спаквані речі в валізі, малому наплечнику та спальний мішок, а також список речей з поданням їх кількості. Під наглядом виховниці/ка таборовики самі розпаковуються, вчаться застелювати ліжко, розкласти речі на призначені місця. Стандартний порядок є конечний, щоб новачата набули звичку до порядку, щоб дбали про свої речі, а також для швидшого здійснювання табірних процедур, зокрема ранніх, в ситуації неспокійних чи жвавих, з невеликою увагою дітей. За декілька днів таборовики візьмуть собі за звичку класти для прикладу мокрі речі там, де треба.

Команди, сигнали і т. ін.

Щоб могли упорядковано діяти, зберегти лад під час новацької дії, в домівці чи на таборі чи під час збірних публічних виступів, треба запізнати новацтво з пластовим впорядком, знаками свистком чи руками.

Пластовий впорядок у новацтві дуже обмежений. Він є конечний для проведення упорядкованої, успішної діяльності новачат головно під час станичних збірок, табірних занять. Виховники, чергові віддають команди або накази. Команда — це короткий наказ командуючого за встановленою формою. Команда (наказ) впорядку мусить бути виголошена голосно, коротко, зрозуміло для негайного, швидкого, правильного, одночасного виконання. Новацтву, зокрема молодшому, нелегко доводиться стояти у замкнених ладах

(збірках). Тому команда «Струн-ко!» повинна бути дуже коротка, якщо ми хочемо, щоб була дбайливо виконана. Обов'язкові команди пластового впорядку для вжитку в новацтві такі:

«Струн-ко!», «Спо-чинь!», «Право-руч!», «Ліво-руч!», «Обер-нись!», «На-прям за мною ходом руш!», «Рій (табір) стій!», «Роз-хід!».

Знаки свистком:

———— Увага! (Чекай дальшого наказу!) — довгим посвистом командуючий звертає увагу новачат на себе і щойно тоді посвистами чи руками подає їм свій наказ чи доручення. Новачата повинні успокоїтися, повернутися обличчям до командуючого, щоб почути й виконати наказ чи доручення.

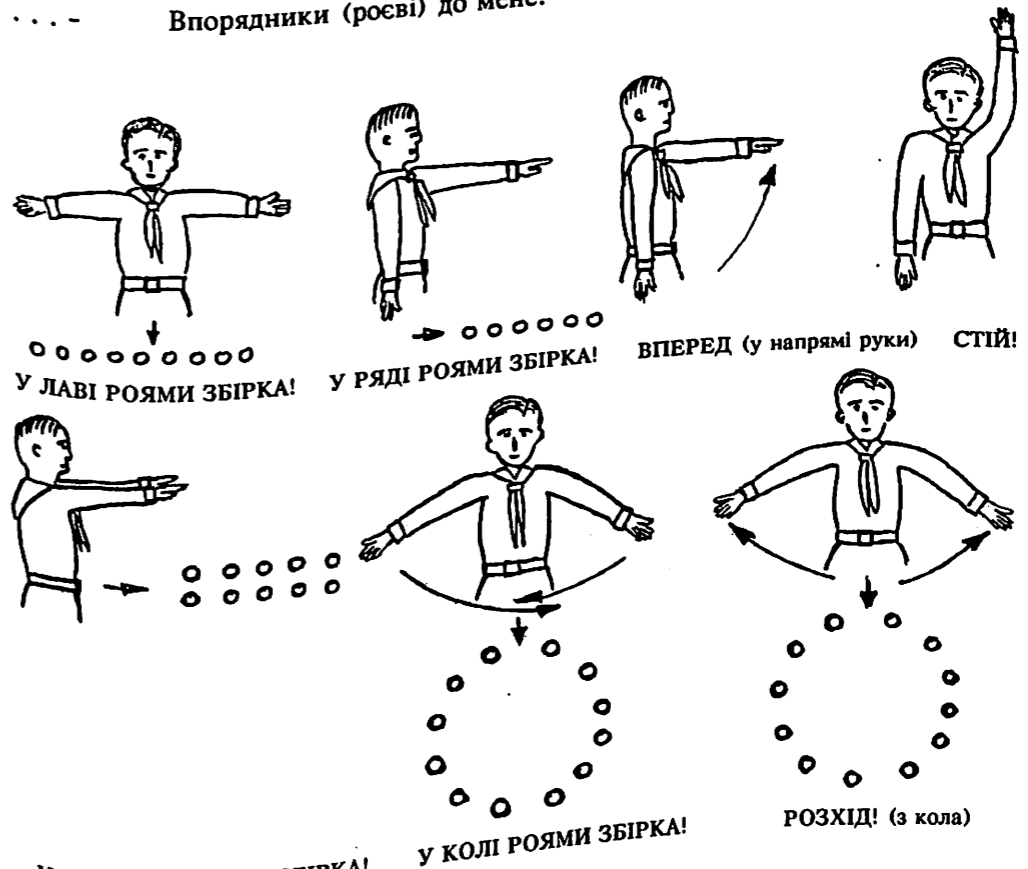
..... Збірка! (Необмежене число коротких посвистів). Збірки треба переводити швидко; новачата повинні поспішно стати до збірки, щоб не було довгого вичікування, стояння. Збірки повинні тривати коротко, без зайвих розмов, сміхів, штовхання.

----- Розхід!

..... Небезпека! (необмежене число посвистів, наперемінно короткого й довгого).

----- Алярм! (необмежене число довгих посвистів).

..... Впорядники (роєві) до мене!

У ЛАВІ РОЯМИ ЗБІРКА! У РЯДІ РОЯМИ ЗБІРКА! ВПЕРЕД (у напрямі руки) СТІЙ!

У ДВОРЯДІ РОЯМИ ЗБІРКА! У КОЛІ РОЯМИ ЗБІРКА!

РОЗХІД! (з кола)

Посвист — короткий, часто уривчастий свист, що служить умовним сигналом для виклику когонебудь, початку певних дій і т. ін.

Гра — Ігри

Гра — ігри є основним елементом дитячого розвитку, в тому й новацького виховання. Це й причина того факту, що цьому питанню приділяємо багато уваги. Подаю підсумки моїх роздумів з приводу гри, ігор, ігрових комплексів.

Поняття «гра» — вміщає в собі сукупність трьох значень, які віддзеркалюють три тісно пов'язані роди процесів:

1. гра — як психо-суспільний механізм (ужив. в однині) — потреби;
2. гра, ігри (множ.) — як дія (чи зайняття) підпорядковані правилам — законність;

3. гра — як виховно-навчальна метода — медіум.

1-ше значення: гра — це автономний, саморегулюючий механізм, що проходить ряд трансформаційних процесів дитини. Інакше говорячи, гра — це спонтанна, природжена (зумовлена генами), повна радості дія, яка відбувається не заради якоїнебудь виразно визначеної зовнішньої мети, а для власного задоволення. Згадані процеси відбуваються фазами, які називаємо: функційна гра (сенсоромоторна), рольова гра, конструкційна гра, гра з правилами. Ці процеси в основному мають індивідуальний аспект. Гра проявляється в формі забави та ігор, які зумовлені потребами росту дитини. Другий аспект гри в першому значенні є суспільний, який відбувається також фазами: самотня гра, спостережлива гра, паралельна гра, асоціативна гра, спільна гра, яка з'єднується із грою з правилами.

2-ге значення: гра — ігри, це дія, в якій відбуваються змагання між гравцями, індивідами чи групами згідно з правилами для досягнення мети (перемоги). Суттєве для ігор: відкрите суперництво і правила. Ці останні встановлюють послідовність дій і лад під час відбування ігор. Правила визначають ролі, взаємодіяння гравців. Террі Орлік пропагує «кооперативні» ігри без суперництва.

Ігри є кодифіковані для повторного вжитку. Опис ігор у цій праці дає такі інформації: вид гри, мета, вік, число учасників гри, місце гри, підготовка, хід і правила гри.

3-тє значення: Ігровими заняттями можна вивчати все: мову, історію, географію, культуру, техніку і т. ін. Але щоважливіше в ігровій ситуації формується характер. Сьогоднішні діти набувають різні, численні інформації із телевізійних передач. Наша табірна програма мусить бути багата, щоб задовольнити розвиткові потреби дітей. Внесемо більший вклад у виховну програму, якість пластунів буде краща.

Застосовую ігровий метод для вивчення української історії, культури. Історичний ігровий комплекс — це одна велика сюжетна складна гра, що пов'язує в одне ціле ряд однотемних занять. Зміст їх різноманітний. Новачат треба приготувати до цього завдання, навчити їх бавитися. У перших 2—3 днях таборування новачата пристосовуються до табірної середовища та під час ігор набувають позитивне ставлення до правил ігор. Опис першої частини ігор є поміщений в розділі «початкові заняття», а далші в «Практичному коментарі», де й будуть подані технічні і методичні поради щодо здійснювання історичного ігрового комплексу «Захисники рідного вогнища».

Ігри та забави перших Рад

1. Перегони наввпередки

Первісна гра наших предків, в якій гравці намагаються перегнати один одного (біг).

1. Вид гри — рухливий.

2. Мета — удосконалювання моторності.
3. Вік гравців — різний.
4. Число гравців — 8—12.
5. Місце гри — поляна, майдан, парк.
6. Підготовка — на рівному полі гри визначити 2 лінії у віддалі прибл. 25 кроків. Керівник гри подає перебіг гри та правила.
7. Перебіг гри — Гравці стають лавою перед першою лінією; на гасло стараються якнайшвидше перебігти другу лінію-мету. Той, хто пробіг перший — виграє. По перебігу гравці повертаються на місце для ев. ще одного перебігання. У випадку двох чи більше груп змагунів можна відбутися змагання першунів.
8. Правила гри:
  1. Вибігти на умовний знак.
  2. Перед вибігом стояти перед лінією.
  3. Той, хто переступить лінію перед вибігом, виходить із гри.

2. Квач звичайний*

Квач — дитяча гра, за правилами якої «квачеві» треба догнати того, що тікає, а догнавши його торкнутися рукою.

1. Вид гри — рухливий.
2. Мета —
  - а. моторне розвивання (м'язи, сила, координація),
  - б. удосконалювання спритності,
  - в. додержування правил у грі.
3. Вік гравців — головню молодша група новачат, а при ускладненні гри і середуща.
4. Число гравців — 8—12.
5. Місце гри — поляна, майдан, велика домівка.
6. Підготовка до гри: а) визначити поле гри (більше для більшого числа гравців, менше — для меншого числа).
б) Назначити «квача», або його вибрати.
в) Подати перебіг гри та її правила.
7. Хід гри:
Один із гравців — «квач». Він підносить руку вгору і каже: «Я квач!» Тоді біжить за гравцями, намагаючись піймати когонебудь, а догнавши його, торкнутися рукою (поквачити його). Поквачений підносить руку вгору й каже: «Я квач!», біжить за гравцями, щоб піймати когонебудь. І так гра продовжується. Час тривання гри — 5—7 хвилин.
8. Правила гри:
  - а) Учасники гри бігають лише в межах поля гри.
  - б) Квач підносить руку вгору, голосно говорить: «Я квач!» і щойно тоді ловить.
  - в) Квач не може ганятися тільки за одним гравцем.
  - г) Пійманим вважається той, кого квач діткнувся рукою.
  - г) Згідно з домовленням — гравець, який вибіг поза межі поля гри стає квачем або виходить із гри.

* Квач — щітка для мазання когонебудь; назва дитячої гри. На початку новачата бавляться лише в «квач звичайний», в інші «квачі» — пізніше.

3. В ямку

Дитяча гра — метання до цілі.

1. Вид гри — рухливий.
2. Мета: а) цілення,
б) вміння оцінити віддаль і тягар кидального предмету (м'яч, шишка),
в) додержування правил у грі.
3. Вік грачів — різний.
4. Число грачів — 6—10 (роями).
5. Місце — поляна, майдан, ев. домівка.
6. Підготовка до гри:
а) викопати неглибоку ямку, 20—30 см у промірі або зазначити на землі коло у промірі малого кроку,
б) позначити лінію 1.5—2 м від кола, з-за якої грачі кидатимуть шишки; м'ячі.

7. Перебіг гри:

Рій стає рядом перед лінією, кожний з них кидає 3 рази шишкою чи м'ячем в ямку чи коло. Хто поцілив найбільше, виграє. Слідують змагання першунів.

8. Правила гри:

- а) Кожний грач кидає 3 рази м'ячем чи шишкою, щоб поцілити в ямку.
- б) Грач не переступає лінії.
- в) За кожне порушення правила грач тратить точку.

4. Куточки

Дитяча забава для розваги, але й розвитку деяких рис характеру.

1. Вид гри — рухливий.
2. Мета: а) розвивання моторності,
б) удосконалювання спритності,
в) розвиток швидкої реакції на сприйняте спостереження,
г) свідомість рухів один одного.
3. Вік грачів — молодші й середущі новачата.
4. Число грачів — 8—12.
5. Місце гри — майдан, парк, поляна.
6. Підготовка до переведення гри:
а) визначити поле гри;
б) грачі визначають кола кругом себе;
в) керівник гри або грачі визначають, хто починає гру;
г) виховник подає перебіг гри та її правила.

7. Хід гри (за Марією Юркевич):

Новачата стають колом у віддалі 1—2 м від себе, накреслюють кругом себе коло — «куточок». Один з грачів не має кола, підходить до того, що в колі стоїть, і каже: «Мишко, мишко, продай мені свій куточок!», а вона й відповідає: «Не продам». Під час цієї розмови новачата перебігають, міняючись куточками, а той, що був без кола, старається вскочити в порожній куточок. Якщо це йому вдасться, то той, що лишається без куточка,

починає сам питати: «Мишко, мишко, продай мені свій куточок»... і гра продовжується як і спочатку. Коли тому, що стоїть посередині довший час ніяк не вдається захопити собі вільне коло, впорядник вигукує: «Хата горить!» Тоді всі мусять помінятися куточками і в цей час уже легко зайняти один вільний.

8. Правила гри:

- а) Не вільно мінятися куточками тим, що стоять поруч себе або через одне коло.
- б) Не затримуватися в своєму куточку і частіше ним мінятися.
- в) На гасло: «Хата горить!» всі міняються своїми куточками.

Увага: 1) Спочатку куточки треба розмішувати ближче себе і поступово збільшувати віддаль між ними.
2) Якщо б хтось сказав, що продає свій куточок, тоді ці два грачі міняються ролями.

5. Схованка

Дитяча гра, учасники якої ховаються, а хтось їх відшукує.

1. Вид гри — рухливий (руховий і сприймально-пізнавальний).
2. Мета: розвивання — моторності,
спостережливості,
спритності,
вміння маскуватися в лісі.
3. Вік — молодші, середущі і старші при ускладненні гри.
4. Число — роями, 6—12 (ев. 4—20).
5. Місце гри — поляна, парк, ділянка, де є дерева, кущі і т. ін., можливості замаскуватися.
6. Підготовка до гри:
а) Визначити межі поля гри в ділянці чітко обмеженій природними межами, як дорога, рів, виразна межа і т. ін., яка є вкрита кущами, деревами і т. п.
б) Визначити місце, оселю лісника, по змозі біля дерева, звідки лісник виходить на розшуки, й місце зібрання збитих і інших.
в) Так чи інакше визначити одне новача, що починає гру, є лісником (лісовім сторожем), який береже лісу, ходить по лісі і т. ін.
7. Перебіг гри:
Заки лісник вийде на розшуки по лісі, числить до 50, 75 чи 100 голосно і повільно, а інші в тому часі ховаються в межах поля гри за кущами, деревами, більшими каменями і т. п. Коли лісник дочислив до умовленого числа, каже: «Готові чи ні, я вже йду!» і шукає тих, що заховалися. Якщо побачив когонебудь, каже: «один—два—три (називає ім'я), виходи!» і в тій же хвилині біжить до хати, але й рівночасно біжить і названий/а. Якщо лісник добіг перший, ударяє рукою по дереві (хатці) і каже: «1—2—3 (називає ім'я), уже збитий/а ти!» Якщо перший прибіг до оселі захований/а, ударяє рукою по дереві й каже: «1—2—3, я прибіг перший сюди!» Тоді він залишається біля хати, а лісник дальше шукає захованих. Кожний/а захований може бігти до оселі лісника, не чекаючи на те, щоб лісник назвав його/її ім'я, якщо думає, що може швидше добігти до неї. І так лісник старається відшукати усіх, що заховалися. Грач, що перший добіг до хати не будучи збитим, стає лісником.

8. Правила гри:
- Не можна виходити поза межі поля гри.
  - Під час гри не можна переходуватися в інші місця.
  - Хто не дотримується правил гри, виходить із гри, відходить до оселі лісника.
  - Гра закінчується за домовленням на гасло або коли всіх відшукано.

- Замітка:
- Якщо є більше учасників гри (або гра продовжується) лісник бере збитих до помочі для відшукування інших.
  - Якщо потрібно, треба навчити новачат маскуватися в лісі, але окремо. Це буде потрібне для дальших ігор.

6. Склади добре!

Склади добре квадрат із 4 патики в змаговій ситуації.

- Вид гри — рухливий, отриманий із простою конструкцією.
- Мета:
  - Просте конструкційне завдання.
  - Контроля почувань.
  - Дотримання правил гри.
- Вік грачів — молодші новачата.
- Число учасників гри — 5—10.
- Місце гри — поляна, парк, майдан, велика зала.
- Підготовка до гри:
  - 4 рівні патики для кожного рою.
  - Визначити одну лінію, за якою стоять новачата перед вибігом і другу у віддалі 20—25 кроків, за якою новачата складатимуть квадрати.

7. Хід гри:

Рої уставляються рядами перед лінією і за гаслом перші біжать до другої лінії, де з 4 патики мають добре скласти квадрат. Якщо виконали, негайно повертаються до своїх роїв, дають знак доткненням руки черговому грачеві, в рої для вибігу, а самі стають на кінці роїв. А тим часом сестрички/братчики розкладають патики так, як були уложені на початку гри побіч себе. Рій, що перший добре зложив квадрати, виграє.

8. Правила гри:
- Грач не переступає вихідної лінії.
  - Грач складає квадрат доти, доки добре не зложив.

7. Клéпана

Дитяча гра естафетного типу.

- Вид гри — рухливо-естафетний.
- Мета:
  - моторний розвиток,
  - контроля емоцій,
  - співпраця.
- Вік грачів — молодші й середуші новачата.
- Число грачів — 5—10 (рій), гра роями.
- Місце гри — поляна, майдан.
- Підготовка до гри:
  - визначити початкову лінію,
  - визначити предмети: дерева, камені і т. ін. у віддалі 20—25 кроків.

7. Хід гри:

Рої стають рядами перед зазначеною початковою лінією. Кожний перший грач має в руках естафетну паличку. На знак біжать до визначених для кожного рою предметів, вдаряють тричі по ньому, повертаються до рою і передають паличку черговому грачеві, а самі стають на кінці рядів. І так гра продовжується. Рій, що швидше закінчив змагання, виграє.

8. Правила гри:
- Не виступати перед лінією в часі вибігу і передавання палички.
  - Ударити 3 рази по предметі.
  - Уважати, щоб не пошкодити себе чи інших.

8. Гра Кіма

Гра Кіма відіграє велику роль у пластовому вихованні. Про генезу гри є подана інформація в тексті (II. Рада) і тоді треба буде її розказати. Грою Кіма новачата розвивають бистроту органів чуття і пам'ять. Первісно її застосовано було для розвитку зорової спостережливості, а згодом стали розвивати і бистроту слуху, дотику, смаку, нюху.

У цих ігрових зайняттях зосередимо нашу увагу на зоровому аспекті гри Кіма у трьох її видах: «Які переміни на столі», природничий Кім і «Знахідки на Золотому Току» (6—8—10 предметів).

Які переміни на столі

Учасники гри в числі 6—8 (рій) збираються біля столу, на якому виховник уже приготував — розклав 6—8 предметів і наклав їх, щоб новачата перше початком гри їх не бачили. На таборі можна розставити предмети й на землі по змозі без трави. Перед початком гри треба подати новачатам до відома таке: Ряд предметів лежить на столі. Вони накриті. За хвилину я розкрию їх, а ви будете приглядатися до них тихо, ніщо не говорячи, ні про що не питаючи. По одноквилинному пригляданні я скажу вам обернутися так, щоб ви не бачили, що я робитиму. Я пороблю зміни в тих предметах. Тоді скажу вам повернутися обличчям знову до предметів і помітити, які зміни поробив. Ви маєте мені їх вказати, не дотикаючи пальцями предметів.

- Правила гри такі:
- Спостерігати без будьякого говорення.
  - Хто не дотримується правил, відходить з гри.

А тепер, увага! Відкриваю збірку предметів... Новачата тихо приглядуються до них... Тепер обернутися, бо я робитиму зміни. На знак новачата обернулися і стали вказувати на пороблені зміни. Гру повторити 2—3 рази, роблячи зміни на предметах, а іноді й ні.

«Які переміни на столі» є перехідною формою до справжнього виду гри Кіма. У нашому випадку це буде природничий Кім. Для кожного рою сестрички/братчики приготують колекцію 6 природничих предметів: камінь, трава, листок, шишка, квітка і т. ін. покладуть на стіл чи на землю коли назовні, та накриють чимнебудь, щоб новачата не бачили їх. Кожне новача має папір і олівець. Сестричка/братчик скликає свій рій на місце колекції предметів і пояснює: Тут лежать предмети, вони є накриті. Коли я їх розкрию, кожне з вас тихо, без будьякого говорення чи їх дотикання буде приглядатися до них. По одній хвилині я закрию предмети, а кожне з вас напише на папері, що маєте в руках, які предмети там були. Не знаєш назви — нарисуй. Час для записування 3 хвилини... Сестричка відкрила предмети, нарисуй. Час для записування 3 хвилини. Хто всі записав, хто менше, а новачата стали дивитися, а потім записувати.

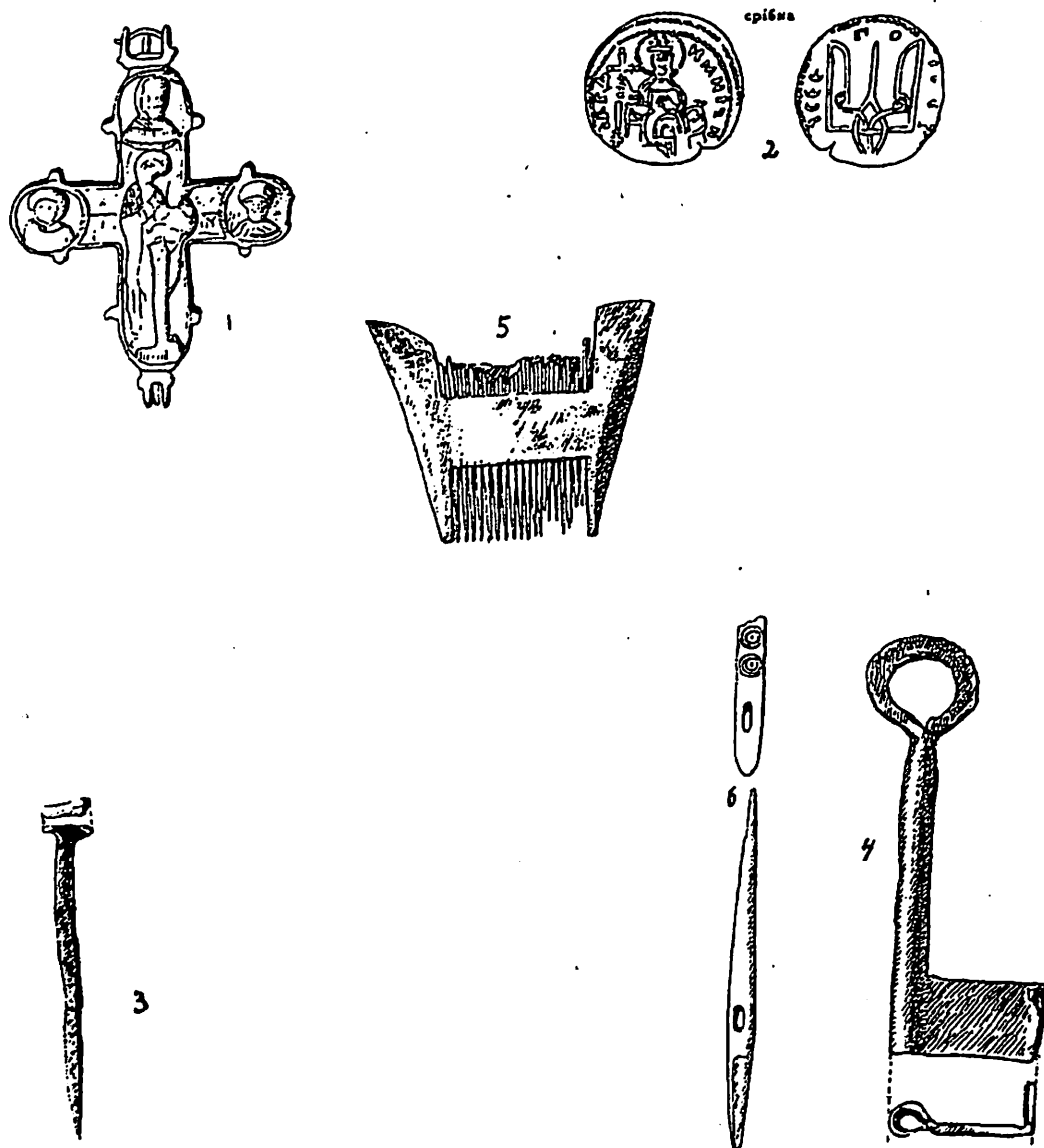

дехто навчився нове слово. Коли вже новачата набули досвід у грі, сестричка додала ще два предмети. Іноді треба запитати, скільки було всіх предметів.

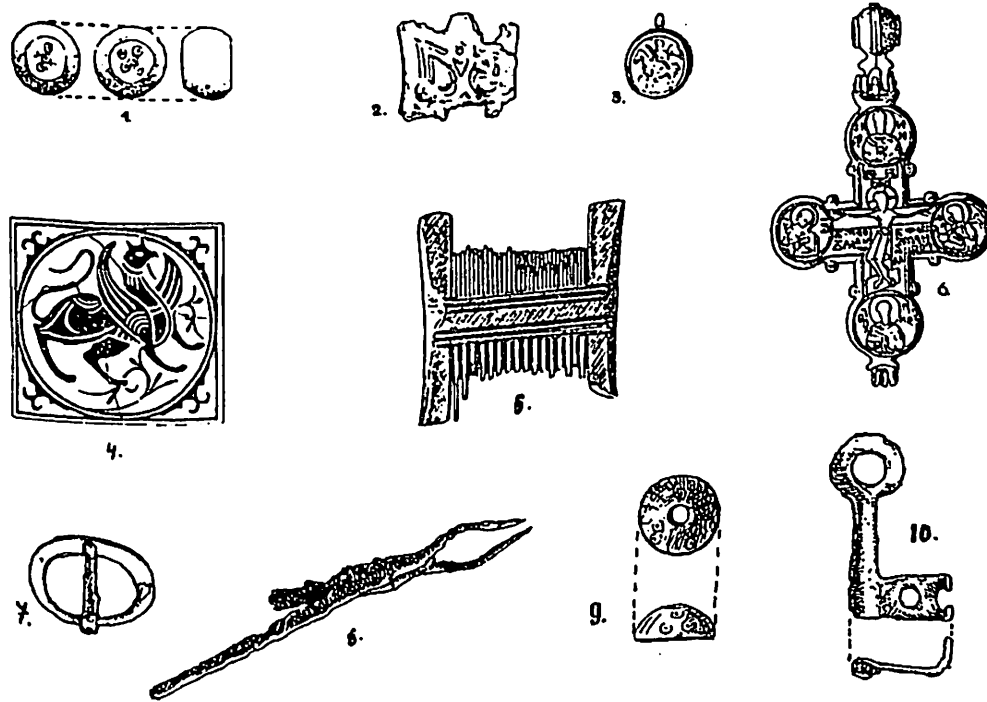
—:—:—:—:—:—:—:—:—

Черговий вид зорового Кіма проводиться як і попередній. Різниця в тому, що зміст інший, а збірка предметів уже попередньо приготована і зображає знахідки на «Золотому Току» княжого города Галича (крім монет). Новачата пізнають предмети щоденного вжитку за княжих часів. Отож грою Кіма новачата не лише розвивають спостережливість і пам'ять, але також і вивчають наше минуле, нашу культуру.

Використати зібрані колекції, що їх подано на чергових сторінках: початково із 6, потім 8 і 10 предметів.

Знахідки: колекція із 6 предметів —
1. хрестик (нагрудний), 2. срібна монета Володимира Великого,
3. цвях, 4. ключ, 5. гребінь, 6. голка (ткацька глиця).

Колекція із 10 предметів —
1. бронзовий тягарець для ваги, 2. відзнака у формі тризуба (на ремінець), 3. медалік із св. Юрієм (бронзовий), 4. декоративна керамічна плитка, 5. кістяний гребінь, 6. складаний нагрудний хрестик, 7. залізна пражка для ременів, 8. залізни щипці слюсарські, 9. кістяний гудзик, 10. залізний ключ до дверей.

Для колекції 8 предметів прикрити 2 предмети із 10.

9. Хто я?

Гра Кіма на дотик.

1. Вид гри — сенсорний (дотик).

2. Мета — розвивання дотику і пам'яті.

3. Вік грачів — різний.

4. Число учасників гри — рій, 5—10.

5. Місце — кімната, поляна.

6. Підготовка до гри — хустинка для зав'язання очей.

7. Хід гри:

До одного новачати підходять по черзі інші учасники гри і подають йому руку. Він має запам'ятати відчуття кожної поданої йому руки. Потім зав'язують йому очі, а кожне новача підходить до нього, але не в тій самій черзі, і подає йому руку. Відгадав, чи може ні? Скільки розпізнав? Гра продовжується, і інше новача пробує своїх сил. Хто найбільше розпізнав новачат по дотику рук?

8. Правила гри:

- Не шуткувати з учасників гри.
- Якщо очі не є докладно зав'язані, треба сказати, щоб поправити.

10. По слідах

Ходіння по слідах — підготовка до слідження. Розвиток спостережливості. Гра роями, біля 6 членів.

Один рій іде із сестричкою/братчиком і залишає сліди із конфетті, різнобарвних паперових кружечок, а за деякий час іде по слідах другий рій до визначеного місця. Якщо є 4 рої, можна ходіння по слідах так zorganizувати, що шляхи роїв «несподівано» сходяться в тому самому місці. Там можна провести дальші заняття. Віддаль ходіння коротка, конфетті не залишати дуже близько від себе, хіба стежка дуже кущиста.

11. «Іду на вас!»

«Іду на вас!» — рухлива гра для набування відваги.

1. Вид гри — рухливий.
2. Мета: а) моторний розвиток, б) удосконалювання спритності, в) вироблювання відваги, відкритої боротьби, чесної гри; характеру.
3. Вік грачів — молодші й середуші новачата.
4. Число грачів — 2—4 рої, 12—20.
5. Місце гри — поляна, майдан.
6. Підготовка до гри: а) визначити віддаль, прибіл. 20 кроків, між двома лавами грачів, б) подати перебіг гри та її правила, в) поділити грачів на дві групи: дружинників і болгар.
7. Хід гри:

Український князь Святослав Завойовник не нападав на ворогів несподівано, а повідомляв їх: «Бережіться! Іду на вас!» Зробив це, коли вирушив походом на болгар, які жили на південний захід України. Учасники гри поділяються на воїнів Святослава та болгар. Обидві групи вибирають собі полководців і князя Святослава і царя Петра, стають лавами проти себе у віддалі прибіл. 15 кроків, тримаючись міцно за руки. По правій стороні лави дружинників стоїть князь Святослав, а по протилежній стороні по правій стороні стоїть цар Петро. Князь Святослав каже: «Іду на вас!», а болгар у відповідь гукають: «Ми не боїмося!» Тоді дружинник, що стоїть біля князя, біжить у напрямі болгарів і старається прорвати їхню лаву... Прорвав, так і бере їх (дальшу частину від царя) до полону та стає з ними на кінці лави дружинників. Не прорвав — попадає в полон і стає на кінці лави болгар. За чергою болгар питають: «Князю, князю, хочеш воювати?» «Так!» гучно відповідають дружинники. Тоді воїн, що стоїть біля царя, біжить, щоб прорвати лаву дружинників... Прорвав — забирає киян до полону; не прорвав — сам залишається в полоні... І так гра продовжується. Виграє група, що у визначеному часі (прибіл. 10 хв.) має найбільше полонених або взяла всіх до полону.

8. Правила гри: а) Кожний з воїнів біжить по черзі, а не лише той, хто фізично сильніший. Біжить з місця, де стоїть або з середини лави. Полонені не біжать. б) Не вільно присідати, притулюватися один до одного і т. ін. тоді, коли воїн біжить, щоб прорвати лаву, бо воїни борються чесно й уважають, щоб когось не пошкодити. в) Той, хто не додержується правил гри, відходить у полон так, якби їх лаву була прорвана.

12. Тинок

Тинок — рухлива гра з взаємодією громадського характеру (добрий учинок).

1. Вид гри — рухливий.
2. Мета: а) моторний розвиток, б) вправи із рівноваги, в) допомога старшим, добрий учинок.
3. Вік грачів — молодші й середуші новачата.
4. Число учасників гри — 6—12.
5. Місце гри — поляна, майдан, більша домівка.
6. Підготовка для переведення гри: а) визначити місце, де сидить «дідок» і місце для тинка, б) назначити чи вибрати «дідка», в) подати перебіг і правила гри.

Чи знаєте, що таке тинок? Це здрібніле слово до «тин». А тин — це огорожа, сплетена з лози, тонкого гілля; інша назва — пліт. (гл. рис. унизу).

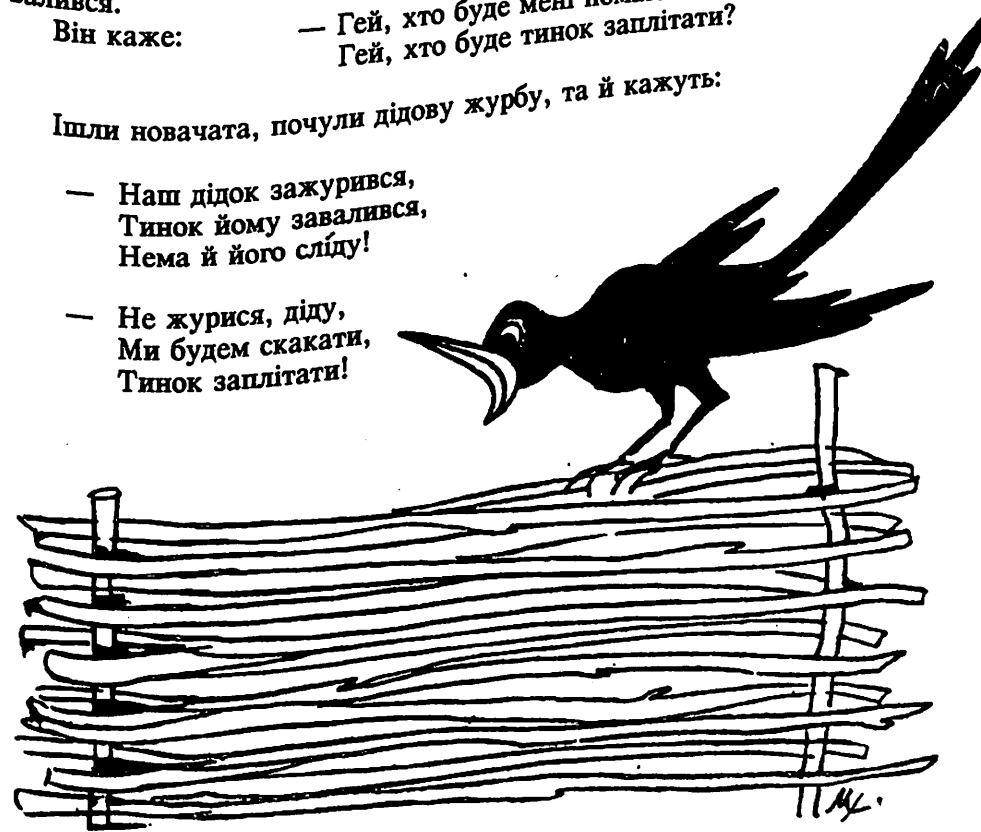
Отож жив собі старенький дідок. Біля його хати завалився тинок. Новачата допомагають дідку й заплітають йому тинок. Що означає — «заплітати тинок»? Новачата плетучи, ставлять тинок, виготовляють огорожу.

7. Хід гри (за М. Юркевич): Сидить дідок на пеньку, та й і зажурився, бо його старий тинок так і завалився.

Він каже: — Гей, хто буде мені помагати? Гей, хто буде тинок заплітати?

Ішли новачата, почули дідову журбу, та й кажуть:

- Наш дідок зажурився,
Тинок йому завалився,
Нема й його сліду!
- Не журися, дідку,
Ми будем скакати,
Тинок заплітати!

Новачата стають в одну лаву у віддалі простягнутої руки одне від одного. Новача, що стоїть останнім у лаві, по сказаних словах починає «заплітати тин», тобто оббігати, стрибаючи на одній нозі біля кожного новачати, спереду одного, а ззаду другого. І так оббігає всю лаву, як пруття обплітає кілки, коли городять тин. Як дострибає до першого в лаві, стає першим і дає знак, щоб останній з лави зачав скакати, обплітаючи кілки. І так по черзі всі новачата обплітають усі кілки.

8. Правила гри: а) Грачі оббігають кілки, скачучи на одній нозі, по змозі без перерви.
б) Грачі починають скакати по сказаних словах.

Замітка:

1. Інший вислів на «заплітати тин» є «городити тин» — ставити тин, огорожу, паркан.
2. Якщо більше, як 10—12 учасників гри, можна заплітати два тинки.
3. Коли новачат небагато, можна, якщо бавляться в кімнаті, становити стільці і замість новачат оббігати їх, скачучи на одній нозі.

13. Ворон

Рухлива гра, у якій імітується напад ворона на курчат, що їх захищає квочка.

Варіант гри для молодших новачат.

1. Тип гри — рухливий.
2. Мета: а) удосконалювання швидкості, моторності, б) набуття швидкої реакції, в) вправа із координації.
3. Вік грачів — молодші новачата.
4. Число грачів — 7—8 (рій).
5. Місце гри — поляна, парк, майдан.
6. Підготовка до переведення гри — визначити поле гри.
7. Хід гри:

Один з грачів є вороном, другий квочкою, а всі інші курчатами, яких квочка старається захистити перед нападом ворона. Усі курчата стають у ряді та держать одне одного в поясі. Квочка стоїть попереду них, яку перше курча міцно держить у поясі. Ворон намагається зловити (діткнути) останнє курча в ряді. Квочка обороняє дітей розпростертими крилами (випрямлені на-бік руки), стараючись заступити воронові дорогу до курчат, а вони втікають від ворона, держачись завжди в поясі.

Якщо ворон діткне останнє в ряді курча, або ряд прорветься, ворон стає курчам і займає останнє місце в ряді, квочка вороном, а перше курча квочкою. Гра продовжується доки всі учасники гри не були вороном або до визначеного часу.

8. Правила гри: а) Ворон не може пробиватися до курчат попереду крила квочки.
б) Ворон, який діткнув останнє в ряді курча, стає курчам, квочка вороном, а перше курча квочкою.

Кілок — груба палиця, загострена з одного кінця.

14. Піджмурки на місці

Моторна гра для розвитку сприймання і пізнання.

1. Вид гри — сенсорний.
2. Мета: а) Розвивання слухового й дотикового сприймання.
б) Удосконалювання спритності.
3. Вік учасників гри — різний.
4. Число грачів — 6—8 або й більше в залежності від величини кімнати.
5. Місце — кімната.
6. Підготовка до гри: а) хустина для зав'язання очей,
б) визначити місце для тих, що вийшли з гри,
в) подати перебіг гри та правила.
7. Хід гри:

Одному з грачів зав'язують хусткою очі і він має когонебудь зловити (діткнути). Інші грачі вибирають собі місце біля якогонебудь більшого предмету, на пр. стола, крісла і т. п., і мають постійно біля нього перебувати, не відходити від нього, а навіть не відриваючись від нього, грач може кружляти до-при даному предметі. Щоб викрутитися від нього, грач може кружляти до-вкруги предмета, присідаючи тощо з умовою, що він дотикатиметься яконебудь частиною свого тіла до предмета. Якщо від нього відлучиться, відходить із гри. Діткнений сліпцем грач стає сліпцем.

8. Правила гри:
- а) Грач, що держиться предмета, може рухатися, але йому не вільно відлучитися від нього.
  - б) Грач, що відлучився від предмета, виходить з гри, займає призначене місце і не робить галасу.
  - в) Діткнений сліпцем грач стає сліпцем.
  - г) Гра закінчується у визначеному виховником часі.
  - г) Грач має сказати, коли його очі невідповідно зав'язані.
- Замітка: Кімната повинна бути відповідна величиною та мати деякі більші предмети на пр. стіл, лавки, крісла і т. ін.

15. Нічний марш

Гра для набуття досвіду діяти в темноті.

1. Вид гри — сенсорно-моторний.
2. Мета: а) Поборювання труднощів пов'язаних із ходом в темноті, зав'язаними очима.
б) Довіря одного до другого — почуття відповідальності за других.
3. Вік грачів — різний.
4. Число грачів — 6—14 (1—2 рої).
5. Місце гри — поляна, майдан.
6. Підготовка до гри: а) Визначити терен маршу.
б) Подбати про хустинки для закриття очей.
в) Розказати про перебіг гри та її правила.
7. Хід гри:

Учасники гри стають рядом; кожний міцно тримається за пояс грача перед собою, коли вже закрили хусткою свої очі, крім першого, що є провідником маршу. Він провадить тих, що ідуть слідом за ним то сюди то

туди, по справжніх чи уявних перешкодах, то вгору то в долину, переступаючи через повалене дерево, то через невеликий камінь перелізаючи і т. ін.

Нічний марш має бути короткий, прибіл. 50 м.

8. Правила гри:
- а) Міцно держатися в поясі.
  - б) Всі роблять все те, що провідник маршу каже.
  - в) Очі мають бути докладно закриті; якщо недостатньо, слід сказати.

16. Підхід вартових

Вправа для удосконалювання сенсорно-моторних умінь.

1. Вид гри — сенсорно-моторний (слух).
2. Мета: а) розвивання бистроті слуху;
б) набування самоконтролі і спритності.
3. Вік грачів — різний.
4. Число грачів — 6—10, гра роєм.
5. Місце — поляна, майдан.
6. Підготовка до гри:
  - а) визначити поле гри, місце для вартового, лінію виходу розвідників у віддалі прибіл. 20 кроків та місце для збитих,
  - б) подбати про хустину для закриття очей,
  - в) визначити порядок підходження розвідників, що має відбуватися в тиші,
  - г) подати перебіг гри і її правила.

7. На визначеному місці стоїть вартовий, що має зав'язані очі. Він має дбати про те, щоб ніхто попри нього не пройшов. Тому уважно прислуховується до кожного шелесту, тріскоту гілки зламаної і т. ін. Коли почув шелест, вказує рукою. Показав вірно, грач відходить на місце. Коли напрям руки не є правильний, сестричка/братчик, що стоїть для контролі за вартовим, опускає йому/їй руку, а розвідник підходить далі. Хто підійшов до вартового непомітно й діткнув його рукою, стає вартовим. Розвідники підходять у черзі по-одному; вони також можуть повзти.

8. Правила гри:

- а) На знак керівника гри розвідники підходять по-одному.
- б) Під час підходження треба заховувати тишу не лише тим, що підходять, але й всім вкл. з тими, що вийшли з гри на призначене місце.
- в) Розвідники підходять, але не перебігають; хто перебіг, виходить із гри.
- г) Розвідник, що підійшов до вартового, і торкнув його рукою, стає вартовим.
- г) Якщо ніхто не підійшов непомітно до вартового, ставлять нового вартового.

17. Чи рій вміє володіти шнуром?*

Гра для розвивання почуття спільноти.

1. Вид гри — рухливий.
2. Мета: а) Розвивання здатності комунікації та формування групи.
б) Набування вміння співпрацювати.
в) Удосконалювання витриманості, дисципліни.
3. Вік грачів — різний.

* Гра за «Awareness Games» — Claus Höper і дпругі.

4. Число учасників гри — 6—14 (один-два рої).
5. Місце — поляна, майдан, більша домівка.
6. Підготовка до гри: матеріал — довгий на 5—10 м шнур для кожного рою.

7. Хід гри:

Кожний рій дістає 5—10 м довгий шнур, якого кінці зв'язує пластунським вузлом. Кладуть його в формі кола на землю. Кожний учасник гри стає за ним у рівній віддалі; на знак провідника беруть його в руки і підносять на висоту своїх грудей. Вирівнюють коло і між ними неначе — велика тарілка, літаюча тарілка. На знак провідника спільно й уважно стараються перенести цю округлу тарілку на друге місце, зберігаючи коло. На знак кладуть це коло на землю і на землі міняють коло на квадрат або прямокутник. Підносять його й переносять на інше місце. Чи пізніше зможуть новачата змінити форму, не кладучи шнур на землю?

8. Правила гри:
- а) Вибирають провідника, який дає команду учасникам гри щодо напрямку переносування, зміни форми і т. ін.
  - б) Всі стараються спільно виконувати доручення провідника, співпрацювати.

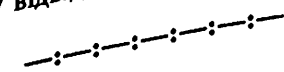
18. Новацька машина

Гра для розвитку комунікаційної здатності та здатності формувати групу.

1. Вид гри — винахідливо-рухливий.
2. Мета: а) моторний розвиток,
б) стимулювання до творчої уяви, до винахідливості.
3. Вік грачів — різний.
4. Число учасників гри — 6—14 (роями).
5. Місце — поляна, майдан, більша домівка.
6. Підготовка до гри — не потрібна.
7. Хід гри:

Новачата вибирають охотника, який хоче бути винахідником, якщо ніхто сам не зголосився. Він повідомляє, обговорює справу свого винаходу. Може це бути ракета, що полетить у всесвіт, чи літак, що має облетіти Землю кругом без приземлювання по пальне, чи швидкий поїзд, що повезе туристів по країні, чи пароплав чи щонебудь інше. Він будує машину при допомозі інженера чи інженерів та працівників — співробітників. Він розділяє ролі на пр. машиніст, пілот і т. ін.* Кожний із співробітників показує, що він робить, щоб машина виконувала роботу. Збудували новацьку машину, пустили в рух... машина рухається, робить галас...

8. Правила гри: співпраця з винахідником.
- Замітка: Якщо це поїзд чи літак може їхати від родини до родини новачат у різних місцевостях та збирати новачат на табір або їхати у відвідини новачат в інших містах.

* За «Awareness Games» — Claus Höper і дпругі.

Список ігор історичного ігрового комплексу
«Захисники рідного вогнища»

Ігри поміщені в «Початкових заняттях» головно для перших Рад:

1. Перегони навипередки	10. По слідах
2. Квач звичайний	11. «Іду на вас»
3. В ямку	12. Тинок
4. Куточки	13. Ворон
5. Схованка	14. Піджмурки на місці
6. Склади добре	15. Нічний марш
7. Клепана	16. Підхід вартових
8. Гра Кіма	17. Чи рій вміє володіти шнуром
9. Хто я?	18. Новацька машина

У процесі здійснювання дальших Рад будуть проведені ще й такі ігри:

III —	19. Полювання на мамута.
	20. Склади годинник добре.
	21. Лови на лося.
IV —	22. Кий на ловах.
	23. Сторони світу.
	24. Ідемо в Київ.
	25. Оборона прапора.
	26. Козацьким ходом.
	27. Перетягання по ливі.
	28. Ловлення риб.
V —	29. Чумацький товар.
	30. Скутара — визволення невільників.
	31. Зозулі.
VI —	32. Цілення підковами.
	33. Оборона Тухлі.
VII —	34. Гра у вовка.
	35. Гра в бобра.
VIII —	36. Через обруч.
	37. Бій на Маківці.
	38. Стрілець.
	39. Захисники.
	40. Бої за Арсенал.
	41. Сторож букового лісу.
	42. Ловці.
	43. Засідка під Соколом.

ЛІЧИЛКИ

Хтось мусить гру почати. Хто? Складніші гри треба братчиків/сестричці зачати, зокрема тоді, коли є невелика надія, що новак успішно її переведе. А від успішного початку гри залежить, як вона буде сприйнята новачатами. Назначування виховником може мати іноді небажані наслідки — протекція і т. ін. Із цим способом треба бути обережним, хоч іноді треба і ним користуватися зокрема у випадку несмілої дитини.

Краще користуватися числовим жеребом. Хтось скаже якесь невелике число, а сестричка/братчик зачинає числити від когонебудь, а гру зачинає той, на кому випало дане число. Та найкраще для цього служить лічилка, той віршик із лічбою в дитячій грі. У нашому народі й в інших також це звичний і дуже популярний спосіб зокрема в молодших дітей. Унизу декілька лічилок для використання:

1. Котику сіренький, Котику біленький, Котик волохатий, Не ходи по хаті, Виходь краще Нас шукати!	2. Ходила квочка Біля кілочка, Водила діток Біля квіток. Квок! Один, два, три! Гру почнеш ти!
3. Один, два, три! Один, два, три! Дули, дмухали вітри. Дули, дмухали щосили І горіхів натрусили. Натрусили так багато, Поспішаємо збирати! Один, два, три! Ловиш ти!	4. Стоїть верба над потоком Похилилась трохи боком, Похилилась до води, Ти лови!
6. Жмурилочка Не дивись! Одвернись! Зажмурись! Затулись! Ми розлетимось, як вітри! Шукай! Шукай! Шукай! Жмурилочко! Один, два, три!	5. Над цвіточком бринить бджілка, Сидить в збіжжі перепілка, На черешні горобець, А хто зловить — молодець!
7. Котилася торба З високого горба, А в тій торбі Хліб-паляниця. Кому доведеться — Той буде жмуриться.	

Пісні, гагілки та інше

Пісня — важливий елемент новацьких зайнять — складається із слів і мелодії. Слова пісні треба проказати, а невідомі слова пояснити. Зчерги всі разом скажуть голосно слова пісні. Сестричка/братчик заспіває пісню, щоб новачата почули, як вона у цілості звучить; заспіває ще раз, а новачата наслідують мелодію мурмурандо — із закритими устами. Зчерги співають за сестричкою голосніше. І так повторюють пісню декілька разів.

ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА Український національний гімн

Слова: П. Чубинський
Муз.: М. Вербицький

Маєстатично

Ще не вмер-ла У-кра-ї-на, ні сла-ва, ні
во-ля, де нам браття мо-ло-діх, усміхнеться
доля! Згинуть на-ші во-рожень-ки, як ро-са на
сонці, запану-єм і ми браття, у своїй сто-
рон-ці, ду-шу, ті-ло ми по-ло-ж-им
за наву сво-бо-ду, і покажем, що ми, брат-тя,
ко-заць-ко-го ро-ду.

Ще не вмерла Україна,
Ні слава, ні воля,
Ще нам браття молодії,
Усміхнеться доля!

Згинуть наші вороженьки,
Як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття,
У своїй сторонці.

Душу, тіло ми положим
За нашу свободу,
І покажем, що ми, браття,
Козацького роду.

ЗАПОВІТ

Слова: Т. Шевченко
Муз.: К. Стеценко

Маєстатично

Як умру, то поховайте мене на могилі,
Серед степу широкого, на Вкраїні милій.
Щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі
Було видно, було чути, як реве ревучий.
Поховайте та вставайте, кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю волю окропите.
І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути незлим тихим словом.

Як умру, то поховайте мене на могилі,
Серед степу широкого, на Вкраїні милій.

Щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі
Було видно, було чути, як реве ревучий.

Поховайте та вставайте, кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю волю окропите.

І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути незлим тихим словом.

САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ

Слова: Т. Шевченко

Помірковано

Садок вишневий коло хати, кручі над
вклина-ми гудуть, плугатарі з плугами
йдуть, співають і дучи ді-во-че-ри,
Сім'я вечера коло хати, че-раць плуть.

Садок вишневий коло хати,
Хручі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечера коло хати,
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

НОВАЦЬКА РАННЯ МОЛИТВА

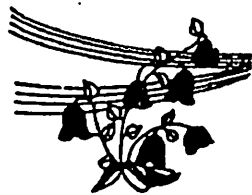
Мел.: *О, Мати Божа*

Повільно

Сині дзвіночки молитву дзвонять, зложім в молитві
щирі до-ло-ні. Ніч проми-ну-ла і сонце світить,
вислу-хай Ма-ти, що про-сять ді-ти.

Сині дзвіночки молитву дзвонять,
Зложім в молитві щирі долоні.
Ніч проминула і сонце світить,
Вислухай Мати, що просять діти.

Нехай цей вітер, що в хмарі лине,
Принесе запах квіток України.
Нехай ця днина додасть нам сили,
Щоб ми Україну завжди любили.

НОВАЦЬКА ВЕЧІРНЯ МОЛИТВА

Мел.: *Боже, вислухай благання*

Повільно

Бо-же, що дав нам цю днину, сон-ця і пра-ці і
гри, в ти-ху ве-чір-ку го-ди-ну,
на-шу моли-тву прий-ми.

Боже, що дав нам цю днину,
Сонця і праці, і гри,
В тиху вечірню годину
Нашу молитву прийми.

Мрії, що в серці зродились,
Силу, що в грудях росте,
Боже, хай ангел окрилить,
В ясных нам снах збереже.

У ПОХІД

Ходом

Тра-ра, тра-ра, тра-ра, в по-хід по-ра, по-ра, ще
труби затру-бі-ли і ба-ра-ба-ни би-ли, тра-
ра, тра-ра, тра-ра, в по-хід по-ра, по-ра.

Тра-ра, тра-ра, тра-ра,
В похід пора, пора,
Вже труби затрубili
І барабани били,
Тра-ра, тра-ра, тра-ра,
В похід пора, пора.

Тра-ра, тра-ра, тра-ра,
В похід пора, пора,
Вже пісню заспівали
І в ряд всі поставили,
Тра-ра, тра-ра, тра-ра,
В похід пора, пора.

НІЧ ВЖЕ ЙДЕ

Маєстатично

Ніч вже йде... За верхом
Ясне сонце давно вже зайшло,
Тихо спи... Без тривоги...
Тут є Бог! Тут є Бог!

НОВАЦЬКА ПІСНЯ

Слова: Я. Славутич
Муз.: Я. Барнич

Маршем

Ми діти у-кра-їнські, ми юні мов квіт-
ки, маленькі жовтодзюби, пластові новаки.
Як ви-ростем ве-ликі, хо-робрі во-я-
ки, від-сто-їм у-кра-ї-ну від вражо-ї ру-
ки. Як ви-ростем ве-ликі.

Ми діти українські, ми юні, мов квітки,
Маленькі жовтодзюби, пластові новаки.

Як виростем великі, хоробрі вояки,
Відстоїм Україну від вражої руки.

Ми любим рідні хати, широкий степ і гай.
Від Сяну до Кубані лежить наш рідний край.

Як виростем великі...

ГЕЙ, У ЛУЗІ ЧЕРВОНА КАЛИНА

Ходом, маєстатично

Гей, у лузі червона ка-ли-на по-ди-
ла-ла-ся, чогось на-ша слава у-кра-ї-на
за-ку-ра-ла-ся. А ми туя червону калину
підійме-мо, а ми на-шу славу у-краї-ну
гей, розве-се-ди-мо. гей, розве-се-ди-мо!

Гей, у лузі червона калина
Похилилася.
Чогось наша слава Україна
Зажурилася.

А ми тую червону калину
Підіймемо,
А ми нашу славу Україну
Гей, гей, розвеселимо.

Машерують Стрільці Січовії
У кривавий тан.
Визволяти рідну Україну
З московських кайдан.
А ми тую...

ЧОМ, ЧОМ, ЧОМ, ЗЕМЛЕ МОЯ...

Слова Костянтини Малицької
Музика Дениса Січинського

Andante

Чом, чом, чом, зем-ле мо-я, так люба ти мені, так люба
ти мені. Чом, чом, чом, зем-ле мо-я, ча-рує так мене кра-
са тво-я? Тим, тим
тим ди-ти-но знай, що води і ліси — твій рід-ний
край.

Чом, чом, чом, земле моя,
Так люба ти мені,
так люба ти мені,
Чом, чом, чом, земле моя,
Чарує так мене краса твоя?
Чим, чим, чим манить мене
Пташні твоєї спів,
пахучий цвіт лісів,
Чим, чим, чим манить мене
Вода річок твоїх, що тут
пливе?
Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що тут ти вперше світ
уздріла з юних літ,
Тим, тим, тим, дитино, знай,
Що води і ліси — твій рідний
край.

Гей, Січ іде, красен мак цвіте!
Кому прикре наше діло,
Нам воно святе.

ГЕЙ, СІЧ ІДЕ

Слова: Іван Франко

Гей Січ і-де, красен мак ці-те! Ко-му
прикре на-ше ді-ло, нам во-но свя-те. Ко-му
прикре на-ше ді-ло нам во-но свя-те.

Гей, Січ іде, топірцями брень!
Кому люба чорна п'ятьма,
А нам ясний день.

Гей, Січ іде, мов бджола гуде...
Разом руки, разом серця,
І гаразд буде.

Гей, Січ іде, підківками брязь...
В нашій хаті наша воля,
А всім зайдам зась!

Вправи топірцями укладу С. О. Якова Шегрина:

Новачата виходять на площу один за одним, стають півколом обличчям до глядачів, ліва рука на лівому бедрі, права держить топірець на правому плечі. Якщо число новачат більше, стають колом. Співаючи новачата виконують рухи.

1. На слова «Гей, Січ іде» — маршують на місці (ліва, права, ліва, права) і стають на місці у тій самій поставі. На слово «красен» — кладуть ліву руку на держак топірця під правою рукою і висувають топірець вперед на висоті голови. На слова «мак цвіте» — роблять рух топірцем вправо, вліво і посередині. На слова «кому прикре» — переносять топірець обома руками вправо на висоті пояса, а на слова «наше діло» — переносять вліво, на слова «нам воно» — розводять руки на боки перед собою, а на слово «святе» — руки схрещують на грудях, права рука з топірцем на ліву.
Це повторити від слів: «кому прикре наше діло».
2. «Гей, Січ іде» — роблять 4 кроки на місці так, як під 1. На слова «топірцями брень» — висувають топірець вперед на висоті голови і роблять легкий удар топірцями одинка з двійкою. На слова «кому любя» — висувають обі руки вперед, долоні вкис догори, а на слова «чорна пітьма» — закривають долонями очі, права з топірцем на ліву. На слова «а нам ясний день» — відкривають очі, висувають руки вперед долонями догори, роблять півкруг і дивляться вгору.
Це повторити від слів «кому любя чорна пітьма».
3. «Гей, Січ іде» — роблять 4 кроки на місці так, як під 1. На слова «мов бджола гуде» — висувають топірець вперед, ліва рука на бедрі, а права з топірцем роблять в повітрі 2 кола, починаючи справа вліво, а після цього кладуть топірець на плече. На слова «разом руки» — підносять ліву руку з бедра і ставить її на плече лівого новачати. На слова «разом серця» — праву руку разом з топірцем кладе на серце. На слова «і гаразд буде» — повертаються до постави і роблять зворот вправо-вліво.
Це повторити від слів «разом руки, разом серця».
4. «Гей, Січ іде» — роблять те саме, що під 1. На слова «підківками брязь» — праву стопу відсувають вправо і вдаряють-стукають до лівого закаблука 4 рази. На слова «в нашій хаті» — руки висувають прямо вперед, долонями догори. На слова «наша воля» — руки вгору, а на слова «а всім зайдам» — знімають руки вниз право-скіс і в тому самому часі висувають праву ногу чверть кроку право-скіс і роблять легкий постук. На слова «зась» — роблять зворот вліво і роблять те саме.
Це повторити від слів «в нашій хаті наша воля». По закінченні вправ топірцями новачата стають у вихідній поставі і відходять, якщо не продовжують виконувати інших точок програми.

МАРШ ЗАХИСНИКІВ РІДНОГО ВОГНИЩА

Слова і мелодія Міри Гармаш

Ми хоронимо вогнище рідне
Від ворожих чужих зазіхань,
Наша віра в народ не поблідне
З нами йди уперед і не стань!

Загартуємо душу і тіло,
Щоб до праці в нас сила була,
Щоб усе ми робили уміло,
Україна розкішно цвіла.

Піднімайте знамена угору,
Синьожовтий чудовий наш стяг,
Помандруємо в даль неозору
По полях, по лісах, по степах.

Ми збудуємо рідну державу,
Про яку довго мріють батьки,
Україні гуртуйтеся на славу
У когорти Пласту, новаки!

ЖУЧОК
Гайка

На жучкові черевички,
Бо сам жучок невеличкий.
Грай, жучку...

На жучкові жупанчина,
Бо сам жучок, як дитина.
Грай, жучку...

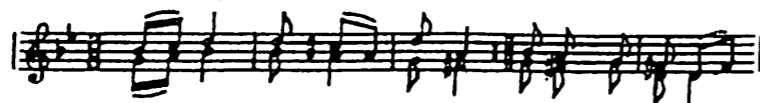
На жучкові жупан ясний,
Бо сам жучок дуже красний.
Грай, жучку...

А хто хоче жучка мати,
Мусить йому їсти дати.
Грай, жучку...

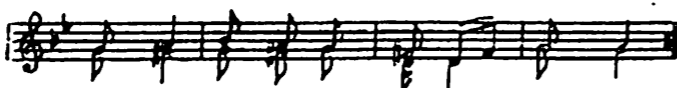
Новачата стають парами близько себе, лицем звернені до себе. Кожне новача своєю правою рукою держить свою ліву руку згори поза долонею, а лівою тримає праву руку новачати проти себе. Таким чином твориться ручний місток. На нього кладуть найменше новача — жучка, підтримуючи його руками з обидвох сторін, щоб не впав. І так ведуть його по мостуку. Як тільки жучок перейде через руки пари, вона переходить наперед попід жучковим сплетенням рук і продовжує живий місток. Він може іти прямо або біля вогника колом. Під час жуччиного ходу новачата співають: «Ходить жучок».

ЯГІЛОЧКА ^Ч Веснянка - гаївка

Легким ходом

Я - гіл, Я - гі - лочка. Уста-ла ра-з-
Я - ге- ло- ва дочка. сень-ко, вми-ла-ся

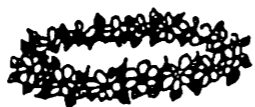
бі-ла- сень-ко, вми-ла-ся бі-ла- сень-ко.

Ягіл-Ягілочка, Ягелова дочка,
Устала ранесенько,
Вмилася білесенько.

Ягіл-Ягілочка, Ягелова дочка,
На вулицю вийшла,
Як зіронька зійшла.

Ягіл-Ягілочка, Ягелова дочка,
Квіточки забірала,
Віночок заплітала.

Ягіл-Ягілочка, Ягелова дочка,
Вибери собі дівчину,
Як червону калину.

Новачата творять коло, побравшись за руки. У його середині новачка — «Ягілочка». Вона мов спляча царівна впала в сон і спить на землі. Новачата водять танок і співають. Ягілочка пробуджується зі сну, встає і робить рухи до слів гаївки: встає, вмивається, чеше головку, надіває стяжки, збирає квітки, вінок запліта, і на голову кладе, береться попід боки і показує скоки, виходить на вулицю, тобто підходить до новачат у колі, вибирає новачку — нову Ягілочку, а сама стає на її місце. І так гаївка продовжується.

Замітка:

Додати ще такі строфи: по 1-ій — Ягіл...
Головоньку чесала, } 2 рази
Стяжки надівала. }
по 2-ій — Ягіл...
Взялася попід боки, } 2 рази
Показала скоки. }

2-ий і 3-ій рядки повторити.

По кожній строфі коло йде в протилежну сторону.

Про квітки можна подбати раніше, або можна сплести і вінок так, щоб Ягілка його лише зв'язала і поклала на голову.

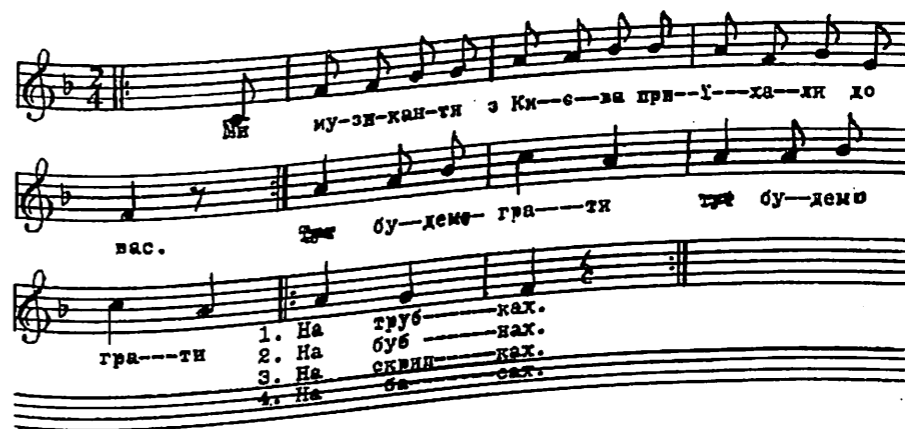
* Скорочений варіант для молодших новачат.

ГОРИТЬ ВОГНИК

Ведучий вогником, пояснюючи порядок співання пісні «Горить вогник», ділить присутніх на три або чотири групи. На знак всі разом співають два рази «Горить вогник», третій раз починає співати лише перша група. На рази «дивіться» — впадає, співаючи, друга група. По черзі те саме робить третя і четверта група, які починають співати від слів «дивіться» попередньої групи. Коли перша група проспівала три рази, затихає, те саме робить по черзі друга і третя, а четверта вже закінчує сама стихено.

МИ МУЗИКАНТИ З КИЄВА

1. На труб-ках.
2. На буб-нах.
3. На скви-нах.
4. На ба-сах.

В полі, полі, плужок оре,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я.

За тим плужком Господь ходить,
Щедрий вечір, ...

Святий Петро поганяє,
Щедрий вечір, ...

Божа Мати їсти носить,
Щедрий вечір, ...

В ПОЛІ, ПОЛІ Щедрівка

Помірковано

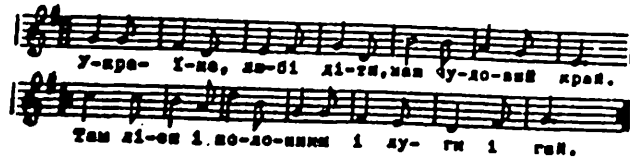

добрый ве-чир, добрым лю-дем на здоро-в'я.

УКРАЇНА

Слова: І. Савицька
Муз.: Оксана Тарнавська

Темпо вальса

Україна, любі діти,
Наш чудовий край.
Там ліси і полонини,
І луги, і гай.

І річок прудких багато,
І рибок в них тьма!
Все, те все, кохані діти,
Вітчизна свята.

Україна — це біленькі
У садках хатки,
Ниви збіжжям засіяні,
Запашні квітки.

І міста розлогі, чисті
Знай, дитя, це знай!
Україна наша рідна,
Це чудовий край!

ВЖЕ ВЕЧІР-ВЕЧОРІЄ

Alla marcia

Вже вечір вечоріє,
Повстанське серце б'є,
А лента набої
Поспішно подає.

Ах, лента за лентою —
Набої подавай,
Український повстанче,
В бою не відступай!

В марші цілу нічку,
А в ранній зорі
Почались завзяті,
Запеклі бої.

Ах лента за лентою...

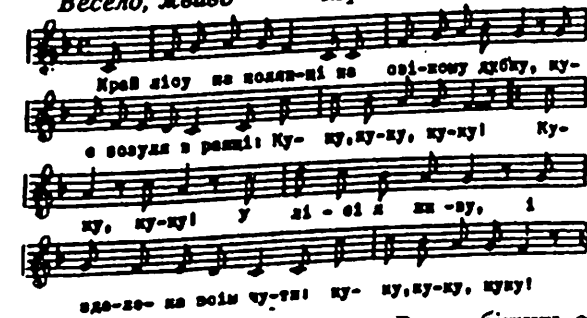
А ворог атакує
І преться щосил,
Юнак кулеметчик
Їх правно косив.

Ах лента за лентою...

КРАЙ ЛІСУ НА ПОЛЯНЦІ

Весело, жваво

Муз.: Н. Вахнянин

Край лісу на полянці
На свіжому дубку,
Кує зозуля вранці:
Ку-ку, ку-ку, ку-ку!
Ку-ку, ку-ку, ку-ку!
У лісі я живу,
І здалека всім чути,
Ку-ку, ку-ку, ку-ку!

Внизу біжить струмочок
По жовтому піску,
І здалека всім чути:
Ку-ку, ку-ку, ку-ку!
Ку-ку...

Червоні сунички
Красніють на горбку,
І чути аж до ночі:
Ку-ку, ку-ку, ку-ку!
Ку-ку...

У ГОРАХ КАРПАТАХ

Маршем

У горах Карпатах хотів би я жити,
З гори на долину хотів би сходити,
Там пташки співають, весело все у-ха-ха,
І голос сопілки там чути щодня.

У горах Карпатах там гуцул живе,
Він красну гуцулку за руку веде,
Там пташки...

У ЛІСІ ЛІТОМ

Живо

лі-сі лі-том я би жив, у лі-сі лі-том
рай, - Там сві-жий во-здух, тінь дере-в
хо-лод-ний ру-чай. Там хо-лод-ний ру-
чай.

У лісі літом я би жив,
У лісі літом рай,—
Там свіжий воздух, тінь дерев
І холодний ручай.

І пахощами дише ліс,
Пташоток повен гай,
Лунає пісня до небес:
Це наш, це рідний край.

ЧАС ДОДОМУ, ЧАС

Помірковано

Час до дому час! Зорі кличуть нас, кличуть нас ве-
чір-ні зорі, заспі-ваймо в дру-жнім хорі, час до-дому
час, зорі кличуть нас. Тра-ра, ра, ра-ра, тра-ра-ра-
ра, тра-ра-ра-ра, ра-ра-ра-ра, тра-ра-ра-ра-ра!

Час додому, час!
Зорі кличуть нас.
Кличуть нас вечірні зорі,
Заспіваймо в дружнім хорі,
Час додому, час,
Зорі кличуть нас.

Час додому, час,
Пташки кличуть нас.
Кличуть пташки нас до хати,
З ними рано й нам би встати.
Час додому, час,
Пташки кличуть нас.

ТУКИ-ТУК

Слова Н. Забіли

Хто на дере-ві над нами тук-туки-тук туки-туки- тук приби-вас
дось гвіздками туки туки туктуктук, туки-туки тук тук тук

Хто на дереві над нами —
Тук-туки-тук,
Туки-туки-тук —
Прибиває щось гвіздками —
Туки-туки-тук-тук-тук,
Туки-туки-тук?

Наполегливо працює —
Тук-туки-тук,
Туки-туки-тук,—
Хоч нічого й не майструє —
Туки-туки-тук-тук-тук,
Туки-туки-тук.

Робить він корисну справу —
Тук-туки-тук,
Туки-туки-тук,—
Ще й одягнений яскраво —
Туки-туки-тук-тук-тук,
Туки-туки-тук.
Тук-тук-тук,
Тук-тук!

ОЙ, ДЗВОНИ ДЗВОНЯТЬ

Живо.

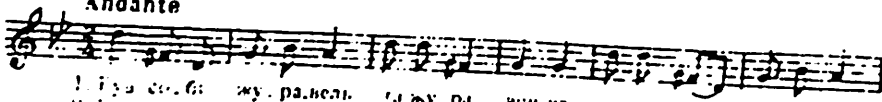
Ой, дзво-ни дзво-нять. хор-ти вов-ка го-нять,
по бо-ло-тах, о-че-ре-тах, де лю-де не хо-дять.

Ой, дзвони дзвонять,
Хорти вовка гонять,
По болотах, очеретах,
Де люди не ходять.

БУВ СОБІ ЖУРАВЕЛЬ
Безконечна

Andante

1. Був собі журавель та журавочка, накосили сінця
2. Був собі журавель та журавочка, накосили сінця

Allegretto

повні ясельця... Наша пісня гарна й нова, починаймо її знова!

1. Був собі журавель
Та журавочка,
Накосили сінця
Повні ясельця...

П р и с п і в:

Наша пісня гарна й нова,
Починаймо її знова!

2. Був собі журавель... і т. д.

Список пісень

1. Ще не вмерла Україна.
2. Заповіт Т. Шевченка.
3. Садок вишневий коло хати.
4. Новацька рання молитва.
5. Новацька вечірня молитва.
6. У похід!
7. Ніч вже йде.
8. Новацька пісня.
9. Гей, у лузі червона калина.
10. Чом, чом, чом, земле моя.
11. Гей, Січ іде (вправи з топірцями).
12. Марш захисників рідного вогнища.
13. Жучок.
14. Ягілочка.
15. Горить вогник.
16. Ми музиканти з Києва.
17. В полі, полі.
18. Україна.
19. Вже вечір вечоріє.
20. Край лісу на полянці.
21. У горах Карпатах.
22. У лісі літом.
23. Час додому, час.
24. Туки-тук.
25. Ой дзвони дзвонять.
26. Був собі журавель.

Джерело пісень:

головно із збірника пісень до пластової молоді «У мандри», упор. О. Гарнавська, Австралія, 1981, журнал «Веселка», Пряшів (10, 24), Міра Гармаш, автор (12), Оксана Суховерська — «Рухові забави й гри» (13, 14), Співаник УПА, 1950 (19).

ЗАХИСНИКИ РІДНОГО ВОГНИЩА

ТЕКСТ РАД

1. РАДА ЗАХИСНИКІВ РОДИННОЇ ХАТИ

Жваво й голосно бавляться новачата на поляні, розважаються. Пронісся свисток. Всі втихли і повернулися своїми обличчями в сторону чергового братчика, що дав свистовий сигнал. Він дав руками знак: «До кола!». Братчика Старого Орла, що вступив в новацьке коло, привітали жовті дзьобики привітом: «Готуйсь!». У відповідь їм голосно прозвучало — «Готуйсь!» Старого Орла. Бистрим зором пробіг він по колі, немов перевіряв, чи всі стали до новацького круга. Сіли колом, а Старий Орел звернувся до них із такими словами:

— Ми зібралися на нашу першу Раду. Ми називатимемо радами наші заняття на нашому таборі. Але щоважливіше, ці наші заняття будуть радами захисників. Ми будемо бавитися в захисників. Чи ви знаєте, що таке «захисник», «захисники»? Хто скаже?... Так, це особа, що охороняє когонебудь чи щонебудь. Це всі ті, хто охороняє когонебудь від небезпеки або хто відстоює, обороняє других від чогось шкідливого. У нас на таборі — хто дбайливо доглядає, щоб вам погане не сталося? Так, сестрички й братчики! А я дбаю про те, щоб цілий табір відбувався так, як потрібно, щоб вам було добре, щоб радісно й безпечно могли бавитися в захисників. А в яких захисників, то ви побачите.

Та заки ми приступимо до цих наших великих ігор, я хочу пригадати вам ще таке: наші ігри проводитимемо гніздом*, а іноді і роями. У перших днях таборування вас поділили на 4 рої. Кожний з них має свого ройового чи ройову, які мають допомагати братчикам і сестричкам. Як у вашому гнізді дома, так і в нашому таборі «Захисників рідного вогнища» рої мають свої особливі назви**, а вони такі:

1-й рій — «Турівці» — які, як тури, повинні виявляти велику силу й хоробрість під час наших великих ігор.

2-й рій — «Полянці» — які, як нащадки наших славних предків полян, повинні завзято й мудро вести наші ігрові заняття.

3-й рій — «Триполянці» — які, як нащадки наших великокультурних предків трипільців у давній давнині, могли сказати про наше табірне життя словами прислів'я: «живемо культурно, гарно — не пропадає в нас час дармо».

4-й рій — «Антиянки» — які, як нащадки давніх наших видатних предків антив, в єдності й співпраці забезпечить успіх у радісних іграх та у веселому, здоровому табірному житті.

Ройовими стали:

1-го рою «Турівці» — пластун новак Тарас,

2-го рою «Полянці» — пластун новак Святобор,

3-го рою «Триполянці» — пластунка новачка Лариса,

4-го рою «Антиянки» — пластунка новачка Катруся.

Обов'язком кожного члена рою є співпрацювати з ройовим чи ройовою.

* або малим табором.

** Назва «Турівці» — походить від «тура», великого дикого бика, що був дуже поширений в Україні, але вимер в 17 ст. З туром пов'язано багато назв, а навіть було Турівське князівство з центром на Поліссі. Тур став символом велетенської сили й хоробрости. Поляни — це українське плем'я, яке жило над Дніпром навколо Києва, створило могутню державу — Київську Русь. Трипільля — село на Київщині, де під час розкопок виявлено залишки т. зв. трипільської культури ще з часів декілька тисяч років до Хр. Анти — це хоробрі українські племена, які заселяли землі між Дніпром і Дністром. Вони створили могутню державу на землях України (IV—VI ст.).

А тепер переходимо до занять нашої першої Ради — «Ради захисників родинної хати».

Братчик став розказувати: «У кожного своя хата»:

Збудував собі лелека на високому дереві гніздо. Оглядає задоволено й каже:

— Який гарний мій дім! Найкращий у світі.

Внизу, під деревом, будували собі житло мурашки. Наносили тоненьких прутиків, хвої*, грудочок землі. Он як вибудували! Зібралися, радіють:

— Великий, просторий наш дім! Зручно й затишно буде в ньому. Наш дім — найкращий!

Обабіч шляху й зеленого гаю будували дім люди. Цеглину** до цеглини клали, стіни рівняли, поверх за поверхом зводили. А як закінчили — радо почали новоселів*** приймати.

— Ох який чудовий, світлий дім! Новий-новісінький! Піднялося сонечко. Оглянуло землю. Усміхнулося: — Добре всі попрацювали, добре постаралися! — і сипнуло золотим промінням.

В. Д.

Новачата, що ви думаете, чи справді кожний дім найкращий? Як це треба зрозуміти? Почалася розмова... Братчик показав декілька малюнків гнізд тварин, птахів, комах і вказуючи на них запитав, що кожний з них означає. Ось гніздо лелеки, а там ластів'яне гніздо, виліплене з глини з невеликим входом до неї. А хто то зробив таке велике гніздо високо-високо на дереві?... Так, це гніздо орла. Він також буде гніздо на примір мурашки у землі. Своє гніздо серед води, а деякі комахи як на примір мурашки у землі. Так виглядають хатки на малюнках. А як у дійсності? Отож підемо в ліс та пошукаємо хатки птахів, комах, а може й звірів... Пішли роями із своїми сестричками/братчиками. Багато з мандрівників дивляться вгору, а лише дехто на землю. Несподівано затріщала зломана суха гілка. Лариса наступила на купину. Зароїлися стурбовані мурашки. Цей горбик — подумала Лариса — це житло мурашок, мурашник, і поступилася дозаду. Прибігли й інші новачата і стали дивитися на купину з хвої, сухої трави, шматочків листа і гілок... — Це надземна частина житла мурашок, — пояснила сестричка. — А що під землею? — спитала Лариса. — Довгі ходи, що сполучають багато нірок немов кімнаток. Погляньте на цей малюнок. Мурашки живуть разом, співпрацюють. Це велика мурашина спільнота, іноді й до півмільйона членів. Вони виконують різні завдання. Є там і воїки-сторожі, що бережуть входи до житла. Небажаних атакують, кусають і впускають мурашину кислоту, а вона пекуча. Сестричка додала: — коли в мурашниках

* Хвоя — голчасте листя деяких рослин, шпильки (сосни, ялини і т. д.).

** Цеглина — прямокутний брусок з глини, який уживається як будівельний матеріал.

*** Новосел, новоселець — людина, що недавно поселилась донебудь; новий поселенець.

— Підними, внученько, ноги, будь ласка, щоб я змогла трохи протерти підлогу!

— Ти, бабусю, без моєї допомоги навіть підлоги не можеш протерти!

Рідна хата є місцем, де ти живеш, але й місцем, до котрого ти належиш. Тому члени родини разом допомагають собі, разом ходять до церкви, разом святкують Різдво чи Великдень та інші свята; зберігають народні звичаї.

На таборі ви творите малу родину. Ви вже добре себе пізнали. Чи ж не так? Я цікавий, чи ви вмієте себе розпізнати в кожній ситуації. Побачимо! Новачата грають гру «Хто я?» роями на різних місцях поляни. Одному новачаті подають руку всі члени роя. Потім зав'язують йому очі хустинкою. Кожне з новачат підходить до нього і подає вдруге йому руку. Новача має відгадати, чия це рука.

Кожна родина потребує мати місце, де могла б жити. Місце для проживання людей називаємо житлом. Може ним бути більший будинок або менший для одної лише родини. Часто ми говоримо про хату як про родину, яка живе у ній. А чому нам потрібна хата?... Так, це правда, що треба десь жити. І ще чому? Погляньте на ці малюнки! Що ви там бачите? Мама-пташка у гнізді годує малятко. Вона дбає, щоб воно не було голодне, добре росло; щоб було в одному місці, в гнізді, до якого воно належить. А, як треба, вона боронить пташатко перед хижими птахами, а під час спеки чи холоду сидить у гнізді і накриває його крилом.

Для вас потрібна хатка також, щоб ви здорово зростали; щоб ви знали, що й як робити, як поводитися; щоб до хати не впускали незнайомого, бо він може забрати тебе, як хижа птаха малих пташат. У своїй хаті ви почуваетесь безпечні.

А тепер кожний рій пошукає щонайменше 6 патикив, величиною 25 см, з яких буде складати хатку. За 5—10 хвилин буде звуковий сигнал, тоді ви всі маєте зійтися знову на цьому місці. Тому далеко не відходити.

На гасло свистком збіглися новачата з патиками. Кожний рій вибрав 6 найкращих і найбільше відповідних патикив. Рої з однаковим числом стали рядом за визначеними лініями. На сигнал перші з роїв побігли до визначеної їм лінії, за якою лежало 6 патикив. З них кожний новачок має скласти докладно хатку на землі. Як виконав задовільно, біжить до свого рою, даючи знак — ударом по долоні, черговому членові роя, щоб він якнайшвидше побіг та докладно збудував хатку з патикив, уже уложених так, як це було на початку. Рій, що перший виконав завдання, виграє. Вигуками привітали побідника інші новачата.

Знову новачата засіли кругом, а братчик Старий Орел став розказувати про різноманітні житлові приміщення. Дуже давно люди жили в печерах. Ще й сьогодні люди на межах великої піщаної пустелі Сагари в Африці будують свої хатки під землею, бо не мають досить дерева чи каміння, щоб збудувати доми; зате там можуть мати охорону перед піщаними бурями, холод під час спек та воду у криницях.

У південно-східній частині Азії є люди (Байяв), що живуть на великих суднах дерев'яних, на яких у череп'яних посудях варять їжу. Також у Кашмірі дехто живе у суднових хатах.

В Україні сільські хати здавн-давна були біленькі будинки серед дерев та кущів. Тарас Шевченко так їх описав:

«Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють».

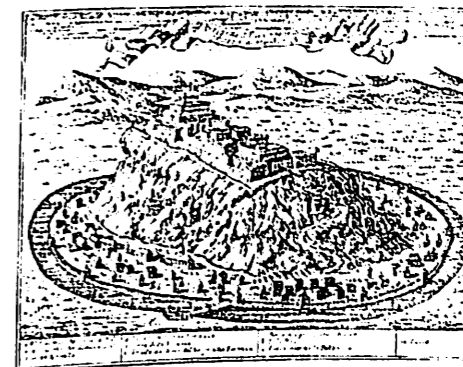
Свисток — пристрій для утворення свисту; для подання сигналів за допомогою свисту.

Свистіти, свистати; свистячий, свистючий; свистіння.

Пустеля, пустиня — великий простір з бідною рослинністю або й без неї.

Криниця, колодязь — глибока викопана яма для добування води з водоносних шарів землі.

ЖИТЛА ЛЮДЕЙ від часів печерних людей

Мукачівський замок за козацьких часів.

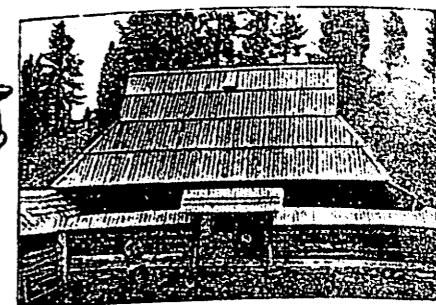

Сільська хата.

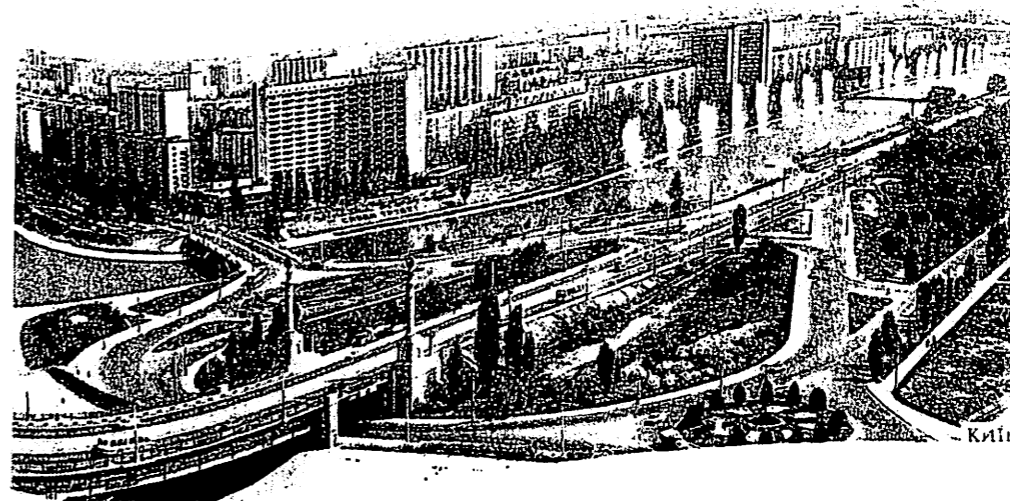
Джерело — Die Kinderwelt, Відень, 1954.

Трипільське житло на поселенні Коломийщина I.
Реконструкція.

Хата гуцулів.

Тепер у Києві, як у інших більших містах, є великі поверхові будинки серед зелені на горбах.

Чи ви вмієте співати пісню, що її слова написав Тарас Шевченко:

«Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть, Плугатири з плугами йдуть, Співають ідучи дівчата, А матері вечерять ждуть.	Сім'я вечерея коло хати, Вечірня зіронька встає, Дочка вечерять подає, А мати хоче научати, Так соловейко не дає.»
--	--

Братчик показав новачатам дивовижні малюнки і сказав, що люди продовжують думати про майбутні хати — будинки з електронним хатнім устаткуванням, де буде багато кнопок, з комп'ютерами, великими телевізорами, відеокамерами, роботами. Коли сателіти стали облітати довкола земної кулі, науковці почали думати про повітряні станції, мріють про побудову міст у повітряних просторах, про астрополіс або, інакше сказавши, зоряне місто. Американський Скайлеб робить досліді, збирає важливі інформації, і пересилає їх електронним станціям на землі, а також заставляє використати помічення і досвід астронавтів для потреб людей на землі.

Я цікавий знати, що кожний чи кожна з вас думає про ваші майбутні хати, які ви хотіли б мати, кажімо, за 25 років. Попробуйте нарисувати.

Стали новачата рисувати хатки різноколірними кредками.

— Нарисували? Так покажіть мені їх, бо дуже цікавий їх бачити.

—:—:—:—:—:—:—

Тепер ви живете серед лісу на таборі. Чи ви думали про те, що ви вашими руками можете збудувати хатку серед лісу? Послухайте:

БУДКА

1.

У селі, на майдані, зійшлась рада — не яка рада — дітей громада: Василь, Пилип, Катерина, Варка, Панас, Василина, ще й Хома-шкодун.

Радили раду, що перше ніж гуляти, треба змайструвати будку.

— Хто за будку, вгору руку!

— Я! Я! Я! Я! Я! Я!

Василь, Пилип, Катерина, Варка, Панас, Василина — руки підняли. Не підняв Хома.

— А я не хочу!

— А ми без тебе самі!

— А я розвалю!

— А ми поб'ємо!

Судно — споруда, пристосована для перевозування людей і вантажів по воді.

Споруда — те, що збудоване; будівля.

Яр — глибока довга западина, утворена дощевими потоками.

Устаткування — сукупність механізмів, пристроїв і т. і., необхідних для чогонебудь; обладнання; також меблі, речі, якими обставлено якенебудь приміщення.

Кнопка — рухомий гудзик, настикуванням якого вмикається або вимикається електричний струм, унаслідок чого підключені до нього механізми починають або перестають діяти.

Сателіт — об'єкт у повітряних просторах, який кружляє кругом більшого об'єкту на пр. планети.

- А я втечу!
- А ми доженемо...
- А я закричу!
- Кричи, скільки хочеш!...

2.

Кипить робота. Носять гілля, бур'ян, гарбузиння. Ті носять, а ті роблять — всім є робота. Тільки цього не робить Хома. Виставляє язик та дразниться.

— Коли зробимо будку — Хому не пускати!

— Я й сам не піду!

А потім зирк сюди, зирк туди — та зразу до будки!

— А ти куди! — та за ним, та за ним. Прогнали, так що й не видно, а то був би розвалив.

3.

Вже зробили клітку, почали вкривати — всі веселі та раді, бо видно, що буде лад. Коли це хтось грудням із городу як не пожене їх.

Кричать:

— Хто це такий?

Подивились, аж то знову Хома.

— Лови Хому! — погнались за Хомою, одігнали.

Знову до роботи.

Захисники рідної хати знову зібралися до кола, щоб продовжувати І. Раду захисників родинної хати. Привітали братчика Старого Орла привітом «Готуйсь!». А він відповів їм на привітання і сказав: «Захисники рідної хати! Візьмимся знову за руки так, як ви робили це минулого разу, держім їх міцно, піднесім їх вгору й скажімо собі: «Гуртом ми сильні і безпечні!». Братчик опустив руки вниз, а захисники також, роз'єднуючи їх.

Ройовий Тарасе, чи всі члени твого рою прибули на Раду? — Так!

Ройовий Святоборе, чи всі члени твого рою з'явилися на Раду? — Так!

Ройова Ларисо, чи всі члени твого рою є присутні на Раді? — Так!

Ройова Катрусє, чи всі члени твого рою прийшли на Раду? — Так!

Дуже гарно, що всі захисники родинної хати точно прибули на Раду. Братчик сів, а вони також кругом нього.

— Ви збудували вже хатку; знаєте і те, що про неї треба дбати, її берегти, щоб хтось не розвалив її. Дома ви також дбаєте про ваші хати, чи ж не так? ...А зараз розкажіть мені, як вам живеться у ваших родинах?

— Добре! Моя родина дбає про мене... Я люблю маму, батька, брата й сестру, а вони мене. Часом посваримося, але перепросимося і знову бавимося разом.

— А хто з вас помагає мамі чи татові?

— Я! я! я!

— Скажіть, як допомагаєте?

— Сміття виношу... помагаю почистити авто... у нашій родині кожний старається зробити все, що може, сам за себе, прибрати кімнату і т. ін. ...кожний член родини допомагає один одному... А потім новачата стали розказувати, як живуть їхні родини.

— Я маю багато радості у моїй родині, ми разом їдемо на море, граємо в шахи чи шашки... ми дбаємо про наш горід... про хатне звірятко... ми разом їдемо до церкви... разом відвідуємо знайомих, разом співаємо...

— Мені видається, що ви будете згідні із Оленкою, коли поет Платон Воронько запитав її:

— Оленко маленька,

Чому ти раденька?

— Бо в мене весела рідня.

— Гарно, дуже гарно, що ви маєте в родині веселе, щасливе дитяче життя. Але мені цікаво ось що... скажіть мені, чи у родині є встановлені правила?

— Так! так! так!

— Я рад би знати, котрі правила в родині обов'язують тебе? Кожен з вас напише на папері, що вам сестрички й братчики роздадуть, найменше три найважливіші правила... Якщо хто з вас не вміє добре писати, хай потиху скаже сестричці.

— Написали?

— Так! — і кожен відчитує родинні правила ...і розмова ведеться про них.

— Чи потрібно мати правила в родині? ...Щось не спішитесь говорити про це. Чому потрібні правила в родині?

— Щоби був порядок... щоби знати, коли треба іти спати, дивитися на визначені телевізійні програми... щоби всі разом жили в згоді й один одному не перешкоджав... щоби більші не використовували менших... щоби не впускати незаних до хати...

— Так! Щоби члени родини були безпечні, щоб діти росли здорові в ра-

Правило — принцип, яким керуються у співжитті, у праці, в поведінці і т. ін., звичай, властивий якійсь групі.

дості, любові, а їх родинні почуття зміцнювалися. Кажуть — сильна родина — сильні діти, безпечні діти. Порядок дома є тоді, коли не лише хата вдержана в чистоті, в порядку, але коли всі члени родини поводяться, роблять усе так, як треба, згідно з родинними правилами.

А тепер забавимося в гру КВАЧ. Це така гра, за правилами якої квачеві треба догнати того, що втікає, а догнавши його торкнутися рукою. Один із гравців є «квач». Він підносить руку і каже: «Я квач». Тоді він біжить за гравцями, намагаючись піймати когонебудь, а догнавши його торкнутися рукою. Спійманий підносить руку вгору й каже: «Я квач» і біжить за його гравцями, щоб піймати когонебудь іншого. І так гра продовжується. Микола гравцями, щоб піймати когонебудь іншого. І так гра продовжується. Микола зголосився бути квачем. Підніс руку вгору й сказав: «Я квач» і став здогана. ти інших. Піймав Івася, який завзявся зловити Наталку, яка швидко бігала. Погнався за нею, а вона біжить все далі й далі від поля гри. Інші сто- Погнався за нею, а вона біжить все далі й далі від поля гри. Інші сто- ять і дивляться, чи спіймає, та й нудяться. Сестричка дала сигнал, щоб при- пинили бігання. Зібрала всіх разом та й запитала, чи гра ведеться добре. Всі заявили, що погано. А чому ж? Учасники гри погодилися, що не було пра- заявило, що погано. А чому ж? Учасники гри погодилися, що не було пра- вил гри: Учасники гри можуть бігати лише в межах поля гри; квач не може ганятися тільки за одним гравцем. Сестричка визначила поле гри, розказала всі правила гри і почалася забава весела, радісна, гучна. Всі були задово- всі правила гри і почалася забава весела, радісна, гучна. Всі були задово- лені.

Ви вже напевно зауважили, що на таборі є порядок дня: рано встаємо на знак свистка, застелюємо постелі, молимося, їмо, а потім відбуваємо наші заняття. Уявіть собі, що того порядку немає. Що ж тоді?

— Ми робили б, що хотіли, ходили б, куди хотіли, довше спали б, а до кухні приходили як уже зголодніли...

— Таборова кухня не є підприємством для видавання їжі нашвидку, як це є в містах, де є багато людей. А хто відповідав би за вас, коли ви розбіглися б по лісі й вам щось поганого сталося на пр. гадюка вкусила? Батьки привезли вас сюди і передали вас нам під опіку. Щоб запевнити ва- шу безпеку, ваші радісні ігри, ми мусимо мати порядок. У безладді ви ніщо доброго не зробите, навіть хатки не збудували б. Отож бачите, що правила потрібні нам тому, що вони дають порядок у нашому житті, дають нам без- пеку, відчуття дійсності, відчуття законності, зумовлюють кращу по- ведінку.

Давно, дуже давно жив князь Володимир Мономах. Він повчав своїх дітей, як треба жити, й списав свої поради в творі «Поучення дітям». Між іншими правилами він подав такі: «не кривдити ні своїх, ні чужих»; «на- поїть і нагодуйте бідного»; «старих шануйте як батьків, молодих як братів». Дома ваші батьки навчають вас, як треба поводитися.

Інший наш князь Святослав Завойовник не нападав на ворогів несподі- вано, але попереджав їх — «Бережіться! Іду на вас!» Це й сповістив він ца- реві, коли пішов походом на болгар. Учасники гри поділяються на дружин- ників Святослава й воїнів болгарського царя. Обидві групи стають лавами проти себе на віддалі прибіл. 15—20 кроків і сильно держаться за руки. Князь Святослав каже: «Іду на вас!». Тоді дружинник біля нього біжить в напрямі болгар і старається прорвати їхню лаву. Як прорвав, бере цілу час- тину болгар, що знаходяться по протилежній стороні царя. Не прорвав, за- лишається в полоні. За чергою цар питає: «Князю, князю, хочеш воювати?» Так! — відповідають княжі дружинники. Тоді воїн, що стоїть біля царя біжить і намагається прорвати лаву дружинників. Прорвав, тоді забирає ки- ян до полону. Не прорвав, так і попав у полон... Гра продовжується. Виграє

Порядок, лад — почуття дійсності, почуття законності, контролю поведінки особистої і суспільної.

Квач — щітка для мазання когонебудь.

група, що в визначеному часі гри має найбільше полонених. Радіють ті, що виграли гру, а ті, що зазнали поразки вітають їх з перемогою.

А що ви робите в неділю чи свята? Чи ваша ціла родина йде до церкви Богу молитися?... Котру молитву ви знаєте? «Отче наш»... Отож ви знаєте молитву господню. Чому її так називають?... От і вам розкажу. Одного разу Ісусу молився в одному місці, а коли перестав, один з Його учнів каже до Нього: — «Господи, навчи нас молитися». Ісус промовив: — «Коли молитесь, говоріть так: Отче наш, що еси на небесах, нехай святиться ім'я Твоє, нехай прийде царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі. Хліб наш насущний дай нам сьогодні, і прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим; і не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого».

На найближчому вогнику ми помолимося «Отче наш».

Ісус Христос любив дітей... Одного разу Ісус навчав народ довший час. А коли скінчив, матері принесли до Нього дітей, щоб поблагословив їх. Апостоли не хотіли допустити їх до Ісуса. Вони казали: — Чи не бачите, що Учитель змучений. Принесіть дітей завтра. — Але Ісус Христос промовив до них: — Не бороніть дітям приходити до мене, бо їх є царство небесне. Бо кажу вам, що хто не буде невинний, як діти, не ввійде до царства небесного. І тоді матері несли своїх дітей до Ісуса, а Він клав на них руку і благословляв їх.

А хто вас навчив молитися?... Мама! А що ще мама розказувала вам?

— Що дуже давно наші предки вірили в багатьох богів, Дажбога, що був богом сонця, Перуна, що був богом грому та війни і інших. Але князь Володимир Великий в 988 р. охрестив Русь-Україну й з того часу українці стали вірити в одного Бога. Християни в Україні дуже прославляли Богоматір, маму Христа. Князь Ярослав Мудрий віддав Україну під опіку Богоматері. Патронесою січової церкви на Запоріжжі була Божа Мати.

На початку християнства були такі володарі, що не вірили в Бога. Вони переслідували християн, а ще й недавно за часів, коли лютий Сталін володів, християни в Україні мусіли скрито молитися, часом у лісі, нероз і вночі відбувати богослужби, а іти в темноті страшно. Спробуймо маршувати в темноті. Грачі стають рядом. Очі їх закриваються. Вони держаться за пояс грача, що знаходиться попереду і міцно держаться, щоб не розірватися. Перший грач — провідник нічного маршу, має відкриті очі. Він провадить групу то сюди то туди по справжніх чи уявних перешкодах, інформуючи членів групи, що мають робити: всі згинають голову в долину, перелазять через дерево на стежці, то ідуть навшпіньки, то в долину, то вгору і т. ін. По такому короткому марші, як грачі виявляють потребу, можуть обмінятися своїми переживаннями.

Захисники родинної хати засіли кругом братчика, а він зачав розмову про наші свята. Здавн-давна ми святкуємо багато свят. Різдво, відмічування народження Христа є особливе. Різдво — це свято родини. Члени родини з'їздяться, щоб разом провести святкові дні. На святвечір діти глядять через вікно, щоб побачити першу зірку і засісти до вечері з численними стравами. А потім зачинають колядувати. Котру коляду знаєте?... Бог превічний... Во Вефлеємі... Нова радість стала. Проспівали, що знали, а потім вчилися заспівати щедрівку: «В полі, полі».

Хліб насущний — необхідне для прожитку, існування.

Винуватець — той, що вчинив щось погане, провинився у чомусь.

Прославляти — почитати, звеличувати.

Патрон — святий, що вважається заступником людини, яка носить його ім'я, або заступником, захисником міста, організації.

Навшпіньки — на кінчиках пальців ніг.

Патронеса — жін. рід до «патрон».

В полі, полі плужок оре,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я.

За тим плужком Господь ходить,
Щедрий вечір...

Святий Петро поганяє,
Щедрий вечір...

Божа Мати їсти носить,
Щедрий вечір...

Весна. Кожний радіє. Чому? Поетеса Марія Познанська так пояснює:

Тепло стало у дворі,
Синє небо угорі,
Сонце промінь шле землі,
Прилітають журавлі.

Вже у лісі там і тут
Перші проліски цвітуть.
Кучерява, запашна
В гості йде до нас весна!

Поет Олександр Олесь так описав весну (уривки):

«Теплінь. Весна іде!» —
Сказала так бабуся.
Весна іде? Та де?
Коли в вікно дивлюся,

Купава розцвіла,
на хвилях загойдалась,
весна ж у ліс пішла,
ішла і усміхалась.

аж справді йде весна.
Ось стала біля ставу
всміхнулася ясна
і кинула купаву.

В повітрі мов квітки
метелики літали,
гули чмелі, бджілки,
і меду скрізь шукали.

Пластуни відзначають прихід весни в дні св. Юрія. В українському народі св. Юрій — це вісник весни. Він — лицар змєборець, який на білому коні із списом у руці бореться із злим змієм. Він — відважний лицар, який відкрито боровся із усім, що є зле, став патроном Пласту.

Також на весні ми святкуємо Великдень — великий день, в якому Христос воскрес. В Україні — це велике свято, до якого люди довго приготувались, а потім святкують аж три дні. По богослужбі вночі святять паски і родина споживає урочистий сніданок. Як лише його закінчать, хлопці збираються біля церкви, вилазять на дзвіницю та безупинно дзвонять. На церквиній площі молодь виводить веснянки, гагілки, як Ягілка, Жучок* та інші забави. Все це діялося в Україні від непам'ятних часів.

Люди раділи, що люта зима проминула, а весняне тепло прийшло, квіти появилися, а дерева вкрилися зеленим листям і квітками. Весну вітали співами, виводженням гагілок, різних забав, ігрищами. А, коли українці стали християнами, раділи, що Христос воскрес, що добрий Христос переміг

* Новачата вивчають гагілки окремо, поза заняттями Ради.

— Кожне дерево має свою назву? Послухайте вірш А. Барто — «Що воно за деревце?»

Я спитала у дівчат:
— Що воно за деревце?
— Це дубок — вони кричать —
А воно береза це.

— Хлопці, хлопці, в гушині
Не кислиця дика.
— Це кленок — кричать мені —
А воно осика.

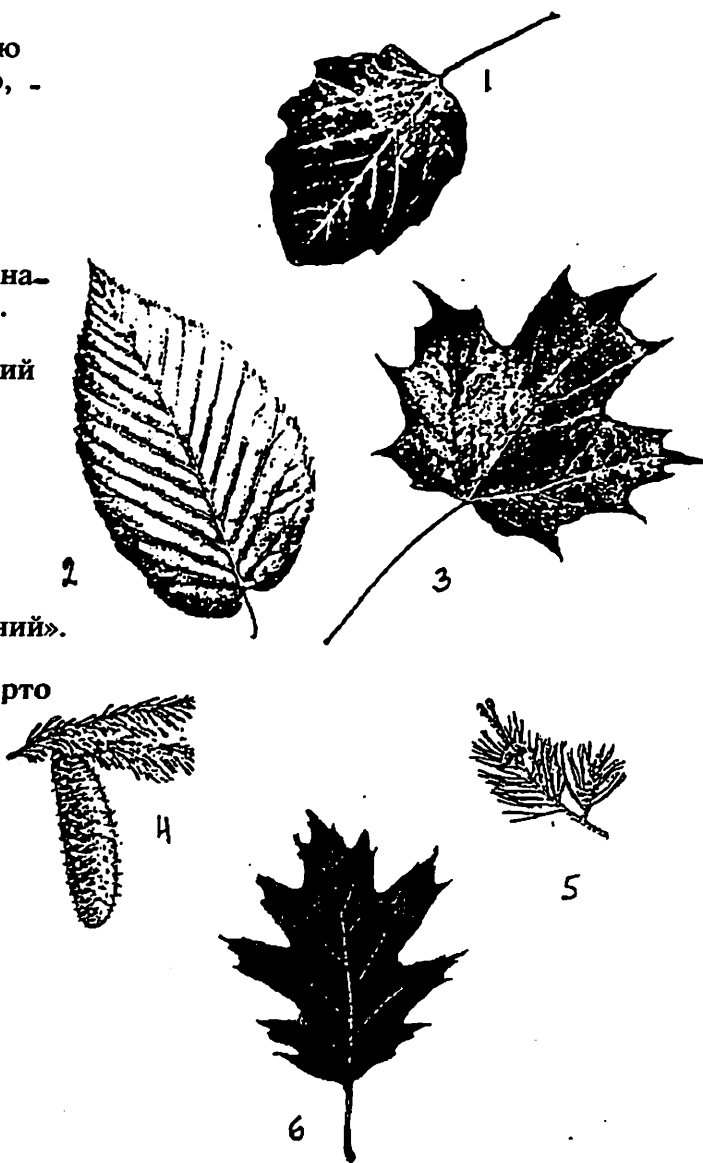
Ми ялинки темну хвою
Переплутали з сосною,
Раз голки-хвоїночки,
Значить — ялиночки.

А коли ми на ялину
Подивилися хвилину,
Раптом вийшло, що вона
Зовсім інша, ніж сосна.

Ми у зошит свій великий
Всі змалюємо листки
І не скажем до осики:
Ах, березонько, це ти.

Подивлюся на деревце
І скажу: «Береза це.
Он ялина, онде клени,
А он там — дубок зелений».

А. Барто

Загадки:

1) Ніхто їх не лякає, а вони тремтять (тремтіти — тряситися, хитатися від чоґонебудь).

2) Серед лісу квасне висить.

3) Котра деревина з білою корою має сок солодкий кожною весною?

Як ви вже почули, нелегко розпізнати дерева та кущі, бо їх багато. Кожна рослина розвивається по-своєму.

Зараз кожен із вас піде в ліс та пошукає 6 листків різних дерев чи кущів. Не відходити далеко. Шукати за листками на терені від стежки до потічка, до тих високих дерев з одного й другого боку. За 5—6 хвилин почуєте свиток. Тоді негайно треба повернутися на це місце, знайшли ви листки чи ні. Зрозуміли? Пішли на розшуки. На знак свистка повернулися. Роями стали колом. Кожен поклав листки знайдені перед собою. Сестрички й братчики перевіряли, чи таборовики правильно розпізнали назву дерева за листовими ознаками. Рій, якого всі члени разом найбільше й добре розпізнали листки дерев чи кущів, виграє.

Ви навчилися розпізнавати дерева чи кущі за допомогою листків. Але це ще не все. Треба приглянутися до кори дерева, до квітів, якщо приглядається до дерева весною, до плодів на пр. горішки осінню або й під деревом, що залишилися ще з минулого року.

Коли новачата сіли кругом, братчик запитав: — Чи ви не придумали уже, що я зараз хочу ще вам розказати? Дам вам натяк — відгадайте такі загадки: Перша — «рук багато, а нога лиш одна». — Не вгадали. Так і друга — «зимою спить, а літом шумить». Різні ваші думки, але третю ви вже напевно відгадаєте — «весною одержу натягає, а на зиму скидає». — Дерево!

Так, дерево є розгадкою для всіх трьох загадок. Дерево — це багаторічна рослина з довготривалим стовбуром. Є різні дерева. Одні — вічнозелені, як ялинка, сосна, і листяні дерева, яких листя в осені жовкне, опадає, а на весні знову з'являється і дерево стає знову зеленим, відживає. Як це діється питали себе люди в давнину? Не розуміли цієї таємниці дерева, і визнали дерево символом життя, бо ж воно — як створює на народом загадка каже — зимою спить, а літом шумить. Але дерева можуть усихати від несприятливих умов, а це брак води під час посухи, або «кислий дощ» спадає на них, або гусениці деяких нічних метеликів з'їдають листя у великих кількостях. Тому треба дбати про дерева, підливати, домагатися, щоб фабрики так працювали, що кислі речовини, отрути із відходів у виробництві не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного.

Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного. Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного. Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного. Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного.

Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного.

Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного. Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного. Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного.

Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного.

Хочу ще дещо сказати про «батька, який тисячі синів має, кожному миттю не занеочишували повітря, а були перетворені на щось корисного.

Франка, Лесі Українки. Ще й сьогодні можна бачити старий-старезний дуб на Запорозькій Січі. Пластуни, старші за вас, вітаються привітом «СКОБ!» Що означає «С» — сильно. Пластуни готуються бути сильні як дуб.

Українці жили в давн-давна й ще сьогодні багато живе серед природи. Любили її й люблять землю свою і все, що на ній росте: дерева, кущі, квіти... Пластуни співають «ми діти матері природи». В уяві народу дерево, зокрема дуб, — це немов одна велика родина, а гілки — це немов діти. Тому й виникло порівняння роду чи родини із сильним могутнім дубом. Родина повинна бути така сильна, з такими міцними коріннями як дуб. Сильна родина, дає сильні, здорові, надійні діти. Так, як є різні роди дубів, так і бувають різні родини. Деякі родини продовжують своє існування століттями. Їхня родинна пам'ять — довга. Деякі родини коротше. Кожен з вас повинен знати дещо про свій рід, про своє родинне коріння. Кожен захисник родинного вогнища одержить зразок родовідного дерева. Отож ви бачите велике дерево, з великим корінням унизу, та більшими і меншими гілками. На дубових листках по одній стороні є зазначені місця — листки для вписання імен твоєї мами та її родини, а по другій стороні імен твого батька й його родини, і, очевидно, твоїх сестер і братів. Якщо хтось з вас не розуміє, що має зробити чи має труднощі виконати родовідне дерево, хай питає сестричку чи братчика. Впишіть імена, що ви їх знаєте. Захисники стали вписувати імена при допомозі виховників, бо родинна картина не в усіх була чітка. Кожен завезе накреслений родовід додому для доповнення. Родовідне дерево, яке виготовив Сірий Орел Ірко Юрчук. — (гл. стор. 113).

Народна мудрість каже: «Одне дерево — то ще не ліс»; подібне можемо сказати про родину: одна родина, то ще не народ. З численних родин складається народ. Послухайте вірш «Рідна хата»:

Різні в світі є країни,
Різні люди є на світі,
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти...

Різні в світі є країни,
Гарні є, і є багаті,
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще — в рідній хаті.

Є з усіх одна країна,
Найрідніша нам усім:
То — прекрасна Україна,
Нашого народу дім.

Ганна Черінь

Україна існувала з давн-давна під різними назвами. Про це ще почете. Але основи української культури залишилися ті самі. Як родовідне дерево є родинною пам'яттю, так пам'ять всіх родин українських є пам'яттю українського народу, історією України. Захисники родинної хати! Я вірю, що ви вивчатимете історію України та її культуру, яка є давня та багата і існує поряд культур інших народів.

—:—:—:—:—:—

Захисники родинної хати зібралися недалеко вогнищ, що вони їх збуду-

Символ — умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; предмет, який подає образно якість, абстрактну ідею, на пр. дуб — символ сили.

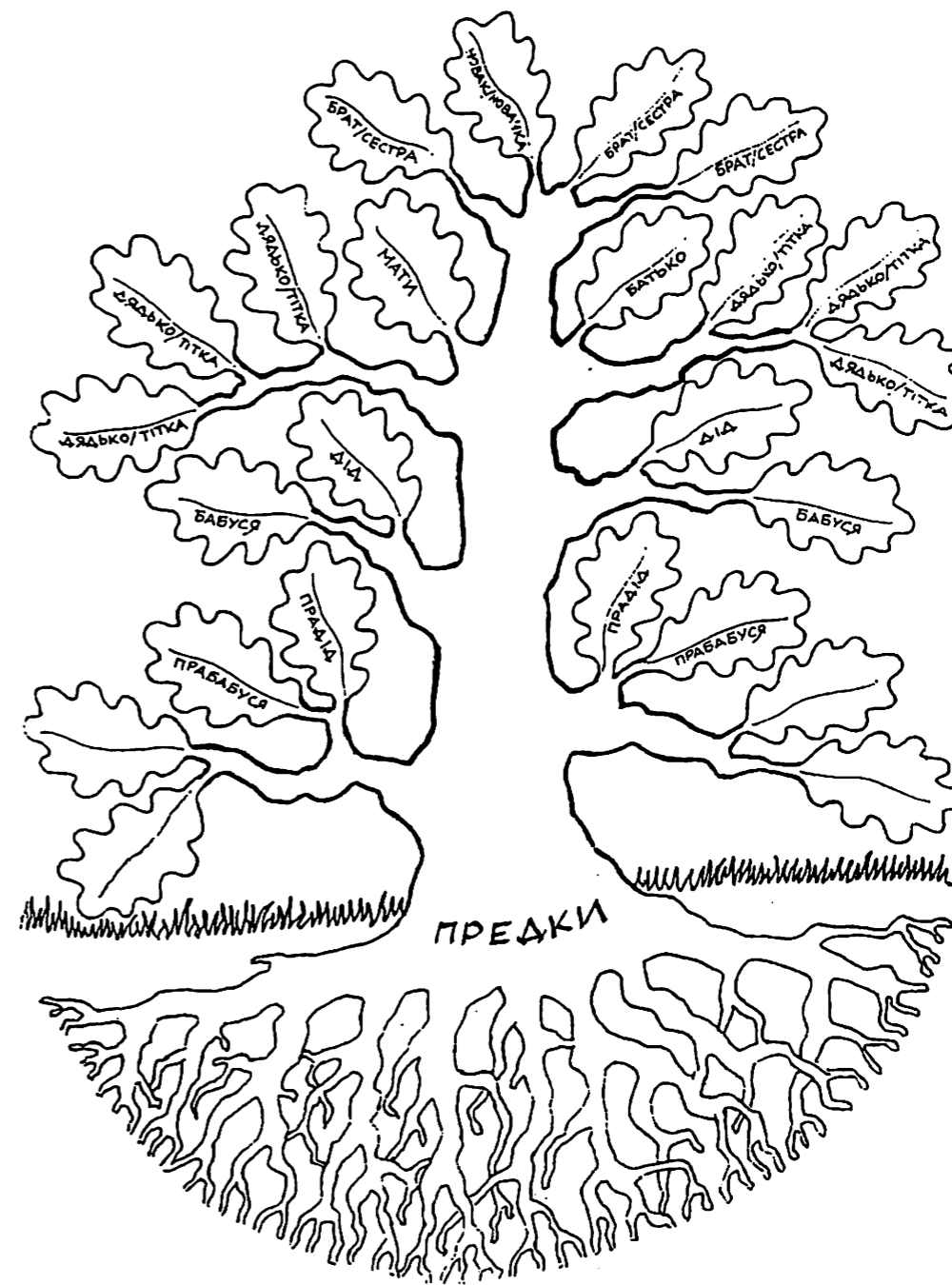
Речовина — якісне визначення матерії; те, з чого складається фізичне тіло.

Консистенція — ступінь щільності, або густоти речовини.

Гусениця — видовжена личинка метелика з кількома парами ніг і гризучим ротовим апаратом.

Личинка — одна з перших стадій розвитку живого організму (комахи і т. д.).

РОДОВІДНЕ ДЕРЕВО

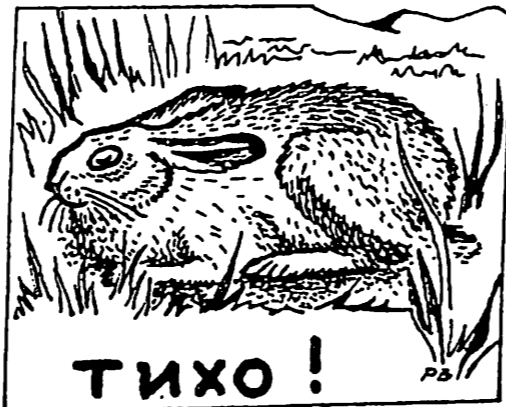

вали. Братчик пригадав таборовикам деякі правила поведінки. Дома ви дбаєте, щоб рідна хата була чиста, був у ній порядок. Та не лише дома, але й в парку чи на майдані ви сміття вкидаєте до кошів на сміття. Подекуди вже збирають сміття для перероблювання. Якщо ми не станемо цього робити, наша планета — земля буде засмічена, а на купах сміття гулятимуть шурі. Зараз ми знаходимося в лісі. Ліс, поле, річка чи озеро — це місця, де живуть звірі, де ростуть рослини. Це місце їхніх хаток, де вони живуть. Ви прийшли на їх терен як гості, тому нам треба бути ввічливими до тварин, комах, рослин. Тому наше: перше правило буде — не нищити рослин, тварин та інших жителів лісу. Друге правило — не засмічувати лісу паперами, пушками, в яких була їжа тощо. Пам'ятайте, що справжні пластуни не засмічують лісу, не ламають непотрібно гілок чи зривають квіток, не вбивають звірят, комах, не нищать гнізд птахів... І ще одне по лісі можуть ходити різні люди; одні добрі, а деякі може й злі, які можуть взяти вас із собою або зробити вам щось злого. Тому вам не слід відходити подальше від гурту.

Погляньте на картинки, виготовлені Романом Василюшином. Що вони вам говорять?...

ІДИ СТЕЖКОЮ!

ТИХО!

ПОЩО ЦЬОГО?

НЕ СМІТИ!

А тепер гратимемо в «Ворона». Чи ви бачили ворона чи, інакше кажучи, крука? Оце він на цьому малюнку — хижий птах із блискучим чорно-синім пір'ям. Він усе їсть, зрідка поїдає і пташенят. Але в загальному він корис-

Переробляти — піддавати обробці, перетворювати на щонебудь — переробляння.
Ввічливий — який виявляє уважність, привітність до когонебудь.

ний птах. Будемо бавитися одним або двома роями, щоб було 7—8 грачів у групі. Один з грачів є вороном, а другий квочкою, а всі інші курчатами. Ворон намагається напасти на курчат, а квочка старається їх захистити. Усі курчата стають рядом та держать одне одного в поясі, а квочка із самого переду. Перше за нею курча міцно держить її в поясі. Ворон намагається пірвати (діткнути) останнє курча. Квочка охороняє діток розпростертими крилами (випрямлені набік руки), заступаючи себе в поясі. Якщо ворон вони втікають від ворона, міцно тримаючись, ворон стає курчам і займає діткне останнє в ряді курча або ряд прорветься, ворон стає курча квочкою. І так місце останнього в ряді, квочка стає вороном, а перше курча квочкою. І гра продовжується.

Врешті треба вам знати ще й третє правило, що відноситься до вогню. Вогонь — великий добродій людей. Дає тепло, світло, уможливорює варити їжу. Тому в давню-давнину люди дуже шанували вогонь; сиділи біля нього, розмовляли, співали. Так зберігалася спаяність, єдність, сила родини. Але вогонь може бути дуже небезпечний. Чи ви бачили на телевізійних передачах, як ліси горіли, звірі залишали свої хатки й втікали, щоб не згинуть. Тому не слід бавитися сірниками чи вогнем дома чи в лісі. Отож наше третє правило в лісі — не грайся з вогнем у лісі. Але, якщо б щось поганого сталося з вогнем, що тоді робити?

Кожний ройовий дістане завдання на письмі і піде на нараду із своїм роєм, а потім розкаже, що рій урадив:

1-ий рій Турівці — Що ти зробив би, якщо б знайшов коробку із сірниками чи запальничку?

2-ий рій Полянничі — Що ти зробив би, якщо б загорілася кімната (викнув вогонь)?

3-ій рій Триполянки — Що ти зробила б, якщо твій одяг загорівся?

4-ий рій Антиянки — Що треба зробити сторожам вогника по його закінченні?

По короткій нараді ройові розказали про вислід їх нарад, а інші таборовики ще також взяли участь у розмові. Братчик висловив надію, що таборовики поводитимуться по-пластовому в лісі, під час вогників, а зокрема під час занять із варенням.

Переходимо до ваших вогнищ, де будете варити їжу, бо родина хоче їсти. Перш за все треба розподілити працю — одні будуть варити, тобто подбають про вогнище, запалять вогонь, варитимуть страву, другі подбають про сухі гілки, дуже малі для розпалення вогню, потім про дещо більші, щоб підтримати горіння; а ще інші робитимуть ще іншу необхідну роботу. 1-ий і 3-ій рої варитимуть манну кашу, а 2-ий і 4-ий яйця.

Кожний рій зібрався біля ройового та під наглядом виховника розподілили працю і жваво взялися до роботи. «Кухарі» стали розпалювати вогонь із дрібного хмизу, що їм доставлено та приготувати хто манну кашу, хто яйця для варення. Під час варення завелася розмова про харчування. Чому потрібна нам їжа? Наше тіло утворилося з їжі; вона дає нам енергію до активності. А що таке їжа? Їжа — те, що їдять і п'ють, харчі. — А що ви їсте дома? — Хліб, молоко, ярину, овочі, масло, вареники, голубці, борщ, а часом піцу. — А звідкіля береться хліб?

— Запитав у Зіни Гліб:

— А звідкіль береться хліб? —

Розвела руками Зіна:

— Звідкіля ж? Із магазину!

(Свген Бандуренко)

Для виготовлення хліба використовують зерна злакових рослин (травянистих зернових рослин, як жито, пшениця). Дуже важливим складником їжі є вода. Коли без корму можна жити декілька тижнів, то без води лише декілька днів. 2/3 нашого тіла — це вода. Немає досить води в тілі, відчуваєте спрагу. Хочете пити й шукаєте за водою? Першу воду, що ви зустріли, дуже небезпечно пити, бо вона може мати заразки. Її треба переварити, скупити. Очисні засоби не завжди працюють.

Кожний народ має свою «кухню», варить по-своєму, свої страви. Особливими стравами українців є вареники, голубці, борщ; кутя та інші. Китайці мають свої особливі страви, а італійці піцу, борошняні (мучні) продукти. Отже до культури народу належить те, що ми їмо, як ми їмо, як приготуємо страви. Розмова може була б і ще продовжувалася, але «кухарі» повідомили, що страва зварена. Стали таборовики куштувати, а потім і їсти. Коли поїли, все почистили.

Захисники родинної хати до кола! — закликав їх Старий Орел. Сідайте! І став так говорити: — Ми закінчили нашу першу довгу Раду. Я хочу ще раз коротко повторити те, що ви повинні завжди пам'ятати. Як різні є роди дерев, так і є різні родини, різні народи. Український народ є особливий з довговіковою культурою. Вона є своєрідна, відмінна від інших народів. Ми живемо в багатокультурному світі. Вам треба знати не лише культуру оточення, але й нашу рідну, де б ви не були, ви повинні її зберігати й розвивати. В Україні живе багато інших народів. Ви як члени родини є виразниками української культури. Будуть наші родини сильні, здорові, і будуть діти рости здорові, сильні, мудрі. Може це статися тоді, коли родина буде мати правила, за якими ітиме в нашому різноманітному змінному світі. Які ці правила є:

1. Члени родини додержуються домашніх правил, а в лісі — лісових; співпрацюють, взаємно допомагають собі, підтримують і обороняють один одного.

2. Члени родини зберігають звичаї, традиції, вивчають своє коріння, а в повсякденному житті користуються українською мовою.

3. Члени родини є активні в житті своєї громади, церкви й в єдності й згоді працюють для України.

4. Юні члени родини є добрими пластунами, добре вчать, додержуються правил у грі, дотримуються лісових правил.

Встати! Захисники родинної хати! Я радий, що ви так гарно й успішно провели першу Раду захисників родинної хати. Візьмімо себе за руки, піднесім їх вгору і скажімо собі: «Гуртом ми сильні й безпечні!» Опустіть руки, роз'єднуючи їх. До другої Ради «Готуйсь!» — Відхід до табору.

Магазин — крамниця.

Каша — страва з крупів, пшона тощо, зварена на воді або молоці.

Крупі (рідко — крупі) — очищені і подрібнені зерна злакових рослин, що їх використовують як продукт харчування.

Борошно — продукт розмелювання хлібного зерна; мукá.

Особливий — який виділяється серед інших; не такий як інші.

Своєрідний — характерний лише для певного предмета, явища, народу.

Виразник — той, хто виражає чийсь інтереси, думки, бажання і т. ін.

Очисний — який робить чистим, очищає від чогонебудь.

II. РАДА ЗАХИСНИКІВ ПЛАСТУ

Знову зібралися захисники на свою другу раду — Раду захисників Пласту. Привітали братчика Старого Орла привітом: «Готуйсь!». Він відповів їм на привітання і своїм бистрим зором перебіг по колі з одного обличчя на друге немов перевіряв, чи всі жовті дзьобики стали до кола. Знову всі злучилися руками в одну цілість, піднесли їх вгору і сказали: «Гуртом ми сильні і безпечні!». Опустили руки, роз'єднали їх і сіли кругом.

Старий Орел став розказувати щось нового. Жив собі один англієць, який любив військо й навіть став генералом британських військ. Називався він Бейден-Повел. Англії вели війну з бурами в Південній Африці. Завзяв він довга була ця війна. Бейден Повел попав на думку використати юнаків під час війни як скавтів. Вони мали стежити до наступу і очевидно інформувати його про те. Він помітив, що юні скавти виконували своє завдання дуже добре. Коли вернувся до Англії став організувати гуртки юних англійців, щоб виховувати їх на добрих скавтів. І так повстала в 1908 р. велика організація «Бой скавтів». У дуже короткому часі стали творитися скавтські організації в інших країнах, бо молоді подобалися бавитися в скавтів. Згодом виникли також і дівочі скавтські організації, а тепер такі частини. На початках новачат називали кабами (вовченятами), а тепер каб-скавтами.

У 1911 р. в Україні, в місті Львові Др. Олександр Тисовський (Дрот) зорганізував перший гурток юнаків та зачав вести скавтські заняття. І так зародилася в нас організація «Пласт», організація пластунів. Чому Пласт? Чому пластун? Слово «пластун» означає особу, що вмє розвідувати, що вмє непомітно пересуватися по землі, повзти плазом та стежити, що діється кругом і попереджати про небезпеку. З давен-давна були в Україні за княжих часів сторожові відділи війська, що стояли на варті й остерігали, коли грозила небезпека. Таке завдання виконували сторожові козаки, а тепер такими захисниками стали пластуни. Отож Пласт — це новітня організація захисників-пластунів, що стоять на сторожі України. Пластуни готуються до такого завдання в домівці, на прогулянках чи на таборах іграми, ігровими заняттями. Тому й говоримо, що Пласт — це велика гра.

Пластуни старанно вивчають вузли. Чи ви вмєте в'язати вузли?... Ні! Так! Побачимо! Сестрички/братчики роздадуть кожному із новачат шнурок для в'язання вузлів. Кожний і кожна з вас зав'яже такий вузол, який вмє Сестрички/братчики перевіряють, чи той вузол міцно держиться, чи може сковзується і не тримається добре. — Розв'язати вузли!.. Розв'язують... не йде це легко. Остаточо розв'язали. — Сестрички й братчики покажуть вам, як робити пластунський вузол. Та перед тим я хотів би вам сказати, що пластунський вузол можна легко зав'язати й розв'язати. Раз добре зав'яжеш його, він буде тривати доти, доки ти його не розв'яжеш. — Сестрички й братчики показали, як з'єднувати кінці шнура, щоб повстав пластунський вузол. Новачата пробують, а сестрички/братчики помагають їм, і ведуть розмову, чому пластунам потрібно знати це вміння... Багато людей, молодших і старших любить бавитися шнурками на пальцях рук, показувати магічні штуки для розваги. Пластуни роблять це в першу чергу тому, що

Біри — це нащадки європейців-вихідців, головно з Голяндії, що колонізували Південну Африку. Між ними й англійцями виникла війна.

Розвідувати — здобувати інформації про ворога або про місцевість, яку він займає чи загалом про місцевість перебування когонебудь.

Скавт — особа, вислана обсервувати і збирати інформації про ворогів.

Плазом — повзти плазом, пересуватися по поверхні всім тілом (на колінах, на руках).

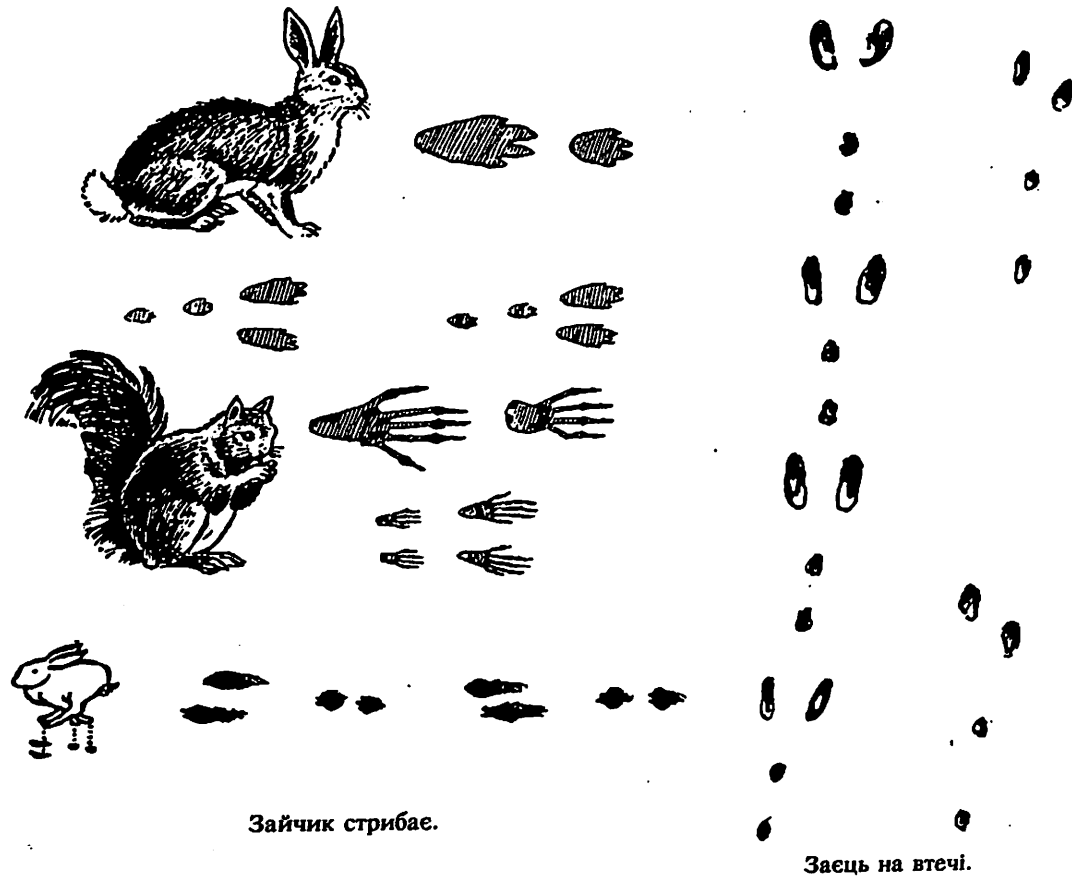
Пласт — синтеза скавтської лелійки й тризуба вказує на український характер організації.

Гуртом — спільними силами; усі разом, усією групою; все разом.

Чим ще цікавляться пластуни, зокрема коли вони перебувають у лісі? Хто скаже?.. Так, на таборі чи прогулянках розпізнаємо дерева, кущі, квіти, але також пластуни стежать за птахами, що вистукують у деревах та інші, за тваринами, коли побачите більші чи менші підземні входи й виходи. Як можна висліджувати звірів, навіть як вони втікають?... Так! по слідах! Вони залишають сліди зокрема на мокрій землі, на піску, а взимку на снігу. Подивися, коли ти станеш на мокру землю чи мокрий пісок, що станеться? Зробиш відтиск ноги своєї на землі. Це й слід твій. Отже слід — це знак, залишений на землі чи деінде ногою людини, лапою звіра чи інший.

Хто з вас уже бачив сліди тварин? Котрих? Можеш описати, як вони виглядали? Сестричка показала ілюстрації слідів, прикриваючи малюнок зайця і спитала, що це за слід?... Слід зайця.

Зайчик стрибає.

Заєць на втечі.

Як він їх робить? Пригляньтесь до малюнка. Передні лапки ставить одну перед другою, а задні завжди разом перед передніми. Деякі інші сліди зайця, коли він безтурботно скаче, а інші, коли він на втечі. Як бачите, по слідах можна бачити, як заєць чи інша тварина поводитися. Коли побачиш у лісі сліди, то знаєш, що в тому місці щось діялося; звідки, для прикладу, тварина прийшла, куди пішла, ішла спокійно чи втікала перед кимнебудь. Тому пластуни вчать читати сліди. Вони є частиною історії лісу.

Спостережливий — здатний добре все помічати, звертати увагу на щось приховане, внутрішнє, суттєве — спостережливість.

Улад — об'єднання членів Пласту на базі віку, програми дії, способів і засобів її здійснювання і т. ін.

Спільнота, спільність — об'єднання людей, згуртоване спільними умовами життя, метою, інтересами.

У Пласті ми користуємося польовими знаками під час наших ігор, чи пластових мандрівок. Це є умовні знаки, що ми ставимо їх тим, кому потрібно знати про дальшу нашу дію, чи, щоб вони не блудили, чи для іншої комунікації. Навчимося декілька найважливіших знаків: у похідних діях (заняттях), таборах.

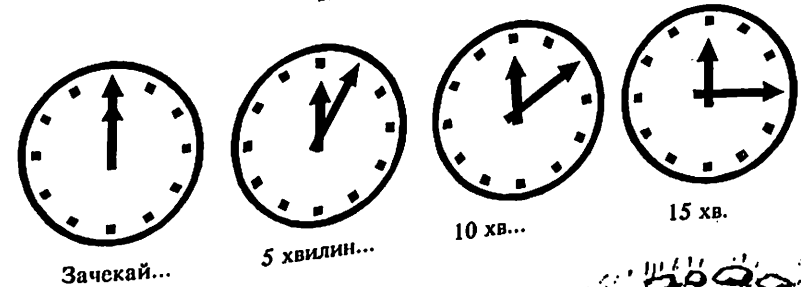
Іди туди! (у той бік).

Не йди туди!

Небезпека (3 речі).

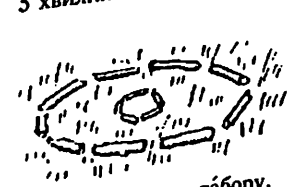

Зачекай...

5 хвили...

10 хв...

15 хв.

Ми пішли до табору.

Лист до тебе у віддалі (10, 4, 5) кроків у напрямі стрілки.

Зараз кожне новача спробує зробити 6 знаків... з чого? Подивися кругом... патики, камені, трава і т. ін. На землі, на якій немає трави чи листя, можна нарисувати знак патиком, або накласти знаки з камення, патикив тощо. Як часто? Це залежить від терену, менше на відкритому, зате частіше в лісі.

Похідний — який відноситься до походу, чи відбувається під час походу, мандрівок далеко від населених місцевостей.

Орли є сильні й швидко літають. Зараз по-орлячому ми забавимося у «квача подай руку». Один із грачів є «квач». Він має догнати того, що втікає від нього і торкнутися рукою. Але перед тим він мусить піднести руку вгору й гукнути: «Я квач!» Спійманий стає «квачем», і гра продовжується. Однак в цій грі є одне дуже важливе правило: грач, за яким женеться «квач», може бути врятований від нього, якщо він з'єднається рукою з рукою іншого грача. Коли руки двох грачів з'єднані, «квач» не може їх ловити... Жваво й гучно пройшла гра.

Старий Орел знову зібрав новачат біля себе і продовжував вести розмову про УПН.— Ми вже говорили про правила в родині. Новацький Улад має також правила, які називаємо **НОВАЦЬКИМ ЗАКОНОМ**. Назву лише ці правила поведінки новачат для вашої уваги. Познайомитися з ними докладніше на ваших ройових заняттях у станиці. Новацький закон такий:

1. Новак любить Бога й Україну.
2. Новак слухається батьків і виховників.
3. Новак робить добрі вчинки.
4. Новак додержується правил у грі.
5. Новак старається бути щораз ліпшим.

Як родинні правила дають лад і порядок дома і визначають поведінку в родині, так і Новацький Закон говорить новачатам про те, як вони мають поводитися. Якщо новак це робить і пройшов успішно пробний час, дістає ступінь жовтодзюба і складає Новацьку обіцянку:

Обіцяю робити все, що зможу, щоби
любити Бога й Україну,
помагати другим,
додержуватися Новацького Закону.

Новацька обіцянка — це велике діло. Ти добровільно обіцяєш сестричці чи братчикові, що робитимеш все можливе, щоб додержати обіцянки не лише на пластових заняттях, але й дома, в школі, завжди. Часом є дуже тяжко дотримати її або й неможливо в даній ситуації, але ти робиш все, що можеш, щоб її виконати. Тоді ти не порушив обіцянки. Сестричка чи братчик сподіється, що ти виконаєш обіцянку, бо вірить тобі.

Пластуни вітаються лівою рукою. Новацьким привітанням є «Готуйсь!» — новачата готуються стати добрими пластунами.

Ви вже напевно чули пісню УПН «Ми діти українські». Заспівали її.

Ми діти українські,
Ми юні мов квітки,
Орлята, жовтодзюби,
Пластові новаки.

Ми любимо рідні хати,
Широкий степ і гай,
Від Сяну до Кубані
Лежить наш рідний край.

Як виростем великі,
Хоробрі вояки,
Відстоїм Україну
Від вражої руки.

Часом новаки стоять на стійці, вартують. Забавимося в гру — «Підхід вартових». На визначеному місці стоїть один вартовий, що має зав'язані очі. Він має подбати про те, щоб біля нього ніхто не пройшов. Тому він уважно слухає, чи не почує шелест, тріскіт гілки чи інший шум чи голос. По черзі грачі по-одному підходять до нього, щоб непомітно наблизитися до вартового.

Атмосфера — сукупність умов, у яких щонебудь відбувається, зумовлених середовищем і т. ін.
Квач (квача) — щітка до мазання чоґоневбудь.

го й рукою торкнутися його. Коли почув щонебудь, підносить руку й вказує напрям почутого шелесту. Коли показав влучно, грач відходить із гри, а сестричка/братчик, що стоїть біля нього, обнижує його руку, а також і тоді, коли він невірно вказав на напрям шелесту. Хто непомітно підійшов до вартового і діткнув його рукою, стає вартовим.

...Стійкові березуть табору, роблять все можливе, щоб непрошені не увійшли до нього, але їм це не завжди вдається.

Кругом коло сестрички зібрався новачата, а вона прочитала про хлопця...

ЛУЦЬ НЕХТОБУДЬ

Написав Роман Завадович
Рисунки Г. Новаківської

Як Луць не був іще пластун, то звали всі його «пустун»; хоч мав він роки шість, нівроку, все люди мали з ним мороку: де не посій, там він вродивсь, тут шибку стовк, а там побивсь, дав штурханця, підставив ногу, у курнику підняв тривогу. Де Луць з'являвся, пси й коти мерщій тікали за плоти, гусак, що страшиє всю дітвору, ховався з індіком під комору.

Хто куряву під хмару збив, хто глечик на кілку розбив, хто бабі Насті в теплі дні посіяв сажено по мокрім полотні? Чи Луць чи ні, а весь куток загуб: «А хто ж би інший був?» І горобці добавлювали з плота:

— То, певно, Луцева робота!

— З такого, — говорили люди, — потіхи матері не буде — через одного пустуна пропали ми і наша сторона...

Як Луць до школи записався, увесь куток зачудувався:

— Ну, там як Луць стане дибки, не лишить ні одної шибки.

Та Луць зі школи зразу втік, забіг у лози над потік, не їв обіду, згоднів, — а ввечері аж дві вечери з'їв.

— Е, ні, — міркує, — щось воно не так! Мене боїться навіть сам гусак, — я маю досить мужности і волі, щоб, як і інші, видержати в школі.

І завтра Луць уже не втік — та кулака Грицькові дав під бік, Панька зіпхав із лавки на підлогу, а Галочці підставив ногу.

Та «пан» його чомусь не бив, і навіть словом не зганьбив, лиш підійшов, поглянув в очі і відізався м'яко:

— Хлопче, будь завжди добрий, не забудь! Ти в мене будеш не хтобудь...

Луць полюбив його за те, лишив робити все пусте і добровільно, без прихвату забрався до науки. І з того часу на селі шибки в хатах були цілі, і глечики на кілках від тину спокійно сохли цілу днину.

Мабуть, Бровко питався Мурки, гусак гусок, а півень курки:

— Гей, звідки зміна нам така, що нас вже Луць не лякає?

— Коли то та пора настане, що Луць Нехтобудем стане?

Пан в сміх і Луць гладить чуб:

— Ти будеш спершу жовтодзюб!

Луць налякався:

— Ні, прошу пана! Ця назва страх мені погана. Та ж жовтодзюб — це пташеня — не хочу бути ним ні дня!..

— Не бійся, Луцю, хлопче любий. Хоч будеш ти і жовтодзюбий, та ста-

неш молодим орлом, об сонце черкнешся крилом, і в честі, в згоді, в гаразді засядеш в пластовім гнізді.

Хоч Луць ще не збагнув тих слів, але душею зрозумів, що це не маловажне діло.

— Я буду ним! — сказав він сміло. — Я буду ним!

І сталося так.

Ось він тепер пластун-юнак, ростуть орлині в нього крила, а в них непосидюча сила. І хоч його лукава доля забрала з батьківського поля, мов той листочок восени, в краї чужої чужини, глибоко він в душі сховав свого учителя слова:

— Будь добрий, Луцю!

Цю пораду поніс наш Луць у пластову громаду.

Учителю, щасливий будь! Чи ти живий, чи ти поліг, Луць не забуде слів твоїх — він буде Луцик Нехтобудь.

Діти вміють пустувати, але сподіюся, що новачата вміють також разом, спільно щось зробити. Зараз побачимо, чи всі рої вміють володіти шнуром.

Кожний рій одержує довгий, на 5 м шнур, зв'язує його кінці в міцний вузол і старається на землі зробити шнурове коло, немов би літаючу тарілку. На знак ведучого грою в однаково рівній віддалі всі стають за цим колом, беруть в руки шнур, підносять його, щоб можна було зробити коло рівнішим. Ведучий грою дає гасло: перенести «літаючу тарілку» на інше місце, зберігаючи форму кола. Якщо це вдалося, на гасло змінюють коло, на шнуровій квадрат чи прямокутник. Гра закінчилася. Новачата доказали, що вміють спільно виконати важке завдання.

Новачата сіли кругом Старого Орла, який став розказувати про орлів.

Орли — це група великих хижих птахів, що живуть в горах або степах різних частин світу. Довгі й широкі крила дають можливість орлам ширяти високо в повітряних просторах. Крім сильних крил орли мають бистрий зір; вони можуть побачити зайця з висоти 3 км. У них сильний закривлений дзьоб та сильні, великі і гострі пазури.

Орел шукає поживи.

Швидким летом, до 160 км/год, вниз орел ловить здобич.

В Україні є шість видів орлів, з яких найбільшим і найактивнішим з усіх хижих птахів є орел — беркут. Оперення дорослого беркута є темнобуре. Його розмах крил 2 м, а вага, як гуски, 3—6 кг. Живе коло 50 років. Гніздиться головню в Карпатах. Гнізда великих розмірів на високих деревах і недоступних скелях. Кожного року орли поновлюють гніздо, докладаючи гілки протягом зими й тому воно велике. Звичайно самка будує, а самець приносить матеріал. Орлиця більша від самця. Яйця великі білі з бурими плямами. Орлятка вилуплюються по 45 днях. Спочатку орлятко вкрите пухом, пізніше воно оперюється, а потім, у червні, вже як оперене готується до вилету з гнізда. Орлиця дбайливо годує безпомічне орлятко, хоронить перед сонцем, холодом і дощем, приносить зелені гілки, щоб тинь була. Батько орел приносить досить поживи, а мати-орлиця годує і то вже з першого дня. Воно росте швидко. Вчиться, що треба їсти, а що ні, розпізнавати тварин та їх інтенції, розпізнавати сигнали небезпеки і т. ін. Орлиця вчить дбати про санітарні умови в гнізді, а саме випорожнюватися, мати-орлиця перестає кормити його. Прикрай. Коли орля вже опериться, мати-орлиця переставляє кормити його. Першим летом несе їжу й відлітає з гнізда і з віддалі глядить як орля їсть. Першим летом закінчується виховування орлят, який в беркутів триває 65—70 днів.

Є в Україні також степові орли, менші за беркута, найбільше поширений вид орлів. Їх гнізда знаходяться в землі.

Орли є рідкісні птахи. Більшість з них дуже корисні, або знищують гризунів-шкідників. Число орлів з різних причин меншає, тому їх треба охороняти. Варто згадати, що скоб є символом пластового товариства.

Орлині діти! Зараз відбудеться велика гра, великі змагання роїв, які я назвав «п'ятизмаг орлячої спритності». Що таке «п'ятизмаг»? Число «п'ять» ви знаєте; а змаг — це змагання. Отож «п'ятизмаг» складається із 5 ігрових завдань, що їх треба добре виконати на визначеній трасі. А слово «спритність» чи «спритний» — може вам не дуже то ясне. Спритне є те новача, що вміє не лише швидко бігти, скакати чи кидати м'ячем, але й вміє швидко, спокійно і добре виконати завдання, яке може перед тим ніколи не робило. Згаданий п'ятизмаг відбувають орлині діти без підготовки, бо вони швидкі, жваві і моторні, бистро думають, а завдання, може й нелегке, виконують без крику й сварки, інше кажучи, зберігають самоконтроль і правила гри.

П'ятизмаг — це ройове змагання. Всі рої мають однакове число учасників. Перебіг змагу такий: На знак свистка учасники збираються на визначеному на полі гри місці; стають рядом перед початковою лінією, не ступаючи її. На гасло кожен перший змагун роя біжить на перший пункт виконує завдання доти, доки не виконав його, тоді біжить до 2-го, 3-го, 4-го і 5-го пунктів. З останнього пункту біжить по правій стороні лінії завдань п'ятизмагу до свого рою, де на нього вже чекає другий у черзі змагун, який уже підійшов до початкової лінії з простягнутою до переду правою рукою долонею уверх. Діткненням долони перший змагун дає йому знак для продовження змагань, а сам займає місце на кінці ряду. Коли останній змагун виконав свої завдання і повертаючися до свого рою переступив початкову лінію, рій закінчив п'ятизмаг.

По закінченні п'ятизмагу його керівник проголошує першуна. Правила п'ятизмагу:

1. П'ятизмаг проводиться на полі гри, де є позначені відповідні лінії, пункти і т. д.
2. П'ятизмаг починається на поданий сигнал.
3. Учасники п'ятизмагу додержуються поданого порядку, інструкцій та правил гри.
4. Якщо грач їх не додержується, повторяє дане завдання.

Хижий — який їсть інших тварин.
Беркут має в Америці назву золотистого орла; білоголовий орел є на емблемі.
Бурій — темнокоричневий, темнобрунатний.
Самець — особина чоловічої статі у тварин, птахів, комах і т. ін..
Самка, самиця — особина жіночої статі. (Особина — окремий живий організм).

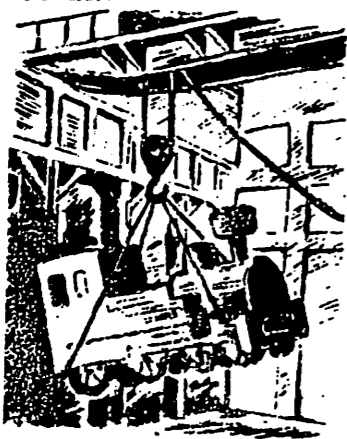

— Дивись, який гарний малий паровозик! Він нас повезе до табору вузькими рейками серед лісів і долин.

Пластуни — новаки і юнаки посідали у вагонки, малий паровозик зашипів, засвистав і рушив. Коліщата котилися все швидше й швидше, а паровозик вигукував своє. «Чух-чух!» За шумом коліс і свистом «чух-чух!» залунала з вагоників і пісня:

Пусти мене, мамо, до табору,
До сонця, до волі, до простору —
Пусти мене, мати, з Пластом мандрувати,
З Пластом мандрувати до табору.

У половині дороги паровозик зупинився над потічком, щоб напитися води. Напившись, він повився між горами понад річкою Лімницею. Біля кам'янистої кручі зупинився. Тоді в один голос усі закричали: «Сокіл! Наш Сокіл!»

Двигун несе паровозика

Юнаки попрощалися з паровозиком і пішли стежиною вгору до свого табору. Паровозик повіз новаків до Остодору.

А коли закінчився табір, паровозик відвозив новачат з Остодору до Брошнева, до великих рейок, до великого потягу. Звідси роз'їжджалися таборовики до своїх батьків... Новаки щиро прощалися з маленьким паровозиком:

— До побачення, паровозіку!

І так щороку паровозик возив новацтво й юнацтво на табори. Хоча його червоні черевички забрудилися, капелюх почорнів від диму, потрiскав його оксамитний плащик, але він завжди був для новачат милим і любленим паровозиком «Чух-чух».

Паровозик — малий паровоз; залізничний локотів з паровим двигуном.
Двигун — машина для перетворення якогонебудь виду енергії на механічну енергію.
Верстат — майстерня.
Монтажівня — приміщення, де відбувається монтаж — складання різних машин.
Лякерня — приміщення, де ляком покривають якунебудь поверхню для її збереження і блиску.
Кузня — майстерня, де обробляють метал куванням.
Майстерня — підприємство для лагодження або виготовлення певних виробів; приміщення, де міститься таке підприємство.

Новачата любили табори, радо перебували в горах Карпатах, часто співали пісню «У горах Карпатах». Заспіваємо й ми.

Опікуном новацьких таборів в Остодорі був пл. сен. о. Олександр Буцацький, комендант Уладу Новиків. Він, близька Митроп. Шептицькому особа, подбав про те, щоб новацтво мало свою оселю в Остодорі. Найбільшу працю на таборах виконував незабутній братчик Іван Кліщ. Він був курінним куреня ст. пластунів «Орден Залізної Остроги», якого члени постійно вели табори новаків, а ст. пластунський курінь «Санітарки» табори новачок. Відбувалися ще також новацькі табори в Старяві, коло Хирова під командою братчика Леоніда Бачинського. На Карпатській Україні довголіт-

Хирів — містечко на півдні від Перемишля.

ньою провідницею новачат і новацьких таборів була сестр. Анна Устіянович-Береза. Під час 2-ої світової війни в іншій частині Карпат, у Пасічній, автор провадив крайові табори новачат. Коли ваші дідусі й бабусі переїхали жити в інші країни Європи, в Америку, Канаду, Аргентину, в Австралію, виникли й там гнізда новачат. Вони також таборували й ще тепер таборували, палять вогники як і ми тут. А треба вам знати, що тут, на Бобрівці, багато вогників палили разом з новачатами братчики Яків і Арарат.

А тепер пустимо ракету голосно, дуже голосно, щоб злетіла далеко-далеко, де таборують новачата в Україні та в інших країнах світу, щоб вони почували нас. Згода? — Згода! Залопотіли удари по грудях і по стегнах, а лопотіння піднеслося вгору високо — високо й понеслося в далечинь... Пронеслося в далекі простори це голосніша друга й третя ракети.

Сестр. Ніна Мудрик-Мриц оповіла цікаву історію з життя новачки:

НОВАЦЬКА ХУСТИНА*

До табору поїхала
Новачка Іринка,
З Іринкою поїхала
Новацька хустинка.

Складочками лягла собі
На шийці Іринці,
З дівчатками й Іринкою
Весело й хустинці.

На гал'яві увечорі
Розпалена ватра,
Із іскрами пісні летять
В лісок поміж шатра.

Ось по́другам при вогнику
Говорить вірш Ірка.
Від іскорки на хусточці
Горить кругла дірка!

Весь час тепер пишajúться
Хустина та й Ірка
Й між складками на хусточці
Чорнявенька дірка.

Про табір всім розкажує
Новачка Іринка,
Про вогники у таборі —
Дірява хустинка.

Новачата не журіться, коли на вашій хустинці зробиться дірка під час вогника. Заспіваймо пісню «У лісі літом».

Сестричка перекаже вам байку — «Орел і лис».
Зустрівся орел з лисом та й щось собі говорили. Лис каже:
— Тобі добре, ти все бачиш, бо високо літаєш!

* Вірш і ілюстрація — Ніна Мудрик-Мриц «Вогник» ст. 12.

Так, допоможеш батькам винести сміття, вимести сніг з-перед хати. Що ви думаєте про ці «Добрі діла»?

Тато з праці повернувся,
У дітей питає:
— Які нині кожне з вас
Добрі діла має?

— Я помила тарілки!
— А я повитирала!
— Я,— скромно каже Галя,—
Черепки зібрала.

В. С.

Робитимеш добрі вчинки дома, набудеш звичку робити їх і поза хатою: Котрі?... зробити місце для літніх людей, допомогти товаришам у шкільних завданнях, але не за них зробити. Видатний педагог Василь Сухомлинецький записав такий випадок:

ЧЕРЕЗ ПОТІК

Андрійко і Ніна, школярі-першокласники, поверталися з школи. На шляху був яр. Припекло сонце, розтанув сніг, і ярком потекла вода. Шумить бурхливий потік. Стоять перед потоком Андрійко й Ніна.

Андрійко швидко перебрив через потік, став на протилежному березі. Подивився хлопчик на Ніну, й соромно йому стало.

Бо він же в чобітках, а Ніна — в черевичках. Як же вона перебререде?

«Ой, як недобре я зробив,— подумав Андрійко.— Чому я зразу не побачив, що Ніна в черевичках?»

Андрійко перебрив потік назад, підійшов до Ніни й каже:

— Це я хотів довідатись, чи глибоко. Бо переправлятися будемо вдвох.

— Як? — здивувалась Ніна.— Адже я в черевичках.

— Сідай мені на спину,— сказав Андрійко.

Ніна сіла на спину Андрійкові, й хлопчик перевіз її.

Чи гарно повівся Андрійко? — Так!

Новачата! Ви переконаєтеся самі, що, коли зробите добрий вчинок, будете задоволені, будете раді, що ви могли щось доброго зробити і що ви є готові допомогти другому. Ще одне ви повинні знати — добрий вчинок є третім правилом Новацького Закону, а це «Новак робить добрі вчинки». Коли ти вмієш і помагаєш другому, ти вже маєш одну важливу прикмету справжнього пластуна. Пам'ятайте також, що добрі вчинки може робити й цілий рій для Пласту, Церкви чи громади.

Зараз ми будемо висловлювати наші подяки за зроблені добрі вчинки, учинені один одному... Коли хочеш подякувати, встаєш і говориш: «Я, пластун новак (подаєш своє ім'я), дякую (називаєш особу, яка вчинила тобі щось доброго) за те, що (називаєш добрий учинок), «Готуйсь!». Тоді дана особа встає, якщо сиділа, і каже: «Дякую», «Готуйсь!».

І стали новачата дякувати за добрі вчинки, що їх зазнали від других.

Занотувати — записати.

Літній, літня людина — людина, що вже старіється, старша.

Братчик Старий Орел встав і промовив: — Наш вогник добіг до кінця. Встати! Вирівняти коло!... Орлині діти! Ви успішно провели нашу II Раду — Раду захисників Пласту. Я вірю, що ви зрозуміли, що таке Пласт і відчули, що варто бути пластуном. Я сподіваюся, що ви зробите все, що є у вашій силі, щоб не лише відбутися всі проби чи набути багато вмілостей, але, як справжні пластуни, жити згідно з пластовими правилами, вести пластовий стиль життя. Крім того ви поставили ваші перші кроки, щоб стати захисниками Пласту. Заспіваймо пісню захисників рідного вогнища.

Як могутньо пролунала пісня, Старий Орел провів звичний для захисників обряд: — Візьмімся за руки, держім їх міцно, піднесім з'єднані наші руки вгору, і скажімо собі: «Гуртом ми сильні і безпечні!» Всі опустили руки, роз'єднали їх і заспівали новацьку пісню «Ми діти українські».

— Подякуймо Богові за наші успіхи молитвою «Отче наш»... а потім ще проспівали «Боже, що дав нам цю днину». Знову всі взяли за руки і стали співати «Ніч вже йде». Голосним «Добраніч!» закінчили новачата новацький вогник. Роями відійшли до табірних кімнат, а сторожі вогнища з виховником докладно погасили вогнище.

«Новацький вогник» / із табору новаків у Міттенвальді.

гатотонні мамути, бронтозаври та диплодоки. Я так захопився спостереженнями, що забув про пильність.

Ця необережність коштувала мені дорого.

З усього льоту машина часу врізалася у довжелезну, мов корабельна щогла, шию якогось допитливого «завра». Він тільки кавкнув!

Зіткнення було таке могутнє, що я скатапультавав аж у наш час.

«Пропала машина! — у розпачі подумав я. — Що тепер робити? Треба негайно звернутись до академіків! Вони щось порадять!»

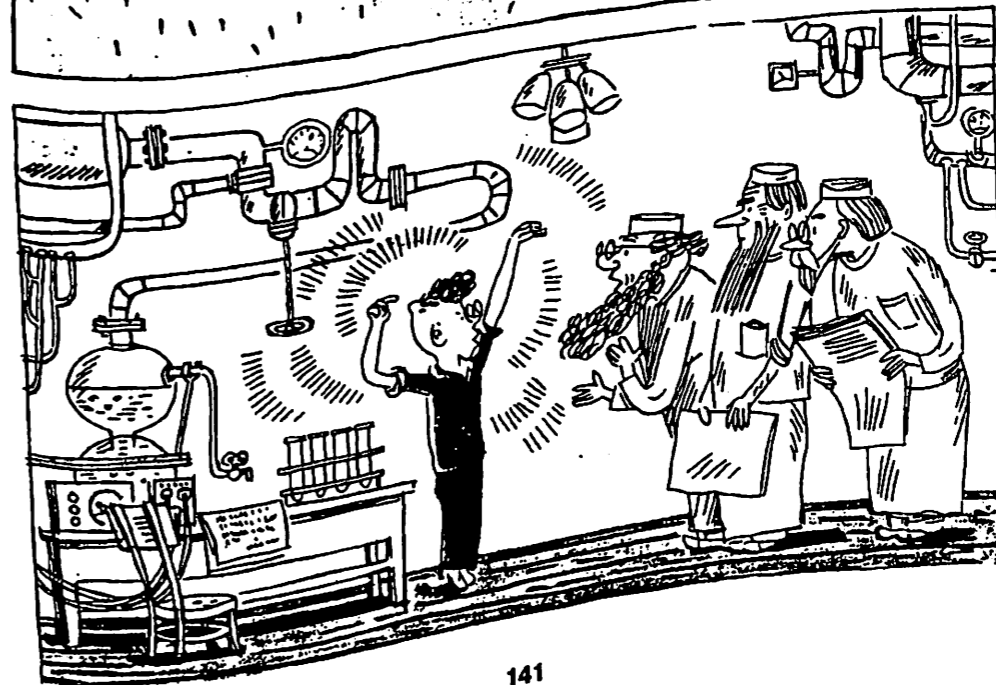
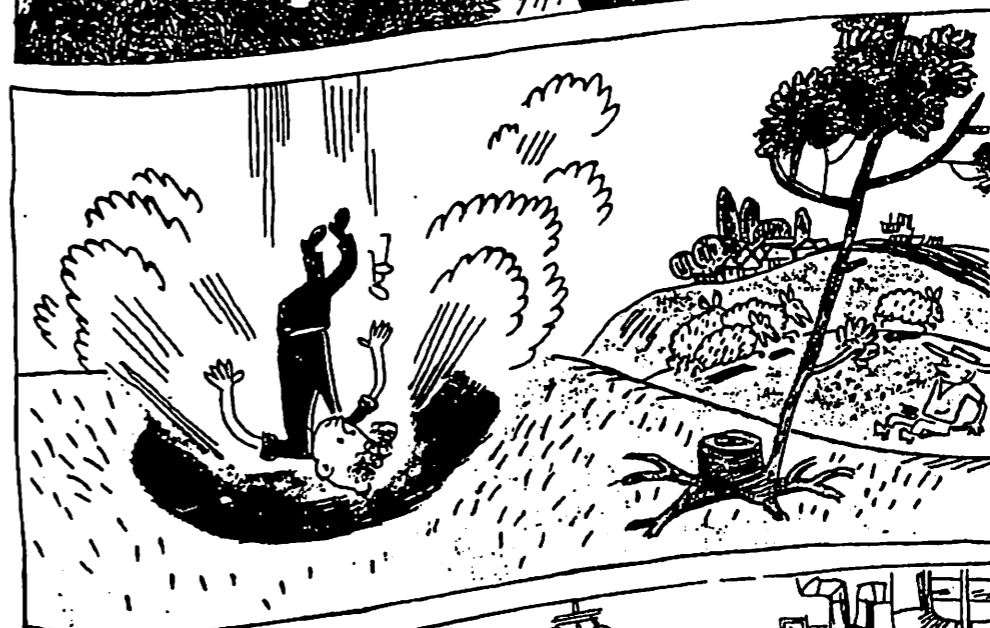
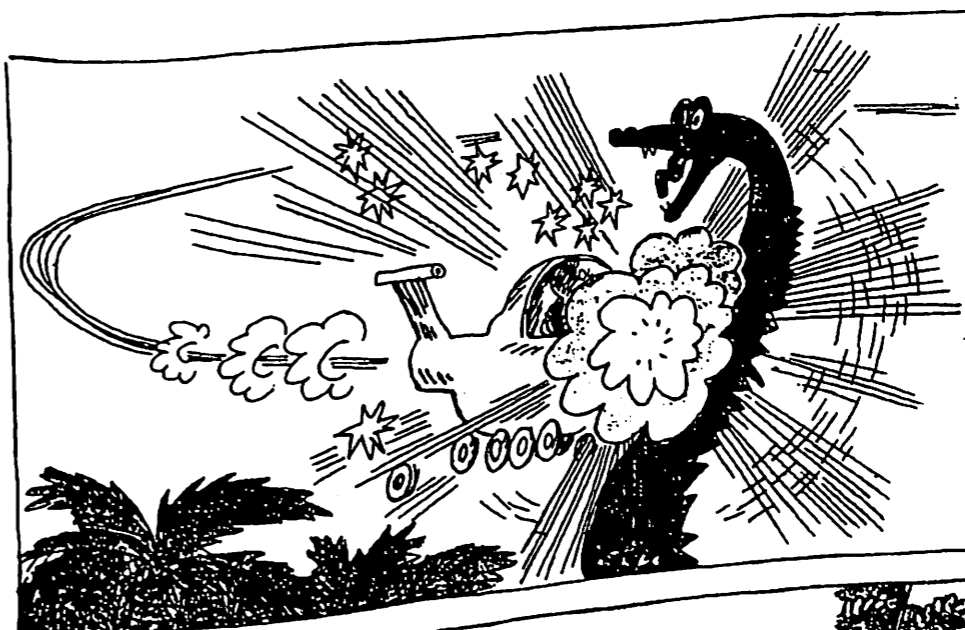
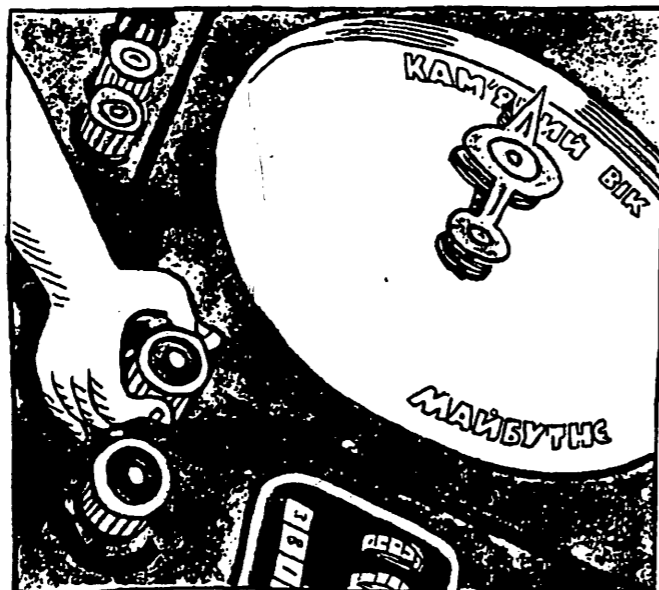
Та академіки тільки недовіжливо хитали сивими головами, слухаючи мою правдиву розповідь.

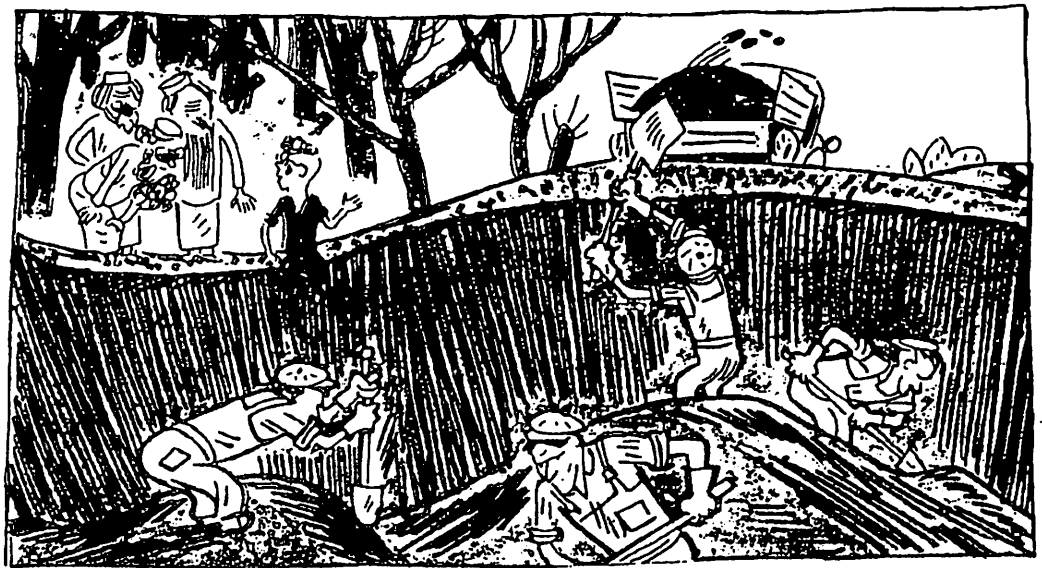
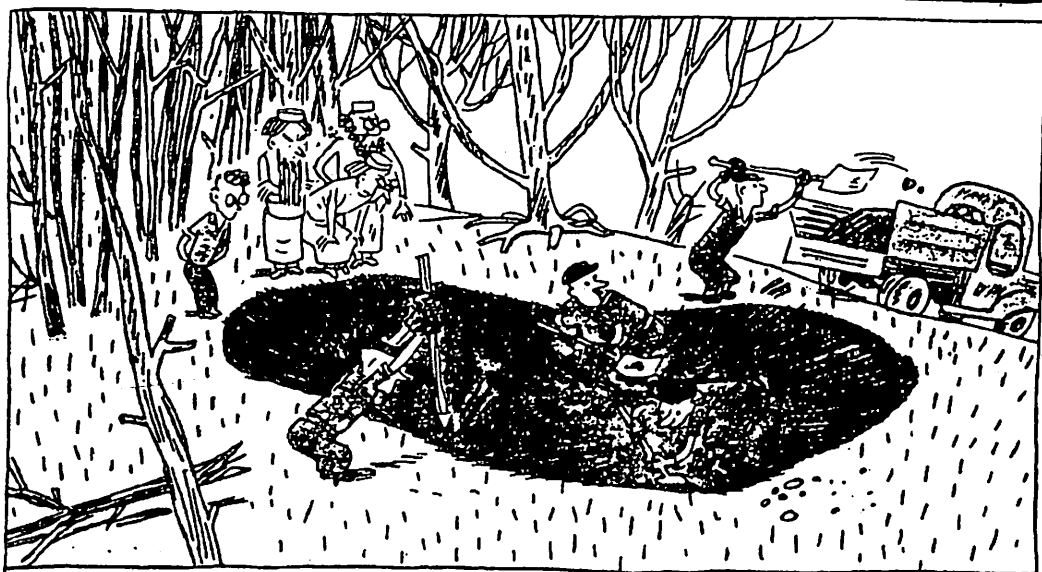
— А які ти маєш докази своїх сміливих спостережень? — цілком слушно запитували вони.

— Є незаперечний доказ! — палко запевнив я. — Бачите, яку гулю набив?

Це їх переконало: гуля була свіженька і вже починала синіти.

Академіки так прудко побігли на місце доісторичної катастрофи, наче все життя тренувалися у спортсмена і рекордсмена Петі Сіточки.

— Ось тут! — урочисто вказав я на місце трагічного зіткнення. — Ось тут лежать рештки палеонтологічної потвори і сучасної машини часу! Якби не я, ніхто б не догадався копати саме на цій лісовій галявині.

Хоч яма вже була глибоченька, але крім черепків ми нічого не знаходили. Академіки знову почали недовіжливо хитати сивими головами.
— Ай-яй-яй! — суворо сказав мені один з них.
— Ви не журіться, — втішав я академіків. — За минулі мільярди років тут нашарувалося багато землі. Ще трошки, і ми досягнемо мети! Я ніби у воду дивився.

Раптом лопати робітників задзвеніли. З-під землі з'явилися велетенські ребра гігантського кістяка. Вони чудово збереглися!
Коли академіки побачили деталі машини часу і велетенське чудовисько, вони застрибали від радості й кинулися мене цілувати.

— Пиши книжку! — умовляли вони мене.
Та справ у мене й так багато: треба ж зробити капітальний ремонт «МЧ-2». Хіба я не знаю, що наші юні друзі чекають нових захоплюючих пригод? По-дивіться лишень, скільки вони надіслали мені наборів «Юний конструктор»! А все для того, щоб я мав повний комплект запчастин.

Старий Орел почав новацьку розмову.— Ви почули фантастичну подорож Миколи на «МЧ-2», на «машині часу». Час... Чи ви колись задумалися над тим, що таке час?... Ви встаєте на таборі в год. 7-ій ранку, о год. 8-ій молимося, піднімаємо прапори, в год. 12-ій обід, а в 9-ій нічна тиша. Так є визначений час у табірній програмі для нашої дії й відпочинку. Наше життя відбувається в часі. Або — везе тебе батько автом на табір. При шосé є табличка з написом «55» чи «100». Ти, хоч і не водій, знаєш, що автом можна поспішати із швидкістю 55 миль чи 100 км на годину. Число миль чи км проїханих автом за 2 години для прикл. від твоєї хати до табору дає уявлення, як великий простір розділяє ці два пункти і скільки часу потрібно, щоб автом цей простір перебороти. Ми можемо сказати, що автом, механізмом, який перебуває в постійному русі, можна недокладно міряти час. Який ще пристрій чи механізм знаєте, що докладно міряє час? Відповідь дасть вам загадка, якщо її розгадаєте. «Що може в один і той же час стояти й висіти, ходити, лежати і казати правду?» Другу загадку буде легше розгадати:

Ніг не маю, а ходжю;
Рота нема, а скажю:
Коли обідати, коли спати,
Коли роботу починати.

Давні люди міряли час тіньовім годинником. Вони вбивали палицю в середину кола. Як сонце по небі колувало, кидало тінь стовпика на землю, яку час від часу зазначували каменями кругом по колу.

Зараз ми забавимося в складання годинника. Це є ройові змагання — котрий рій ліпше, докладніше виготовить годинник при співпраці всіх членів рою. Всі рої вийшли на старт і рядом стали за початковою лінією. Кожен член по черзі бігтиме до лінії, де лежать патики більші й менші і камінь. Перший змагун має скласти з 4 великих патикув чотирикутну раму для годинника, повертається, біжить до свого рою й ударом по долоні чергового змагуна, що вже підійшов до лінії, дає йому знак продовжувати змагання, а сам стає на кінці ряду. Другий змагун має покласти камінь в середину рами, повертається до рою, даючи знак грачеві до бігу, а сам займає кінцеве місце в ряді. Завданням третього змагуна є покласти малий патику в середині рами там, де звичайно на годиннику є 12 год; четвертий кладе патики так, щоб можна було відчитати: 12 год. 15 хв. на 3-тю і 6-ту год., а п'ятий на 9-у год. Останній грач ставить стрілки годинника, біжить до свого рою і займає останнє місце в ряді. Сестричка чи братчик перевіряють, чи годинник зроблений добре, докладно. Погано виготовлений годинник не буде добре працювати. Виграє рій, що виконав добре, рівно щит годинника враз із стрілками і знаками для годин. Якщо більше роїв успішно виконали завдання, виграє той рій, що перший закінчив складання годинника. Перше виготовлення було пробне, а друге — це вже справжнє змагання за перше місце в складанні доброго годинника.

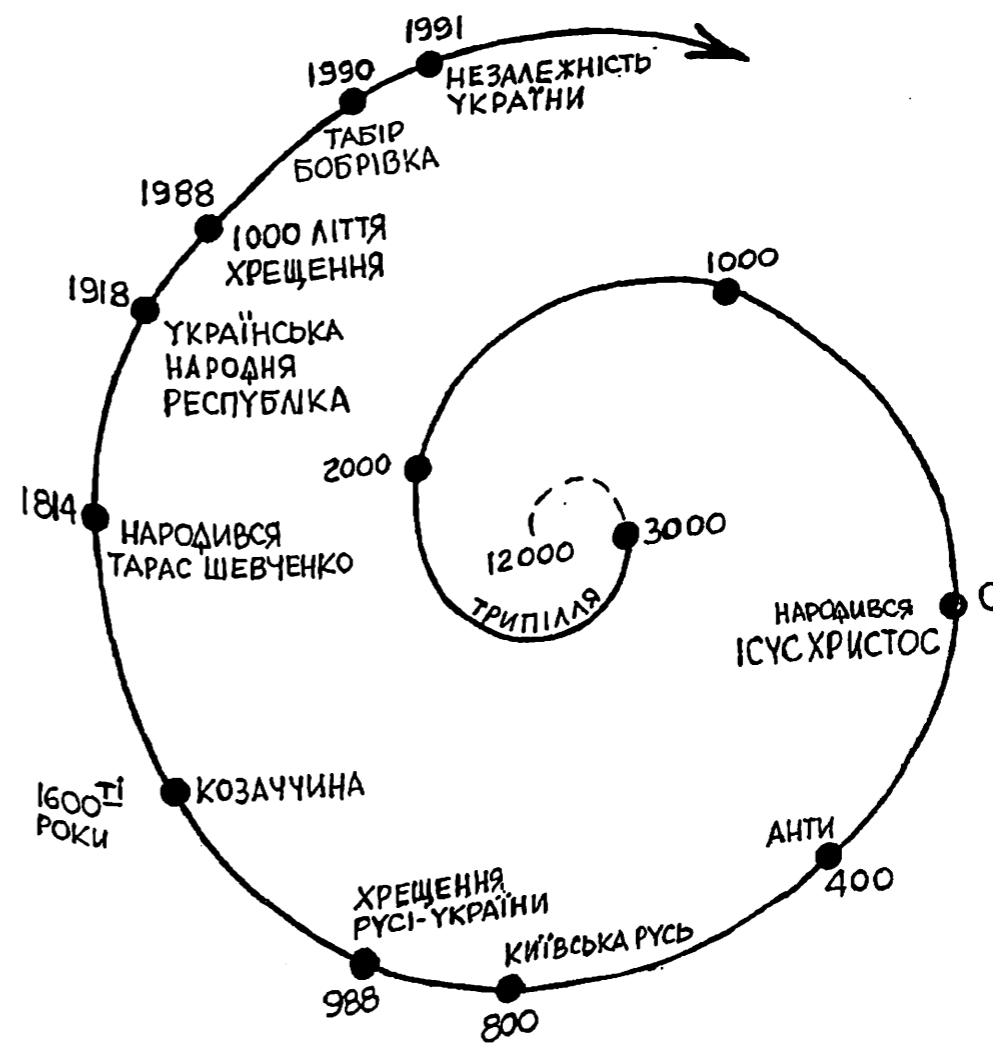
Побідили «Трипол'янки», які спокійно, без зайвого крику старалися по своїй змозі зробити якнайкраще.

Новачата перейшли на інше місце для дальшого заняття. Успокоїлися. Старий Орел продовжував новацьку розмову: — Ви не раз бачили календар. Але, може, не звертали уваги на нього. А там на карті паперу позначені дні, тижні, місяці. Календар зображує карту часового простору, звичайно на один рік. Скажу вам загадку:

Що біжить без опочіну, (спочинку)
Не стає ні на хвилину,
Не старіє, не вмирає,
А все нищить, забирає?

Час є безмежний, безупинний. Уяви собі, що ти сьогодні подивився чи подивилася на свою фотографію, будучи віком 2 роки. Це вже було давніше. Ти подивився НАЗАД. Це вже минулий твій час. Завтра ми вибираємося на прогулянку. Ти радієш і дивишся ВПЕРЕД із зацікавленням. Що то буде? Це буде твій майбутній час.

Тепер переходимо на табірну площу, біля табірної щогли ми зупинимося. Там Старий Орел продовжував бесіду: — Ми говорили про льодовиків, що поволі насувалися з півночі на південь; ми говорили про динозаврів, що жили мільйони років тому; ви почули про подорож Миколи, що хотів полетіти на «МЧ-2» в минуле й побачити динозаврів. Нам, захисникам рідного вогнища, цікаво пізнати минуле нашого народу. Як і Микола ми повернемо нашу машину часу назад і розкриємо нашу «Спіралю часу» на нашому таборі.

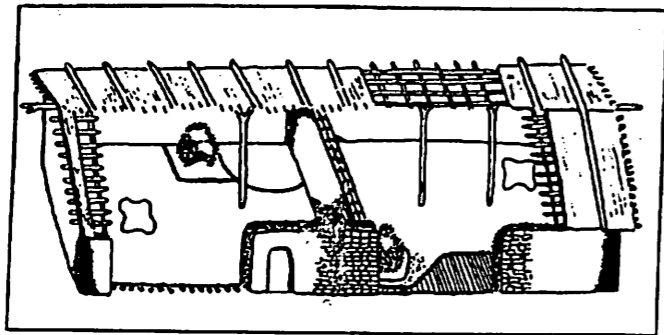
СПІРАЛЯ ЧАСУ

Спіраля — крива лінія, що робить безконечну кількість обертів навколо осі.
Оберт — повне коло руху чоگونهбудь навколо власної осі.

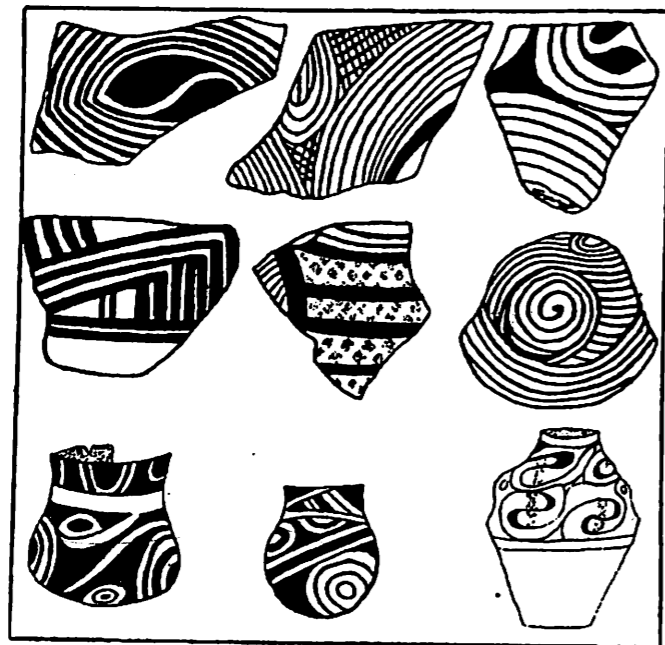

Трипільська хата.

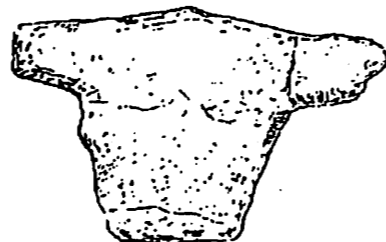
Трипільська кераміка.

Джерело:
Іван Кузич-Березовський — Оріана
рис. — Ігор Кузич-Березовський

Триполянка.

Кам'яна голова бика

Усатове, Одеська обл.

— Примічаю, що ви вже закінчили розмальовувати черепки. Ви гарно це зробили. А тепер підемо полювати на лось. Лось — це була велика тварина родини оленьчих. Самці мали великі лопатоподібні роги.

Задумали трипільці піти на лови, щоб лось вполювати. Просліділи, якою стежкою лось ходить до водопою, до річки, щоб води напитися. Лосьчих слідів було на ній чимало. Засілися за кущами і чекають. Нарешті почули тріскіт сухих гілок. Насторожилися у них вуха. Повз них проскочив веле-

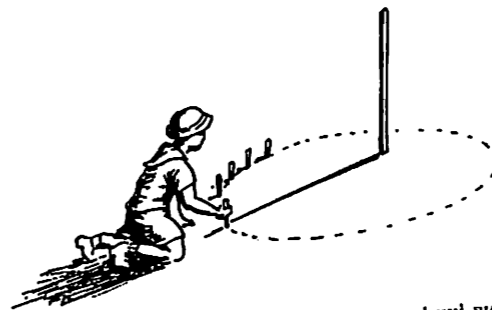
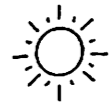
тенський лось. Вони вискочили із засідки і погнались вслід за ним, кидаючи (ратищами) шишками в його сторону, а він переляканий поскакав ще швидше, перескочив річку і заховався у гушавині. Трипільці зупинилися на березі річки. Гра продовжується спочатку з вихідного місця. Той, хто перший поцілів лось, стає лосем.

Сестричка продовжувала свою бесіду. Трипільці започаткували будову прямокутних хат, а не округлих, як це було звично робити в тому часі. У хатах клали підлоги, муровані печі, округлі вікна, а дахи вкривали воною, що можна ще зрідка бачити й сьогодні. Трипільці дуже шанували, а гонь. Триполянки ткали тонке полотно на сорочки, а грубе на простирала, а вати одяг природніми кольорами. Голки, гребені були зроблені з кісті. Трипільці славилися на весь тодішній світ своєю мальованою керамікою із спіралями, фігурками жінок і биків. А треба вам знати, що в трипільській культурі був матриархат — така форма суспільного життя, де провід у господарстві та суспільстві належав жінкам, а родовід числили по матері, головою родини була мати а не батько.

Трипільці — це наші предки, праукраїнці. Український народ зростав на культурі трипільців, які жили приблизно 5000 років тому над Дністром і Дніпром. Їх культура була найвища в Європі на ті часи.

Коли під кінець III Ради новачата стали колом, Старий Орел так промовив до них. — Орлині діти! Захисники рідного вогнища! Сьогодні ми розкрили нашу «Спіралю часу» і то з тієї пори, коли 14000 років тому прийшло польодовикове оtepління на нашу земну кулю. Ми стали класти на шляху нашої спіралі стовпи кам'яні там, де щось дуже важливого сталося. Ми спинилися на зупинці у нашій мандрівці по стовповому шляху, що має назву «Трипільська культура» або коротше «Трипільля». Ви пізнали її. Я вірю, що ви станете добрими захисниками трипільської культури. Ми продовжувати мемо розкривати дальший шлях, на якому жив і розвивався український народ і затримаємося на зупинці «Анти».

А тепер нашим звичаєм злучимося руками в одне міцне дружне коло, підніmemo наші з'єднані руки вгору і скажемо собі: «Гуртом ми сильні і безпечні!» Опустіть руки! До чергової нашої ради — «Готуйсь!»
Розхід до табірних кімнат!

Кераміка — гончарне виробництво; виготовлення посуду та інші вироби з глини.
Охра, вохра — природна мінеральна фарба червонобуратного або жовтого кольору.
Мотика — найдавніше ручне знаряддя для обробки ґрунту під посів у вигляді палиці з кам'яним або роговим наконечником (кінцевою частиною).
Жати — зрізати біля кореня стебла хлібних та інших трав'янистих рослин, звичайно серпом, знаряддям, що має вигляд вигнутого дугою, дрібно зазубленого ножа з короткою ручкою.
Лови — полювання на звіра, птахів, рибу, тощо.

IV. РАДА ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ

Сигналом скликано новачат на IV Раду — Раду захисників України. Стали кругом «Спіралі часу». По вітаннях Старий Орел промовив такими словами: — Перед нами цікава й довша мандрівка по просторах і мальовничих землях України. Сподіюся, що вона буде успішна, бо ми, з'єднані дружніми руками, сміло можемо сказати: «Гуртом ми сильні й безпечні».

Сідайте! А тепер слухайте уважно... Дотепер наше визначування часу ішло від малознаних, дуже давніх часів, від 12000 р. до Хр., від отепління по холодному льодовику. Воно дало змогу нашим прапредкам трипільцям втішатися теплом і творити свою культуру. Розгортаючи нашу «Спіралю часу» ми дійшли до 3000 р. і поклали знак для трипільців, хоч вони вже й раніше жили й діяли, а потім на 2000 р., хоч вони ще приблизно 500 років розбудовували своє життя і культуру. Ми пройшли 1000 років і зупинилися на році, на якому ми поставили знак «0», коли народився Ісус Христос. Він проповідував віру в одного Бога, любов Бога й любов ближнього, потребу робити добрі вчинки не лише дома, але й поза ним. Християнство спонукувало думати й поводитися дещо інакше, і дало початок для нового періоду в розвитку людства. Тому з того часу ми почали числити роки від один вгору аж по сьогоднішній час, коли ми вже маємо рік... 1990 у час відбування цього нашого табору.

Учень Ісуса Христа, св. Андрій, мандрував з півдня на північ, щоб поширювати християнство. Довго плів човном по Дніпрі з Чорного моря аж зупинився на місці, де є сьогоднішній Київ. Він разом із своїми мандрівниками вийшли на верх гори, вкопали хрест, а св. Андрій сказав: «На цих горах засяє благодать Божа; тут постане великий город, і церков багато буде в ньому на хвалу Бога».

Нащадки трипільців, що їх називали антами, створили свою державу. Це була перша українська держава під керуванням князів. А сталася ця подія в роках 400 по Хр.... Ройова Ларисо, поклади на нашому стовповому шляху знак «400 — АНТИ»... Здавен-давна передається в українському народі така легенда: Жили собі три брати Кий, Щек і Хорив, і була у них молодша сестра Либідь. Оселилися вони на високих кручах над Дніпром-Славутою. Заклали вони на цих горбах город і назвали його на честь найстаршого брата — Києвом. На пам'ять молодших братів назвали одну гору Щекавіця, а другу Хоревіця, а річці, що вливається в Дніпро, дали ім'я Либідь.

Над ріками, зокрема над Дніпром, жили словянські племена. А були там великі ліси, що творили широку лісову зону на півночі України. А в тих лісах було багато ведмедів, лисів, турів, зубрів, вовків, рисів, великих оленів, диких свиней, а високо над лісами кружляли орли-беркути. По лівій стороні Дніпра були степи безкраї, покриті високою травою ковилою. Серед трав паслися степові коні — тарпани. Степові орли з високого лету шукали собі поживи — гризунів.

Кий часто ходив на лови. Забавимося в гру «Кий на ловах».

У захисному місці в лісі можуть безтурботно перебувати всі лісові тварини: олені, лосі, кабани, тури, ведмеді, рисі і інші. Але поза цим місцем їм грозить небезпека. Їх можуть мисливці вполювати. Звірі повиходили з захисного місця і заховалися між деревами, кущами. Надійшов Кий із своєю дружиною, щоб провести полювання. Він говорить:

«Гей ти, старий бобре, заховайся добре,
Бо я хортї маю, на поле пускаю.»

Стовповий шлях — шлях із стовпиками, на яких написано кілометри, милі і т. ін.

Круча — високий стрімкий берег; урвище (крута майже прямовисна гора).

Анти — від кінця IV-го століття до початку VII-го заселяли землі від Дністра аж до Озівського моря.

Коли помітив якогонебудь звіра, біжить за ним і кидає шишками, мов списом, на нього. Якщо поцілів — цей впольований. Звір, що забіжить до захисного місця, непоцілений, врятований, бо там мисливцеві не можна заходити. Одне з врятованих звірят-новачат стає Кием або Либіддю, і гра продовжується.

Старий Орел завів новацьку бесіду... — Трипільці, анти, українці та інші слов'янські племена (слов'яни) з давен-давна були постійними жителями Середньої та Східної Європи. Та були ще азійські племена, що не мали постійного місця замешкання. Вони вели кочове життя, мандрували з одного місця на друге, нападали на осілі народи, грабували їх. Такими були: пегоченіги, половці, татари. Та були війни і між слов'янськими народами. Якщо один народ поборов другий народ, поводився з ним погано. Для прикладу ще в цьому столітті московські комуністи перемогли українців і хотіли знищити нас і нашу культуру. Але українці ще живуть, зберегли себе, хоч комуністи дуже гнобили нас. Скажу вам ще інший приклад. Може ви чули про індіанське плем'я Мая, що жили давно у Центральній Америці. Ще перед Христом вони створили високу культуру, але через незгоди послабили і в 1550 р. по Христі стали жертвою еспанських завойовників. Вони, як народ, перестали існувати.

Ми говорили вже про давніх, дуже давніх наших предків трипільців; вони занепали, а потім відродилися під назвою «Анти», а згодом по короткому занепаді стали найсильнішою в тому часі в Європі державою під назвою «Київська Русь» чи «Русь». Чужинці називали нас різно: «України» (X ст.), «Роксоляни» і ще інакше. Український народ вже за княжих часів став називати себе українцями, назва народу — це його національне ім'я. Назва «Україна» була народною, особистою і соборною, для всіх українців. Назва «Україна» закріпилася уже здавен-давна й ми її тепер уживаємо.

Український народ є своєрідний, особливий. Він жив і живе на своїй землі, продовжує творити свою культуру, зберіг себе аж по сьогоднішній день. Чому? Послухайте вірш Мирослава Петріва:

Під рідним небом жайворон співа.
Я рад би знати тих пісень слова.
Я слухав, чув; співала та пташина
Одне святеє слово: Україна.

На ріднім полі шепчуть колоски.
Я рад би знати тихі їх думки.
Я слухав, чув, як кожна колосина
Шептала тихо слово: Україна.

У ріднім краю зелен гай шумить.
Я знати рад, про що він мріє-снить.
Я слухав, чув, як кожна деревина
Шуміла ніжно слово: Україна.

О, Боже, дай повік любить той край,
Де квітка, пташка і зелений гай,
Де кожна вірна тій землі дитина
Живе єдиним словом: Україна.

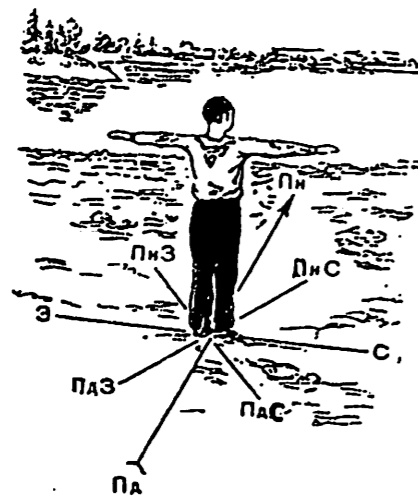
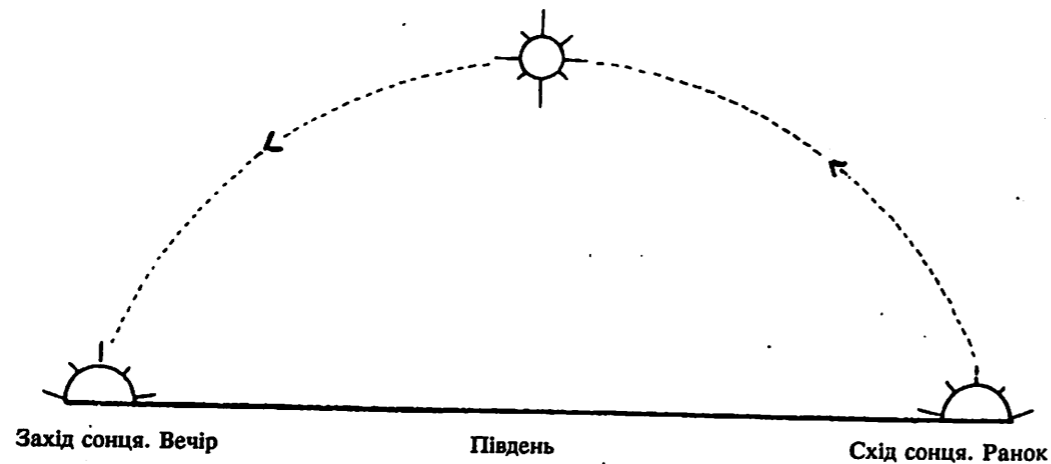
А тепер скажіть мені, як ви розумієте слово «Україна»?... Так, це країна, це давній народ, що живе на своїй землі. Коротко: Україна — це народ і земля, яку він заселює з давен-давна.

У Новацькому Законі сказано: «Новак любить Бога й Україну». Як ви розумієте це перше правило? Новак має іти за цим правилом... Кожне новача повинно тримати себе, поводитися так, що сестричка, братчик чи хто інший скаже: «Це новача любить Україну». Що треба кожному з вас робити?... Так, треба в першу чергу знати щось про Україну, треба її пізнати. Як?... А що ви думаєте про те, якщо б ми зробили біля щогли велику карту України? — Так! Це гарно було б. — Тоді ви побачили би, як Україна ви-

Мая — індіанське плем'я в Середній Америці (Юкатан, Гватемала, Гондурас)
Слов'яни, слов'ян (слов'янин, слов'янка) — велика група споріднених мовою і культурою народів, що живуть у Східній і центральній Європі, як споконвічні її жителі.
Гризуні — трав'яні ссавці з сильними передніми зубами, пристосованими для гризіння рослин (зайці, білки, миші іт.).

глядає, яких вона має сусідів; побачили б, де лежать її міста, ріки, гори... Україна велика країна, що має біля 52 мільйонів населення.

Зробити карту України — це велика праця, і нелегка. Кожне новача має помагати, співпрацювати. А також повинно знати щось дуже важливе навіть коли хоче карту читати. Хто скаже?... Почали вгадувати... Так, треба знати сторони світу. Котрі? Північ, південь, схід і захід. Як це все розуміти. Погляньте на малюнок!*

Сторони обр'ю (горизонту).

Рано сонце сходить, підноситься все вище й вище і в середині дня, в полудень, що відповідає 12-й годині дня, сонце найвище стоїть над горизонтом; а потім опускається у напрямку до заходу. Спробуймо визначити сторони світу тут, на нашому таборі. Хто вкаже напрям, де сходить сонце? — Там сонце сходить, а там заходить. Перевіримо, чи ви правильно вказали сторони світу при допомозі... компасу. Що це таке? Прилад для визначення сторін світу, у якому магнітна стрілка завжди вказує на північ. Магнітна стрілка є головною частиною компасу. Погляньте на компас. Під стрілкою є написані літери, початкові букви сторін світу мовою країн, в яких вони були випroduковані. В англійсько-мовних країнах буква N означає північ/Пн**;

буква S — південь/Пд; W — захід/З; а E — схід/С. Коли положиш компас поземо і повертатимеш компас так, щоб темна частина стрілки зійшлася з N, тоді знатимеш, де є північ. Інші сторони визначиш так: коли станеш обличчям до півночі — по лівій руді буде захід, по правій схід, а за тобою південь. Між ними є ще посередні знаки, що вказують північний захід чи схід і південний захід чи схід. А тепер кожне новача визначить сторони світу.

Як ви запам'ятали сторони світу***, покаже зараз гра: новачата поділилися на 4 рівні групи, стали по кутах за полем чотирикутника, а кожний з них зображує один з напрямів: північ, південь, захід і схід. Коли провідник гри скаже «північ» — всі згинають голову вниз, на заклик

* Петро Оришкевич — початкова географія України, ст. 9.

** Українською мовою визначаємо: північ — Пн, південь — Пд, схід — С, а захід — З.

*** За Оксаною Суховерською — «Рухові забави і гри.»

«південь» — дивляться вгору, на вигук «схід» — повертають голову вправо, а на «захід» — вліво. При гаслі «буря», роблять один оборот; на заклик «погода мінлива», всі групи міняються місцями: з «півночі» на «південь», а західна група із східною. На вигук «гарна погода» — групи повертаються на свої місця. Під час зміни місць не можна ступати на чотирикутник. Грач, що не зробить означеного руху, або поступить на поле чотирикутника, дістає мінус. Виграє група чи рій, що ніхто не промахнувся в нічому або зробив найменше промахів у визначеному часі на гру.

Ви вже знаєте сторони світу. Пора вже почати працю над картою України*. Що це таке карта чи мапа? Ми зобразимо велику землю України на малому куску землі біля щогли. Коли подивитися на звичайну карту України, побачите на ній зазначені різними барвами води сині, долини зелені, гори бронзові. Думаю, що ви знаєте, про що мова і не поплутаєте як Юрко**. Послухайте:

— А покажи-но Чорне море,—
Звернувсь учитель до Юрка.
Юрко підвівсь і пильним зором
По карті з краю в край блука.

Блукав, блукав, а похвилині
Невинно очі підніма:
— А тут моря все тільки сині,
А чорних — жодного нема!

Сестрички й братчики допоможуть вам накреслити межі України, а рої новачків і один рій новачок збиратимуть більші чи менші камінці біля цієї площі, щоб покласти їх на межі карти. А тим часом рій новачок «Триполянки» робитимуть малі хоруговки для позначення важливіших місцевостей і т. ін.

Всі пішли до праці, а на свистковий знак принесли різне каміння. Більше ставили зрідка, а між ними менші. Та було його замало. Пішли ще раз. Відмежували Україну: на заході від Польщі і Словаччини, на півдні від Угорщини, Румунії, Молдови, аж по Чорне море, на півночі від Білорусії і Росії, а на сході від різних малих народів.

З півночі на південь тече ріка Дніпро і вливається в Чорне море. Позначимо її піском. У новацькій пісні співаємо: «Від Сяну до Кубані лежить наш рідний край». То ж і позначимо й ці річки, а інші згодом. А тепер ще й міста України: Київ — найбільше наше місто і столиця України, що має 2 з половиною мільйона населення. Ройова Лариса встромить там хоруговку з написом «Київ». На заході лежить місто Львів (750 тисяч населення), Катря покладе прапорець «Львів». На сході знаходиться місто Харків (1.5 мільйона населення), позначить його ройовий Святобор, а на півдні Одесу, найбільший порт України (1 мільйон населення) ройовий Микола. Ще й інші міста позначимо, як продовжуватимемо нашу працю над картою. А зараз гра — «Їдемо в Київ».

На визначеному, не надто просторому полі гри новачата-мандрівники, крім провідника, стають різно, несиметрично і роблять навколо себе коло поперечником одного кроку. Кожний мандрівник стоїть у своєму колі. Провідник мандрівки ходить поміж ними і запрошує до мандрівки, кажучи: «Мандрую до Києва, ходи зі мною». Викликаний приймає запрошення і йде за ним. Так і з другим, третім, з усіма. Всі йдуть то сюди, то туди. Нарешті

* Для нашого вжитку маляр Роман Васишин виготовив карту України.

** Євген Бандуренко — Тільки сині.

Зона — широка смуга земної поверхні, що характеризується природними особливостями. Поперечник, діаметр — відрізок прямої, яка сполучує 2 точки кола і проходить через її центр. Стрічка — те, що тягнеться вузькою довгою смужкою. Княжа доба — від 800 до 1340.

провідник проголошує: «Ми в Києві». Тоді мандрівники намагаються зайняти якенебудь коло, а провідником стає мандрівник, що залишився без кола. І так гра продовжується декілька разів.

Новачата зібралися біля «Спіралі часу». Старий Орел продовжував бесіду: — Київ — стародавній, але вічно молодий місто, який став столицею високорозвиненої в тому часі, могутньої держави Київської Русі і центром життя волелюбного, незнищимого українського народу. Розкинувся широко на високих кручах правого берега Дніпра та на рівнинному лівому його березі, степової зони України. Ройовий Тарасе позначи піском позначену стрічку Дніпра на нашій карті України.

На терені Києва археолог Хвойка відкрив пам'ятки Трипільської культури. Знахідки вказують на те, що Київ був заснований в 2-ій половині 5 століття в той час, коли наші безпосередні предки, анти, створили державу. Київ заснував Кий, князь полян, племені, що жило кругом Києва. Київ розростався все більше й більше і став столицею Київської Русі. Ройова Ларисо встроми прапорець — стовповий знак: «800 — Київська Русь»... Багатів Київ і виріс на великий торговельний центр Східної Європи. Торгівля і ремесло досягли великого розвитку. Добрих ремісників чи, інакше кажучи, осіб, які ручно виробляли речі на продаж, було багато. За володіння князів Олега, Ігоря, княгині Ольги та її сина Святослава, Київ став добре знаним на Сході Європи, а Київська Русь закріпилася як могутня країна, яку інші держави шанували, шанували.

«Іду на вас» — говорив хоробрий князь Святослав, як ішов походом на ворогів. Забавимся і ми в гру «Іду на вас!» Новачата поділилися на дві групи: княжих дружинників під проводом князя Святослава і болгар під проводом царя Петра; стали лавами проти себе у віддалі прибіл. 20 кроків. Полководці зайняли перші місця в лаві по протилежних сторонах. Бій починає князь Святослав кажучи: «Іду на вас!». Болгари відказують: «Ми не боїмося!» Тоді дружинник, що стоїть біля князя, біжить, щоб прорвати лаву ворогів, які міцно держаться за руки. Розірвав, так і забирає ту частину воїнів, яка є найдалше віддалена від царя, до полону. Всі вони переходять на кінець лави княжих дружинників; не прорвав — попав у полон і стає на кінці лави болгар. Тоді болгар за чергою питають: «Князю, князю, хочеш воювати?», а дружинники гукають: «Так!» Тоді болгарський воїн, що стоїть біля царя, біжить і намагається роз'єднати лаву дружинників. Перервав, забирає киян до полону; не вдалося йому, так і залишається в полоні. Виграє та група воїнів, що забрала всіх у полон або у визначеному часі має в полоні більше полонених.

Старий Орел продовжує бесіду, коли всі сіли кругом. — За часів князя Володимира Великого Київська держава стала дуже сильною, а її столиця поширилася й укріпилася. Київ став великим торговельним і ремісничим центром Східної Європи. Володимир Великий нав'язав культурні зв'язки з Візантією, Західною Європою і іншими державами. Він запровадив у Київській Русі християнство, віру в одного Бога. До того часу загал населення вірив у багатьох богів: Дажбога — бога сонця, Перуна — бога грому і блискавки та в інших богів. Ця важлива подія сталася в 988 р., і ми зазначимо її на нашому верстовому шляху.

Ройова Катре, поклади, де треба, знак — «988 — Хрещення Русі-України»... Володимир Великий будував церкви, одна з кращих була Десятинна церква, школи почав карбувати золоті й срібні монети, металеві гроші. Подивіться на малюнок*. Що ви там бачите?... Тризуб.

... З того часу тризуб став українським державним гербом. Американці мають білоголового орла, канадці — кленовий листок... а в твоїй країні поселення, який є державний знак?... Як інші народи, українці шанують свій національний знак — тризуб, бо він є символом самостійності української

* І. Тиктор — «Велика історія України».

Монети Володимира з тризубом.

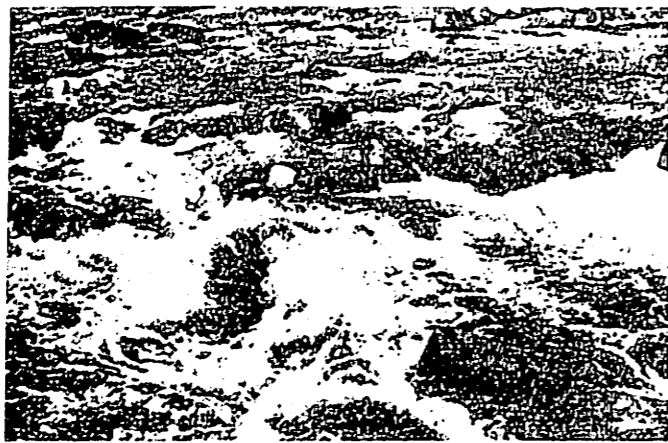
держави. Чи вмієте нарисувати тризуб? — Ні!... — Спробуйте! Стали рисувати, хто краще, хто гірше, але перші спроби поробили. Бесіда про Україну продовжувалася... — Київська держава дуже добре розвивалася за князя Ярослава Мудрого, хоч і печеніги напали були на Київ. Тому він обвів столицю валами й мурами, а в'їзд до Києва відбувся через Золоті ворота. Побудував церкву, св. Софії; віддав під опіку Богоматері Київську Русь. Ярослав Мудрий наказав списати правду поведінки громадян в одну книгу «Руська Правда». Це були закони Київської держави... Також був великим князем Володимир Мономах. Він закликав усіх до єдності і до того, щоб у згоді мирно жити, а своїм дітям залишив правила чесного життя в «Поученні дітям». Він на прикладі показав, як важлива є в житті згода, співпраця. Який це був приклад, хто знає? Якщо ніхто з вас не знає, я покажу вам. Кожний рій дістане в'язку дрібних патиць. Кожний член рою по черзі спробує зламати цю в'язку патиць... Ламали, ламали, та не було сили її переламати. Розв'язали в'язку; кожне новача підходило і старалося зломити 2—3 патиць окремо. Тоді вся в'язка була зламана і то легко... Отож князь Володимир Мономах учив своїх дітей велику правду, що разом ми сильні й безпечні. Тоді нас всіх ніхто не зможе зламати чи перебороти.

Зібралися новачата біля карти України, щоб продовжувати працю над картою... — Послабла Київська держава. Але на західних її землях жили українські князі і так продовжувала своє існування Київська держава. Вона тоді мала назву «Галицько-Волинська держава». Галич — місто над рікою Дністром, був її столицею. Ройовий Святославе, визначи разом із своїм роєм стрічку ріки Дністер і місто Галич... Дністер витікає із північних схилів Карпат — українських гір. Як бачите, ріка тече із заходу на південний схід і лиманом впадає в Чорне море, подібно як і Дніпро. Чи знаєте, що таке лиман?... І Дніпро і Дністер перед їх влиттям у Чорне море поширюються, плывуть повільно, а на дні є багато гряд з цінними лікувальними речовинами. Було багато князів у Галицько-Волинській державі, але ми згадаємо лише декілька. За часів князя Ярослава Осмомисла Галич став великим осе-

Гривня — була підставою грошової системи; мала около 50 гр. срібла.
Герб — символічний знак держави, міста, роду, зображений на прапорах, монетах, печатках і т. ін.
В'язка — зв'язані, скріплені мотузкою і т. ін. однорідні предмети.

«Пекло» в порозі «Ненаситець».

Давні Дніпрові пороги, закриті сьогодні водою.

— А відкіля тут пороги взялися? — спитав Юрко, як вони проминули третій поріг.

— Ти знаєш, що ще з Київщини Дніпро тече поруч Дніпровського кристалічного кряжа. Він то підходить, то відходить від нього. Це величезні поклади каміння. У цьому місці ще в передісторичних часах утворилася щілина в цім кряжі. От Дніпро і тече через неї. Ось бачиш, які величезні скелі попадаються все частіше обабіч Дніпра.

Ще далеко до порогу Ненаситець почувся страшний рев. Здавалося, ти-

Крутий — майже прямовисний, стрімкий.

Дніпровський кристалічний кряж (пасмо невисоких гір) або Українська кристалічна смуга.

Щілина — ущелена, яр; вузький глибокий простір (заглиблення) між горами.

Граніт — камінь червоного, рожевого, жовтого або бронзового коліру (уживають для будови).

сячі хижих звірів ревла разом від страшного голоду. Юрко глянув наперед і його волосся стало сторч на голові. Перед його очима сказано кипів і лютував Дніпро на всьому просторі своєму. Мимохіть юнак ухопився за дядька вав Дніпро на всьому просторі своєму. Мимохіть юнак ухопився за дядька Петра руку. Той тільки глянув і нічого не сказав. Дядько Петро і сам почув, що в нього серце швидко билось. Та не тільки в наших подорожніх. І ті парубки, що були при веслах, зовсім пополотніли, хоч були призвичаєні до плавби. Тільки один лоцман стояв спокійно коло стерна й урочисто давав накази. Юрко кинув оком на нього і трохи заспокоївся — така велична й спокійна була постать старого лоцмана. Він мусів був заховувати спокій, бо відповідав за життя всіх.

Хвилина... і човен опинився серед кипучої води, в середині порогу. Тут було дуже страшно, але це ще не було настрашніше місце. Раптом щось затріщало в човні і його, неначе якась велетенська сила, шарпнуло вниз за водою. Здавалося, що в човен учепилися гострі кігті невидимого страхівшища. Юрко від жа- і сказано тягли човен наперед. Це й було те так зване Пекло. Юрко від жа- і сказано тягли човен наперед. Це й було те так зване Пекло. Юрко від жа- повий орел і спокійно дивився як там унизу купка людей боролася за своє життя. Ще хвилина, і човен винесло на спокійне місце. Всі задоволено зітхнули...

— Ну, тепер, хлопче, — звернувся ласкаво лоцман до Юрка, — найгірше минули, решта п'ять уже не такі страшні.

Юркові ще довго вчувався страшний шум кипучої води. Після цього порогу гребці трохи перепочили, і далі знову вирушили... Ось, нарешті, вже останній поріг — Вільний. За ним Дніпро попадає в так зване Вовче гирло. Тут ріка тече між високими стрімкими скелями — дуже вузьким коридором...

— Це найвужче місце на всьому Дніпрі, — сказав дядько Петро. — Он, бачиш, який міст. Ми до нього їдемо.

Справді, човен наближався до незвичайного мосту. З однієї скелі на другу він перекидався одною суцільною аркою.

Лоцман успішно проплив спеціальним човном «дубом» через пороги. Спробуйте і ви піти «козацьким ходом». Із колод зроблено «козацький хід», через який треба переправити «дуб» — м'яч. Кожне новача є лоцманом і переправляє «дуб»-м'яч через пороги, зокрема через Ненаситець і Пекло, так, щоб м'яч не діткнувся якоїнебудь скелі. Пошастило — дістає признання і звання «вдалого лоцмана», не пошастило — виходить із гри. Всі роблять спроби.

Сьогодні вже не видно порогів. Чому? Що сталося? Безпосередня плавба була неможлива через пороги. Розбивали її на два відтинки — один вище, а другий нижче порогів. Треба було знайти кращу розв'язку, але яку? Що ви зробили б?... Так, треба затопити пороги, іншими словами піднести рівень води вище. Як це зробити? ...Поставити греблю. Що це таке гребля? Це споруда, що перегороджує ріку чи навіть потік, щоб мати штучне озеро. Хто з вас уже бачив греблю? Я... я... я! Чи ви знаєте, що на терені нашого табору є гребля? Хто знає, де вона знаходиться?... На одному із кінців нашого величкого озера. Підемо там і побачите її. На таборі є ще одна гребля, невеличкого озера. Підемо там і побачите її. На таборі є ще одна гребля, не-

Ненаситний — ненажерливий.

Страхівшище — фантастична істота незвичайного страшного вигляду.

Судно — споруда, пристосована для перевезення людей і вантажів по воді.

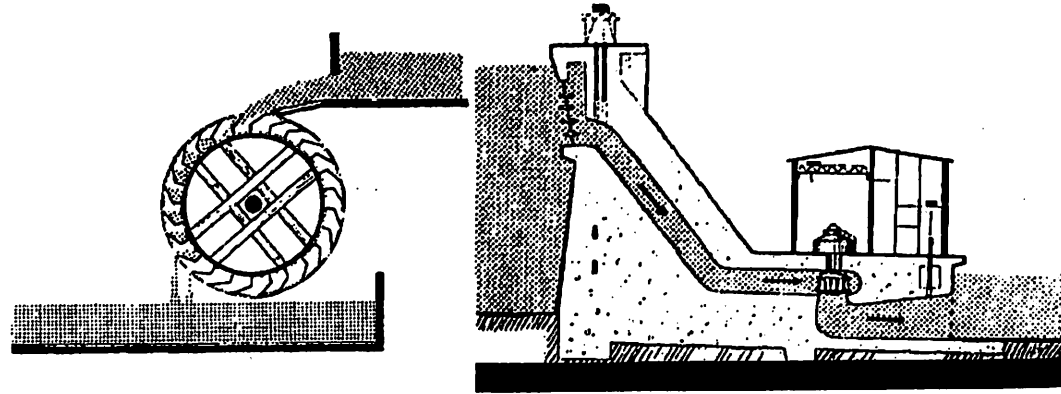
Гребля — гідротехнічна споруда, що перегороджує ріку для створення водосховища, одержання енергії і т. ін.

Шлюза — гідротехнічна споруда для переведення суден з високого рівня ріки на нижчий і навпаки.

личка вона, але не зроблена людиною, а тваринами. Хто її зробив? Як називаються ці тварини?... Так, бобри. Помандруємо, щоб її побачити.

У 1932 р. побудовано на Дніпрі велику, найбільшу в Україні греблю. І що сталося?... Перед греблею вода піднялася на майже 38 метрів і залила Дніпрові пороги. Тепер уже можна плисти судном. Як же судна пливуть із Києва до Одеси, коли впоперек Дніпра гребля?... На лівому березі Дніпра побудовано шлюзи. Що це таке? Це гідропоруда для переведення суден з високого рівня води на нижчий, а також із нижчого на вищий. Слово «гідро» вказує на те, що та споруда має щось до діла з водою. Отож судно, що пливе з Києва, зупиняється на шлюзовому каналі, який переводить його на нижчий рівень і судно пливе собі далше. Це й одна користь із греблі — судна можуть плисти Дніпром безпосередньо до Одеси чи до Кримського півострова. При нагоді зазначимо на нашій карті Дніпрогес і Кримські гори.

Та гребля принесла ще й другу користь. Побудовано на правому березі Дніпра Дніпровську Гідроелектростанцію (ГЕС — Дніпрогес). Ця найбільша в Україні гідроелектростанція, як уже назва говорить, виробляє електричну енергію. Запитає хтось із вас, як? Чи ви бачили колинебудь на малюнку водяний млин? Як він працює? Млин — це споруда, що розмелює зерно на борошно. У водяному млині вода є тою силою, що виконує роботу. При-

Колесо водяного млина.
Вода на нього летить зверху.

Гідроелектростанція при високій бетонній греблі
(в розрізі).

дивіться до цього малюнка. (Дитяча Енциклопедія, т. 5). Це є колесо з лопатками водяного млина. На нього паде згори вода, ударяє на лопатки, вони починають рухатися і так колесо крутиться.

Спробуємо зробити водяне колесо і перевірити на нашому гірському потоці, як воно працює... Новачата пішли роями на заняття, щоб збудувати водяне колесо. На валку прикріпили лопатки; пошукали за вилковими паличками, які встромили на берегах потоку чи прямо в річище потоку, а на них поклали валок з лопатками, скерували водяну течію на колесо й воно, на радість новачат, почало обертатися...

Коли новачата по ройових заняттях засіли кругом, братчик Старий Орел став продовжувати бесіду про Дніпровську греблю. Чи не цікаво виглядає малюнок Дніпровської Гідроелектростанції (в розрізі). Із високої греблі вода

Гідротехнічна споруда — гідропоруда — це інженерна споруда для використання водних ресурсів.

Борошно — мука (розм.).

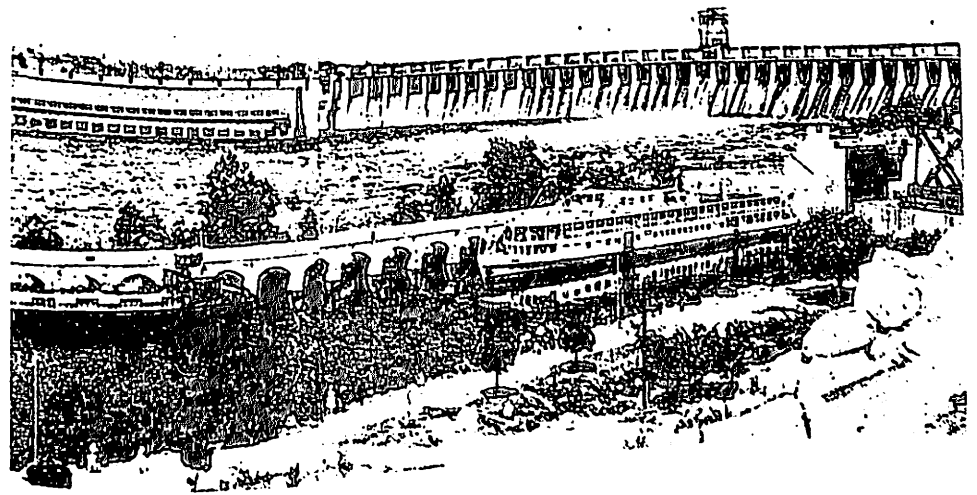
Млин(-а) — споруда, що розмелює зерно на борошно за допомогою вітряної, водяної, парової та іншої енергії.

Енергія — здатність виконувати якусь роботу і подолати інерцію.

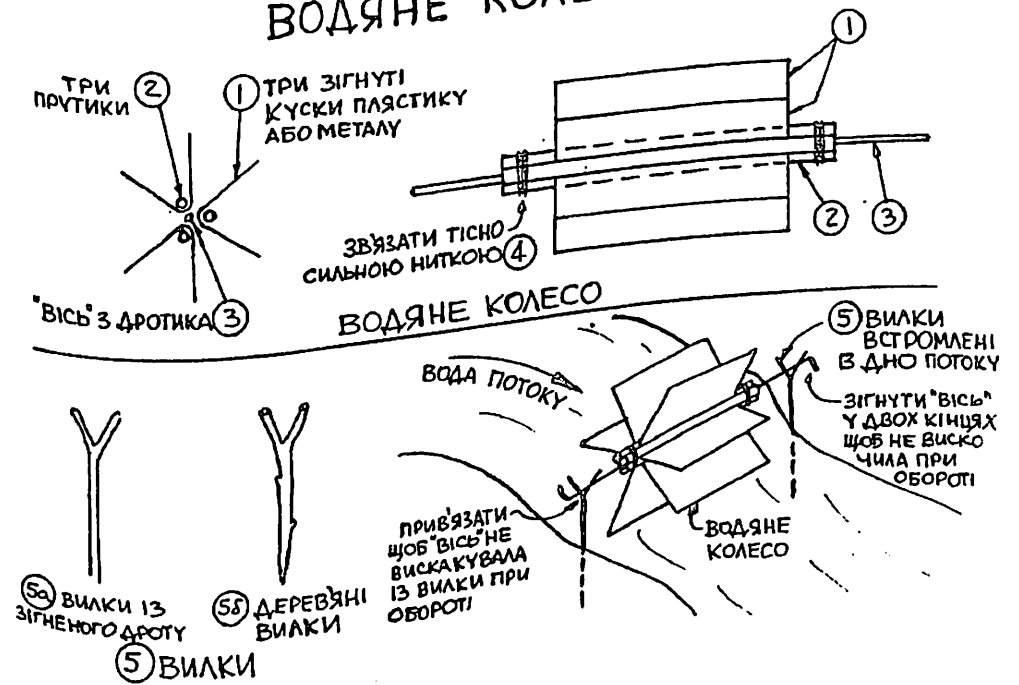
Лопатка, лопать — робоча, плоскої форми частина коліс, віяла і т. ін. (лопатковий).

Вал (техн.), валок — одна з найголовніших частин машин і механізмів, що обертаються навколо своєї осі, призначена для передачі руху зв'язаним з нею частинам.

спадас з великою силою на турбіни, які працюють так як водяні колеса. Турбіна — це машина чи інакше кажучи двигун, що перетворює енергію води на електричну. Турбіни крутяться, передають рух зв'язаним з ними частинам машин, які виробляють електрику. А вона передається на докочастинам машин, які виробляють електрику. А вона передається на фабриках, кіно, для лишні ближчі й дальші місцевості для використання на фабриках, кіно, для

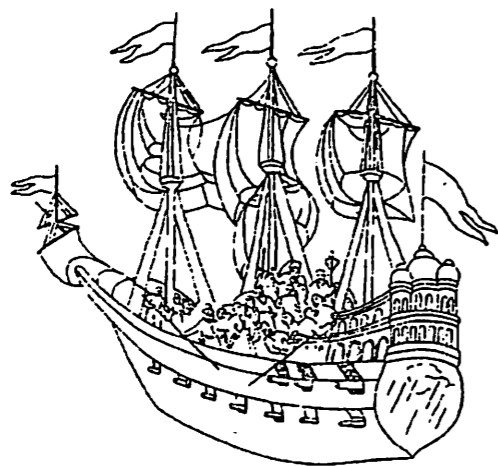
ВОДЯНЕ КОЛЕСО

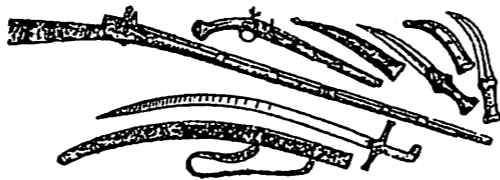
Запорозьська чайка.

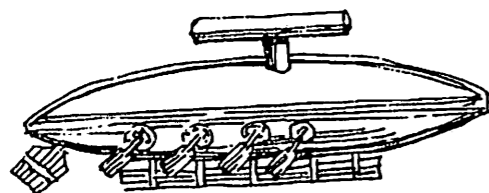
Запорозькі клейноди — корогва й бунчук (угорі), пірнач, булава й печатка.

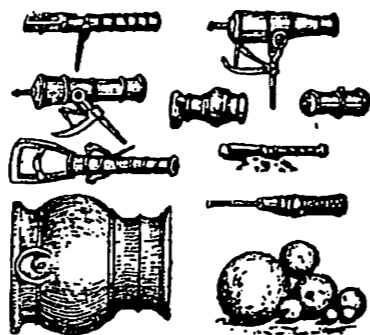
Запорозьський корабель.

Зброя.

Підводний човен.

Легкі гармати з ядрами.

низовина біля Хортиці вкрита густими лісами, комишами й очеретами, має назву «Великий Луг». Запорозьці казали: «Січ — Мати, Великий Луг — Батько». У Великому Лузі було багато звірів, птах і риб. Козаки полювали диких

Руків — водяний потік, що відійшов убік від головного русла; відгалуження ріки.
 Низина, низовина — рівнинна частина суходолу.
 Плавня, плавні — заболочені, порослі вологолюбною рослинністю низькі береги ріки.
 Комиш — висока водяна або болотяна рослина, родини осокових.
 Очерет — багаторічна водяна/болотна трав'яниста рослина з високим стеблом і розлогою пірамідальною волоттю.
 Кенка або Кінські води.
 Кіш — військовий табір... отаман коша.
 Тоня — невід з рибою; улов риби під час одного закидання.
 Шайтан (тюрк.) — чорт.

свиней, диких кіз, вовків, лисиць. Вони розводили худобу, коні та вівці для своїх потреб і на продаж. Запорозькі коні були відомі. Козаки займалися риболовством. Вміли рибу в'ялити та засолювати, підсушувати на сонці, щоб мати запаси та на продаж. Продавали її не лише в Україні, але також у Польщі і Московщині. Запорозьці їли багато меду, мало м'яса, зате багато рибних страв.

Треба вміти зловити рибу. Побачимо, як уміло ви її ловитимете. Русло Конки поділяється на багато рукавів, а між ними знаходяться невеликі острови. На одному із островів знаходиться курінь, у якому запорозькі рибалки держать все потрібне для ловлі риб. А в річці звільна плаває багато великих риб: осетрі, чечуги, севрюги, коропи. 3—4 рибалки держать невід! і стараються зловити невід, рибальську сітку. Кажуть: «Закидаємо невід!» і стараються зловити в невід, якнайбільше риби. А риби не чекають, утікають. Рибалки намагаються обвести одну, дві чи більше риб неводом (руками) так, щоб вони не втекли. Зловили й кажуть: «Тягни тону!» — знак, щоб відвести спіймані риби до куреня. Залишають їх там, а самі продовжують ловити рибу, доки не виловлять усіх. Тоді міняються ролями і гра продовжується.

Козаки ходили в простій одежі. Їм жилося непогано. Вони високо цінили волю. Зберегти волю можна тоді, коли люди живуть гуртом і дружньо. Тому на Січі заводили побратимство. Побратимом звали близького друга, товариша по боях. Як стародавній звичай велів, побратими у церкві присягали собі, що будуть помагати один одному, рятувати себе в небезпеці. Побратимство була свята справа у житті запорозьців.

Народ любив запорозьців. Про деяких із них склав перекази. От і що розказують про кошового Сірка:

Хто ж то був той Сірко? Кошовий такий. Він такий був, що дещо знав. Оце було, вийде з куреня та й гука на свого хлопця: «Ану, хлопче, візьми пістоль, стань отам та стріляй мені в руку!» Той хлопець візьме пістоль та тільки — бу-бух! йому в руку. А він візьме в руку кулю, здавить її та назад її кине.

Вони, ті запорозьці, всі були знайовиті... Сірко великий воїн був. Той знав, хто що й дума. Ото там, по тім боці Дніпра, були татари... Та як задумують вони було воювати, то Сірко і каже козакам: — Збирайтесь до купи, бо на нас уже орда піднімається!

Він сильний такий був, що його як хто шаблею ударить по руці, так і не одруба — тільки сине буде. Не то що кулею, а шаблею! Уже татари які міри проти нього вживали, та так нічого й не зробили. Вони його шайтаном так і прозвали...

Більше Січей було кругом, а Січ на Хортиці була центральним місцем Запорозького війська. Було багато гетьманів України. Назву лише декілька: Петро Конашевич Сагайдачний, що вславився успішними походами проти татар і турків; Богдан Хмельницький, що громив поляків, славився видатним полководцем; Іван Виговський, що розбив московське військо під Конотопом; Петро Дорошенко, що вів успішну боротьбу з поляками і москалями; Іван Мазепа, що дбав про піднесення освіти в Україні, будував школи, церкви, монастирі, друкарні. Щоб визволитися з-під московського володіння, заключив договір з шведами, прийшло до боротьби під Полтавою, але цар Петро переміг. Потім цариця Катерина наказала зруйнувати Запорозьку Січ.

Сьогодні Хортиця і ціле Запоріжжя втратили свій давній вигляд, лише

- 1 — білуга
- 2 — морський кіт
- 3 — сарган
- 4 — севрюга
- 5 — морський лосось
- 6 — осетер

шістсотлітній дуб шумить і розкаже про славне минуле Запорозької Січі.

Новачата з зацікавленням приглядалися до суден запорожців та їх клейнодів і зброї. Вони з подивом довідалися про козацькі ракети. За прикладом козаків новачата і собі пустили на весь табір голосну новацьку ракету.

Новачата знову сіли кругом Старого Орла, а він продовжував новацьку бесіду: — Ви вже чули, що коли вороги напали на Україну й руйнували її, хоробрі козаки-запорозьці завзято захищали український народ. Це були справжні захисники України. Козаки, як молоде покоління, перейняли у спадщину силу волі, витримку, завзяття і досвід від княжих дружинників і від богатирів, про яких народ передавав різні перекази з роду в рід. Згадаю лише переказ про Кирила Кожем'яку, що мав велику силу і здібності, а ще

почуєте і про київського оборонця лицаря Михайлика — семилітка і про багато інших. Такими лицарями-семилітками станете й ви, пластуни новаки, що зараз готуетесь набути вмінь захисницького народу. Тоді сила України його, щоб жеврів вогонь любови до українського народу. Тоді сила України зростатиме, вона оновлюватиметься постійно, безперервно розвиватиметься, а її столиця Київ залишиться вічним містом.

У Новацькому законі є правило: «Новак любить Бога й Україну». Як ви розумієте «любить Бога і Україну»? А щоважливіше, як ви можете виявити любов до країни ваших батьків, ваших предків? Чи це доволі сказати лише: «О, я дуже люблю Україну!» Може поет Володимир Сосюра стане вам у пригоді. Він написав так:

«Між братніх народів, мов садом рясним,
сіяє вона над віками...
Любить Україну всім серцем своїм
і всіми своїми ділами!»

Чи відповів поет на питання, як треба любити Україну?... Так, ділами. Може краще зрозумієте любов до своєї землі, коли почуєте розповідь великого українського педагога Василя Сухомлинського.

Коли закінчився навчальний рік, Петрик татусь сказав:

— А тепер, сину, підемо на моє поле.
— А хіба у тебе є своє поле? — здивовано запитав Петрик.
— Є... — сказав, усміхнувшись, татусь.

Ішли довго: спочатку приміським поїздом, потім автобусом. А від автобусної зупинки ще й пішки йшли. Прийшли до лісу. Понад лісом — широке, рівне поле, на якому колоситься пшениця. Над полем — небо блакитне, а в небі — жайворонок співає.

— Це моє поле, — сказав татусь.
— Чому ж воно твоє? — з подивом запитав Петрик.
— Бо тут я бився з ворогами. Прогнав звідси ворогів, і на цій землі моя кров...
У Петрика в очах спалахує гордість.
Він обійняв поглядом широке поле і стояв задумливий, стрункий.
За хвилину тихо сказав татусеві:
— І жайворонок твій...

Котрими ділами покажете, що ви любите Україну?... Так, вивчите історію України, географію, пізнаєте її культуру. А ще як?... Так, коли будете добрими пластунами. Що це значить?... Добрі пластуни добре вчать в школі; набувають знання і вміння, щоб краще жити, і як науковці, астронавти, експерти комп'ютера чи в інших ділянках зробити добрий вчинок для України. Тому, як можете, бавтеся електронними іграшками, складайте моделі літаків чи ракет. Пам'ятайте золоті думки Наталі Забілої:

Ми всі вчимося залюбки,
гартуємось, міцнієм,
читаємо з захватом книжки
і про майбутнє мрієм.

Як ще можете виявити свою любов до України?... Так, добрий пластун дбає, щоб його частина, новацький рій діяв якнайкраще. Буде це тоді, коли новачата житимуть у згоді, співпрацюватимуть з братчиком чи сестричкою, будуть активні в рої. Якщо в новацтві створите сильний гурт, буде він сильний завтра в юнацтві, а потім у дорослих уладах Пласту. Не забувайте про те, пластун робить добрі вчинки дома, в Пласті і в своїй громаді чи школі. У нас є своя земля, є й народ, що живе на цій землі. Від наших предків

ми дістали у спадщину нашу символіку: тризуб — державний знак, синьо-жовтий прапор. Ми маємо також і нашу національну пісню — гімн. Хто з вас знає його?...

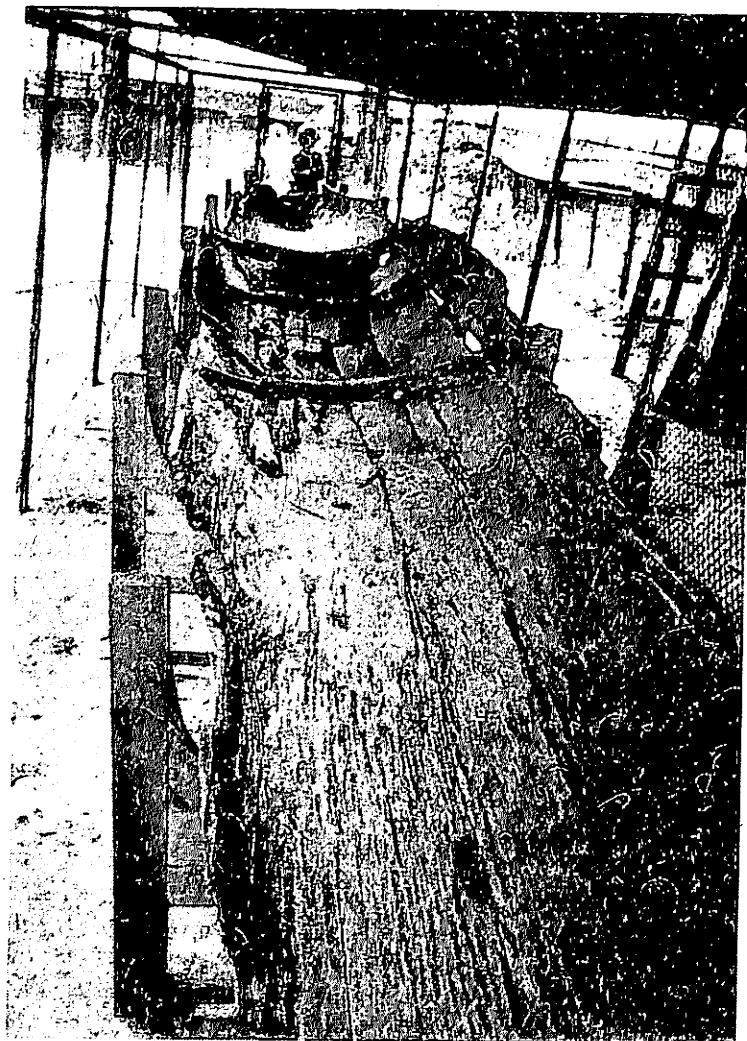
Кожний народ має своє ім'я, має свою національну пісню — свій гімн. У кожній пісні є слова і мелодія. Наш гімн — Ще не вмерла Україна. Слова написав Павло Чубинський, а мелодію Михайло Вербицький. Я вам покажу:

Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля,
Ще нам браття молодії усміхнеться доля.
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Що сказано в гімні? Україна ще живе, хоч має ворогів, які нам не дають вільно жити. Ми віримо, що ми будемо вільно жити в своїй незалежній державі і самі будемо володіти Україною. Але, щоб це сталося, треба боротися так, як це робили князі дружинники і козаки.

А тепер ми заспіваємо наш гімн. Хтось вмів, а хтось ні, але новачата навчилися співати. Ще одне треба вам знати, а саме, що слова і мелодію треба докладно вивчити. Не годиться на мелодію гімну співати інші слова.

Фотографія «дуба» (Шевченківський гай, Львів).

Співаємо гімн лише тоді, коли треба. Тоді хлопці, якщо мають накриття на голові, знімають його, стають на струнко, співаючи гімн. Цим виявляють пошану до нашого гімну. Ми робимо це ще й тоді, коли співають гімн іншого народу. Тепер ви сидите, бо ви вивчаєте гімн, а зараз встанемо і заспіваємо наш гімн так, як треба.

На гасло новачата стали колом. Закінчуючи IV Раду — Раду захисників України, Старий Орел сказав: — Ми розгорнули «Спіралю часу» й зрозуміли, що наші предки жили постійно на своїй землі здавен-давна: у часах Трипільської культури, Антів, княжої і гетьманської України. Наші предки боролися з ворогами. Але їм не вдалося знищити український народ. Він живе. Ми будемо далі розкривати нашу «Спіралю часу», щоб пізнати, що сталося в новіших часах.

Св. Андрій на Київських горах — малюнок в Андріївській церкві.

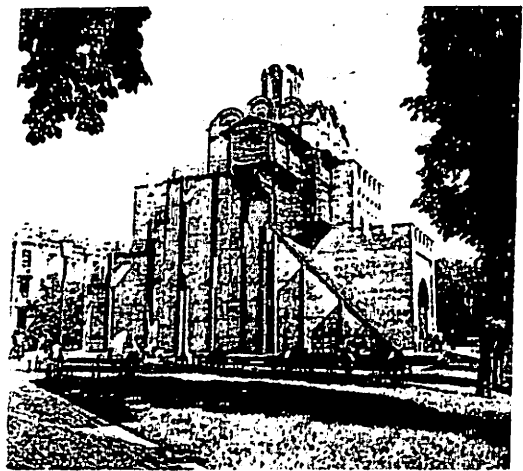
Пам'ятник засновникам Києва.

Ви успішно пройшли шлях минулих століть і виявилися добрими кандидатами на справжніх захисників України. Отож вивчайте далі нашу історію, культуру і виявляйте любов до України ділами. А коли ми будемо поводитися так, як князь Володимир Мономах учив,—

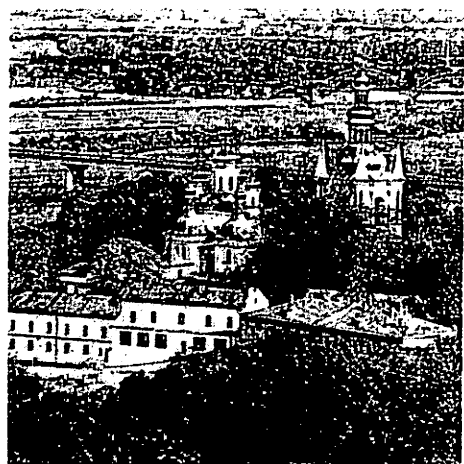

Герб Києва. — св. Архистратиг Михайл — срібний ангел на синьому полі.

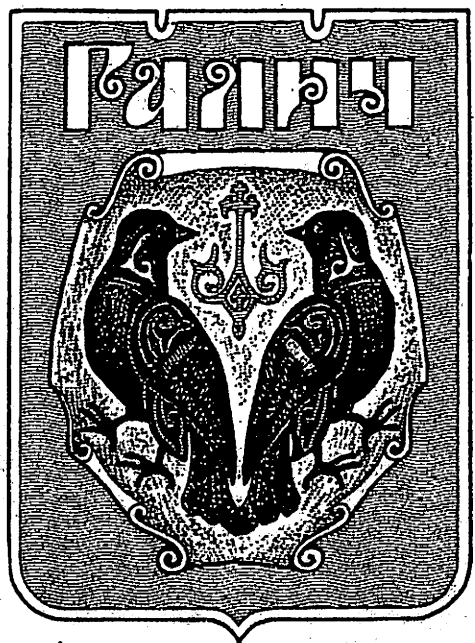
будемо жити в єдності і згоді — ми «відстоїм Україну від вражої руки», бо (взятися за руки) — «гуртом ми сильні й безпечні». Опустити руки. «Струнко!» Український гімн. ...Готуйсь! До табірних кімнат розхід!

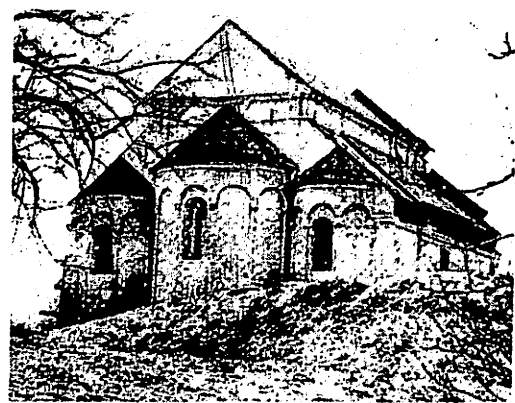
Золоті ворота (XI ст.) (Реконструкція).

Вид на Києво-Печерську Лавру.

Герб давнього Галича.

Храм св. Пантелеймона на території давнього Галича, XII ст.

Король Данило.

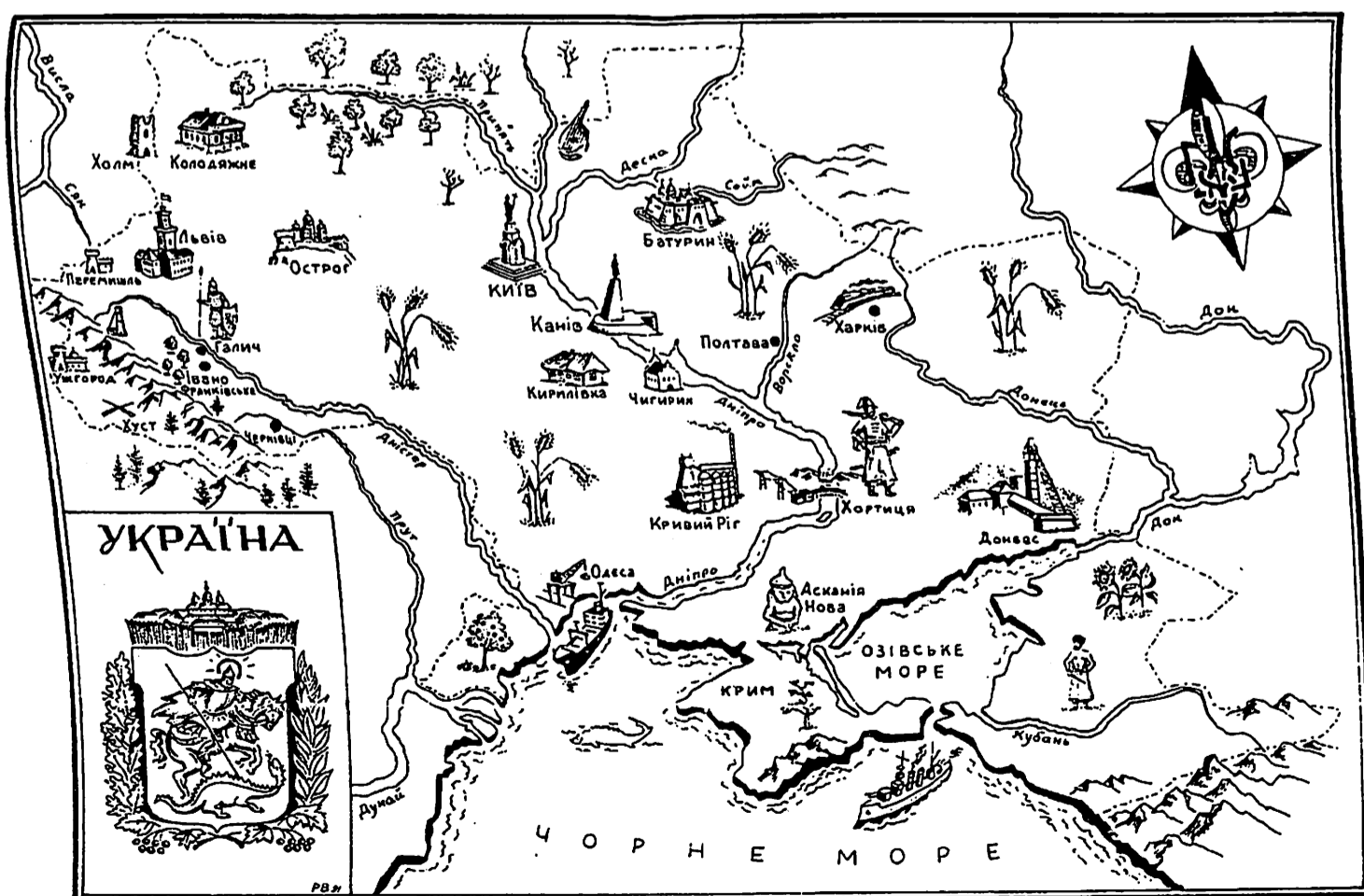
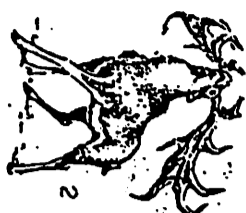
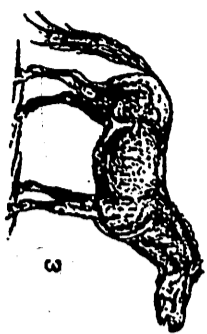
Печатка князя Юрія Львовича, чолова сторона.

Зворотний бік печатки.

Зразки природи давньої і сучасної України:
 1 — тур, 2 — олень ведгетенський,
 3 — тарпан, 4 — дикий кабан, 5 — ковила волосиста, 6 — риць, 7 — бабак,
 8 — дрохва, 9 — орел степовий, 10 — чайка, 11 — земляний заєць.

V. РАДА ЗАХИСНИКІВ ШЕВЧЕНКОВОГО ЗАПОВІТУ

Новачата з'явилися біля «Спіралі часу» на чергову Раду. Стали колом. Привітали Старого Орла, коли вступив у нього. Він звернувся до новачат з такими словами: — Ми зійшлися на нашу V Раду — цим разом на Раду захисників Шевченкового Заповіту. Тарас Шевченко, великий захисник України, радий був би поглянути на вас, коли ви взяли за руки, піднесли їх з'єднані руки високо вгору і сказали: «Гуртом ми сильні й безпечні!» — Опустити руки і роз'єднати їх! Старий Орел обвів своїми уважними очима коло учасників Ради, немов перевіряючи, чи всі сторожі стали до кола. Сіли кругом, а Старий Орел став бесідувати.

— Люта московська цариця Катерина зруйнувала Січ. Не стало сторожів українського народу. Жорстокі царі знущалися над народом, визискували українських селян, а хто боронився, карали засланням у Московщину. А потім завели кріпацтво. Що це таке?... Не знаєте. Чи чули ви таке слово, як невільник?... Так, ви знаєте, що давним-давно, а можна й сказати ще й до недавня були в різних частинах світу невільники чи раби. Це були люди позбавлені свободи, перебували під владою панів. Безсердечні московські царі чи польські королі нагороджували своїх вірних дворян¹ більшою земельною власністю. Вони ставали власниками подарованої землі, а селяни, що на ній жили, мали безплатно працювати для них. Цю обов'язкову безплатну працю для пана називали «панщиною», а селян — «кріпаками». Кріпак мусів працювати на пана, без його дозволу не міг переїхати з одного села в друге. Поміщики погано поводитися з кріпаками: били їх, знущалися над ними. Селяни робили повстання проти сваволі панів, але війська здушували ці повстання. Крім селян жили по селах ще ремісники, як шевці, чумаки, а також дяки, священики.

У 1814 р. в такій бідній кріпацькій родині народився Тарас Шевченко. На нашій «Спіралі часу» ми поставимо знак: «1814 — Тарас Шевченко». Чому це робимо? Побачите.

Мати Тараса Катерина та її чоловік Григорій жили спочатку в хаті її батька в селі Моринці², де й народився Тарас. Потім батьки перенеслися до недалекого села Кирилівка, де й жили батьки Григорія Шевченка. Мати Тараса працювала на панщині. Батько був розумною людиною, дуже спритною. Працював стельмахом (робив колеса й вози), а також чумакував до Києва, Одеси, на Крим і до інших місцевостей. Із 6 дітей найстарша була Катря, яка щиро опікувалася Тарасом. Дід Іван, учасник повстання селян проти панів, розказував про гайдамаків, про козаків та інше. Коли Тарасові було 9 років, померла його мати. Батько вдруге вжився, але мачуха була дуже недобра для Тараса. В 11 років помер і батько. Тарас зостався круглим сиротою. Дитячі роки провів Тарас у Кирилівці.

Дитиною Тарас був жвавий, непосидючий, усім цікавився, все хотів знати, а пам'ять мав незвичайну. Маючи три роки він розпитував про все Катрю, а вона ледве встигала відповідати: «А чим живляться пташки?»... «А чого метелики бувають і білі, і червоні, жовті і всякі? Чого комарі кусаються?» Ці запитання записані правнуком сестри Тараса Катрі Дмитром Красицьким³. Він розказав і таке: ...«Прийшла Катря, взяла Тараса за руку, і вони пішли в садок. На великій сучкуватій груші між гіллям павук снував

¹ Дворянин — особа, що належить до дворянства. — Дворянство — панівний привілейований стан суспільства, що складався з поміщиків і чиновників і мав основним джерелом доходу земельну власність.

² У Моринцях жили батько матері Тараса, дід Яким Бойко, і бабуся Маланка. Родина Бойків походила з Карпат.

³ Дмитро Красицький — «Тарасові світанки», Київ, «Веселка», 1979, ст. 15—16.

павутиння. То спускався, то намотував на ніжки свою пряжу... Потім перелазив на другий бік і знову снував, снував, як ткач. Ось натягнулись довгі нитки основи, і павук уже снує середину. Густа сітка, як мереживо¹, висіла в повітрі і тремтіла на сонці.

Тарас не спускав очей з його роботи. Ось павук сів, притаївся. Прилетів комар і тільки торкнувся прозорого мережива, як прилип. Гойднулось павутиння; і павук вже тут. Він швидко розправився з комаром. Його дрібненькі крильця полетіли на землю, і тільки маленький чорний капшучок завис на прозорій нитці. Прилетіла муха, одна, друга — та в павутиння. Намагались вирватися, але не змогли. Хижак підбіг і обмотав їх павутинням.

— Катрусю, глянь, що павук робить!

— Павук як павук, звісно, — сказала вона.

— Катрусю, розкажи казку про павука.

— Добре, розкажу.

— В одному царстві, в тридев'ятому государстві жив-був павук, мохнатий, лапатий, пузатий. Людей у тому царстві не було, а були мухи, комарі, жуки, метелики й трудові бджілки. Бджілки цілий день літали, працювали, збирали з квіток мед, а павук весь день снував павутиння. Обплутав він своїм павутинням усе царство-государство. Усі садки і будинки, вулиці і поля, бідолашним бджілкам аж ніяк було ні пройти, ні пролетіти.

Павук був великий-превеликий, сильний-пресильний... Захоче їсти, зловить цілу сотню мух і їсть собі, бо ж він, павук — господар і володар. А що муха? Муха — та й усе...

— Павук теж їв медок?

— І медок поїдав. Що бджілки наносять, він і їсть. Та не те що медок — а й самих бджілок пожирив.

— Ось піднявся великий вітер, — розповідала далі Катря, — розірвав павутиння. Лопатого, мохнатого чорного павука змело з дерева. І ясне сонечко освітило все царство-государство.

Тарас глянув на сонце, і воно звеселило його дитяче серце.

У п'ять років цікавився Тарас, куди сонце ховається на ніч?

Глянула Катря, а Тарас стоїть над яром, утупивши погляд туди, де сховалося сонце.

— Куди поділося сонце?

— Спати пішло. В яму сховалось...

— Катрусю, а де та яма, куди сонце ховається на ніч?

Катря посміхнулася.

Надворі смеркалось. З поля верталися кріпаки. Прийшла й мати, стомлена, сіла на призьбі.

— Мамуню, а де тепер сонце?

— Сонце? Сонце зайшло.

— Воно лягло спати?

— Лягло спати.

— Сонце заплющило очі і стало темно. Правда, мамо? А де воно спить?

— Все тобі треба знати! Ти ще малий. Підростеш — узнаєш.

— Е, мамо, я хочу тепер знати!

Малий Тарас дуже хотів зрозуміти явище заходу сонця. Він бачив, як воно скочувалося за обрій, але не знав, що з ним діється далше. Ви це знаєте. Але ви в лісі добре не помічаєте, як сонце заходить. Для вас у лісі є важливо знати, де є захід. Під час минулої Ради ви вивчали сторони світу. Побачимо, чи ви добре засвоїли це важливе вміння. Гра «Сторони світу».

¹ Мереживо — сітчаста тканина з узорами, якою оздоблюють одяг і т. ін. те, що нагадує тканину як павутиння.

Про малого, бо 5-річного, МАЛЯРЯ збереглася в пам'яті родини така важлива подробиця з його життя¹:

Катря допомагала матері: мела долівку, з лави, з мисника стирала пилу, поралася в хаті.

Тарас сидів біля полу² на долівці і держав в руках вуглинка³. Він уже обписав геть усю стіну й почав розмальовувати долівку. На білій стіні красувались гілки дерев, листя, квіти.

— Що це ти наробив? Я ж казала тобі, Катре, не давай Тарасику вуглинок. Бач, усю стіну змережив!

Мати одібрала вуглинка.

По смерті батька Тарас⁴ ходив по селах шукати вчителя, щоб навчив його малювати. Прийшов до одного дяка і просить:

— Вивчіть мене малювати! Усе вам робитиму, що накажете.

А той тільки глянув на Тараса і сказав:

— Нічого з тебе не вийде. Ні швець, ні кравець, ні на дуду⁵ грець⁶.

Повернувся Тарасик сумний у своє село. Пас вівці, але весь час мріяв вчитися малювати. Заробить якусь копійку, купить своїм сестричкам, Яринці і сліпенькій Марійці, цукерків чи бубличок, а собі аркушик грубого сірого паперу. Сховається десь у бур'янах, малює і співає сумні пісні. А який чудовий голос був у Тараса!

По деякому часі знову пішов в село до ще одного вчителя, і той погодився його взяти в учні. Тільки треба було мати дозвіл від пана.

Та коли прийшов до панського управителя за дозволом, той залишив хлопця у пана «козачком»-прислужником.

Якось Тарас ніс подвір'ям воду до кухні і зачув галас паненят у садку⁷:

— Учитель, учитель! — Вони кинулися назустріч літній людині. Оточений панськими дітьми, учитель сів на лаві й почав щось розповідати.

Тарас поставив відра на землю і підкрався до огорожі послухати, про що йтиме мова.

Учитель Превлоцький розповідав дітям, що вчитиме їх малювати. І одразу розпочав урок. Він пояснював просто, ясно, але панські діти ніяк не могли второпати.

«І чого тут не розуміти?» — дивувався Тарас.

Прощаючись, учитель сказав, що приходитиме щодня в післяобідню пору, і звелів паненятам приготувати папір та олівці.

З того дня Тарас потай почав слухати⁸ уроки малювання. Зранку він дуже вправно працював на кухні, щоб скоріше упоратися, в обідню пору зникав, що й не розшукати його.

Сховавшись за тином, хлопець уважно слухав, що говорив учитель. Він сумлінно перемальовував усі малюнки, які давав учитель своїм учням. Незабаром Тарас навчився малювати з натури, затушовувати тіні.

Одного разу вчитель примітив, що якесь бідне хлоп'я, сидячи за тином, слухає його і щось малює.

«І що то він може малювати своїми огрубілими пальцями?» — подумав учитель і підійшов до огорожі.

¹ Дмитро Красицький — «Тарасові світанки», ст. 19.

² Піл, полу — пристрій для спання в селянській хаті, розміщені між піччю і стіною.

³ Вуглина, вуглинка — шматок, уламок кам'яного або деревного вугілля.

⁴ За О. Іваненко, «Веселка», ч. 3/78.

⁵ Дудá, дудка або сопілка — народний духовий музичний інструмент у вигляді порожнистої трубки із бузини, стебла очерету з отворами.

⁶ Грець, грач — тут: людина, що грає на дуді; дудáр, дудáрик.

⁷ «Золоті в тебе пальці» — Дмитро Красицький — «Тарасові світанки».

⁸ Урок — навчальне заняття.

Хата-колиба, в якій народився один з найбільших президентів Америки А. Лінкольн.

Його здивуванню не було меж: кріпацький хлопець тримав у руках чудово виконаний малюнок.

Учитель глянув на Тарасові руки, на чорні, загрубілі від тяжкої роботи пальці й промовив:

— Золоті в тебе пальці, хлопче... Дай-но сюди малюнок...

Панські діти схопилися, обступили вчителя, в чий руках було чудово виконане їхнє завдання.

Учитель розпитав Тараса, хто він, чий, звідки, як опинився серед панської челяді, що робить, похвалив за малюнок і дозволив приходити на уроки.

— Учись, учись! З тебе буде художник! — І дав Тарасові кілька аркушів паперу й олівець.

Як прислужник пана Енгельгарта Тарас учився малярства під час його побуту в Вільні¹ та Варшаві у малярів тамтешніх, а по звільненні з кріпацтва (1838 р.) в Академії Мистецтв у Петербурзі, яку закінчив з великим успіхом. За свої малюнки Шевченко діставав срібні медалі й нагороди. Малярство було професією Тараса Шевченка, джерелом його заробітку.

Тарас Шевченко провів своє дитинство в Кирилівці й він намалював хату батьків Шевченка. Погляньте на неї і ще на другу хату-колибу, в якій народився один з видатніших президентів Америки, і побачите, що великі люди також родилися й жили в бідних хатах. А де народився Ісус Христос? Так, в убогій стаєнці. Попробуйте намалювати хату Шевченків.

А тепер ще одне малювання. Кожне новача одержує два аркуші невеликого паперу, на якому є зроблені 5 точок. Завдання кожного з вас: довільно намалювати щонебудь, з'єднуючи безперервною лінією всі 5 точок. Аркуш паперу можна довільно повертати під час малювання. Кожне новача малює самостійно. Потім всі розглядають малюнки кожного, бо цікаво побачити, як кожне з них розв'язало те саме завдання по своєму. Виграє те новача, котре вдало намалювало два або й один із двох малюнків.

Та життя Тараса Шевченка пішло іншим шляхом. Він став писати патріотичні вірші. Вони так розлютили жорстокого царя, що він дуже суворо покарав поета за ці вірші, а це заслав Шевченка жити солдатом у фортеці в далеких Закаспійських пустелях, над Аральським морем. Суворе це покарання було ще й тим, що цар заборонив йому писати й малювати. Нестрим-не бажання писати й малювати було так сильне, що він це робив скрито, а відкрито займався різьбленням. Різьбити значить наносити малюнок різцем²

¹ Вільно, тепер Вільнюс — столиця Литви, Варшава — столиця Польщі.

² Різець, різця — однолезвий інструмент для різьблення.

на якийнебудь твердий матеріал. Він різбив на кості — попільнички, фігурки і т. ін. Іншими словами Шевченко виконував гравюри, інакше кажучи вирізьблені малюнки на дошці чи іншій пластинці. Треба вам знати, що Шевченко був найкращим художником граверства в тому часі не лише в Україні, але в усій російській імперії. По звільненні з заслання в 1860 р. Шев-

Київ, Золоті ворота в 1830-их рр.

Воздвиженський монастир в Полтаві.
Сепія, аквареля, туш. 1845.

Почаївська Лавра з заходу.
Аквареля. 1846.

Автопортрет, 1861 р., олійні фарби.

Казахський хлопчик грається з котеням.
Сепія. 1856—57.

ченко одержав найвище досягнення і признання, а це здобув звання¹ академіка гравюри.

Тарас Шевченко був великим мистцем. Він малював багато краєвидів історичних місцевостей та їх будинків, щоб тим способом люди пізнавали минуле, вчили історію України. Він також намалював багато портретів видатних людей.

Погляньте на деякі зразки малюнків Тараса Шевченка. Що ви бачите? Була вже згадка про те, що на засланні Тарас Шевченко у вільних хвиликах займався різьбленням, бо воно не було заборонене царем.

Попробуйте і ви щонебудь вирізьбити. Кожне з вас дістане плитку мила і тупий ніж, якщо свого не маєте, і постарайтеся щось вирізьбити. Та заки візьмешся до тої роботи, нарисуй на папері візерунок для різьблення. Стала новачата рисувати, хто зайчика, хто пташку, а хто котика. Потім накреслили на верхній поверхні мила обриси задуманої різьби й приступили до різання мила за обрисами зверху вниз. Згодом обережно обробляли різьбу, щоб мала кращий вигляд. Коли всі покінчили різьбити, стали оглядати й оцінювати роботи інших. Рішили зробити виставку зроблених різьб, а до того часу покласти на освітленому місці для просохання, а також для можливих пізніших поправок.

Тарасик був непосидючий, але він уважно слухав те, що дід Іван розказував. А він розповідав про славі походи козаків на турків, щоб визволити українців із турецької неволі, про завзятих гайдамаків, що обороняли селян-кріпаків від свавільної поведінки панів-поміщиків.

Тарас учився читати й писати в дяка, який згодом давав йому навіть читати псалтир на похоронах селян. Спочатку Шевченко виявив себе в малярстві. Коли йому було 22—23 роки, він став писати вірші. Він не хвалився своїми поезіями.

Про початки його поетичної творчості розказують так:²
...Молодий Тарас малював портрет (пана Мартоса). В один із сеансів Мартос помітив на підлозі шматки списаного паперу. Підняв один і прочитав вірш, написаний олівцем...

- Що це таке? — спитав Мартос Тараса Григоровича.
- Та це, як нападє на мене нудьга, я й починаю бруднити папір.
- Так це ваш твір?
- Та, моє.
- І багато у вас такого?
- Чимало.
- Де ж воно?
- Під ліжком у скринці.
- Покажіть.

І Шевченко витяг із-під ліжка скриньку, наповнену шматками паперів. Мартос почав розбирати, але не міг добрати ладу і сказав:
— Дайте мені ці папери додому, я їх прочитаю.
— Та вони не стоять того, щоб трудитися над ними.

¹ Звання — це офіційна назва, яка означає фах, ступінь кваліфікації в певній галузі.
² Уривок (скорочений) із праці: Дмитро Чуб — «Живий Шевченко», ілюстрація — Петро Андрусів.

— Ні, варті! Тут є щось хороше...
 — Хіба? А чи ви не жартуете?
 — Ні.
 — Ну, візьміть, тільки, зробіть ласку, нікому не показуйте і не кажіть про них...

Забравши папери, він пішов до поета Гребінки. Там впорядкували папери і прочитали... Наступного сеансу малювання Мартос сказав:

— Знаєте, що, Тарасе Григоровичу, ваші вірші дуже, дуже гарні. Хотите — надрукую?

— Ні, ні! Не хочу! Гляди ще поб'ють за них.

Тарас Шевченко немов прочував, що за ті вірші буде йому лихо. Перша збірка віршів появилася в 1840 р., а як вона називалася, виявить вам хрестиківка унизу:

×			
×			
×			
×			
×			
×			

тварина, яку використовують для перегонів

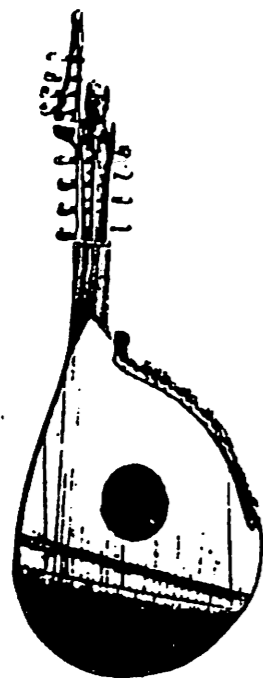
комаха — подібна до бджоли, яка кусає часом багато разів підряд як називаєш маму свого батька або мами?

що маєш у роті?

що то за машина, в якій їдуть пасажири?

Хто? Щоб не згинуть в біді, держить ножиці в воді?

Якщо хто з вас мав труднощі з хрестиківкою, може відчитає справжнє ім'я та прізвище автора і назву його твору.

Бандура.

Що таке кобзар? — Це український народний співець, який супроводить свій спів грою на кобзі. А кобза — це старовинний струнний музичний інструмент, попередник бандури; звідти й пішла назва кобзарі-бандуристи. Кобзарі мандрували по Україні і там, де могли,

по селах, базарах співали пісні народні, пісні про наше минуле, про боротьбу українського народу з ворогами за вільну незалежну Україну. Люди слухали й в них міцніло бажання жити свободним життям.

«Кобзар» Шевченка прийняли українці з великою радістю і захопленням. Вірші посилили їхні бажання і думки щодо боротьби за особисту свободу та національні права. Поганий цар робив усе, щоб народ забув свою мову, свою історію і працював для добра російського народу. Поезії Шевченка спонукали до дії. Народ став ще раз більше й більше шанувати свою мову, вивчати історію, зокрема козаччину, став думати про незалежну від Росії Україну. Та за це довелося Шевченкові дуже потерпіти. Шевченка заарештували та заслали в За-

каспійські пустелі, щоб там у фортеці перебував як солдат. А солдат у царським війську — це невільник. Його покарання було ще тим суворіше, що мав заборону писати й малювати.

Крім віршів Тарас Шевченко писав повісті й оповідання. Композитори поклали деякі твори Шевченка на музику і ми їх співаємо. От наприклад «Садок вишневий коло хати». Заспіваймо цю пісню.

А треба вам знати, що Шевченко дуже любив співати, знав дуже багато пісень, а до того всього у нього був добрий голос.

Тарас Шевченко дуже цікавився козаччиною. Навіть поїхав був на Хортицю, щоб побачити місце, де жили запорожці. Він написав поему «Гамалія» — про завязаного отамана козаків, який поплив з козаками бурхливим Чорним морем аж у Царгород, щоб визволити братів-запорожців із турецької неволі. Послухайте уривки поеми:

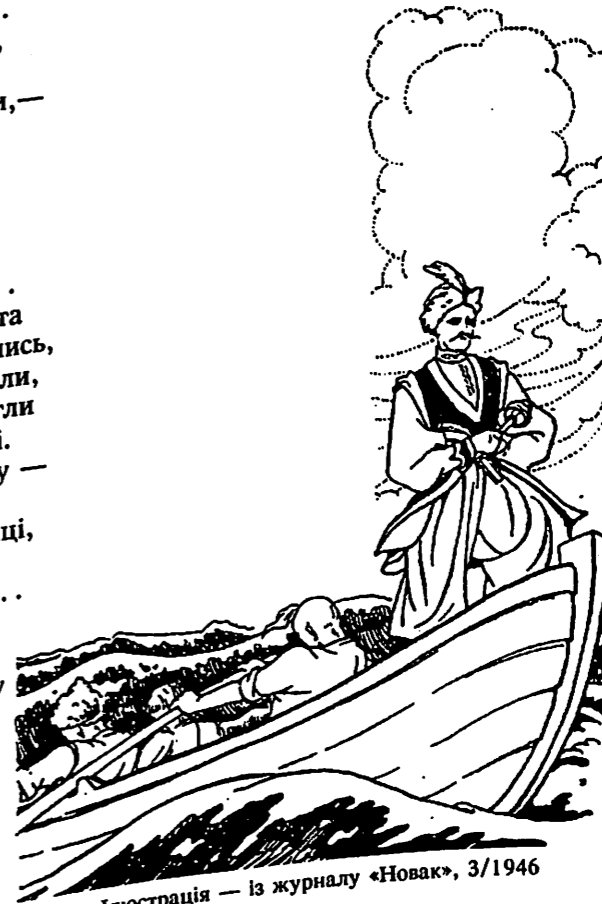
Зареготався дід наш дужий,¹
 Аж піна з уса потекла.
 «Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?
 Хортице сестро?» Загула
 Хортиця з Лугом: «Чую, чую!»
 І Дніпр укрили байдаки,
 І заспівали козаки...

Пливуть собі співаючи;
 Море вітер чує.
 Попереду Гамалія
 Байдаком керує.

Реве гарматами Скутара²,
 Ревуть, лютують вороги;
 Козацтво преться без ваги,—
 І покотились яничари³.
 Гамалія по Скутарі,
 По пеклу гуляє,
 Сам хурдигу⁴ розбиває,
 Кайдани ламає...

Пала Скутар, стиха робота
 І хлопці сходяться; зійшлись,
 Люльки з пожару закурили,
 На байдаки — та й потягли
 Рвучи червоні гори-хвилі.
 Пливуть собі, ніби з дому —
 Так буцім гуляють,
 Та, звичайне — запорожці,
 Пливучи співають...

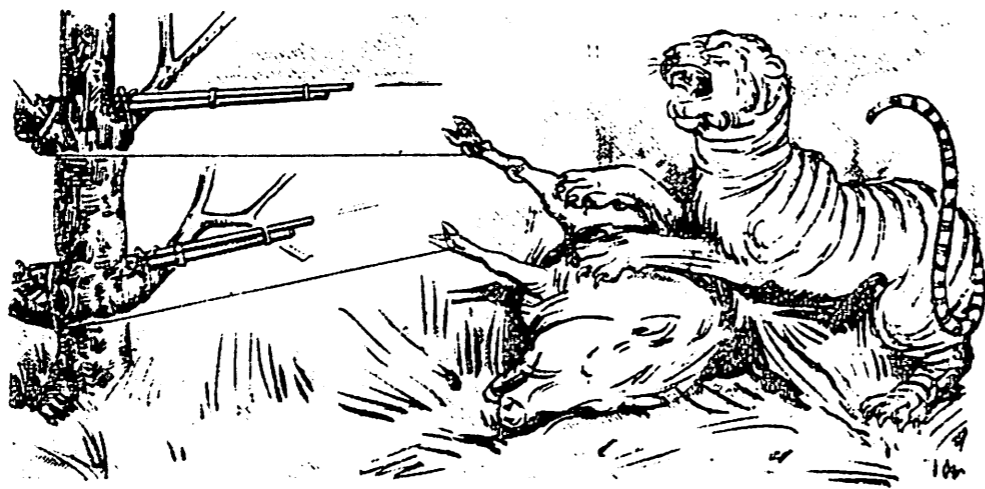
«Слава тобі, Гамалію,
 На весь світ великий,
 Що не дав ти товариству
 Згинуть на чужині...

Ілюстрація — із журналу «Новак», 3/1946

¹ Зареготався дід наш дужий — персоніфікація Дніпра, якого в народі зовуть дідом.
² Скутара — передмістя Царгороду.
³ Яничар — вояк турецької армії, створеної з військовополонених (піхотинець).
⁴ Хурдига — в'язниця.

— А справді, здорово! — вигукнув молодий солдат, той, що вчора забив кабана з переляку, — дозвольте виконувати.

Бутаков кивнув на знак згоди, і солдати заходилися лаштувати хижакові пастку. Шевченко захопився своєю вигадкою, встановлював з солдатами рушниці, перевіряв, чи все зроблено як слід. З усіх боків на тушу¹ пильно дивилося шестеро чорних вічок — рушничних цівок². Здається, все гаразд.

— А тепер ходімо звідси, — звелів Бутаков. — Нічого тут робити. Якщо тигр прийде, почуємо постріли.

У таборі кожен зайнявся своїм ділом, але всі нетерпляче дослухувалися: чи не гримнуть в плавнях рушниці... Тільки по обіді скопився табір на ноги: трахнули одночасно в плавнях рушниці. Кинулись люди до плавнів. Перший прибіг молодий солдат. Спинився над кабаном, розчаровано махнув рукою. Нема тигра!

Надійшов і Шевченко з Бутаковим, почали приглядатися до землі:

— Дивіться, кров... Мабуть-таки дісталось хижакові.

Неподалік знову червоніло на траві кілька краплин. Далі ще й ще. Тигр, певно, поранений.

— Ходімо по сліду, — гарячкувався молодий солдат. — Далеко він не міг зайти, та ще коли підстрелений.

Слід цього разу вів не в плавні, а чомусь у степ... Це й краще — можна йти сміливіше, не боятися несподіваного нападу. В траві, що ледве сягала до колін, не зачaitися хижакові. Йти довелося недовго. Пройшовши якихось півтори верстви, солдати побачили тигра: в траві було видно смугасту спину. Бутаков дав знак зупинитися — чи не зачaitся поранений тигр, щоб кинутися на мисливців! Зачекали хвилину. Звір ані ворухнеться. Бутаков вистрілив хижакові над головою. Той навіть не здригнувся.

Тепер солдати сміло підступили до звіра й зрозуміли: забіг він сюди смертельно ранений, тут упав знеможений і сконав. Усім було і радісно, і трохи ніби сумно, ніби шкода тигра...

¹ Туша — мертве тіло якоїнебудь великої тварини.

² Цівка — передній отвір вогнепальної зброї у вигляді трубки, через яку проходить куля (дуло рушниці).

— Жив би собі в плавнях, не вдаючись до розбою, то й наклав би головою, — задумливо промовив Шевченко і заходився тут же малювати хижака. Вертаючись увечері додому, Шевченко знову зайшов до лазарету:

— Як там хлопчина? — запитав лікаря.

— О, жилаве¹ киргизеня! Міцно за життя тримається! — повідомив лікар.

— От і гаразд... Добраніч! — мовив задоволений з лікаревої відповіді Шевченко і пішов до свого намету.

За О. Пархоменком — «Вічна стежка» (Лови — в скороченні). Малюнки Петра Андрусіва.

Новачата, покажіть вашу кмітливість чи винахідливість у грі «Новацька машина». Новачата вибирають охотника, який хоче бути винахідником, якщо ніхто сам не зголосився. Він повідомляє, обговорює справу свого винаходу. Може це бути ракета, що полетить у всесвіт, чи літак, що має облетіти Землю кругом без приземлювання по пальне, чи швидкий поїзд, що повезе туристів по країні, чи пароплав чи щось інше.

Він будує машину при допомозі інженера чи інженерів та працівників-співробітників. Винахідник розподіляє ролі напр. машиніст, пілот і т. ін. Збудували машину новацьку, пустили її в рух... машина рухається, робить галас...

¹ Жилавий — міцний.

Ви вже знаєте, новачата, що Тарас Шевченко став духовним провідником українського народу. Він закликав до боротьби за визволення від гноблення та експлуатації людей царськими дворянами, щоб вони могли вільно жити. «Це вже був не кобзар, що виспівує долю рідного народу, а український пророк, що проповідував людям любов, правду, братерство» (Панас Мирний). Він передбачив упадок Росії і царату і вірив, що повстане вільна Україна.

Шевченко був дуже доброю людиною; а особливо він любив дітей. Послухайте один епізод із його життя. Шевченко перебував у Києві і пішов малювати Золоті ворота, а потім відвідати свого приятеля Сашка Чужбинського.

...Раптом¹ неподалік почувся дитячий плач. Тарас не звертав спочатку на те уваги. Коли це: ближче, голосніше! Аж заходила, невітно ридючи, дитина...

Устав зі своєї триніжки, пройшов трохи гребенем валу та й зупинився, здивований: під валом, в порослій чортополохом канаві, блукало дівча, років зо три йому щонайбільше. Як воно, сердешне, сюди попало?.. Збіг униз, до дитини, схилився над нею:

— Що тобі, голубко? Чия ти?

Перелякана дитина заплакала ще дужче й подибуляла геть від незнайомого дядька. Ступив Тарас услід за нею, взяв на руки, оглядаючись, — де ж вона та мати чи хто там, що загубили дитину? Довкола нікого. Дитина пручалася й репетувала так, що аж у вухах лящало.

Вийшов Тарас зі своєю знахідкою на вал, давай ходити, колихати:

А-а-а, дитино,
Поїдемо по сіно,
А я буду сіно класти,
А ти будеш бички пасти.
А-а-а!

Знесилена дівчинка трохи втішилася, тільки раз у раз болісно хлипала. Тарас вийняв з кишені велику картату носову хустку, розстелив на землі. Посадив дівчинку на хустку, порився в портфелі, дістав сухого бублика.

— На, їж, моя ластівко... Добрий бубличок...

Дівчинка узялася гризти бублик, а Тарас тим часом заходився робити їй іграшку з паперу.

— Гарня доня... Не плаче. Я їй цяцьку зроблю... Ось який човничок по морю пливе!..

— Тарасе! — гукнув раптом, підходячи, Сашко. — Що це в тебе за товариство?

— А, це ти, Сашко? — обернувся Шевченко. — Добре, що прийти надував. А то я вже не знаю, що мені й робити. Насилу вбавив.

— А хто ж це в тебе?

— Та знайшов у канаві. — І Тарас розповів про свою пригоду.

— Ну й кумедія! — сміявся Сашко.

— Ти б краще допоміг, ніж реготати знічев'я. Оббіжи лишень он ті ближчі хати. Спитай, може, хто знає, чиє воно.

За чверть години вернув Сашко до Золотих воріт:

— Шкода моїх ніг, дарма бігав! Ніхто тут поблизу дітей не губив.

— Ото лихо! — бідкався Тарас. — Бери, мабуть, друже, мого портфеля, а я візьму свою галасливу знахідку, та додому підемо. Якось воно буде.

Дівчинка вже обвиклася з Тарасом, довірливо поглядала на нього, коли

¹ Олександр Пархоменко — «Вічна стежка» («Терновий вінок», уривок).

Малюнок — В. Євдокименко.

він підступив до неї. Встала, хазяйновито оглянулася й хустку з землі забрала.

— От і добре, — усміхнувся Шевченко, беручи на руки дівчинку: — Ти хустку нестимеш, а я тебе понесу.

На Софійському майдані між перехожих друзі побачили раптом молоду жінку, що, зойкаючи, бігла понад муром.

— Диви, Сашко, чи не мати?.. — догадався Тарас.

А жінка вже побачила незнайомих, що несли дитину, кинулася навстріч:

— Донечко моя любя! Надієчко моя кохана! — примовляла вона, беручи від Тараса дитину, що тягнула до неї руки.

— Ой, де ж це ви її?.. Ой, спасибі ж вам, люди добрі!.. — говорила жінка, витираючи сльози.

— Заспокойтеся, добродійко, — озвався Тарас. — Блукало та плакало за валом...

— Ой лишенько! Від самого обіду бігаю та шукаю. Вийшло з двору та й пропало, не зогляділася, де й ділося. — Вона горнула дитину до серця, сміялася й плакала од радості.

— Ну, бувайте здорові, — мовив Тарас жінці, а дівчинку погладив по чорній голові. — Рости щаслива! — і рушив з товаришем праворуч, униз до Козиного Болота.

Нераз доводиться людям шукати когось за голосом чи умовленим звуком. Досвід у шуканні за голосом може вам пригодитися. Забавимося в гру «Зозулі». Ви знаєте які звуки видає зозуля?... Так, зозуля кує «ку-ку». Поділимося на дві групи: одна — зозулі, а друга — спостерігачі зозуль. Зозулі йдуть у ліс з виховником і в відповідному місці замаскуються у де-якій віддалі від себе, неконечно в одній лінії. За 10—15 хв. йдуть спостерігачі шукати зозуль. Надслухують, чи не кує зозуля. Час від часу зозулі рестає кукати. Якщо спостерігачі приближилися до зозулі на прибіл. 20—25 м, пекукають. Коли спостерігачі приближилися до зозулі на прибіл. 20—25 м, пекукають. Якщо спостерігач помітив «зозулю» і назвав її прізвище, вона є спіймана і виходить з гри. Якщо спостерігач не помітив зозулі і віддалився від неї, вона знову зачинає кувати. Гра закінчується у визначеному часі або коли викрито всіх зозуль.

Сідайте кругом! — сказав Старий Орел. — Тарас Шевченко мав великі знання і вміння, а його мудрість була незвичайна. Варто почути його думки, його погляди, бо вони відносяться до кожного з нас і до України, країни наших батьків, наших предків.

Тарас Шевченко закликав нас до праці над собою, до стилю життя, який ми практикуємо в Пласті, словами:

«Учіться, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь».

А що ви думаєте про те, чи освіта, знання і вміння, є потрібні вам та загалом усім людям?... Так, Шевченко говорив правду, що погано живеться людині без освіти.

Тарас Шевченко висловив таку думку:

«В своїй хаті — своя правда,
І сила, і воля!»

Як ви це розумієте?... Так, у своїй хаті кожний робить, що хоче й як хоче; а в несвоїй хаті господар каже, що вам можна робити, а чого не можна. Що краще, чи жити в своїй хаті чи в чужій?... Так, очевидно, що в своїй хаті. Котру хату мав на думці Тарас Шевченко?... Так, хату — Україну. Як вона буде «своя», тобто від нікого незалежна, українці господарюватимуть у ній, наведуть такий порядок, щоб можна було свobodно й добре жити.

Щоб було в нас щасливе й радісне життя треба нам всім у своїй хаті співпрацювати, помагати собі, жити в згоді. Ви вже напевно помітили, що при сварці ви не можете й добре гру заграти.

Тарас Шевченко дав нам ще й іншу вказівку, як жити:

«Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата,—
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати...»

Як ви розумієте вислів: «Обніміте ж, брати мої...»? ...Так, любіть один одного, шануйте один одного чи він бідний чи багатий, чи він учений чи простий робітник. Тоді між нами буде згода, радість і ми станемо кращими, мудрішими. А тоді мати-Україна усміхнеться...

Ви вже чули про те, що Тарас Шевченко написав «Заповіт». Що це таке «заповіт»? ...Це вказівки дані українським нащадкам, це поради, що залишив Тарас Шевченко своєму народові. Прочитаю вам його:

Як умру, то поховайте
мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Поховайте та вставляйте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!

Що просить Шевченко у першій частині «Заповіту»¹?... Так, як умре, щоб поховали його в Україні.

У другій частині «Заповіту» наказує: «Поховайте та вставляйте, кайдани² порвіте». Що це означає?... Шевченко закликає до боротьби з ворогами, щоб Україна була вільна. Врешті, в третій частині прохає, щоб у визволеній Україні його згадали добрим словом.

Чи українці вже цілком і повністю здійснили «Заповіт»? Першу прохання-вказівку ми виконали. Тіло Шевченка, який помер у Петербурзі, перевезено в Україну і поховано на Чернечій горі, над Дніпром коло Канева, яку тепер називають Тарасовою горою.

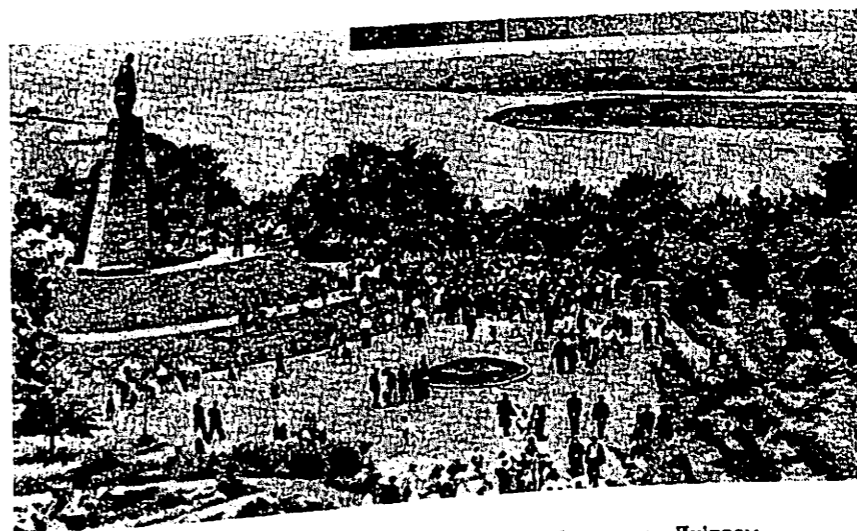
Друга вказівка — це заклик: «Кайдани порвіте», іншими словами здобу-

¹ Заповіт, тестамент — це політичний тестамент українському народові.

² Кайдани — залізни ланцюги з кільцями, що їх замикають на руках чи ногах в'язня.

ти свободу, незалежність Україні. У своєму житті й діяльності Шевченко постійно закликав до праці, скерованої на відродження незалежної української держави. Відродити її, відбудувати так, щоб вона встоялася, стала сильною — це велике діло. Воно вимагатиме великого зусилля і труду, щоб перебороти не одну перешкоду і зажити щасливим життям. Тарас Шевченко передав гасло для нашої дії:

«Борітеся — поборете:
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!»

Шевченкова могила на Чернечій горі коло Канева над Дніпром.

Як ви почули це гасло, що прийшло вам на думку?... Шевченко запевняє нас, що, якщо будемо боротися, то ми поборемо. Віра в нашу перемогу, Божа поміч запевнить нам здійснення наших бажань. Бог помагає всім, що люблять один одного і взаємно собі допомагають, що живуть у згоді, що борються за правду, справедливість та за право на свободу своєму народові. Гасля Шевченка актуальне й зараз, коли почалося відродження України. Третю вказівку ми вже здавна виконуємо, співаємо його «Заповіт». В народження Тараса Шевченка ми згадуємо його, співаємо його «Заповіт». В Україні і по багатьох країнах світу поставлено понад 400 пам'ятників. Є вони у Вашингтоні, в Канаді, Аргентині, Бразилії, Франції та інших країнах. Треба вам ще знати, що «Заповіт» Шевченка є переложений на більше як 20 мов. У філіяллі також відмічено Шевченка.

— Новачата! Настав час закінчити нашу Раду захисників Шевченкового «Заповіту». До зібраних у колі новачат Старий Орел так промовив: Ви познайомилися з думками великої людини, Кобзаря України, який боровся за волю України й свободу для всіх поневолених народів. Ви відбули Раду захисників Шевченкового Заповіту. Ви знаєте, які вказівки дав нам Шевченко для нашої дії. Я вірю, що ви їх зрозуміли і станете вірними захисниками Заповіту Шевченка. Чи ж не так?... Так!!! Нам ще треба відбудувати Україну, щоб вона була сильною у колі вільних народів. Згідно з нашим звичаєм візьмім себе за руки, піднесім з'єднані руки вгору і скажімо: — «Гуртом ми сильні й безпечні!» Ви, захисники Заповіту Шевченка завжди будете пам'ятати його заклик: «Борітеся!», а новачата відповідають: «Поборемо, нам Бог помагає!»

— Но-но-но, ти, хло! Не говори дитині дурниць. Не слухай, Івасю, не слухай, у міху нема ніякої дикої баби.

— А що ж там так сопе?

— То вітер, синку. Видиш, міх набирається вітру, а як його здусити, то дує».

У кузні велися всілякі розмови, бо селяни приходили до кузні як до сусіда. Помагали йому, розказували різні новини — сільські, із сусідного Борислава, де видобували нафту, турбувалися про нещасливі випадки під час видобування нафти, марнування заробленого гроша робітниками і т. ін... «Тут у кузні, — написав у своїх споминах Франко, — я чув уперше такі оповідання, як оте про хлопця, що його батько привіз до коваля на науку та боячись, щоб «дитина не попеклась або щоб іскра не випекла їй ока», просив коваля, щоб умістив його сина в коші, прибитім на стіні. «Воно, мовляв, буде придивлятися до всього та й так навчиться». Хлопець «учився» таким робом сім літ, а вернувшись до батька, замість лемеша¹ зробив пшик».²

Підкова є відома з давен-давна. Її уживали для охорони кінських копит та ще й сьогодні уживають. Але тепер підкова більше відома як ігровий предмет, яким кидають до мети.

Спробуємо й ми так забавитися. Новачата стали ройовими рядами перед лініями мѣту. Кожний перший грач рою має дві підкови, якими старається кинути так, щоб вони опинилися на колику втикнутому посередині коликового поля. Та це не так легко виконати, бо часто важко влучити нею в ціль. У залежності від того, чи грач кинув підкову на палик, чи вона опинилася на паликовому полі, він здобуває очки. По другім меті він залишає своє місце для чергового грача, а сам стає на кінці ряду. Закінчили кидання підков, а сестрички й братчики підсумували очки, здобуті членами кожного рою і визнали переможцем у змаганнях рій «Полянчи», який здобув найбільше очок. Радості було багато.

На шостому році життя батько віддав Івася на науку у сільську школу. Івась учився дуже добре, протягом двох років навчився читати й писати не лише по-українськи, але й по-польськи та по-німецьки, а також рахувати. Він продовжував вчитися у початковій школі оо. Василіян у Дрогобичі. Важкі були перші місяці шкільного життя, бо школярі насміхалися з боязкого хлопця в селянському одязі, що-більше доводилося переносити глузування деяких поганих учителів.

Уже з першого дня школяр Франко зазнав прикростей. Учитель казав йому написати на таблиці число «5». Не везло йому. Крейда зломилася, а погано написане число «5», бо почате знизу, довело до того, що учитель призначив йому місце в «ослячій лавці», де сиділи найгірші учні в класі. Та учитель дуже помилився...

Була лекція історії³. Учитель викликав учня за учнем, але ніхто не вмів відповісти на питання.

— Хто скаже? — звернувся накінець до всієї класи. Ніхто не зголошувався.

Раптом на ослячій лавці заметушилося. Несміло піднесли вгору два пальці. Голови всіх звернулися туди.

— Ти? — здивувався вчитель. — Ану-ну! Побачимо, що скажеш.

А Іван Франко вже випрямився і тремтячим із зворушення голосом став відповідати на питання. В класі залягла тиша, учитель слухав і вухам своїм не вірив. Той хлопець, що досі не виходив із ослячої лавки, повторяв дослівно лекцію історії, яку вчитель тому три дні проказав учням. А здавалося, що Іван ніколи не вважає, лиш у вікно дивиться.

¹ Леміш — частина плуга, що підрізає шар землі знизу.

² Пшик — ніщо, дурниця.

³ Уривок історичного оповідання В. Барагури «На ослячій лавці».

Ця лекція історії рішила про його дальшу долю. Франко залишив ослячу лавку й сів поміж найкращих учнів у класі. З того часу він уже був один із перших учнів за весь час науки в школі.

Ще дитиною Івась утратив доброго батька, якого він подивляв. Батько був тямущий, працьовитий, дбайливо ставився до роботи, але й до дітей та громади. У протигагу батьківському ставленні до людей школяр Івась переживав недобророзумне ставлення школярів і деяких учителів до нього. Це боліло його. Він відчув, що треба захищати бідних, покривджених.

Мама подружилася вдруге. Вітчим Гринь Гаврилик подбав про те, щоб Івась закінчив початкову школу та перейшов до гімназії (в 1868 р.). Учився дуже добре, багато читав, а «Кобзаря» Шевченка майже всього вивчив напам'ять, бо пам'ять у нього була винятково дуже добра. У часі нижчих класів гімназії Іван Франко списував пісні, а в третій класі вже почав писати віршом і прозою. У 1875 р. закінчив гімназію і поступив в університет у Львові, а закінчив свої студії філософії¹ докторатом на Віденському університеті (в 1893).

Цікаво буде згадати ще про одну важливу подію у житті Франка, а це дружнє спілкування з Олею Рошкевич, що також цікавилася літературними справами, етнографією². Її батьки противилися подружжю, бо Іван Франко був революціонером-демократом. Він боронив покривджених, закликав їх до боротьби за своє щастя і волю, за що був покараний в'язницею. Франко писав листи до Олі таємним письмом.

Що це таке таємне письмо?... Так, це своєрідний шифр. Ти хочеш сказати щось своєму приятелю чи кому небудь іншому, щоб ніхто інший про те не знав. Іван Франко писав таємні листи до Олі, щоб її батько чи хтонебудь інший не зумів прочитати прихованих відомостей. Таємним письмом передаються вістки, завдання до виконання і т. ін. під час теренових ігор чи мандрівок, розвідниками, шпигунами чи в'язнями у в'язницях.

Для користування таємним письмом потрібно вміти засекречувати щонебудь за допомогою шифру за певним ключем, вміти передати його відповідним способом і розшифрувати приховані відомості. Зараз ми навчимося приготувати таємне письмо найпростішим способом і засобами які є під рукою, бо шифри можуть бути дуже скomпліковані. Що треба мати для цього діла: а. симпатичне (безбарвне) чорнило, б. предмет для писання, в. папір, г. засіб і спосіб для розшифрування. Де шукати «чорнила»? Що це таке? Чорнило — це водний розчин певного барвника, що ним користуються для писання. Симпатичне (безбарвне) чорнило — це прозора або дещо підфарбована рідина, яка має застосування в шифрованих письмах. Таким чорнилом є чисті соки: цитриновий, помаранчевий, картопляний, капустаний, цибульний, а також дещо розводнене молоко, розчин порошкового цукру та води і т. ін. Котрим предметом писати? Тоненькою паличкою з м'якого дерев'яного патики, загостреного на кінці, але з гладким закінченням, для пр. зубочистка, але може найвідповідніше є пташине перо. Гострий кінець може спричинити задряпання паперу, а це вже зароджує підозріння. На якому папері писати? На білому або ясного коліру, твердому, бо тонкий папір морщиться, коли його звогшити.

Розшифрування письма, написаного соками, просте. Підігріти його і тоді появляється легко бронзовий колір письма. Підігрівання різними способами: нагріта жарівка, над запаленою свічкою, на теплому металевому предметі, а навіть під теплими подихами. Як написати таємного листа? Напиши листа про маловажні справи, а між рядками, вгорі чи внизу листа, на внутрішній частині клапана коверти, а навіть під марками — зашифровану вістку. Вклади лист до коверти тоді, як письмо висохло. Можна дати до

¹ Філософія — наука про закони розвитку природи, суспільства та мислення.

² Етнографія — народознавство; історична наука, яка вивчає культуру й побут народів світу.

пізнання, що є секретне повідомлення в листі або незвичним підписом, або незвично приклеєною маркою або в інший попередньо домовлений спосіб.

Новачата з великим зацікавленням готувалися до писання таємного листа і з великою радістю його відчитували, коли ними помін.лися.

Іван Франко любив дітей і написав багато казок та інших творів для них. Чи ви чули таку казку як «Ріпка»?... Так! Ні!... Маю надію, що ви зумієте її зінсценізувати. Спершу сестричка її читатиме, а дійові істоти виконуватимуть рухи. Зголошуйтеся до виконання ролей дійових осіб, а вони такі: дід Андрушка, баба Марушка, донечка Мінка, собачка Хвінка, киця Варварка, мишка Сіроманка. Зголошених було доволі. Новачата грали ролі вдатно. Це була лише проба. А тепер приготуємося до здійснення цієї самодіяльної гри. Дійовим істотам треба відповідно приборатися, щоб набули вигляду відповідного, за якими можна буде їх розпізнати. Вони не лише виконуватимуть підхожі рухи, але також говоритимуть що треба. Коли все було готове до дії, сестричка почала здійснювати самодіяльну гру. Дід Андрушка садив ріпку, доглядав її, а коли виросла став її тягнути. Але йому треба було помочі. Дійові особи гарно виконували свої ролі, а радості було багато, коли її витягли. Текст Франкової «Ріпки» такий:

Був собі дід Андрушка, а в нього — баба Марушка, а в баби — донечка Мінка, а в дочки — собачка Хвінка, а в собачки — товаришка, киця Варварка, а в киці — вихованка, мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід лопату та мотику, скопав у городі грядку велику, гною трохи наносив, грабельками підпушив; зробив пальцем дірку та й посадив ріпку.

Працював дід не марно: зійшла ріпка гарно. Щодень ішов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку поливав, їй до життя охоти додавав.

Росла дідова ріпка, росла! Зразу така, як мишка, була, потім, як буряк, потім, як кулак, потім, як два, а наприкінці стала така, як дідова голова.

Тішиться дід, аж не знає, де стати. «Час, — каже, — нашу ріпку рвати!» Пішов він на город — гуп-гуп! Узав ріпку за зелений чуб: тягне руками, уперся ногами, — мучився, потів увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дід бабу Марушку: «Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узав дід ріпку за чуб, баба діда — за плече. Тягнуть, аж піт тече. Смикає дід ріпку за гичку, смикає баба діда за сорочку, працюють руками, упираються ногами. Промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку: «Ходи, доню, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узав дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за торочку. Тягнуть руками, упираються ногами. Промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дочка собачку Хвінку: «Ходи, Хвіночко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узав дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за торочку, собачка дочку — за спідничку. Тягнуть руками, упираються ногами. Промучились увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе собачка кицю Варварку: «Ходи, Варварочко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узав дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за торочку, собачка дочку — за спідничку,

Кличе киця мишку Сіромашку: «Ходи, Сірочко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!»

Пішли вони на город — гуп-гуп! Узав дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за торочку, собачка дочку — за спідничку, киця собачку — за хвостик, мишка кицю — за лапку. Як потягли — та й покотилися.

Упала ріпка на діда Андрушку, дід — на бабу Марушку, баба — на дочку Мінку, дочка — на собачку Хвінку, собачка — на кицю Варварку, а мишка — шість у шпарку!

Іван Франко переказав казки для дітей під назвою «Коли ще звірі говорили». Це за словами автора — «старе народне добро», що їх повидумували перед тисячами років мудрі люди.

Пригляньтеся до рисунків Олени Кульчицької у своїх ролях. Задумайтеся над ними і розкажіть, що сталося і як ця казка називається.

У 1-му ребусу: «П» — рак (але «к» треба пропустити) — «ця» — разом: ПРАЦЯ.

У 2-му ребусу: «Ща» — стяг (з тим, що «г» треба пропустити) — разом: ЩАСТЯ.

У 3-му ребусу: «С» є «в о» — бо-дах (але «х» треба відкинути) — разом: СВОБОДА.

Коротко: Щоб щастя мати, треба працювати, маючи свободу.

Ще один шифр. Чи зумієте відчитати ще одну зашифровану думку? «шил ьситороб — ьтичанз ьтиж». Який ключ для розшифрування? Новачата думали, вгадували та врешті дійшли до того, що ключем для розшифрування цього простого шифру є читати слова з їх кінця.

Що це означає?.. Під кінець розмови сестричка коротко сказала, що немає життя без змагання, без боротьби. Кожне з вас відчуває це під час ваших ігор.

— Село Тухля розложилося в долині на березі малої карпатської річки, яка пливе глибокою кітловиною вниз до річки Опір, а її води водоспадом падають з високої гори коло Тухлі. Береги цієї тухольської кітловини¹ — високі, стрімкі, покриті смерековим лісом. Повз річки є прохід, а біля водоспаду вивіз², яким можна вийти на шлях (плай) через Карпати на Карпатську Україну. Щасливо жили тухольці. Та виникло велике лихо не лише для Тухлі, але й для цілої України. У 1241 р., коли панував король Данило, татари напали на Україну. Їх великі сили проходили із сходу на захід України, руйнуючи міста й села, щоб тухольським³ шляхом піти на Мадярщину, яка знаходиться на півдні Карпат.

Іван Франко написав дуже цікаву повість⁴ «Захар Беркут», у якій він описав завзяту оборону громадян Тухлі, що в співпраці й єдності перемогли великі сили монголів. Забавимося в гру «Оборона Тухлі». Тухольцям помагала в боротьбі з татарами Мирослава, дочка боярина. Вона навчила їх робити метавки — прилади для кидання каміння на дальшу віддаль.

Новачата поділилися на групи: тухольців, що розмістилися на берегах кітловини, татар, що зайняли місце в кітловині, та 2—3 оборонців при водоспаді. На гасло починається боротьба (шишками). Мирослава ходить між тухольцями, дораджує, де кидати шийки-камені на татар. Забиті у боях відходять на визначене місце. Боротьба проходить деякий час. Тухольці загнали річку, щоб води більше назбиралось. У горах пройшла буря-злива, стали котитися розлиті води, прорвали загати і з великим шумом покотилися по кітловині. Повені⁵ не можна спинити. Діткнені повинню, — (2—3 новачати, що держаться за руки на їх віддалі, йдуть вперед, як повінь, від водоспаду й затоплюють усе), уважаються забитими. Гра закінчується перемогою тухольців над татарами.

Кожний рій одержує таємним письмом написану дуже важливу пораду Франка між рядками листа новачка Тараса до свого друга Миколи: На таборі увечері я побачив малі світла. Вони з'являлися і зникали. Братчик сказав, що це світлячки. Я хотів зловити одного, щоб побачити, чи те світло тепле. Довго ганявся за світлячками, але зловив одного. Воно було холодне.— Новачата підігріли листа і прочитали:

Нині вчися побіджати,
Завтра певно побідиш.

¹ Кітловина — улоговина; велике заглиблення у даній місцевості, балка.

² Вивіз (діял.) — ділянка дороги, що має крутий підйом, узвіз.

³ Тухольські гори — частина Карпатського Бескиду в околиці Тухлі; там живуть бойки.

⁴ Повість — літературний художній розповідний твір, більший розміром як оповідання.

⁵ Повінь — розлиття річки при весняному розтаванні снігу або від великих злив.

Надгробник І. Франкові на Личаківському кладовищі у Львові.

спритність, додержування правил у грі, а допоможуть також за словами Франка: «сильна воля і спільний труд».

Кожне з вас одержить порізану на частини складанку, яку слід скласти до купи, в одне ціле. На ній є щось написане. А що? Склади й прочитай. Не було важко скласти куски паперу до купи, дещо важче було укласти написане не у відповідному порядку, а найважче було зрозуміти те, що Іван Франко хотів сказати в уривках із поезії «Каменярі»:

«Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд і спрагу й голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбити».
На шляху поступу ми лиш каменярі.
..... і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ».

Що таке каменярі? Каменярі або каменоломи — це особи, що видобувають каміння, розбивають скелі. Чому ця поезія вирізнена? Чи написане ще понад 100 років тому Франком ще і сьогодні сучасне? Так! Подумайте! Вепонад 100 років тому йдете плаєм чи лісовою дорогою, а перед вами стоїть скеля на перешкоді. Що робити? Чи Іван Франко думав про справжню гранітну скелю? Ні! Він мав на думці перешкоди в нашому житті. А їх багатого. Ми вже говорили про те, що фабрики занечищують нам повітря, воду, їжу — то в нас ще й тепер, і вони не дають нам можливості жити радісно, здорово. Ми вже говорили про те, що фабрики занечищують нам повітря, воду, їжу — чинять шкоду не лише людям, але й тваринам, рослинам, одним словом руйнують природу. А без неї не може бути нам здорового, радісного життя.

Якщо немає складанки, відчитують ці уривки зашифровані роями.

Отож нам треба дбати про наше здоров'я, захищати природу від нищення, щоб нам і всім жителям природи жилося краще. Іван Франко хотів бачити нас щасливими, свобідними, боровся за права людини, був справжнім каменярем, а рівночасно захисником українського народу. Його поради відносяться і до вас, юні захисники. Задумайтеся над тим, чи вам не йти слідом по шляху, який він прокладав. Юні каменярі, що розбиватимуть ті скелі-перешкоди, прокладатимуть новий шлях для свого щасливого життя, для розвитку українського народу. ...Бесіда закінчилася.

На гасло новачата стали колом, а Старий Орел сказав тоді таке: Юні захисники рідного вогнища! Ви почули відважний заклик Івана Франка до праці, щоб розбити скелю. Юні захисники! Ви пройшли Раду захисників «Каменярів» Івана Франка. Ставайте також на шлях каменярів, бо вам, юним каменярам, призначено розбивати скелі, поборювати перешкоди і прокладати шлях для кращого життя. Коли це вдасться вам, згідно з передбаченням Франка — «за нами прийде нове життя» — а захисники ще додади — «добро нове у світ».

Візьмімся за руки, держім їх міцно і скажімо собі: «Гуртом ми сильні і безпечні!» А на поклик: «Борітеся!» новачата вигукнули: «Поборемо! Нам Бог помагає!» «Готуйсь!»... «До табірних будинків розхід!»

Ілюстрації «Ріпки» В. Гливенка.

І. Франко. Фото. 1875.

О. Кульчицька. Іван Франко.
Портрет-листівка. 1920.

VII. РАДА ЗАХИСНИКІВ «ВЕЛЕТА» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

По привітаннях Старий Орел сказав: — Ви прийшли сюди, щоб відбутися нашу VII Раду, тим разом на Раду захисників «Велета» Лесі України. Згідно з нашим звичаєм — візьмімся за руки, держім їх міцно і скажімо собі: «Гуртом ми сильні і безпечні!» А потім на заклик: «Борітеся!» — сторожі відповіли голосно: «Поборемо! Нам Бог помагає!»

Новачата сіли кругом, а Старий Орел зачав так бесідувати: — Ви зараз на таборі серед лісу, й невелике озеро недалеко. Коли мовчки прислухаєтеся до того, що діється в лісі, зокрема ранком, почуєте спів пташок, постуки дятла, а іноді побачите зайця, що перебіг через табірну площу, чи оленя, а, як маєте щастя, побачите й бобра, що плаває біля своєї хатки на болотяних місцях. Шум дерев, лісова музика вже з раннього ранку з вами.

Поет Микола Сингаївський прекрасно зобразив життя природи у вірші «Голос природи». Прислухайте уважно, коли я вам читатиму його (гл. стор. 205).

Пригляньтесь до цієї ілюстрації. Там листки, пташки та інше. Хто з вас розпізнає, що це за дерево?... Так, це осика. Наперемінно уложені листки навіть при легкому вітрі трепетять, а сережки звисають униз. А це дерево вам відоме. ... Так — це дуб. А цей листок — кленовий. Гілку ялини з шишкою ви також розпізнаєте легко. Про зозулю ви чули, а навіть у піснях співаєте про неї. Де ж вона на картині? Що цікавого скажете про зозулю? ... Її голос «ку-ку» є своєрідний. Що ще? Вона зносить — підкидає свої яйця у чужі гнізда, а чужі птахи вигодовують ненажерливе більше зозуля. У віршах чи піснях часто згадується мала сіра пташка... соловейко. Чому?... Бо вона гарно співає. А це дрізд — птах середньої величини із строкатим чи чорним оперенням. Український філософ Григорій Сковорода розказав нам таку байку:

Зозуля прилетіла до чорного Дроздика: «Як тобі не сумно? — питає його. — Що ти робиш?» — Співаю — відказує Дрозд. — Бачиш же...

— Я й сама співаю частіше за тебе; та, проте все одно сумно...

— Так ти ж пані, тільки те й робиш, що, підкинувши в чуже гніздо твої яйця, з місця на місце перелітаючи, співаєш, п'єш та їси. А я сам годую, доглядаю і навчаю своїх дітей, а свою працю полегшую піснею.

— Оце синиця, а так виглядає сойка.

Щоб у лісі почути спів чи іншу комунікацію птахів або побачити якунебудь іншу тварину, треба поводитися дуже тихо. але також потрібно вміння іти за голосом птаха чи за слідами звірів, щоб підійти птаха чи тварину.

За хвилину побачимо, як ви вмієте підходити птахів та іти за слідами звірів. Новачата поділилися на три групи (роями). Один рій відійшов з сестричкою/братчиком на визначене місце для виконання завдання, а саме: сестричка з одним новачам стали зозулями, пішли в ліс. За деякий, короткий час зачали кукати, а решта рою захотіла її віднайти. Нелегке це було діло, бо зозуля міняла свій лет. Ходили за голосом зозулі, ходили, але врешті віднашли її... в умовленому місці.

Другі рої в тому часі мали інше завдання. Один рій з братчиком/сестричкою стали лисицями і пішли своїм шляхом, залишаючи сліди (конфетти). Тимчасом третій рій бавився у «підхід вартового». На гасло новачата перестали гратися і пішли в ліс за слідами лисиць, щоб їх знайти чи їхню нору, де лисиці заховалися. Ішли тихо й врешті віднашли їх... в умовленому місці. Там також зустріли зозулю з зозуленям.

По короткій перерві новачата продовжували Раду над озером. Ігри в лісі навіяли пісню «У лісі літом».

Голос природи

Коли вітер у полі
колихне колосок,
кожне дерево в лісі
має свій голосок.

То сумну, то веселу
пісню слухає ліс...
Затремтить, як на сполох,
осиковий лист.

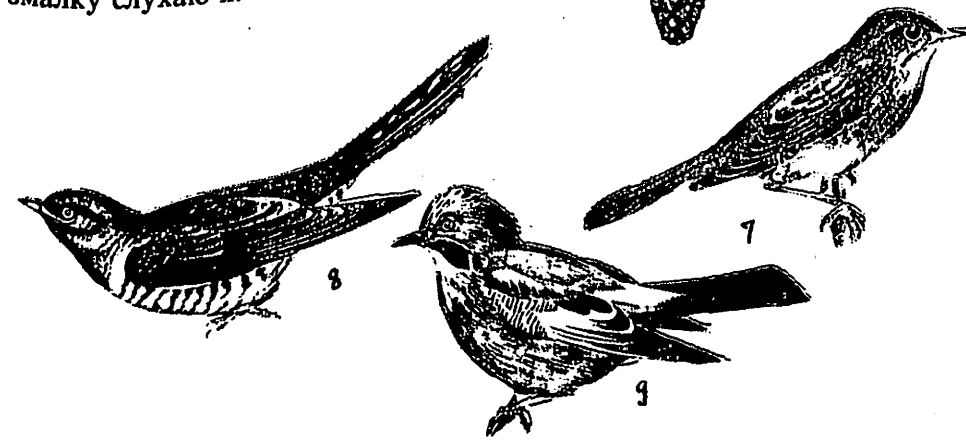
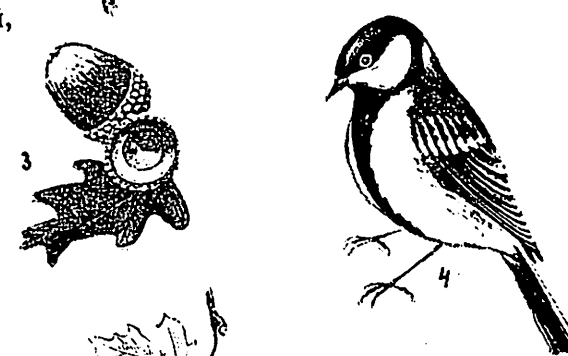
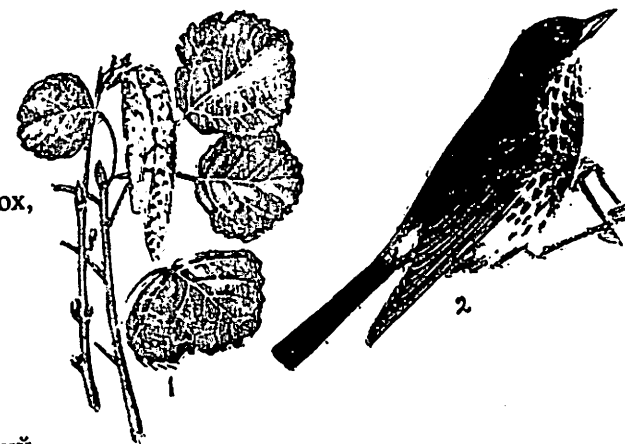
Тільки вітру супроти
дуб, як велет, встає,
оксамитовий голос
темний лист подає.

Вплівся шелест кленовий,
наче дума, звучить.
Поруч з кленом ялина
заспокійно мовчить.

І заграє у тиші
ніжна флейта дрозда.
І замовкне синиця,
і мовчить, як вода.

Потім перші солісти
голос пробують свій:
не змовкає допізна
концерт лісовий.

Тут почуєш зозулю,
сойку, спів солов'я.
Щедрий голос природи
змалку слухаю я.

Коли проспівали пісню, Старий Орел став бесідувати: — Розкажу вам про світловолоосу, блакитнооку дівчинку Лесю, що дуже любила ліс, озеро, природу. У родині Косачів, Петра¹ й Ольги, письменниці відомої як Олена Пчілка, в 1871 р. народилася дівчинка, що назвали її Лариса, а кликали Леся. Були в неї старший брат та молодші сестри. Виростала вона у Колодяжнім² біля Ковеля на Волині. Леся була дуже цікава до всього. Співала народні пісні, любила слухати казки, легенди, міти, фантастичні оповідання. У 4 роки вже вміла добре читати, а в 6 років написала першого листа до свого дядька. Грала на фортепіані. Навчилася вишивати, а молодшим сестричкам Ользі й Ізидорі шила одягу для ляльок. Леся і брат Михайло були нерозлучні. Разом училися, разом танцювали козачка, разом гралися в різні ігри, часто розумові як кубики та інші, або в різноманітні вичитані події з народних казок, грецьких і сербських мітів, у подорожі Робінзон Крузо³. Дома Леся була добра дитина. Радо допомагала мамі в хатній роботі. Охоче обробляла свій дитячий город та квітник.

Леся ніколи не ходила до школи, бо школи були російські, зате сама пильно вчилася під дбайливим оком своєї мами, багато читала, старалася бути щораз кращою, і так сама здобула свою багату освіту. Очевидно, що мама їй допомагала чи то вивчити добре мову, чи то історію України, українську та чужу культури. Леся вивчила 11 різних мов, Біблію та багато дечого іншого.

Леся була весела, кмітлива, мала дуже добре серце, вміла відчувати чуже горе, а при тому була дуже завзята. І цій життєрадісній, доброзичливій дитині трапилося велике нещастя, а це погана хвороба — туберкульоза костей, спершу руки, а потім ноги. Час від часу треба було лежати, інколи й довше. У тому часі лікування туберкульозу було погане. Леся їздила на лікування у гори, в теплі краї, але результат не був задовільний. Її життя було важке, повне терпіння і невигод.

Чому ми присвятили одну раду Лесі? Вона, маючи 9 років, зачала писати вірші і стала великою письменницею під літературним псевдонімом чи інакше кажучи під прибраним прізвищем — Леся Українка. Свій перший вірш «Надія» написала тоді, коли довідалася, що всевладний московський цар заслав тітку Олену в Сибір за те, що вона любила Україну, відстоювала права українського народу. Ця подія дуже обурила малу ще Лесю. А вона була завзята, тверда й горда, про що говорить її вірш «Як дитиною, бувало»:

Як дитиною, бувало,
упаду, собі на лихо,
то хоч в серце біль доходив,
я собі вставала тихо.

«Що болить?» — мене питали,
але я не признавалась,
я була малою горда, —
щоб не плакати, я сміялась.

Хвороба не зламала Лесі Українки, її боротьбу за правду, свободу і справедливість, за краще життя людей, за право українців жити своїм власним життям. Її міцною зброєю було «слово». Вона відважно писала про наше ли-

¹ Батько Петро був урядовцем і громадським діячем.

² Колодяжне лежить на межі Волині й Полісся.

³ Леся бавилася також із сільськими дітьми, учила їх, а навіть їх лікувала.

Ігри: «По слідах» — гл. «Початкові заняття», гра 10, «Підхід вартового» — гл. «Початкові заняття», гра 16. Ев. Інші пісні — Край лісу на полянці або «Туки-тук».

Замітка — Треба згадати, що московський цар гнобив українців, здушував усі прояви нашого національного життя. Це було й причиною того, що твори Лесі Українки друкувалися в Галичині, яка належала до австро-угорської держави, а в ній життя було свободніше.

хо, бо любила рідний народ, рідну землю так як і її батьки, так як навчав Тарас Шевченко. Леся Українка хотіла, щоб люди були кращі, щоб були сміливі, завзяті, тверді, не нарікали на недолю, бо говорила вона:

«Від сліз заржавіють кайдани,
Самі ж ніколи не спадуть».

Отож слід нам боротися за свої права вільно жити. У своїх творах Леся Українка давала багато прикладів осіб, що боролися за правду, справедливість, добро, красу й свободу.

Леся Українка записувала народні дитячі ігри, пісні та казки. На основі цих записів забавимося «гру у вовка».

Новачата стали в коло, побравшись за руки, а в його середині одне новача — «вовченя». Воно старається вирватися з пастки. Підходить до новачат, що, побравшись за руки, загороджували йому вихід із пастки. Воно підходить до новачат і намагається розщепити їхні руки. А новачата в той час співають собі:

«Ой дзвони дзвонять,
хорти вовка гонять,
по болотах, очеретах,
де люди не ходять».

Якщо не може роз'єднати даних рук, пробує це зробити деінде. А коли вже розчепить чийсь руки виривається з круга і втікає, а всі за ним женуться. Хто зловить його, стає «вовченям» у крузі і так гра продовжується.

Леся Українка дуже любила дітей, вміла «розмовляти з ними, як з дорослими». Написала ряд дитячих віршів і оповідань. Згадаймо лише декілька:

ВИШЕНЬКИ

Поблискують черешеньки
В листі зелененьким,
Черешеньки ваблять очі
Діточкам маленьким:

Дівчаточко й хлоп'ятчко
Під деревцем скачуть,
Простягають рученята
Та мало не плачуть.

Раді б вишню з'їсти,
Та високо лізти,
Ой, раді б зірвати,
Та годі дістати!

«Ой вишеньки-черешеньки,
Червоні, спілі,
Чого ж бо ви так високо
Виросли на гіллі!»

«Ой, того ми так високо
Виросли на гіллі,
Якби зросли низесенько,
Чи то ж би доспіли?»

Ілюстрація із «Світанку», Варшава.

МАМО, ІДЕ ВЖЕ ЗИМА

«Мамо, іде вже зима,
Снігом травицю вкриває,
В гаю пташок вже нема...
Мамо, чи кожна пташина
В вирій на зиму літає?» —
В неньки спитала дитина.
«Ні, не кожна, — одказує мати, —
Онде, бачиш, пташина сивенька
Скаче швидко отам біля хати?
Ще зосталась пташина маленька!»
«Чом же вона не втіка?
Нащо морозу чека?»
«Не боїться морозу вона,
Не покине країни рідної,
Не боїться зими навісної,
Жде, що знову прилине весна».

Леся Українка творила також прозою. Для дітей написала казки: «Біда навчить», «Метелик» та інші. Послухайте ще уривки з казки «Біда навчить».

Був собі горобець. І був би він нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурненький він був. Як вилупився з яйця, так з того часу нітрошки не порозумнів. Нічого він не тямив: ані гніздечка звити, ані зерна доброго знайти, — де сяде, там і засне; що на очі навернеться, те і з'їсть. Тільки й того, що завзятий був дуже, — є чого, нема чого, а він вже до бійки береться. Одного разу літав він з своїм товаришем, теж молодим горобчиком, по дворі одного господаря. Літали вони, гралися, по смітничку громадили та й знайшли три конопляні зернятка. От наш горобчик і каже:

— Мої зернятка! Я знайшов!

А чужий і собі:

— Мої! коли мої! коли мої!

І почали битися. Та так б'ються, та так скубуться, аж догори скачуть, аж пір'я з них летить. Бились, бились, поки потомились; сіли один проти одного, надулись і сидять; та вже й забулись, за що була бійка. Коли згадали: а де ж наші зернята? Зирк, аж зернят вже й нема! По дворі ходить курка з курчатами, квочке та промовляє:

— Дурні бились, а розумні поживились, дурні бились, а розумні поживились!

Замислився горобчик, подумав і попрохав курки, щоб його розуму навчила. Та вона не захотіла. Не зупинився горобчик шукати тих, що його розуму навчили б, щоб таки стати мудрішим. І так став розпитувати інших птахів: зозулю, бузька, крикливу гаву, мудру сову, сороку білобоку, але всі вони відмовилися повчити горобця-молодця.

Замітка: Декілька думок Лесі Українки, що відносяться до дітей: У дитини заховані незбагненні якості, успадкована мудрість від предків, а вона іноді більша як у дорослих. — Важливий не зміст, а ступінь захоплення. — Леся Українка розуміла ускладненість спілкування між поколіннями.

Статкувати (розм.) — поводити себе добре, розсудливо.
Гава — ворона.

Сів собі горобчик на полі та й думає: «Де я того розуму навчуся? Скільки світа злітав, а щось небагато навчився, хіба вже воно так і зостанеться...» Зажурився він, поглядає сумно по полю, а по полю чорний крук ходить, та так поважно.

«Ну, ще в сього поспитаю; се вже остачне», — подумав горобчик.

— Навчіть мене розуму! — звернувся він просто до крука, — я вже давно його шукаю, та ніяк не знайду.

— Розум, молодче, по дорозі не валяється, — мовив поважно крук, — не так-то його легко знайти! А я тобі от що скажу: поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука. А тепер іди, мені ніколи.

Полетів горобчик, засмутився. «Що то мені така наука?» — гадає собі; однак більше ні в кого розуму не питав, — обридло вже. Посумував трохи, що мусить без розуму жити, а потім і забув. Почав знов гуляти веселенько. Ні гадки йому.

І не зоглядівся горобчик, як і літечко минуло. Настала осінь з вітрами холодними, з дощами дрібними, а дедалі й сніжок став перепадати. Біда горобчикові, — холод, голод! Вночі, де не сяде, спати не може, так холодний вітер і пронизує; вдень їсти нічого, бо все зібрано в клуні, а якщо й знайде, то за сваркою втерся. От і почав наш горобчик до розуму приходити, — годі сваритися! Куди горобці летять, і він за ними; що вони знайдуть, то і він поживиться, та все без сварки, без бійки, то горобці його й не женуть від себе, — а перше то й близько не підпускали. Побачив горобчик, як інші пташки в теплих гніздечках сидять, почав він і собі придивлятися, як то гнізда будуються. Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко звивати. Так статкує наш горобчик, так дбає! Дедалі всі горобці почали його поважати; куди зберуться на раду, то й його кличуть, так він вславився між ними своїм розумом. Перезимував він зипу щасливо, а на весну вже став великим та мудрим горобцем; сидів він у гніздечку не сам, а з горобличкою, і четверо яечок в гніздечку лежало. Як виклюнулися гороб'ята, то горобцеві новий клопіт — годувати діточок, та вкривати, та глядіти, та од хижого птаства боронити, — не до гуляння було! А вже що господарний був горобець, то було аж сусіди-горобці дивуються: «Які ви, пане сусідоньку, мудрі! і де ви того розуму навчилися?» — питають було його. А він було тільки голівкою кивне: «Біда навчила!» — каже.

Леся Українка записала ще «Гру в бобра», а вона така: «Мисливець» з «бобром» відходить далі, щоб «хорти» не бачили «бобра», де він сховається. «Мисливець» сідає, «зажмурившись» (заплющивши очі або сховавши голову), і співає:

Ой ти, старий бобре,
заховайся добре,
бо я хорти маю,
на поле пускаю.

«Бобер» мусить сховатись, поки «мисливець» доспіває; часом «бобер» просить проспівати тричі або й більше, щоб мати час заховатись, то можна співати й більше, тільки «бобер» повинен просити, ще не починаючи ховатись. Проспівавши, скільки раз було домовлено, «мисливець» гукає: «Хорти з лісу!» «Хорти» біжать на голос і шукають «бобра», коли той встиг сховатись.

«Гра в залізного ключа» — народні ігри... в записках Лесі Українки. «Веселка», Київ 1972.

а коли він ще й не встиг схватись, то все одно за ним женуться, як тільки «мисливець» гукне.

«Бобер» може і втікаючи ховатись по кілька разів, коли спритний, а «хорти» мусять його шукати.

«Мисливець» сам не шукає і не ловить, тільки цькує, як бачить, що котре лінується: «Шукай, Сірко!» або: «Лови, Бровко!», «Хорти» бігаючи, гавкають-валують.

Як «хорти» зловлять «бобра», «мисливець» гукає: «Хорти в ліс!» — і сам з ними біжить, а зостається «бобер» і той, хто перший торкнув його, ловлячи. «Бобер» стає за «мисливця», а той, хто зловив, за «бобра», і знов грають так само.

—:—:—:—:—:—:—

Як новачата сіли кругом, Старий Орел став так бесідувати: Леся провела своє дитинство в Колодяжному на Волині. Вона полюбила волинську природу, а зокрема захоплювалася волинськими лісами з їх озером в урочищі Нечимному з прибережними очеретами, з галявиною серед лісу, де під великим старезним, понад 200-річним дубом у його тіні любила відпочивати та розмовляти з дядьком Левом. А цей безкрайній ліс шумів, немов розказував про те, що в лісах, водах живуть лісові чи водні істоти; що ці жителі лісів і вод та люди співжиють і спілкуються. Селяни Волині та сусідного Полісся уважали, що вони є частиною волинської згл. поліської природи, що існують лісові й водні істоти, які так чи інакше співжиють з людьми. Про ті казкові істоти розказувала Лесі її мама, чула про них і від дядька Скулинського, а також принагідно від бабусь на селі. Леся особливо з захопленням мріяла, створювала в своїй уяві образ Мавки і хотіла конечно її побачити.

Про одну таку спробу на власні очі побачити Мавку розказала Леся Храплива¹:

Надворі будилася весна. Сніг уже танув, і на дорозі, що вела крізь село Колодяжне, стояли тут і там великі калюжі. Дорогою поміж хатами бігло біляве дівчатко, років може з дванадцять. На ньому по-волинському вишивана сорочка, свитка і спідниця. Бігло воно, уважно оминало калюжі, та все щось стиха собі підспівувало.

Дівчинка добігла до останньої хати, за якою вже починався ліс, густий та дрімучий... Під хатою сиділа старенька бабуся і перебирала якесь сухе зілля.

— А куди це ти, дитино, йдеш? — спитала бабуся.

Дівчатко спинилося, всміхнулося: — До лісу, бабуся.

— До лісу? А ти хіба лісовика чи русалки не боїшся?

— А чого мені боятися? От я читала в книжечці про русалку, то вона зовсім не страшна.

— У книжечці, кажеш? А ти хіба читати вмієш?

— Вмію. А хіба що? Всі ж уміють!

— Дивна ти, дівчино! — здивувалася бабуся.

— Убрана, як усі люди в селі, і по-нашому говориш, а от і читати вмієш.

Хто тебе навчив?

¹ Леся Храплива — «Колись весною на Волині» (у скороченні, щоб пристосувати матеріал для потреб історичного ігрового комплексу). «Веселка» ч. 2 (373), 1986, Джерсі Ситі, Нью Джерсі.

Валувати — невгамовно гавкати; рухатися натовпом, групами.

Цькувати — напускати собак на когонебудь, цькувати псами.

Урочище — ділянка, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками на-пр. озеро чи болото серед лісу (урочище Нечимне).

Очерет — багаторічна водяна або болотна трав'яниста рослина з високим стеблом і розлогою пірамідальною волоттю (верхня частина рослини, що складається з дрібних колосків, які утворюють кетяг).

Води — водна маса, водні простори озер, морів, океанів.

— Матуся. Вона і мене і братчика Михайлика навчила, і книжечки нам спроваджує.

— То, кажеш, і мати твоя читати вміє? А чия ти будеш? Щось я тебе ні під церквою, ні на вигоні між дівчатами не бачила.

— Бо я лише недавно із Звягеля приїхала. Я — Косач, а звать мене Леся, от там із двору, знаєте, з-за гаю.

— То ти панова донечка! — здивувалася старенька. — Я думала, що всі пани, прости Боже, лише по-московськото говорять та з-панська носяться...

— Може інші й по-чужому розмовляють, а нам чого своєї рідної мови соромитися? Ми всі вдома лише по-своєму говоримо: і батенько, і матуся, і Михайлик, і родичі наші Старицькі та Лисенки, і дядько Драгоманив, і тіточка...

Аж тут у дівчини так і стали на очах сльози.

— Чого це ти так посумніла нараз, дитино?

— Бо... бо тіточку москалі на Сибір вивезли за те, що по-нашому говорила, що була україночку. Я її так любила!..

Жаль стало старенькій: — Бог милостив, дитино! І з Сибіру люди вертаються! А от, коли тіточку засудили, то тобі хіба не страшно говорити по-нашому, і вдягатися, та ще, як кажеш, і книжки читати?

Тут Леся мов вогнем спалахнула: — Ой, ні, бабуся! Нізачо в світі своєї мови не покину! Я читала книжечку про відважного лицаря, що його вже з коня скинули, до землі списом прибили, а він ще кликав: «Убий — не здамся!»

— Що ж, дитино, бачу — ти мудра, на книжках учена та ще й завзята вдалася. Але в ліс таки не йди! Тепер весна — таке там у лісі твориться, що й не здумаєш! Небезпечно туди людині тепер заходити!

— Що там таке твориться? Розкажіть, бабуся! — почала просити.

— О, багато, багато! Ліс зимові білі шати скидає, у весняні, в зелені вдягається. А з ним і цар його, лісовик, що як ти з ним добра, то й він з тобою добрий. А як розгнівається за щонебудь — горе тобі! З озера, що на полянці, водянник виглядає, а за ним і донечка його, русалка. Вона страх любить за-тягати в воду рибалок молодих. А до неї заходить той, що греблі рве. Оце

він, щоб, хорони Боже, цього року такої потопа не вчинив, як торішньої весни! А з старої верби виходить мавка — там вона всю зиму спала. Приходить до неї перелесник, та такий меткий, такий палкий, як сам вогонь.

Його, як розгнівиш, зараз хату запалити може. А потерчата понад болотом вогниці палять та людей у трясовиння заманюють. Треба, доню, добре зна-

ти, яке зілля з собою носити, щоб у біду не потрапити: чи мак-відюк, чи тер-

ти, чи полин...

— А ви, бабусенько, маєте таке зілля? Як же вам його не мати, коли так близько лісу живете? Багато його отут довкруги вас на присьбі.

Дайте ж мені, рідненька, щоб я теж у лісі хоч русалку, хоч мавочку побачила. Так дуже я їх побачити хотіла б!

Довго-довго просила вона, аж поки бабуся не всміхнулася ласкаво, не вибрала з усього зілля маленького пучечка. Дунула на нього тричі, перехре-

стила, щось пошептала та й подала Лесі. Вклонилася, подякувала дівчинка, заткнула пучечок за пояс і побігла в ліс.

Чи тоді Леся побачила Мавку, не знаємо. Але нам відома ще й інша її спроба зустріти Мавку. Про це довідається згодом.

Про котрих лісових істот була згадка в розповіді?... лісовика, водянника, русалку, перелесника, потерчат, мавку та інших. Хто це такі ці казкові

У часах, коли жила Леся Українка, українські селяни називали панями багатих власників землі, які жили по селах у гарних будинках, «дворах».

Зілля — різноманітні трав'янисті рослини, які в народі були вживані для лікувальних цілей, а подекуди для запобігання нещастям.

Призьба — невисокий насип уздовж стін хати знадвору.

істоти? Як у давню-давнину наш народ уявляв їх? Коротко розкажу вам за народними повір'ями про деякі важливіші з них, щоб кожне з вас урбило собі образ даної істоти чи істот і могло одну з них змайструвати з лісового матеріялу, який вам треба знайти в лісі.

Лісовик — малий з зеленою бородою дідок, що живе в лісі; весною зодягнений в брунатне вбрання з волохатою шапкою з куниці, осінню у довгій киреї, а навколо шапки обвита гілка достиглого хмелю, а пізною осінню у свиті й шапці з вовчого хутра.

Водяник — старий сивий дід з довгою сивою бородою, що живе у водах, зодягнений в барвно-мулисті шати. Він командує русалками. Для людей не є приязний.

Русалка — казкова водяна істота — гарна дівчина з довгими косами розпущеними, а на голові — зелений або перловий вінок, коли на водах. Русалки гомінкі, гуляють в гаї, сплітають вінки, а на водах роблять порядок. Люблять глузувати, залоскотувати молодих рибалок. Для оборони треба мати при собі полин.

Мавка — лісова істота у вигляді гарної дівчини з розпущеними косами. Очі в неї зелені, сині, карі, мінливі. Одяг — ясно-зелений. Мавка — вічно молода, має добре серце, але не має душі. Лісовика називає своїм дідусем, а вербу матуссю, що порохном устелює їй зимове ложе. Березу зове сестрою, на гілках якої гойдається. Вона будиться навесні як птахи прилітають з вирію, із зимового сну. Мавки люблять гуляти в танку. Живуть: ягідками, грибами.

Пішли новачата з своїми сестричками й братчиками у різні місця лісу пошукати за великими й малими шишками, сосновими та ялиновими, а також за іншим матеріялом. Разом із тим вони познаходили дивовижні сухі гілки на землі з покрученими гілочками, придатними на ноги й руки істоти, невелике коріння відповідне для майстрування, довгі мохи, трави із своїми стеблами і їх верхівками та багато іншого. Новачата завзято шукали за потрібним матеріялом, а при тому цікавилися знахідками. Коли прийшли на місце майстрування, стали думати й рішилися, котру істоту будуть майструвати й як її зобразити, а потім взялися до роботи. Майструючи, від часу до часу співали записану Лесею пісню «Безконечна». Як закінчили майструвати, раділи успіхами.

Слухаючи розповідей про казкові істоти, мала ще дівчинка Лесея так захопилася мавкою, що в неї зародилося нестримане бажання побачити її. Одної місячної ночі вона сама вийшла з хати, побігла над річку Тірю і твердо вірила, що побачить мавку. Цю подію описав Володимир Барагура. Тож послухайте цю розповідь¹.

Сіла над берегом і вдивлялась у тихе плесо річки. Але лиш латаття, шуварі й водяне зілля шелестіли й колихалися злегка від струму. Та ось місяць виринув з-поза хмаринки й дівчинка побачила, як латаття розхилилося, водяні лілеї сколихнулися і з плеса виринула вкрита зелями й водоростами голова старезного діда з довгою сивою бородою. А вслід за водяником вистрибнули з течії веселі русалки з синіми очима й розпущеним зеленим волоссям. Гомін, сміх, веселощі наповнили довкілля.

¹ «Гомін вод весняних» — із збірки історичних оповідань Володимира Барагури «Меч і книга», «Добра книжка», Торонто, 1980 (у скороченні).

Куниця — дрібна хижка тварина з цінним пушистим хутром.

Хміль, хмелю — витка рослина, деякі види якої використовують у пивоварні.

Мулистий — від мул: дуже подрібнена, розтерта земля попелястого кольору, що відкладається на дні річок, озер, морів.

Коси (мн.) — довге волосся (коса — заплетене волосся).

Залоскотати — лоскотувати, довести до смерті.

Порохніб, порохній — середина трухлявого дерева, що зробилася крихка і перепінюється в порохню.

Водяник перший побачив Лесею. Приклав палець до уст і шепотом промовив до веселої громадки:

— Цитьте, бо сполошите дівчинку.

— Дівчинку? А ми думали, що рибалка.

— Були б залоскотали! У течію втягнули б!

— Виром закрутили б! На дно річки спустили б!

— Щоб лежав у нашому водяному царстві!

— У хоробах кришталевих!

Із рибками грався б! Із русалками шуткував би!

— Цитьте! — заграмав на гомінких русалок водяник. — Цитьте, а то невинну дитину налякаєте!

Але русалки мов і не чули, що водяник каже. Побрались за руки й почали довкола Лесеї йти хороводом, пісень співати, вигукувати, рего- том заливатись...

— Цитьте, — розсердився водяник, — а то на дно підете!

Вмить ушухли русалки, почувши таку погрозу. Піти на дно — значить утратити таку чудову місячну ніч, коли то можна світ побачити й до схочу нагулятися на дозвіллі. Така друга нагода не швидко буде.

Та враз зашелестіло листя, захрустіли сухі галузки. Із чагарника, з-між дерев вийшов поліський дядько. Борода в нього ріденька, на голві вінок із листя, полотнянка вкрита лісовим зіллям. А за ним дівчина прекрасної вроди, кароока, чорноброва, на голові лісовим квітцям завітчана, а в чорному волосі різними кольорами світлячки грають, наче самоцвіти в діядемі царівни. Одяг у неї такий, як носять дівчата на волинському Поліссі. Намисто з ягід калини й горобини.

— Лісовик і мавка, — майнуло в Лесиній голові. — Мавка! Лісова мавка! Точнісінько така, якою бачила її в снах своїх гарячкових, у мріях неспокійних.

А мавка голосом лісових дзвіночків промовила:

— Лесея, дівчинка з двору, яка так любить природу. Яка так залюбки слухає оповідань, казок і пісень про нас, дітей природи. Мелодія, що її співає сьогодні волинська природа, відізветься колись у душі дівчинки й Лесея передасть цю лісову пісню тим, хто спрагнений її гомону.

Лесея підвелася й хотіла підступити ближче до мавки. Але коли вже мала доторкнутися її, побачила на тому місці тільки срібlistий туман... Ні мавки, ні лісовика, ні водяника, ні пустотливих русалок... Лесею огорнув переляк і вона бігом подалася стежечкою додому.

А зараз спробуймо вивести хорівод, як це зробили русалки, а може мавський танок. Багато було радості, гомону й грайливості.

Протягом цілого свого життя в Лесі України вирувало таке сильне захоплення мавкою, що в останні роки свого короткого життя вона раптом створила феєрію «Лісова пісня».

Молодий чоловік Лукаш і його мати переселилися до дядька Лева, що жив собі та поживав багато років серед лісу. Лукаш, простодушний селянський юнак — парубок, умів майстерно грати на сопілці. Навесні пішов він у ліс давній та з вирізаного очерету зробив собі сопілку. Став він на ній грати і з доброго дива почали розбуджуватися рослини з зимового сну: появилися квітці на землі, а на деревах яснозелене листя. Оживає старий ліс, але й одночасно пробуджуються лісові істоти. І так своєю прекрасною грою веснянок розбудив Мавку із зимового сну. Очарована музикою людської душі, Мавка — лісова істота без душі, хоч і вміла говорити, а особливо його гру на сопілці, і стала жити між людьми. Це єднання, це спілкування не було лег-

Казковий — у розумінні: надзвичайний, дивний, таємничий.

***

Ліг велет — думав, на часок,
та й спить уже століття,
землею заснітився весь
і марить про страхіття.
Бо скористали вороги
з його важкої млості,
безкарно точать з нього кров
і трощать білі кості.

***

Вже оснували тіло все
залізними дротами,
припали до глибоких ран
неситими ротами.

Не раз до серця глибини
сягають хижі руки,
а велет спить камінним сном,
хоч терпить люті муки.

Часами болізно у сні
наморщить густі брови,
тоді стинаються й шумлять
гаї, ліси, діброви.

Як дошкулить несвітський біль,
він трохи ворухнеться,
по тілу корчі пробіжать,
уся земля здригнеться.

Та не бояться вороги,
гадають: «Ет, примара!»
Але ущухне божий гнів,
минеться й божа кара.

І встане велетень з землі,
розправить руки грізні,
і вмить розірве на собі
усі дроти залізні.

***

«Коли ж він встане?» — тремтячи,
спитала я хлопчину.
«За рік, сто рік чи за безрік,
а може, й в сю хвилину».

Тут раптом вихор налетів,
і дерева здригнули.
Ми, як сполохані пташки,
до хати враз майнули...

Точити кров — експлуатувати, виснажувати когось.

Мавка.

Лукаш.

О. Николасць.

Мавка і дядько Лев.

Кохана стороно моя!
Далекий рідний краю!
Щораз згадаю я тебе,
то й казку сю згадаю.

Егунет, 5/11 1913

Чи ви знаєте про котрого «Велета» Лєся Українка розказала в цій казці? Так, в прихованій формі зобразила Україну у виді «Велета», який існував тисячеліттями, був сильним, але й мав часи млості, знемоги. Лєся Українка твердо вірила, що прийде час свободи для українського народу.

Як згідно з своїм звичаєм новачата стали колом для закриття VII Ради захисників «Велета» Лєсі Українки, Старий Орел заговорив до новачат та- кими словами: Ви прослухали казку «Про Велета» і знаєте, що цей «Велет» — це Україна. Саме тепер він прокидається і набирається нових сил по довго- му виснаженні лютими ворогами. На це потрібно часу, іноді і довшого. Йому треба допомагати і відстоювати ворожі наміри шкодити йому, нам потрібно робити все можливе, щоб він міг свobodно і щасливо жити й безтур- ботно розвиватися. Тепер вашим першим завданням є старатися бути добри- ми пластунами і добре вчитися, щоб завтра відстоювати Велета.

Згідно з нашим звичаєм візьмімо себе за руки, держім їх міцно і скажім собі: «Гуртом ми сильні і безпечні!». На заклик «Борітеся!» новачата гучно відповіли «Поборемо! Нам Бог помагає!» «Чи відстоюватимете Велета?» — «Так!» — голосно прозвучало, а Старий Орел додав: «Він буде вічно жити!» «До великого діла «Готуйсь!»

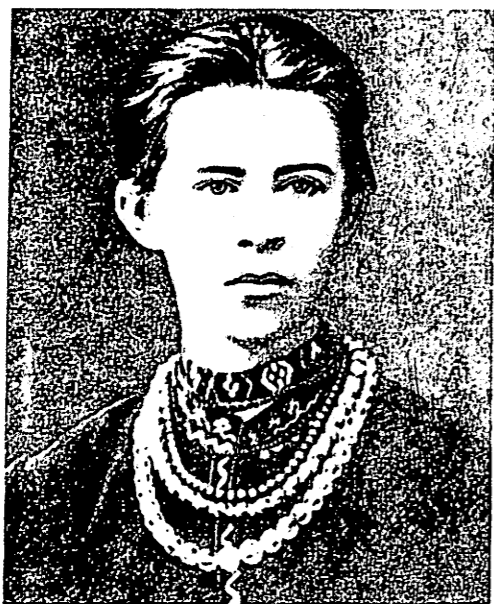
Жаский — який викликає, наводить страх; страшний.
Майоріти — коливатися під дією вітру.
Млість (млості) — почуття розслабленості, знемоги.
Руно — густа довга вовна з овець; овеча шкура з вовною.
Заснітитися, заснічуватися — засипатися чимнебудь сипким.
Стинатися (стенатися) — коливатися, хитатися.

Ілюстр. — Петро Андрусів.

Лариса Косач з братом Михайлом.
Фото 1880—1881 рр.

Пам'ятник у Києві.
Скульптор — Кальченко.

VIII. РАДА ЗАХИСНИКІВ ЛИЦАРСТВА МЕЧА І СЛОВА

Новачата до кола! Грімко пролунало «Готуйсь!», вітаючи Старого Орла, а він відповів на вітання і звернувся до новачат такими словами: Вітаю вас, що прибули на нашу останню Раду, Раду захисників лицарства меча і слова. Меч — це давня ознака справедливости, це знак боротьби за права, це знак оборони покривджених. Могутнім словом можна прислужитися Україні, як це зробили Шевченко, Франко, Леся Українка та інші. Знову візьмемося за руки й створимо сильний, спаяний гурт, бо: «Гуртом ми сильні і безпечні!». Голосно прозвучав заклик Старого Орла: «Боріться!», а у відповідь йому новаки гукнули: «Поборемо, нам Бог помагає!» ...Опустити руки! Ройовий Тарасе, чи всі з твого рою стали до кола? — «Так, усі». Ройовий Святоборе, чи всі з твого рою стали до кола? — «Так, нікого не бракує». Ройова Ларисо, чи всі з твого рою стали до кола? — «Так, всі прибули». Ройова Катрусє, чи всі з твого рою стали до кола? — «Так, усі з'явилися». Я радий, що ви робите все, що є у вашій силі, щоб стати справжніми захисниками лицарства меча і слова. Сідайте!

Поет Борис Грінченко написав короткий вірш «На волю!». Послухайте:

Похнюпилась сумно у клітці пташина,
До клітки припала дівчатко-дитина.
«Чого ти, пташино, така сумна?
Дивися: надворі весела весна;
І небо сіяє, і ліс зеленіє,
Лука, квітоньками убрана, леліє,
І співом пташиним дзвенить увесь гай,—
Радій же, пташинко, весні і співай!»

І пташка неначе слова зрозуміла:
Ураз розгорнула маленькі крила
І битись об клітку грудьми почала,
І рвалась туди, де весна зацвіла.
І билась так довго, так тяжко об грати,
Що стала дитину журба обнімати
І клітку вона одчинила тісну:
«Лети і на волі вітай ти весну!»
І пташка зника серед лук і гаїв
І голосно чуть її радісний спів:
Співає вона з-під ясної блакиті,
Що воля — найбільше добро на цім світі.

Чи лише орли, соколи, жайворонки та інші птахи люблять свobodно літати, люблять волю? Кому це також миле?... А вам?... Чи народи також хочуть мати свободу?... Чому?... Так, щоб в радості жити, вчитися, творити... Як виглядав на початку цього століття, перед Першою світовою війною, Велет-Україна?

Велет прокидається

Довге терпіння так дошкулило Велетові, що він став ворухитися, прокидатися із довгого сну. Став він розправляти руки, хоч російський цар міцно обснував їх та ціле його тіло міцними дротами, а Австро-Угорщина його ноги. А це були сильні держави в Європі.

На початку цього століття настала ворожнеча між цими державами. Українці, зокрема в Галичині, що була під Австрією, відчували, що йде до війни, і стали готуватися до неї з тою думкою, що де два б'ються, там третій скористає. Почали творити різні товариства: спортивно-руханкове товариство «Сокіл», а в 1900 р. Кирило Трильовський заснував друге спортивно-руханкове товариство «Січ», яке ще також займалося протипожежною діяльністю. А знаєте, чому

він так назвав це товариство?... Він хотів продовжувати традиції козаків. Для цього товариства Іван Франко написав слова їхньої пісні «Гей, Січ іде». Заспіваймо її, а потім під її спів виконуватимемо вправи топірцями.

У 1911 р. постала ще й інша організація: П — — — т. Хто з вас знає, що це за організація?... Хто виповнить бракуючі букви?... Так, це скавтська організація Пласт. Хто її заснував?... Д-р Олександр Тисовський. Як і всі скавти пластуни залюбки грають гру «Кім-а». Вам вона також добре відома.

Молодий студент університету у Львові Іван Чмола, пластун, любив військо. Він став організувати в межах Пласту гуртки юнаків, в яких підготовляв їх до військового діла. Він навчав їх, що робити, щоб стати добрим вояком. А це — треба вміти добре спостерігати і то так, як у грі Кіма. Добрий вояк слухається особи, яка командує. Тому вчив їх впорядку. А чи ви вмієте виконувати такі короткі накази як: «струнко», «спочинь», «в одному ряді збірка», «в одній лаві збірка», «у дворяді чи дволаві збірка», «напрямо прямо ходом руш», «рій (гніздо, табір) стій», «обернись», «розхід». Отож треба вміти рівно марширувати. Новаки виконували накази добре, а, ідучи маршем, співали «Гей, Січ іде». Та й це ще не все, щоб стати добрим вояком. Треба перейти вишкіл у цілянні до мети.

Спробуймо й ми влучно кинути щонебудь до цілі.

На гілці дерев прикріплено обруч для кожного рою. Кожний рій зайняв визначені місця, звідки кожний новак по черзі кидатиме 3 шишки (малі м'ячики тощо), так, щоб вони перелетіли через обруч на другу його сторону. Повторити таке кидання предметів через обруч ще два рази. Хто найбільше здобув очок — цей першун у стрілянні. Рій, що завоював найбільше точок — виграє.

Іван Чмола згуртував біля себе студентів університету, які цікавилися військом, у Львові і назвав їх «Січові Стрільці», а потім засновано товариство «Січові Стрільці», головою якого був д-р Володимир Старосольський, а його заступником Іван Чмола. Товариство мало окрему жіночу чету під командою Олени Степанів. Її членки носили зелені однострої. Одні відбували військові вправи піхотинця-стрільця, інші санітарні курси, щоб нести першу поміч у наглих випадках, доглядати хворих і т. ін. Кожний наряд в австрійській армії мав свій легіон, етнічну військову формацію. Коли в 1914 р. створено легіон «Українських Січових Стрільців», в скороченні УСС, члени Товариства Січових Стрільців включилися до УСС і діяли за гаслом: «До боротьби за волю України». І боролися завзято. Коли цар російський пішов походом на австрійського цесаря, російські війська побідно марширували по землях Західної України. Дійшли вони до Карпат. Там на горі Маківка, що її обороняли головні УСС-и, відбувся великий, завзятий бій, в якому УСС-и (УСуСуСи) перемогли росіян і змусили російську армію до відвороту. Усусуси дістали за це признание від австрійського командування.

Спробуймо й ми провести такий бій як Усусуси на Маківці. Таборовики поділяються на дві групи: одна — Усусуси, а друга росіяни. Усусуси займають верх гори Маківка, а росіяни наступають знизу на верх гори, щоб перемогти їх. Стрільці перебувають в окопах, тобто в ровах із земляним насипом, з яких обороняють свої позиції. Кожний вояк має шишки і обв'язку на рамені із тонкого паперу: Усусуси — жовту, а росіяни — червону. На гасло починається бій шишками. Кожний грач старається поцілити шишкою свого противника. Поцілений шишкою — ранений, а зірвана обв'язка означає, що є забитий і залишається на тому місці до кінця гри. Перемагає група, що зірве обв'язки усіх із своїх противників або прожене їх поза межі поля гри. Ранений може ще далі битися. Перемогли Усусуси та заспівали свою улюблену стрілецьку пісню: «Гей, у лузі червона калина».

Чи ви знаєте, що це «червона калина»?... Так, калина — це кущ, що має багато пагонів, які ростуть від кореня, іноді росте як дерево. Погляньте на

ВИДАТНІ ЗАХИСНИКИ УКРАЇНИ

Сокіл — балабан.

Проф. Іван Боберський голова Сокола-Батька, член Боевої Управи УСС.

Д-р Олександр Тисовський Основоположник Пласту.

Пластунська відзнака.

Полк. Іван Чмола пластун, організатор Січових Стрільців, УСС.

Панорама Маківки й стрілецьке кладовище.

Емблема УСС.

«Пугачі».

Софія Галечко.

Олена Степанів.

Полк. Дмитро Вітовський організатор «Січей», УСС.

кроків. Попри цю лінію перебігають новачата рою, а з визначеного місця по черзі кожний з членів рою старається шишками поцілити якнайбільше грачів свого рою в бігу. Першуном рою стає той, у кого число поцілів найбільше. І так робить кожний рій. Коли вже всі рої закінчили роєві змагання, всі першуни роїв змагаються за звання першуна табору у цілянні в бігу.

Прокинувся Велет

Довго володарювали жорстокі російські царі Сходом Європи, в тому й Україною. Хто лише посмів щонебудь сказати проти царя, немилосердно карали. Ви чули про покарання Тараса Шевченка за те, що в «Кобзарі» критикував царя. На 10 років позбавили волі, й він був примушений жити поза Україною як солдат. Цар не дбав про селян, а лише про своїх дворян. Щедро роздавав їм землі, на яких селяни мусіли працювати даром для цих поміщиків, відробляти панщину. Погано жилося кріпакам. Пани не дбали про освіту кріпаків, про їх краще життя. Українські селяни не любили царів. Час — до часу піднімали повстання проти поміщиків злющих, але їх здушувало військо. Мучилися селяни та мріяли про волю для себе й народу.

Та не можна було вже здусити бажання бути вільним, коли старші й молоді читали «Кобзаря». Свідомі українці, зокрема молоді, стали думати про те, щоб здійснити «Заповіт» Шевченка. Мимо того, що царі карали захисників людських і національних прав, в 1891 р. засновано «Братство Тарасівців» у Полтаві, а також повставали й інші організації в Україні. Видатним членом «Братства Тарасівців» був Микола Міхновський. Покажу вам його фотографію. Він боровся за «самостійну, вільну, демократичну Україну». Він розумів, що без війська не можна здобути волю Україні, тому широко працював для справ «Українського Військового Комітету», що згодом повстав.

А тим часом виникла війна між Австро-Угорщиною і Росією. Цар Микола II пішов війною на австро-угорського цесаря Франца Йосифа. Ви вже знаєте, що російські війська зайняли Західну Україну, що була в межах Австро-Угорщини і зайшли аж у Карпатські гори. Там, на горі Маківка, на якій проліг фронт, тобто місце, де були розташовані австрійські військові частини головно УСС, для воєнних дій з росіянами. Там відбувся завзятий бій, в якому Усусуси перемогли росіян і змусили відступати, забираючи із собою полонених Усусусів (Євген Коновалець, Андрій Мельник, Федь Черник, Іван Чмола, Роман Дашкевич і багато інших). Поверталися переможені російські війська додому. А тим часом у Росії виникла протидія цареві та царату, бо багато росіян також не любили його. Активні громадяни Росії задумали створити інший суспільний лад і позбутися диктатора-царя. Стали вони вести пропаганду за таким ладом, де не буде ні бідних ні багатих, не буде кляс, всі будуть рівні, спільно будуть все робити, вкл. з обробкою землі, не буде приватної власності, всі будуть ділитися всім добром. А всю цю побудову комуністичного суспільства буде здійснювати одна партія, комуністична партія. Знеможені вояки, бідні люди, а зокрема молоді повірили в ці мрії про ідеальне суспільство й в 1917 р. зробили революцію проти царату. Знищили всю родину царя, скасували всі дотогочасні закони, а завели свої порядки. Настали великі, революційні зміни.

Заворушилися українці, як почули вістку про революцію у Росії. Задумали також поробити зміни в Україні, а це відокремитися від Росії і створити самостійну державу. Але без зброї не можна боротися з ворогами, не

Дворянин — особа, що належить до дворянства.

Дворянство — панівний привілейований стан суспільства, що складався з поміщиків і чиновників і мав основним джерелом доходу земельну власність (чиновник — державний службовець у Росії).

Здушувати — не давати виявлятися чомунебудь, затамовувати якесь почуття; здавлювати.

можна охоронити себе від нападів ворожих. Треба було заготовляти зброю, амуніцію та інше, а все те було в магазинах, що їх сторожили росіяни.

Заведемо гру в «Захисників»: Визначене ігрове поле поділено на два рівні. І грачі поділилися на дві групи: одна — українських борців за самостійність, а друга — росіян-комуністів. Кожна з груп має свій магазин зброї, який хочуть поповнити. У кожній групі є командир, що визначає, хто має бути вартовим, хто має захищати магазин, а хто має атакувати другу групу, щоб здобути зброю. Захисники полонять противників на своїй території до торкування рукою. Доторкнувся, тоді відводить полоненого на визначене на своїй території місце для полонених. Але бранця може також й звільнити з полону його друг легким ударом рукою. Хто зумів підійти до магазину і взяти у руку лише один предмет із спорядження бійця, відносить його до свого магазину, будучи недоторкеним. У завзятому змаганні було багато полонених, а також і звільнених полонених. Виграли борці за самостійність, бо придбали більше зброї від противника, а також число бранців було більше.

У квітні 1917 р. зібралися в Києві провідники політичних партій, організації, а також меншин, що жили в Україні, як росіян, жидів, поляків та інших на нараду, яку назвали Конгресом, створили революційний парламент України, т. зв. Українську Центральну Раду. Її головою обрано видатного історика проф. Михайла Грушевського. Українська Центральна Рада покликала виконавчий державний орган на чолі з Володимиром Винниченком, а в ньому пост головного отамана Українська Держава.

Петлюра. Так зачала діяти відновлена Українська Держава. Державна влада встановлювала загально-обов'язкові правила, постанови чи універсали, які називають законами держави. І так 4 Універсалом усталено, що Україна має бути самостійна, від нікого незалежна держава. 4

Універсал проголошено в Києві в дні 22 січня 1918 р.

Новачата! — сказав Старий Орел. — Ви вже досить багато почули й навчилися про минуле України. Ви пізнали трипільську культуру, часи великого князя Кия, могутніх князів Київської Русі, славних козацьких полководців — захисників України, почули про визвольні змагання під час першої світової війни. Чи ви хочете, щоб українці жили в своїй хаті, в своїй державі?... Та-а-ак! — голосно закричали новачата. Чи в всенародньому голосуванні ви голосуватимете за те, щоб Україна була незалежна? — Ще голосніше прозвучало: «Та-а-ак!» — Ройові: Тарасе, Святоборе, Ларисо і Катрусе! Ви, як представники роїв підпишіть від імені своїх роїв цей документ — результат вашого голосування про незалежність України:

Ми, захисники рідного вогнища, радіємо, що народ України прагне жити свободним, від нікого незалежним життям. нехай сповниться довгождана мрія наших батьків, дідів і прадітів про самостійну Україну. Отож ми голосуємо за незалежність України, а як треба буде, то відстоюватимемо наше право на свободне самостійне наше буття.

За:
Рій турівці рій поляничі рій трипол'янки рій антиянки
ройовий Тарас ройовий Святобор ройова Лариса ройова Катруся

Диктатор — особа, що має в державі необмежену владу; робить, що йому подобається.
Імперія — велика монархічна держава, на чолі якої стоїть імператор. Цар був імператором великої Російської імперії, яка вела боротьбу з іншими державами, щоб загарбати найбільше чужих територій.
Цсар — була назва імператора Австро-Угорщини, великої імперії в Європі.

— Я радий, що ви так зробили. А тепер ройовий Тарасе відчитай найважливіші частини Четвертого Універсалу з датою 22 січня 1918 р.

Всі встали, а Тарас голосно прочитав: «Народе України! Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській землі вільна Українська Народна Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю й право робочого люду!... Віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу»...

Всі разом проспівали: Ще не вмерла Україна.

— Так співали численно зібрані на просторій Софійській площі учасники цієї величавої події, а дзвони неслися з дзвінниці далеко-далеко...

Державна влада почала поспішно творити українське військо. Із студентської молоді сформовано в Києві «Студентський Курінь», що обороняв Київ перед наступом ворога. Відновлено форму «Січових Стрільців» із звільнених з полону усусусів. Полк «Січові Стрільці» став всеукраїнською військовою формацією, яка продовжувала діяльність УСС. Командантом полку став Євген Коновалець. Ще й багато інших формацій творили Збройні Сили України.

Російсько-комуністичні війська стали наступати на столицю України в той час, коли формувалося військо Української Народної Республіки. А тим часом у Києві вибухло повстання комуністів. Вони зайняли Печерський арсенал, залізничні двірці та частину міста. Українські війська здушили повстання, але треба було ще здобути Печерський арсенал.

Арсенал — це завод, на якому виготовляють зброю і предмети, необхідні для військових дій. Спочатку це була фабрика гармат та артилерійського озброєння. Арсенал став головним центром збройного повстання проти Української Центральної Ради. ...Проведемо гру «Бої за Арсенал».

Накреслимо велике коло, а в ньому поставимо малу сторожову вежу так, як це колись козаки робили, щоб згори стежити, чи ворог не надходить та давати сигнали. Отут то маємо 3 палиці, зв'яжемо їх прибіл. 20 см. під верхом, щоб кінці виставали. Коли розхилимо палиці, постане триніга, яку встроимо в землю. На верху триніги покладемо м'яч. А тепер уявімо собі, що це є Печерський Арсенал — твердиня більшовицького повстання в Києві. Цієї твердині боронитимуть три грачі, що гратимуть ролю комуністів-арсенальців. Всі інші грачі — це оборонці Києва, такі як вояки Вільних Козаків, Гайдамаків, Січових Стрільців, Гордієнківців та ще інших військових частин, старатимуться збити твердиню своїм м'ячем. Збита вона буде тоді, коли м'яч під ударом випаде з триніги або триніга впаде на землю. Оборонці Києва стоять поза зробленим колом на землі, звернені обличчям до вежі. Вони мають м'яч відбиванкової величини й старатимуться його ударом збити твердиню. Вони можуть передавати собі м'яч по колу, щоб ударити твердиню з несподіваної сторони, щоб її звалити. Та їм не вільно переступати зазначену лінію кола. Арсенальці відбивають удари м'яча, а коли зловили його, намагаються вдарити ним когонебудь із своїх противників. Кожний з оборонців Києва може й повинен зловити м'яч і продовжувати гру. Але, коли арсеналець ударить його м'ячем, є вбитий і виходить із гри. Ще раз підкреслюю, що м'яч можна й треба ловити, але вояк, ударений м'ячем, якого не старався зловити, уважається вбитим. Коли твердиня збита, грачі міняються: три із середини йдуть поза коло, а три з-за кола йдуть до його середини. Гра продовжується, доки є визначений час.

Твердиня — 1) фортеця; 2) надійна опора, захист (твердиня правди і т. ін.).

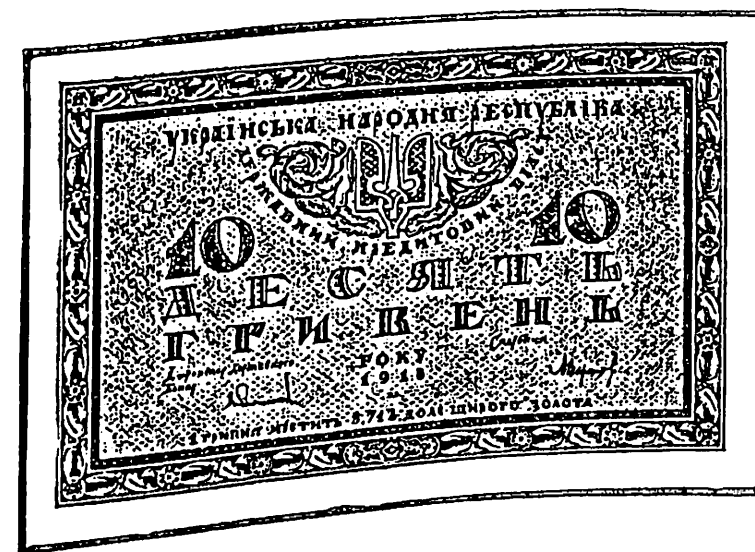
Печерський — відноситься до околиці Києво-Печерської Лаври, монастиря.

Більшовицький (большевицький) — прикметник до більшовик, послідовник більшовизму, член більшовицької партії (комуніст).

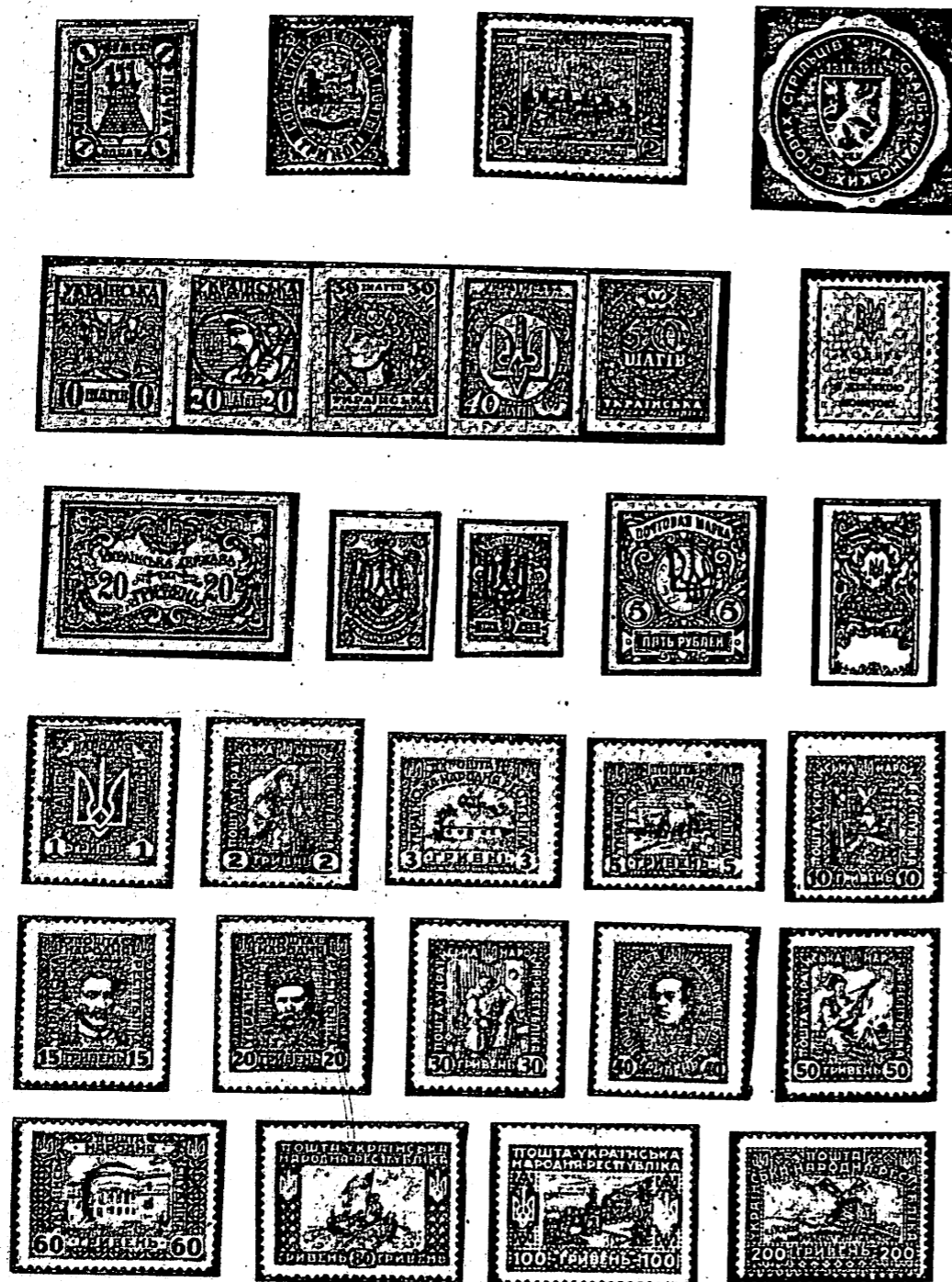
Отаман — виборний або призначений провідник козацького війська, особа командного та начальницького складу збройних сил; офіцер.

Загарбувати, загарбати — насильно захоплювати щонебудь; завойовувати.

Українська Центральна Рада завзято боролася з російськими комуністами й рівночасно старалася завести державний лад. Схвалено, що «Державним гербом Української Держави є тризуб золотої барви на синьому тлі», а також — національний прапор держави складався з синьої й жовтої гори-

Джерело — «Одnodнiвкa ЮМПЗ 1982» (Л. Онишкевич).

зонтальних смуг. Національним гімном залишилася пісня «Ще не вмерла Україна». Покажу вам українські гроші та поштові марки.

А що діялося на західних землях України? Ви вже знаєте, що Галичина, Карпатська Україна та Буковина входили в склад Австро-Угорської імперії, яка давала більшу можливість розвивати національну свідомість, тобто знати: хто ми є, які наші коріння, коріння наших батьків, наших предків. Різні товариства вкл. із Пластом допомагали у національному розвитку нашого народу. Ще перед розпадом Австро-Угорської імперії повстала Українська Національна Рада. Вона доручила популярному усусусові, Дмитрові Вітовському, організаторові товариства «Січ», а потім УСС, відважному воякові, перекласти перебрання влади у Львові. 1-го листопада 1918 р. українські війська заняли Львів. Тоді Українська Національна Рада проголосила на західних землях України Українську Державу під назвою Західно-Українська Народна Республіка, якої президентом став Євген Петрушевич. Всі українські західні землі злучилися в одне. Та це не тривало довго, бо румуни захопили Буковину, а поляки почали війну із Західною Українською Народною Республікою, щоб прилучити Галичину до Польщі. Хоч війна в Україні велася публікою, щоб прилучити Галичину до Польщі. Хоч війна в Україні велася на двох фронтах: Українська Народна Республіка з поляками, Укми, а на заході Західно-Українська Народна Республіка з поляками, Українська Національна Рада, законодавча влада, схвалила закон 3.І. 1919 р., яким вирішила з'єднати західні землі з Наддніпрянською Україною в одну єдину державу, в одну Українську Народну Республіку. Святочне проголошення відбулося в Києві на Софійській площі в дні 22 січня 1919 р. Зібралася велика кількість людей. Порядок держали Січові Стрільці, а до стойникам вказував місця кременезний козак з довгими сивими вусами в синьому жупані. Годинник на вежі вибив 10 ударів. Із церкви урочисто вийшли священники й усталися на ступниці під обеліском. Там теж і члени Директорії, уряду, та делегати із Західної України. Пронеслися святочні мелодії молебня...

— Ройова Лариса відчитує «Ухвалу Української Національної з дня 3 січня 1919 р. про злуку Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою»: «Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення українського народу, проголошує торжественно з'єднання з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну, єдину, суверенну Народну Республіку»... Національний гімн, відіграний військовою оркестрою, пронісся по цілому Києві. Ройова Лариса продовжує відчитувати маніфест Директорії: «В імені Української Народної Республіки Директорія проголошує цілому українському народові велику подію в історії української землі... Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від однієї частини єдиної України, Наддніпрянська Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Русь) і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії...»

Боротьба за вдерження відновленої держави була дуже важка мимо того, що багато держав формально включили Україну до кола вільних народів і в Бересті заключили мир з Українською Народною Республікою. Тоді російські комуністи зобов'язалися вивести свої війська з України і замиритися з нею, але цієї умови не додержали. У такій ситуації треба було поробити зміни в уряді. З днем 11.ІІ. 1919 р. обов'язки голови уряду перейняв Симон Петлюра, головний отаман українських військ.

Повоєнна ситуація була така: Наддніпрянську Україну завоювали російяни-комуністи, Галичину та Волинь переможні держави віддали Польщі

Директорія — змінена назва уряду УНР з головою Володимиром Винниченком на чолі.
Маніфест — Урочисте писане звернення верховної влади до народу з приводу якоїсь дуже важливої події.

раїнській Самостійній Державі. О. Августин Волошин був чесною, відважною, розумною людиною. Він багато працював над тим, щоби бути щораз кращим і щирим і відданим провідником свого народу. Тому закарпатці ще за його життя називали його «Батько Волошин», бо дуже його любили. Він був великим захисником Карпатської України.

По закінченні першої світової війни світові політики вирішили прилучити Закарпаття до Чехо-Словацької Республіки. Тоді трохи легше стало жити українцям. У 1921 р. зараз по війні засновано Пласт* на Закарпатті. У ньому ріс «новий люд», нове покоління українців, про яке мріяв основоположник Пласту Дрот. Пластуни вчилися любити свій нарід і працювати для нього. А було їх багато, понад 3.000 членів. Новацтвом займалися братчик Леонід Бачинський, а найбільше сестричка Береза, Анна Устиянович-Береза.

Перед другою світовою війною засновано «Карпатську Січ», яка мала обороняти населення Закарпаття. Командантом став Дмитро Климпуш. Головна квартира Карпатської Січі була в місті Хуст. Клітини Карпатської Січі були по всіх місцевостях Карпатської України. Були також і жіночі відділи, якими командували Євгенія Тисовська і Єлисавета Кузьмів.

Січовики були добрими захисниками країни. Вони вмели добре вартувати. Проведемо гру: «Нічна сторожа». Один або два таборовики стають на визначеному місці для вартових. Їм зав'язують очі хусткою. Один із гравців з віддалення 10—20 кроків тихо підходить або повзе до вартових, щоб непомітно для них пройти повз них. Коли вартовий почує шелест і вкаже рукою точний напрям новака, що підходить, він відходить на визначене місце. Коли хтось підійде до вартового, дотикає його рукою. Побіджає вартовий, що не допустив до себе ніодного суперника, програє, коли щонайменше один діткне його рукою, підійшовши непомітно до нього.

Що діялося в Україні по першій світовій війні? В Україні над Дніпром лютий Сталін, диктатор, забрав від селян землю і наказав їм як невільника працювати на ній за малі гроші. Вони не хотіли погодитися на це. Тоді він наказав забрати все збіжжя і завезти в Росію. Люди не мали що їсти і після того 7 мільонів українців померли з голоду.

На заході Європи інший диктатор прийшов до влади, а саме Гітлер в Німеччині. Він говорив, що німці вища раса і німцям повинні служити всі інші народи. Він став завойовувати Європу, а з України хотів зробити колонію, яка давала б німцям збіжжя, хлібом їх годувала. Коли Гітлер погодився, щоби мадяри забрали для себе українське Закарпаття, українці за-протестували. Скликали 15 березня 1939 р. сойм, який рішив і проголосив, що Карпатська Україна є незалежною, самостійною державою. А кого обрали її президентом? Довідаєшся, якщо в кліточки малюнка впишеш по букві так, щоби бракуючі слова доповнили речення. Тоді прочитаєш букви, де є покладене «х» згори вниз і будеш знати. Прочитали? Так!

Президентом став о. Августин Волошин.

Січовики захищали	х				Карпатської України
Найвища влада К. У.		х			схвалювала закони
Землю К. У. покривають	х				
На території К. У. є поклади		х			
Січовики носили	х				— мазепинку
Найбільша ріка К. У. називається		х			
У К. У. добувають речовину	х				яка дає газ бензину
К. У. — Карпатська Україна					

* У 1935 р. у Пласті було 84 курені, разом понад 3.000 членів. Сойм, сейм — найвищий (однопалатний) законодавчий орган у деяких державах (Польща, Фінляндія).

ВЕЛИКІ ЗАХИСНИКИ УКРАЇНИ

АВГУСТИН ВОЛОШИН.
Президент Карпато-Української Республіки.

Головна Квартира Карпатської Січі в Хусті по обстрілянні ворогами 14 березня 1939 р.

Шухевич
Ген. Тарас Чупринка-Шухевич.
Головний Командир УПА.

Катерина Зарицька, голова підпільної «Служби здоров'я» при Українському Червоному Хресті, УПА.

Мадяри пішли війною проти Карпатської України. Карпатські січовики завзято боронилися. А січовикам помагали пластуни — захисники правди, справедливості, людських прав. Розказують про них таке:

...«Чотири друзі донесли свого раненого кошового (Михайла Козичаря) до Веряці. Аж тут раптом мадяри оточили село. Схопили раненого з його побратимами. Зв'язали їм руки і під багнетами їх повели над Тису. Зв'язані були змушені ще нести свого зраненого друга...

Над Тисою їх поставили в лаву. Зробили знімку, на пострах іншим. Тоді мадярський офіцер приступає до Івана Поповича. Він кремезний за всіх. Заки на інших намірили скоростріл, офіцер розв'язав Поповичеві руки. Дає наказ: — Бери і кидай свого провідника в Тису!

Він не рухався. Стояв на стрімкім підмитім березі ріки. Офіцер ще раз повторив наказ. Попович не рухається. Розлючений офіцер з усієї сили вдає в лице... Попович нараз випрямився. Звинно підніс свої руки і вхопив заскоченного офіцера за шию. Ступив крок назад і кинувся з ним у воду.

Зап'юкотів скоростріл. Скопив трьох друзів. Прошив і раненого на землі. Мадярські вояки бігли берегом Тиси. У воді бачили, як кидалися два тіла. Попович не випускав офіцера із своїх рук. Прудкі води поривали їх все далі і далі...» (Степан Пап-Пугач — Пластовий Альманах, ст. 10).

Пластуни, що згнули в обороні свободи Карпатської України, герої. Всі вони вкрили славою закарпатський Пласт.

Січовики й пластуни продовжували боротьбу з мадярами, які старалися всіх їх виловити. А тепер заграємо гру в «ловців».

Гравці поділяються на дві рівні групи. Одна з них ловить, а друга втікає від ловців. Ловці беруться парами за руки, а переслідувані бігають окремо по ігровому полі. На гасло провідника гри ловці починають ловити переслідуваних в межах поля гри, але так, коли пара ловців гравця оточила й з'єднала руки за ним. Зловленого відпроваджують на умовне місце. Через визначений час провідник гри повторяє сигнал, який означає зміну ролей груп. Ловці стають переслідуваними, а переслідувані ловцями. Група, яка в зазначеному часі для гри зловить більше гравців, виграє.

О. Волошин виїхав до Праги, де його пізніше комуністи арештували, завезли до Москви й у в'язниці замучили. Партизанська боротьба Карпатських січовиків з мадярською окупаційною армією велася довго. У 1945 р. партизани Карпатської України з'єдналися з частинами Української Повстанської Армії (УПА) і боролися проти московських окупантів.

—:—:—:—:—:—:—

Зачалася 2-га світова війна. Гітлер пішов війною на Польщу (в 1939 р.), і скоро поборов її. Потім пішов походом на Советський Союз (1941). І так Україна опинилася під окупацією німців. Гітлерівці погано поводитися з українцями. Часто без судів розстрілювали українців, які не були їм прихильні, а іноді палили села, коли хтось навіть із не того села заатакував німця. Треба було боронитися. Українські патріоти стали творити підпільні відділи для самооборони. І так повстала Українська Повстанська Армія, у скороченні УПА. Воїни УПА, упівці, перебували в лісах, жили в бункрах (криївках) під землею, мали санітарні пункти (клініки) для першої допомоги раненим, а також і підземні лікарні. Воїни УПА боронили населення перед напастями гітлерівців і рівночасно вели бої з комуністичними напасниками.

Головним командиром УПА був пластун генерал Тарас Чупринка. Це був псевдонім інж. Романа Шухевича (1907—1950). Він був великою людиною, яка була все готова помагати другим, любила Бога й Україну. Він був гуманний, великий патріот, відважний захисник прав людини й України.

Скоростріл, кулемет — автоматична скорострільна зброя малого калібру.

Любив спорт, мандрівки, музику. Тарас Чупринка — це легендарний, незламний лицар, який був виразником боротьби за самостійність України.

В УПА були також і жінки. Одною з них була пластунка Катруся Зарицька, по званні інженер (1914—1986). Вона любила математику, знала багато мов і вміла гарно танцювати. Була активна патріотка, яка боролася за права українців, за що вона була покарана в'язницею поляками, а потім комуністами на 25 років. Була одружена з видатним пластуном Закарпаття Михайлом Сорокою. У системі УПА вона сформувала Український Червоно-Хрест. Вона керувала медично-санітарними справами повстанців, опікувалася хворими воїнами, родинами заарештованих, вишколами і т. ін. Катруся Зарицька була близькою співробітницею ген. Тараса Чупринки.

Бої велися головню в лісистих околицях західних земель України. Ліс — вірний друг повстанців — говорили вони. З нього упівці робили рейди, стежили за діями спеціальних відділів НКВД, що старалися знищити УПА. Боями вславився т. зв. «Чорний ліс». Коли поглянете на карту, побачите, що «Чорний ліс» — це велика лісова територія в Івано-Франківській області, яка була добрим захистом для повстанців і доброю базою випадку на головне місто області Івано-Франківськ, що давніше носив назву Станиславів, на Калущ та інші довколишні райони. Тому й він став важливим місцем повстанських дій. Там успішно діяв відділ під командою сотенного Шума. Про нього розказує хор. УПА Донський у своєму спомині «Засідка під Соколом».

Під час рейду цей відділ квартирував у селі Вікторів, Галицького району. Увечері зійшлися повстанці на вечерю. Зв'язковий від провідника Гомону на приніс записку до сотенного.

«В селі Мединя спецвідділ військ НКВД грабує українське населення. Бийте бандитів, відбирайте награбоване майно, визволяйте бранців — братів, зловлених в облаві... Їх 80-т. Вам це вдасться».

— Хлопці, робимо завтра засідку на москалів, — крикнув сотенний Шум. — Так є-є-є! — гримнула із десятків уст відповідь сотенному. Пригоже місце на засідку біля села Сокіл (над Лімницею). Пішли. 25 вересня 1944 року в 10-ій годині зранку вже всі були на визначеному місці...

.....
— Захисники! Чи знаєте, що далі сталося?
— Ні-ні-ні!
— Хочете знати?
— Так!

Поділимося на дві групи. Одна піде до села Мединя і буде грати ролю червого відділу советських військ і носитимете на лівому рамені червону обв'язку.

Друга група — це повстанці, які носитимуть на лівому рамені синю обв'язку. Даліше розкажуть вам сестрички/братчики. Перша група пішла за сестричкою на визначену ділянку. Друга група залишилася на місці й слухала даліше розповіді-спомини.

Гуманний — людяний у своїх діях і ставленні до інших людей; проинятий турботою про добро людини.
Напасть — біда, нещастя.
Підпільний — нелегальний, конспіративний (дія скерована проти ворога).
Засідка (засада) — загін війська, добре замаскований для раптового нападу; приховане місце, де розташовується хтонебудь для нападу. Іти на засідку. — обирати приховане місце для очікування слухного моменту, щоб напасти на когось.

Рейд — проникнення військових частин на терен, зайнятий ворогом, з певною метою.
НКВД — Народний Комісаріят внутрішніх дел; політична поліція, яка мала «спецвідділ» — спеціальний відділ для вишукування і нищення чи карання тих, що активно виступали проти комунізму.
Облава — оточення місця, де перебувають небажані особи, для їх арешту.

окопів повстанців. Раптом рознісся гострий свист сотенного. У ту мить вискочили повстанці із окопів, оточили червоних бійців і стали зривати їхні опаски... Повстанці побідно закінчили бій, здобули багато воєнної здобичі.

Група «червоних бійців» засіла біля братчика/сестрички, щоб почути рещту розповіді, а повстанці відійшли на інше місце і стали вивчати повстанську пісню «Вже вечір вечоріє». Згодом всі зібралися, вивчали пісню, а потім її спільно заспівали.

—:—:—:—:—:—:—

Епілог

У 2-ій світовій війні Америка, Англія і СРСР перемогли Гітлера. По війні багато тисяч українців опинилися в таборах переміщених осіб у Німеччині. І там пластуни відновили діяльність Пласту. Пл. сен. Никифор Гіряк, видатний усусус, передав в 1948 р. ленту УСС-ів до прапору 5-го куреня УПУ-ів ім. Федора Черника в Міттенвальді, Німеччина. Курінний юнаків, переймаючи згадану ленту, обіцяв бути захисником стрілецьких традицій і щиро працювати, щоб здобути незалежність для України.

На фотографії пл. сен. кер. д-р Никифор Гіряк сидить третій зліва.

По декількох роках перебування в таборах емігранти виїхали в різні країни світу й там поселилися з думкою про Україну. На поселеннях пластуни засновували пластові частини і всі разом під керівництвом Головної Пластової Булави продовжували пластовати. У 1967 р. українці поза Україною створили Світовий Конгрес Вільних Українців, в скороченні СКВУ, керівне тіло організованих українців у світі, якого завданням було стати захисником України і працювати для створення незалежної української держави.

А що ж діялося в Україні в тому часі? Переможці у війні, не знаючи добре комуністів і їх жорстокого диктатора Сталіна, завели з ним приязні сто-

Займати визначену ділянку — частина фронту, що є місцем боевої дії.

Ділянка — частина площі чогонебудь.

Вістовий — який подає звістку, сигнал, умовний знак.

Переміщений, переміщуватися — змінювати місце свого проживання.

сунки. А хитрий Сталін робив усе можливе, щоб завести комунізм у цілому світі. Та так не сталося.

Ідеї Леніна створити робітникам комуністичний рай на землі виявилися нездійсненними. Комуністична партія дбала про те, щоб комуністам добре жилося і не дбала про робітників і селян. Тому й важко стало їм жити. Погано, дуже погано жилося українцям під пануванням комуністів. Комуністична партія робила все можливе, щоб українці забули свою мову і не знали, хто вони такі. Але знайшлися захисники української мови, української культури, українського національного буття. За їхню захисницьку дію їх суворо карали в каторгах на примусових роботах у Сибірі. Деякі дисиденти перекаржали в каторгах на примусових роботах у Сибірі. Деякі дисиденти перекаржали в каторгу, повернулися в Україну і продовжували працювати для добра України. Коли загроза розвалу комуністичного суспільства стала неминувчою, комуністичні провідники, щоб рятуватися, задумали поправити незадовільну господарку в СРСР, щоб люди мали щось їсти, щоб зробити людям життя кращим. У половині 1980-тих роках настав час т. зв. гласності і перестройки комуністичного суспільства. І почали люди свобідніше говорити і критикувати уряд і партію. Та учинилося щось непередбачене. Збудилося в людей бажання молитися, церкви переповнилися віруючими, стали свята святкувати. Комуністи не зуміли викоринити віри в Бога. А що ще важливе — ожили придушені національні почування поневолених народів у СРСР і відродилося їхнє національне життя.

Дисиденти та інші молоді патріоти в Україні почали творити демократичні та виховні організації для самооборони. Виникла всеукраїнська громадська організація «Народний рух України», що боролася за національне відродження, за державну незалежність України, щоб її діти могли радісно жити і рости. Також відновилося діяльність Пласту, якою ідеї та практик берегли українці подію, що сталася в Україні 24 серпня великою радістю прийняли українці подію, що сталася в Україні 24 серпня 1991 р., а це: Верховна Рада України проголосила «НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ та СТВОРЕННЯ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ — УКРАЇНИ». У всенародньому голосуванні населення України потвердило рішення Верховної Ради України в дні 1 грудня 1991 р. В тому ж дні також обрано Леоніда Кравчука президентом України.

І так на карті світу знову з'явилася держава «УКРАЇНА» з синьо-жовтим прапором і тризубом — державним гербом. Проголошення незалежної держави — це ще не все. Нам усім слід зробити все, що є в нашій силі, щоб наша держава була сильна, щоб вона цвіла. Здійснимо це, коли працюватимемо над собою, щоб стати добрими пластунами, коли всі разом в єдності й згоді діятимемо так, щоб збудувати сильну нашу державу.

—:—:—:—:—:—:—

Пролунав заклик: «Захисники рідного вогнища, до кола!» . Перед закриттям Ради Старий Орел так промовив до новачат: — Ви пройшли довгий шлях по недавньому минулому. На цьому ігрово-мандрівному шляху ви зустрілися з такими видатними захисниками як: Українські Січові Стрільці, Микола Міхновський, Михайло Грушевський, Симон Петлюра, о. Августин Волошин, Тарас Чупринка, Катря Зарицька і багато інших. У настільній грі* ви пізнали таких діячів слова, непохитних лицарів без страху й догани як: Митрополит Андрій Шептицький, Митрополит Василь Липківський, Василь Симоненко, Василь Стус і багато інших.

* Окрема додаткова настільна гра типу спостереження і запам'ятовування.

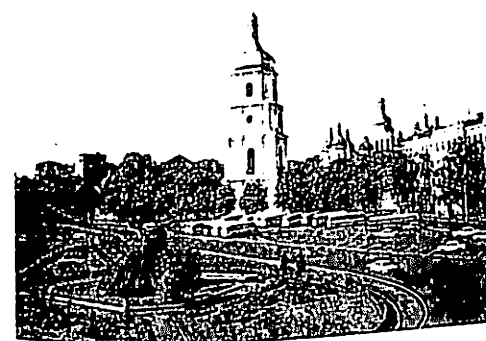
Так, це були відні визначні захисники українського народу. Але багато було й є таких захисників, які виконували чи виконують тиху, але важливу муравлину роботу для добра й розвитку українського народу, для побудування міцної незалежної української держави. Саме ви, юні пластуни новачки і пластунки новачки зробили свої перші кроки тут, на таборі, щоб стати не лише добрими пластунами, але й умілими захисниками прав людини, прав українського народу на його самостійне життя і свободний розвиток, а також, щоб стати на захист екології України та всієї землі. Новацька пісня дає вам виразне скерування:

Як виростем великі,
Хоробрі вояки,
Відстоїм Україну
Від вражої руки.

Захисники рідного вогнища! Згідно з нашим звичаєм візьмімся за руки і створім сильний, спаяний гурт, бо... «Гуртом ми сильні і-безпечні!». А як Старий Орел гукнув: «Борітеся!», новачата відповіли голосно: «Поборемо! Нам Бог помагає!» — «Я вірю,— додав Старий Орел,— що так станеться. Опустити руки!» «Готуйсь!». І грімко пролунало новацьке «Готуйсь!».

Екологія — взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем (про це вже була мова).
Вражий — поет., ворожий.

ВИДАТНІ ЗАХИСНИКИ — ЛИЦАРІ СЛОВА

Софійський Собор, Київ.

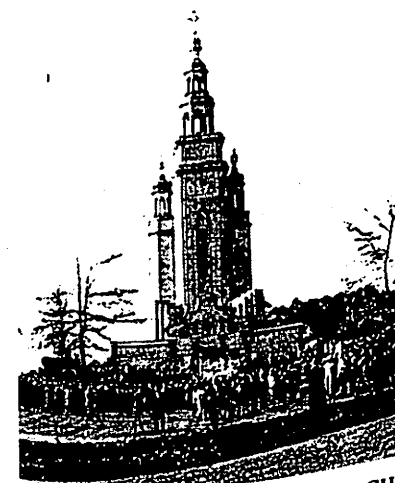
Храм св. Юра, Львів.

Митрополит
Андрій Шептицький.

Митрополит Василь Липківський.

Церква-Пам'ятник, Бавнд Брук, США.

Церква св. Івана Хрестителя, Гантер, США.

Фото Митр. А. Шептицького і Митр. В. Липківського
із «Мартирологія Українських Церков» — Смолоскип, 1985.

ІХ. РАДА — ВОГНИК ВЕЛИКОГО ОСЯЯННЯ

Новачата назбирали в лісі хмизу, розклали вогнище, як водиться, невелике, стіжкувате, зате міцне, тісно виповнене тоненькими хмизінками. Засіли кругом, чекають Старого Орла. Прийшов. Успокоїлися, встали і привітали його привітом «Готуйсь!» А Старий Орел так промовив до них: — Орлині діти! Вітаю вас, що зібралися біля цього вогнища. На цьому місці розгорівся був наш перший вогник новацький. Сьогодні під кінець нашого табору ми знову запалимо цей новацький вогник як колись палили і тепер палять пластуни в Україні та на поселеннях. Вони продовжують звичаї наших прадідів трипільців, воїнів Кия, які при вогнищі відбували свої ради. Зберігали цю традицію воїни Київської Русі-України, козаки-запорожці, українські Січові Стрільці, Карпатські січовики, борці УПА та інші. Всі вони були захисниками українського народу й часто в важких завзятих боях відстоювали Україну перед ворогами.

До запалення вогнища виступлять: пластун новак Тарас і пластунка новачка Лариса: Запалити вогнище!

Підпалюють, а новачата заспівали: «Горить вогник».

.....

Всі сіли, а Старий Орел продовжував говорити:

— Розгоряється вогник сильніше, його полум'я стає ясніше й ясніше. Цей вогник є особливий, бо він новацький, він родинний, а щоважливіше є те, що біля нього сидять юні захисники рідного вогнища. Ви знову розпалили його на кінець нашого таборування, щоб відмітити ваш великий успіх у табірній діяльності, щоб відчуті осяяння, цей великий момент відкриття, усвідомлення, що ви стали на шлях захисників рідного вогнища. Хай жевріюча іскра любови, правди і справедливості розгортається все більше й більше у ваших серцях. Нам потрібно підтримувати горіння відвічного вогнища, його тепло, але також і цього нашого вогника. Зараз подбають про це сторожі нашого вогника, а це ті, хто його запалили. Зробіть все, що є у вашій силі, щоб вогонь не погас.

.....

Ваш запал, ваше завзяття не погасне у вас, коли в серці є гаряча любов до землі нашої, до України. Нераз питаємо себе й дивуємося, чом, чом земле моя, так любя ти мені. Новачата проспівали пісню: «Чом, чом, чом земле моя».

.....

Чи ви колинебудь під час табору задумувалися над тим, чому ми говоримо про захисників? Пластунка новачка Лариса прочитас, вірш Міри Гармаш — «Захисники рідного вогнища».

Осявати, осяювати, осяяти — заливати, заповнювати сяйвом, світлом;
— бути джерелом розуміння, усвідомлення чогонесбудь, робити щонебудь ясним, близьким, зрозумілим;
— несподівано з'являтися, приходити (про думку), одухотворяти.
Осяяння — безпосередній момент відкриття — це наглий, неконтрольований свідомістю акт; його називають інтуїцією, осяянням, інсайтом і т. д.

ЗАХИСНИКИ РІДНОГО ВОГНИЩА

Ми звено молоде
У безсмерті народу,
Ми ростем, ми ідем,
Нам нема переводу!

Не погасне відвічне багаття —
Стоїмо на сторожі,
Ми безстрашні, ми повні завзяття
Відіб'єм зазіхання ворожі.

Наша зброя це меч,
Сила правди і творчого слова,
Ворогам всупереч
Ми народу віднова.

Посднавши сучасне з минулим,
Сиву даль із сьогоднішнім днем,
Ми про предків своїх не забули,
Гордо стяг у майбутнє несем.

Ми ростем, ми ідем,
Нам нема переводу,
Ми борці молоді
За безсмерття народу.

.....

Бадьоро маршували і ще сьогодні маршують захисники, співаючи разом дзвінкими голосами «Марш захисників рідного вогнища». Лунко прозвучала пісня, що її склала Міра Гармаш.

.....

Біля щогли ми розгорнули нашу «Спіралю часу», починаючи з того часу, коли на нашій землі настало отеплення по останньому льодовику... Пройшли тисячоліття... На землі теперішньої України жили трипільці. Вони утворили високу культуру, яка належить до одної із шістьох великих світових культур. Від непам'ятних часів вітали наші прапредки весну співами, іграми, гагілками. З тих пір аж по сьогоднішній день діти й молодь залюбки виводять «Жучка». Забавимося і ми. Новачата стали парами побіч себе, зробили міст із своїх рук, по якому проходив «Жучок». Було багато радості та сміху під час жвавого виводжування «Жучка» кругом вогника.

.....

Український народ цікавився своїм минулим. Він створював історичні перекази про богатирів, хоробрих воїнів, звичайно велетнів, що відзначалися великою силою і відвагою. Ці перекази передавалися усно з одного покоління в друге молодше. У пам'яті нашого народу зберігся переказ про

Відвічний — який існує споконвіку, з давніх-давен.
Дзвінкий — який голосно і чітко звучить.
— здатний голосно, чітко звучати.
Ремісник — особа, яка виготовляє на продаж та на замовлення вироби ручним способом, користуючись власними засобами виробництва.

«Михайлика-Семилітка» ще з часів могутньої Київської Держави. Отож я розкажу вам про лицаря Михайлика-Семилітка та Золоті ворота.

— Розростався Київ, багатів, розвивав свою культуру навчанням дітей в школі, працею рук та розуму ремісників і т. інше. Та вороги, печеніги та інші, не спали. Щоб людям жилося добре й безпечно, князі задумали зробити столицю нездобутою. Обвели Київ частоколами, валами високими та глибокими ровами. Князь Ярослав Мудрий рішив ще краще укріпити Київ. Він казав побудувати сильні мури кругом Києва з високими камінними вежами. До міста можна було увійти чи вийти лише через ворота із звідними мостами. Найсильніші та найславніші були «Золоті ворота». Називали їх кияни так тому, що ці залізні ворота були позолочені. На ніч мости підносили й замикали вхід до гóрода. Золоті ворота були всім відомі, вони були свідками могутности Києва.

Жили в Києві віщуни, що вже з давен-давна пророкували таке: «В роді Рюриковичів прийде колись на світ хлопець і назвуть його іменем покровителя столиці Архистратига Михайла. І буде він богатир славний і лицар, якого ще світ не бачив... І доти ворогам не здобути Києва, доки стоятимуть у ньому Золоті Ворота й доки кияни триматимуться в єдності та шануватимуть свого князя».

І справді у княжому роді народився хлопець, якого назвали Михайликом. Росте він, росте, та такий мудрий, що аж кияни дивувалися, як може бути така мудра дитина. Уже хлопцем невеликим він із луком не розостався, а стріляв з лука так влучно, що не мав собі рівного. Навчився він і мечем сильно вдаряти, а списом досягти цілі, бо силу мав велику. І виріс він на відважного, хороброго лицаря. Всі його поважали, бо любив правду і справедливість. Та доля дала інший напрям у його життєвому шляху.

Час-від-часу нападали на Україну степові кочовики. І саме велика орда печенігів наступила на Україну і то аж до Києва. Облягли столицю, але здобути не зуміли. Якось у полудневу пору вийшов Михайлик на вежу та став приглядатися печенізьким військам. Він помітив хана за Дніпром, що збирався їсти обід. Якраз принесли йому печенє м'ясо на срібній тарілці. І подумав собі Михайлик. От і покажу йому, як київські воїни уміють стріляти. Взяв лука, націлвся, а стріла із свистом полетіла і встромила в печеню. Схвилювався хан; це напевно вчинив Михайлик, подумав собі, бо вже чув про славного лицаря Михайлика. Важко боротися з такими воїнами; не здобути мені Києва,— подумав він,— треба киян перехитрити. Послав послів до Києва. Переказали князеві: віддай Михайлика мені за зятя, а я зніму облогу, а ні, зруйную город дощенту. Стали бояри раду радити, що робити? Виникла суперечка. Одні кажуть, як нам віддати ханові найкращого лицаря, а другі кажуть — віддамо його й горód урятуємо. Довго радили. Більшість бояр заявлялася за те, щоб Михайлика ханові віддати. Почув це Михайлик, приїхав на раду бояр та й каже: — «Нема ворогові кращого помічника, як ваша незгода! Замість на хана одностайно стати й або славно перемогти або по-лицарськи загинути і добрий приклад нащадкам лишити, ви без бою рідного брата на погибель видаєте!»

Обурилися деякі бояри та й кажуть: — Ти нас не поучуй, здавай зброю, бо ми тебе ханові в неволю віддаємо! Прикро стало Михайликові, й він промовив:

Ой, кияни, кияни, панове громадо
Погана ваша рада:
Якби ви Михайлика не віддали,
Вороги Києва повік не дістали б.

Сів Михайлик на коня, поїхав до Золотих Воріт, взяв їх на спис та й поїхав.

Погане сталося. Печеніги вдерлися до Києва та його сплюндрували. Люди вірять, що прийде час, коли лицар Михайлик повернеться до

Києва, покладе Золоті Ворота на їх колишнє місце. З того часу люди житимуть по правді, щасливо, в дружбі і в згоді.

Київ утвердився як могутня столиця великої держави Київської Русі-України. Сила Києва виникла не лише тому, що державою володіли мудрі воядари, які мали відважних і завзятих дружинників, але ще й тому, що Київ закріпився як центр різноманітної торгівлі, бо купців і довгих ремісників було багато. Крім цього в Києві діти вчилися в школах, розвивалася наука, росли мудрі кияни. Одним словом Київ став осередком високої культури. Не бракувало в ньому й музикантів.

Новачата жваво проспівали пісню «Ми музиканти з Києва» із відповідними рухами.

Бігли роки за роками... Різні вороги нападали на Україну. Боронили Україну козаки-запорожці, що їх зорганізував славний Байда Вишневецький на острові Хортиця за Дніпровими порогами і побудував там твердиню для оборони.

Захисники України робили, що могли, щоб відбити наступи ворожі, але не завжди можна було прогнати орди ворогів, що наступали з великою силою. Сірий Орел, братчик Яків розкаже вам про Почаївську Божу Матір.

Уже за княжих часів на західних землях України серед густих лісів існувало село Почаїв. Була там гора, що її звали Почаївська. На горі були природні, сухі печери. Жив собі в Почаєві (під кінець XII ст.) побожний чоловік Туркул. Йому неоднократно снилася Божя Мати. Одного разу його відвідав старий, мудрий монах Методій. Туркул розказав йому свої сновидіння і переконав його про те, що на горі треба збудувати монастир. Так і сталося. Спорудили дерев'яну церкву, а в печерах поселилися монахи-пустельники. Кожний з них вів окремо своє життя так, як це було в Києво-Печерській Лаврі на початках. І так постав монастир, а його ігуменом став о. Методій. Він дбав про монахів, заснував школу для них, а помер, коли йому було 137 років.

Не минуло й багато часу, як на Почаївській горі сталась незвичайна подія. З'явилася Мати Божя. На скелі, де вона стояла, залишився слід правої ноги, «Стопа», а з нього стала текти чудодійна вода. Приходили люди, пили її й оздоровляли.

Проїшли роки, пройшли століття... Ігуменом монастиря став Іов Желізо. Він перебудував монастир. Монахи стали спільно жити, спільно працювали для монастиря чи в горóді, в садах і т. ін. Обвели монастир дерев'яним частоколом з 4 баштами. Побудовано ще й мурований Успенський Собор. Почаївський монастир став другою Лаврою, тобто великим монастирем, що був обведений частоколом. Першою Лаврою була Києво-Печерська Лавра з XI ст. введений частоколом. Першою Лаврою була Києво-Печерська Лавра з XI ст.

В 1559 р. мала місце ще й друга подія. Грецький митрополит Неофит, подорожуючи по Волині, побував у дідички Анни Гойської і передав їй ікону Божої Матері. Помітили, що з ікони б'є світло і стаються чуда. Пані Гойська передала ікону до Успенської Почаївської церкви. Монастир почав розро-

С. О. Яків Шегрин — пл. сен. кер., інструктор Орліного Круга.
Орда — об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана; татарсько-турецьке військо.
Облога — оточення військами укріпленого пункту (міста) з метою оволодіння ним (обступити облогою).

Віщун — той, що віщує, пророкує щонебудь.
Лавра — великий чоловічий монастир; звичайно він був обведений частоколом чи муром.

статися, став славним. Його відвідали були гетьмани: Богдан Хмельницький і Іван Мазепа.

Виникла польсько-турецька війна. Турки, до яких прислалися татари, пішли через західні землі України на Польщу. У липні 1675 р. підступив турецько-татарський загін до Почаївського монастиря. Люди з доколичних місцевостей шукали порятунку в монастирі. Монахи та чоловіки стали на захист при грубим частоколі, а жінки та діти молилися в Соборі. Два дні завзято велася оборона монастиря, а на третій день вночі хан наказав повести з усіх сил наступ на монастир. Оборонці відбивалися завзято, а в Соборі відправлявся акафист до Божої Матері. Раптом над Собором у ясну саяві в хмарах появилася Богородиця з омофором у двох руках, а кругом неї янголи з оголеними мечами готові до бою. Здивовані вороги спрямували стріли на небувале з'явлення, але стріли немов відбивалися та поверталися назад і вдарили тих, що стріляли. Збентежені та перелякані вороги стали втікати, відступили. Так монастир був урятований. Вістка про чудесне врятування Почаївського монастиря від турків і татар рознеслася по Волині та всій Україні. Для відмічення цієї події народ склав пісню:

«Ой зійшла зоря вечорова,
Над Почаєвом стала.
Виступало турецьке військо,
Як та чорная хмара».

У пісні описане чудесне заступництво Божої Матері. Пізніше в монастирі побудовано ще одну церкву — Богородиця Переможна.

Сьогоднішній день ще не приніс нам ні спокою ні миру. Хоч Україна є незалежна, але нам треба бути ще дальше готовими до оборони людських і національних прав, бо деякі вороги ще мріють про те, щоб панувати над цілою Україною, а другі, щоб бодай частину нашої землі забрати від нас і прилучити до себе. Захисники рідного вогнища мають бути готові стати в оборону України, якщо трубка засурмить у похід.
Новачата жваво заспівали пісню: «У похід».

Новачата! Ви вчилися в'язати пластунський вузол. А вузол — це символ спаяности, єдности, співпраці. «В єдності сила народу» співаємо в пісні. Зараз ми всі встанемо з місць. Кожне з вас одержить шнурок і зав'яже вузол один із одним з правої сторони від себе.

Стали новачата в'язати вузли... Зв'язали. Натягли зв'язані шnurки. І що побачили? Із шнурків, якими вони всі разом пов'язали вузли, повстало коло вузлового з'єднання. — Натягнути і вирівняти коло! Ми створили міцне коло захисників, тісно пов'язане вузлами дружби, єдности, співпраці в нашій роботі для України, для Пласту і праці над собою... Опустімо це вузлове коло на землю. Воно окружило наш вогник... Лежить воно, а посередині червоне полум'я світить, зогріває нас любов'ю до других, до України.

Хай радісна й гучна ракета пронесеться над нашим табором і почують її

Омофор — частина убрання духовної особи, що накидається на плечі.
Оголяти (оголити) шаблю чи меч — виймати шаблю, меч з піхви до бою.
За Митр. Іларіоном — «Свята Почаївська Лавра».

новачата на інших таборах в Україні і на поселеннях, почують про наш успіх, відчують нашу єдність з ними.

Почали новачата пускати ракету... Чи достатньо вона голосна? Чи далеко пронесеться її гук? Не знаю! Спробуємо ще раз. Хай почують нас і на дальших таборах! І ще раз, щоб гук понісся до дуже далеких таборів!

Перед першою світовою війною повстав Пласт. Росли в пластовій організації юні друзі. Як підросли достатньо, вони включилися у військову формуцію Українських Січових Стрільців, несучи із собою ідеї захисників. Раділи, як з Маківки прогнали російські війська та йшли за ними в їх відвороті. Маршували вони із заходу України на схід аж до Кисва, співаючи пісню: «Гей, у лузі червона калина похилилася».

Гордість була помітна у новачат, коли вони виконували бадьоро пісню «Гей, у лузі», а луна неслася далеко-далеко по табірній оселі.

На цьому нашому вогнику уже прийшов час на ваші подяки тим, що зробили вам добрий вчинок. Згідно з нашим звичасм охочі встають і висловлюють подяку тій чи іншій особі.

Уставали новачата і дякували одне одному, дякували виховникам і виховникам за зроблені добрі вчинки.

Орлині діти! — сказав Старий Орел, коли підвівся. — Наш табір добіг до успішного кінця, а наша мандрівка по стовпових шляхах розвитку українського народу дійшла до зупинки. Догоряс також вогник першого вашого важливого осяяння. Ви довели собі і другим те, що ви можете виявити вашу витримку у вашій поведінці під час ігор та інших зайнять. А щобильше, як вірю, що ви відчули те, що ви інші, що ви сильніші, кращі за інших, що ви готові стати добрими захисниками рідного вогнища.

На останньому табірному вогнику я звик попрощатися з вами, хоч формальне закриття табору відбудеться завтра, а також роздати вам відзнаки табору та історичного ігрового комплексу «Захисники рідного вогнища», що ви його пройшли. Старий Орел став підходити до членів проводу та кожного таборовика, вручав відзнаки та пластовим звичасм стискав на прощання кожного лівницю.

Коли роздавання відзнак закінчилося, Старий Орел сказав: — Вогник ще не закінчився. Сідайте! А потім звернувся до Сірого Орла Арарата, кажучи: Проведи, будь ласка, заключну частину нашого вогника.

Братчик Арарат запитав: — Чи всі з вас маєте відзнаку?

— Так! — радісно й голосно відповіли новачата.

— Пригляньтесь до відзначки... Малюнок відзначки, як бачите, подібний до спіралі, яка знаходиться на площі біля прапорів; вона подібна до тої спіралі, яку малювали трипільці на своїх глечиках, вазах. Тому спіраля пригадує вам про ловців мамутів, які на печерних стінах зображували малюнки ловів, щоб учити своїх дітей, як жити, як промишляти ловлею, щоб

Витримка — уміти володіти собою в будь-яких обставинах; виявляти витримку в почуттях, вчинках, діях.

Стовповий шлях — головний напрям розвитку чогосьбудь, народу, людства...

Спаявати — об'єднувати в одне нерозривне ціле; з'єднувати.

Сірий Орел Арарат — Святослав Петрів, пл. сен. кер. інструктор Орлиного Круга.

їжу роздобути. Вона пригадує вам трипільців, які сиділи коло родинних вогнищ у своїх хатах і радилися, що робити і як робити. Так вони творили свої традиції і свою культуру, яка стала підставою нашої культури. Вона пригадує вам княжих воїнів, які в степу сиділи кругом вогнищ, говорили про свої родини, згадували минуле, мріяли про будуче, плянували, що треба робити далше. Вона пригадує вам козаків, що збиралися по байраках для оборони народу, про гайдамаків, чумаків, січових стрільців, партизан у Карпатських горах. Всі вони робили те саме коло вогнищ.

А ми тепер теж сидимо в останній раз на цьому таборі коло цього вогника. І вже після цього разу ми ніколи не зійдемося в той сам круг. Ми ще побачимо один одного на різних таборах, в церкві, в школі чи деінде. Може й багато разів ми зійдемося разом, але ніколи не будемо сидіти всі ті самі, що ми тут є, всі того самого віку, що ми тут є, не сидітимемо в тому самому порядку. На цьому наше теперішнє коло вже кінчається. Але, хоч ми розійдемося і ніколи не зійдемося у цьому малому крузі так, як ми є зараз, то питання є, чи ми дійсно розходимося. Чому? Бо ми належимо до великого круга захисників рідного вогнища, який з давних-давен існував і буде існувати вічно.

Наїзник — вершник, людина, яка здійснює збройний напад.

Байрак — ліс у яру, в долині.

Тому я хочу пригадати вам, що ми тут бавилися, малювали, думали, говорили. А говорили ми про нашу Україну, про країну наших предків, яка то зростала і мала силу, то занепадала під ударами наїзників. Але ніколи не загинула. Завжди знову верталася наша сила. Час від часу звідкись появлялися славні люди і давали вказівки народові, що робити й як робити. Це були захисники рідного вогнища: княгиня Ольга, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Дорошенко, Мазепа. Знаєте ще й прізвища інших як Шевченко, Франко, Леся Українка, Шептицький, Липківський, Грушевський, Петлюра, Волошин, Шухевич... а напевне ще більше почувете в майбутньому. Але крім згаданих, крім тих великих захисників є і багато малих захисників, які не говорять до цілого народу чи цілого світу, але роблять свою роботу, у своїй хаті, у своєму гурті, в церкві, в школі, в своїй громаді.

Тепер ви напевно вже зрозуміли, що тут, на таборі цьому, ви почали вчитися, як бути захисниками рідного вогнища. Відтепер, хоч ми розійдемося, ви будете в тісному зв'язку з іншими захисниками рідного вогнища і де б ви не були, будете далше вивчати таємне знання нашого народу, захищати його, його традиції, бо ви юні захисники рідного вогнища. Якщо ви далше будете вчитися і старатися бути активним в своєму гурті, то ви дійсно станете колись справжніми захисниками рідного вогнища.

Тому тепер на закінчення нашого цього вогника і на закінчення нашого табору ми знову станемо в крузі так, як ми ставали під час табору, як і всі захисники багато років тому... ми всі візьмемося за руки й ви вже знаєте початок того, що маєте зробити й сказати: — «Гуртом ми сильні і безпечні!», наше гасло є — «Борітеся — поборемо! Нам Бог помагає, бо ми є захисники рідного вогнища!»

.....

Сильно і чітко прозвучав новацький гімн «Ми діти українські». Старий Орел промовив: — Подякуймо Всевишньому за те, що ми щасливо провели й успішно закінчили наш табір «Захисників рідного вогнища». Урочисто проспівали новачата молитву новацьку «Боже, що дав нам цю днину». Згідно з нашим табірним звичаєм новачата заспівали ще й «Ніч вже йде». Старий Орел поздоровив привітом «Готуйсь!» і дав команду на «Розхід!» Біля вогнища залишилися його сторожі, щоб погасити його.

ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР

Уведення

Історичні ігрові комплекси — своєрідна риса виховної праці Пласту з дітьми — новачатами, які закінчили 7 років життя. Докладніше написано про це у «Вступі». Декілька коротких теоретичних міркувань потрібно повторити та подати загальні інформации про поодинокі елементи занять із новачатами заки перейти до висловлення вказівок, порад чи названня проблем у процесі здійснювання історичних ігрових комплексів, у нашому випадку «Захисників рідного вогнища».

Історичні ігрові комплекси — це ряд плянових, запрограмованих занять новачат, пов'язаних тематично в одну за історичним змістом цілість, що включає різноманітні бесіди, прогулянки, новацькі вогниці, новацькі змагання, ігри на воді та інше, які відбуваються в табірній середовищі. В основі виховно-навчальної концепції про засвоєння історії і культури українського народу лежить суттєва ідея — в ігровій діяльності розкрити перед новачатами історичне минуле і культурні надбання та разом з тим пізнати розвиткові процеси українського народу, формуючи при тому характер та патріотичні почуття новачат.

«Захисники рідного вогнища» — з точки зору програми виховання в УПН — це історичний ігровий комплекс, призначений для 7-річних новачків і новачок у процесі відбування свого першого, двотижневого табору. «Захисники рідного вогнища» — з точки зору історичних ігрових комплексів — це основа для розгортання ігрової діяльності новачат, яка має на меті знайти мити новачат з історичним і культурним минулим України, формувати їх самовиховання та корисну для України діяльність у майбутньому. Українські фабульні елементи творять зміст ігрової діяльності новачат. Вони повинні бути передавані так, щоб новачата відчували їх живучість і потребу зберігати їх та продовжувати ці традиції. Така система зумовить відчуття і віру в живучість українського народу, потребу захищати життя і свободу Становища українського народу та творити для нього тверді основи його буття. Структура сюжетно-рольових ігор в «Захисників рідного вогнища» — циклічна. Складається з 9 однотемних «Рад», різних за своєю формою і сюжетом, але всі вони разом творять єдність. «Рада» — це тематичне заняття, яке утворюється з різних елементів і відбувається на різних місцях табору, або й поза ним. Ігрова метода особливо придатна для діяльності 7-річних дітей, коли мова про набування знань і вміння, формування концептів, а також коли мова про переживання і досвід дітей у груповому житті.

Загальні завваги до поодиноких елементів занять із новачатами. Гра — це поняття має декілька аспектів. (гл. «Вступ», IV.). Для нашого оперативного вжитку можна визначити ігри так: — це особливий вид організованої групової, цілеспрямованої ігрової діяльності новачат, яка відбувається в запланованій для них ситуації з наперед визначеними цілями і чіткими правилами дії. Через те гра є дуже важливий засіб у вихованні дітей, у їх розвитку фізичному, духовному і суспільному. Особливо важливим є дотримання правил у грі. Воно виховує почуття законності, «чесної гри», правди, справедливості й ряду інших важливих духовних прикмет. Довести до засвоєння певної кількості добрих навичок — це дуже важливе завдання виховника, що провадить ігри.

Методичні завваги щодо проведення ігор: Насамперед ведучи новачат треба готуватися до гри: продумати її, приготувати все необхідне для її проведення. Деякі ігри зв'язані з певним територіальним або часом. Тому не можна провадити ігор із «лісовим» оформленням,

напр. на полі, бо гра тоді залишиться без ефекту. Отже, треба пристосувати гру відповідно до обставин. Кожна гра виконає своє завдання, коли керівник гри свідомо підходить до свого обов'язку, тобто, коли знає мету гри та шляхи її реалізації.

Перед проведенням гри:

а) Треба визначити поле гри і підготувати й інше для її здійснення. Це можуть цілком добре зробити новачата за вказівками виховника.

б) Конче потрібно пояснити цікаво, коротко й зрозуміло зміст гри і її правила. Щодо цих останніх — краще йти поступово, від найважливіших починаючи.

в) Варто поради вибрати того, хто починає гру (лічилкою, відрахуванням до певного числа тощо). Звичайно, краще, щоб ним був один із спритніших новаків, а часом і конечно, щоб керівник починав гру.

г) У грубових іграх слід звернути увагу на добір груп. Вони можуть добиратися або численням до двох, або, може, краще вибрати провідників груп, і тоді то один, то другий добиратимуть собі гравців. Може затратитися суть гри, коли змагатимуться новаци проти новачок.

Новаци починатимуть і кінчатимуть гру на гасло. Конче поради новачатам провести гру на «пробу», коли групи новачат змагатимуться. Якщо гра складніша, слід грати гру в простій формі й поволі перейти до складніших форм, вводючи нові елементи чи то правила.

У нашому випадку ігри при своїй многогранності та різноманітності відповідно оформлені нанизуються на основну тему. Майже кожен гру попереджає введення, тобто зв'язування з темою. Викликати зацікавлення дітей грою — це важливе завдання виховника.

Збірка ігор в історичному ігровому комплексі «Захисники рідного вогнища» різноманітна з усякого погляду. Насамперед, рухливі, які охоплюють усі основні рухи: ходіння, бігання, скакання, повзання та мети. З фізичної точки зору — вони вправляють м'язи всього організму, а з психічної точки зору — розвивають духовні властивості, потрібні для кристалізації характеру, збагачуючи при тому свої знання. Сенсорними іграми загострюються відповідні органи чуття. Деякі ігри прості, інші складніші, чи то правилами чи будовою та веденням. Є й деякі складні ігри, що пов'язують кілька ігор в одне ціле. В деяких іграх новачата виступають то окремо, то як члени гурту. В одних випадках вони мусять триматися спокійно, безшумно, в інших життєрадісним криком сприймають перемогу чи їх досягнення.

Усі ігри є докладно опрацьовані за таким зразком: вид гри (рухливий, сенсорний і т. ін.), мета гри (цілеспрямованість), вік гравців, число гравців, місце відбування гри, підготовка до гри, хід гри та її правила.

Розповідь — це канва кожних занять, на якій виховник мережить подуманий взір. Передання подій давніх літ у вигляді близькому до того, як вони збереглися в скарбниці українського духа, дає змогу новачкам вчутися в атмосферу давнини й пережити ці славні часи в дійовій формі (гра). Гра, майстрування та інші елементи занять, пов'язуються з канвою заняття — розповіддю тим чи тим способом, творячи єдність думки, почування, стилю дії та форми. Для реалізації цього задуму потрібні були спеціальні ігри та відповідні розповіді. Звідси скорочення та інші форми пристосування деяких оповідань до потреб ігрово-комплексних ігор.

Скорочення ще й потрібне тому, що сучасні діти, діти телевізора, виявляють коротку увагу в очікуванні на дію. Тому й розповідь повинна, як правило, бути коротка й цікава. Поданий розповідний матеріал має на меті знайомити новачат з найвидатнішими подіями, з найславнішими постатями українського народу з прадавніх літ аж по сьогоднішній день.

Найкращий переказ залишиться без ефекту, якщо він буде погано переданий новачкам. Тому спиняюся над технікою розповідання. Один виховник

має більший, другий менший дар оповідати. Але кожний виховник може добре розповісти казку, оповідання тощо. Передумовою кожного доброго розповідання є підготовка. Той, хто не має практики розповідати, мусить прочитати матеріал кілька разів і раз, а то й більш в голос розповісти сам собі. Із кожним черговим оповіданням справа кращатиме, і дійде до того, що виховник без особливих труднощів з успіхом передаватиме новачкам кожне оповідання, казку тощо. Треба не розтягати розповіді, а гарною мовою, плавко, без затримок, природно, виразно, зрозуміло, з відповідними рухами обличчя, з відповідним наголосом у належних місцях передавати матеріал по змозі так, як він написаний. Трудність у переказуванні народних легенд тощо полягає в тому, що в багатьох випадках доводиться говорити майже напам'ять. Але вони так жваво й гарно написані, що кілька разів, перечитавши, їх легко повністю засвоїти. Треба конче триматися плану розповіді й зайво не продовжувати її навіть тоді, коли вона «пливе». Не треба впроваджувати моральних чи інших відхилень. Це недоцільно. Кожна дитина дуже добре зрозуміє намір автора й виховника, коли останній відповідними мімічними рухами чи інтонацією схвалить чи засудить даний факт. Звичайно, треба пам'ятати про те, щоб новаци під час розповідання сиділи вигідно, не на мокрому, не проти сонця і по змозі в колі або півколі. Це допоможе їм бачити оповідача.

Часом дехто з новачат знає оповідання, казку, що її розказують. Тоді треба дати йому зрозуміти, що не слід перешкоджати. Воно це зрозуміє, бо діти люблять слухати не один раз те саме гарне розповідання. Під час розповіді слід уживати таких заходів, які допомагають новачатам перенестися в світ казки минулих іноді стародавніх літ і жити нею деякий час. Цього не важко досягти тому, що в дітей буйна уява. Діти в даний момент не новачата, а захисники рідного вогнища. Тримати новачат у цьому світі української історичної казки можна за допомогою цікаво переданої розповіді, яка захоплює дітей і веде по вершинах слави нашого минулого.

Новацькі бесіди — це розмови сестрички/братчика з новачатами на різні теми, зокрема природничі, пов'язані з програмою історичного ігрового комплексу. Новачата, діти телевізора, мають чимало інформації про різні справи. Виховниця/виховник започатковує бесіду і стараються різними питаннями втягнути новачат у розмову. Діти люблять хвалитися чимнебудь. Завданням керівника бесіди є поправляти невірні інформації, доповняти їх, а також скеровувати бесіду на бажані рейки, недопускати до пустої балаканини, яка часто відбігає від теми. Під кінець бесідування слід підсумувати бесіду, щоб новачатам було все зрозуміле. Новацькі бесіди мають на меті розвивати особистість новачати, зокрема вміння висловити свою думку і, як треба, оборонити її; а боязким дітям дати нагоду до поборювання страху перед виступами.

Пісня — Не повинно бути жодного заняття, на якому новачата не співали б. Пісня — важливий чинник у творенні духу спільноти. Пісня має дивну силу зосередити увагу новачат на одному, надати всім одного такту, витворити відповідний настрій, давати поштовх до дії. Тому слід вчити нових пісень та співати часто відомі їм пісні не лише на ранніх і вечірніх збірках табору.

Можливо, деякі з новаків знатимуть ту чи ту пісню, але вони напевне не знатимуть усіх пісень. Тоді виховник мусить навчити їх невідомої мелодії. Як? Найкраще зробити це так: виховник співатиме, а новаци слухатимуть. Потім виховник ще раз проспівает мелодію і цим разом новаци вже підтягатимуть її тихо, без слів. Нарешті співатимуть із виховником виразно, вимовляючи слова, але також не надто голосно, без крику. Постає запитання, коли можна вчити їх співати. Це можна робити завжди. Насамперед, коли є призначений на це час у пляні, а крім того, під час праці, напр.,

майстрування, маршу. Не треба визначати довгого часу на вивчення пісні. Краще кілька разів на заняттях проспівати важку для запам'ятання мелодію, ніж надто довго з невеликим успіхом її вивчати. Тоді напевно новаки радо співатимуть пісні, і це вже буде помітно на новацькому вогнику.

Танки й самодіяльні ігри — надзвичайно інтересні точки програми новацьких вогників. Тому про них варто також дещо згадати.

Новацькими танками звуться ритмічні збірні рухи, які виконуються звичайно під такт пісні. Вони нагадують вільноручні вправи.

Ритм, увага, дисципліна, спільне й одноставне виконання — важливі особливості танків Гагілки, вільноручні вправи топірцями, танок мавок і т. ін. входять у програму історичного ігрового комплексу «Захисники рідного вогнища».

Самодіяльними іграми ми називаємо такі, що їх виконують новачата найчастіше на новацькому вогнику, відтворюючи в дії відому їм казку чи оповідання, напр. «Ріпку». Ініціатива повинна лежати в руках новаків, які повторюють оповідання, уявляючи їх картинками так, як їх прийняла й засвоїла їхня увага без сторонніх вказівок. Вправлення пам'яті, вміння висловитися, будучи на видному місці, здатність самому знайти розв'язку, розвиток уяви, певність себе, самоконтроля ідуть поруч із цим важливим елементом занять. Напевно при цьому новаки говоритимуть про одяг. Так, хай імпровізують із того, що вони мають під рукою. О, тоді одним-двома символами-прикметами вони влучно схарактеризують дійову особу, байдуже хто б це не був. Новаки люблять бути акторами.

Майстрування (ручна праця) — цікаве заняття для новаків. Майстрування для них становить приємність. Ручною роботою вони розвивають фантазію, винахідливість, виробляють вправність рук, терпеливість, точність, конструктивність. Майструванням пізнають природу, набувають знання для пр. як працює турбіна, вміють зробити щонебудь практичного для табірної життя чи для забави.

Майстрування вимагає довшого часу. Тому деякі речі новачата почнуть майструвати на заняттях, а докінчать роботу за вказівками виховника у вільному часі, самостійно без допомоги будь-кого. Очевидно, потрібні знаряддя чи матеріали, що їх серед лісу або над річкою немає, новачата принесуть із собою або одержать від виховників. В історичному ігровому комплексі «Захисники рідного вогнища» повинні зробити вішала на мокрі рушники, колибу, пристрій для спостереження під водою, водяне колесо (по змозі), ракету, лісові істоти, зображені в «Лісовій пісні» і т. ін.

Звичай та обряди — важливі елементи системи новацького виховання. Звичай розуміємо як усталений, звичний спосіб поведінки новачат, для пр. привітання «Готуйсь!», вітання пластунів лівою рукою, збірка в колі і т. ін.

Обряд — це сукупність установлених дій, що відбуваються в урочистій атмосфері, визначеним способом, в яких супровідними словами чи іншим діянням ідея є виражена відповідним символом та іншими виявами. Ідея і символ є в нерозривній пов'язаності та віддзеркалює зміст дії. Які ж елементи обрядів в «Захисниках рідного вогнища?» — Коло, привітання, супровідні слова і рухи.

Коло — в обрядовому розумінні, це замкнений круг осіб, що з'єднани тим самим інтересом, символізує єдність рою, гнізда чи табору, зумовлену співпрацею членів, що й створює почуття безпеки й сили. У практичному розумінні пластової дійсності, коло — це основна уставка новачат, в якій всі бачать себе, зокрема того, хто говорить. Супровідні слова й рухи — слова слід вимовляти поважно, щоб обряд виглядав урочисто. Вони створюють настрій та надають глибшого змісту, ваги тому, що діється.

У «ЗРВ» обряд пов'язаний в першу чергу з відкриттям і закриттям «Рад», а особливо під час вогників. Ефективний початок до певної міри за-

певняє успіх заняття. Обряд створює настрій, новачата заспокоюються, якщо пустували, приготує до «Ради». Під час початкового обряду новачата держаться за руки та перекликаються за певною формулою, що її виголошує Старий Орел. Початково простий обряд ускладнюється, а його зміст поглиблюється. Перед кінцевим обрядом підсумовується проведена дія із вказівним скеруванням для життя. Кінцевий обряд звичайно такий, як і початковий. Обряди надають заняттям своєрідного чару, тому треба їх відповідно проводити. Коли новачата стали в коло, говорити до них треба коротко, виразно й поважно. З рухів чи слів виховника новачата повинні знати, що їм робити, а навіть і тоді коли їм про це навіть не говорять. Для особливих занять, як прогулянка чи теренові ігри варто вживати сурми на початку й на кінці заняття, як заклик до збірки, до маршу чи повороту. Спеціальним обрядом є новацький вогник.

Загальні вказівки щодо проведення «Захисників рідного вогнища» — це важлива історичний ігровий комплекс «Захисники рідного вогнища» — це важлива виховна програма, а разом велике накладене на виховників завдання здійснити цю обширну програму з багатогранним матеріалом, продуманим планувати повністю лише при задовільнім знанні матеріалу, а поодиноких «Рад» зокрема, вивчати лише при задовільнім знанні матеріалу, а поодиноких «Рад» зокрема.

Перше завдання керівника «Захисників рідного вогнища» є докладно простудіювати: Вступ, Початкові заняття, цілий текст і Практичний коментар, щоб було уявлення про цілість справи, а в той самий час подумати і про кожну частину програми. Тоді можна буде приготувати все необхідне для занять включно з підшукуванням терену для складових частин «Ради».

Праця «Захисники рідного вогнища» охоплює такі розділи: «Вступ» — це теоретична частина для правильного сприйняття ідеї та змісту історичного ігрового комплексу, ігрового методу та розвиткових процесів дитини.

«Початкові заняття» — охоплюють ігри, пісні, гагілки, вільноручні вправи і т. ін. Досвід виявив, що не всі 7-річні діти вміють як слід бавитися, а це ускладнює здійснювання ігрового комплексу, а зокрема ігор. Тому перших 2—3 дні новачата, які вперше таборують, переводять час на іграх і забавах, вивчають пісні і т. ін. пристосовуються до табірної життя. Коли новачата вміють додержуватися правил у грі «Ради» відбуваються успішніше, без зайвих затримок.

«Текст Рад» — це основна частина праці, яку творять 9 «Рад» «Захисників рідного вогнища».

«Практичний коментар» — стосується до оперативного аспекту праці. У ньому подано виховникам, як пригадку, загальні вказівки та поради виховникам для проведення кожної «Ради».

Вони мають бути свідомі, що їхнім завданням є виховувати новачат, а не лише бути техніком у проведенні ігор і т. ін. Вони насправді проводять програму, дбають про порядок і безпеку новачат, але в той же самий час вони провадять бесіди з новачатами, хоч у тексті можуть бути лише «трикрапові» натяки на те. Новачата мають доходити до висновку, що і як робити. Виховник має допомагати новачатам доходити до висновків, набувати необхідні вміння. Він має скеровувати розмови так, щоб мета була досягнута.

Нові ігри таборовики навчаються у часі призначеному для ігор і забав у табірній програмі. Ігри перших «Рад» є докладно описані в «Початкових заняттях», а ігри дальших «Рад» є подані в «Практичному коментарі» при порадах для здійснювання поодиноких «Рад». Те саме відноситься до вивчення пісень у часі призначеному у табірній програмі на пісні, хороводи і т. ін.

До 3. — У міру потреби показати ілюстрацію гнізда лелеки, якого льокально називають також «бузько», «бусол», «чорногуз». Лелека — великий перелітний птах із довгим, прямим дзьобом та довгими ногами. Мостить свої великі гнізда на дахах сільських будинків, великих деревах. Лелечиха — самка лелеки, лелеча або лелечиня — пташа лелеки.

До 4. — Використати відповідні ілюстрації під час розмови з деякими поясненнями. Варто мати ще й інші малюнки і т. п. житла тварин, птахів, комах.

До 5. — Виховники заздалегідь визначають трасу в пошукуванні за житлом (місцем для проживання) птахів, тварин, комах і т. ін. А воно різне буває: у птахів — гніздо, зроблене з галуззя, листя, а навіть болота для відкладання яєць; у звірів, плазунів — кубло, яке є заглибленням в землі, часто під кореннями дерев. Інші житла: лисячі нори, «хатинка» бобрів на воді, купини мурашок, осине гніздо, зміїне гніздо. Іноді можна помітити деякі гнізда й на табірних будинках.

До 6. — Гра «Куточки» — гл. «Початкові заняття», гра 4. Гру проводити прибіл. 5—7 хв. При довшому гранні діти тратять зацікавлення і в майбутньому неохоче бавитимуться.

До 7. — Приготовити папір, кредки для рисування членів родини. Якщо хтось не підписався, звернути на це увагу. Виховник збирає рисунки, зазначає дату, якщо цього не зроблено, щоб можна було дещо навчитися про родинну ситуацію.

До 8. — Під час розмови на тему родини дати можливість новачатам висловитися, але й скеровувати їх до думок, поданих у тексті.

До 9. — Гра «Хто я?» — гл. «Початкові заняття», гра 9. Проводити роями.

До 10. — Потрібна ілюстрація, яка зображує, як мама-пташка годує пташат.

До 11. — Гра «Склади хатку» з 6 патикив на землі. Гл. «Початкові заняття», гра 6 («Склади добре»). Гра роями, яка закінчується роевими змаганнями. Важлива риса цієї гри є вправа для синтезування.

До 12. — Ілюстрації більше говорять як прекрасні словесні описи.

До 13. — Пісню повинні були вже вивчити в перших днях таборування. Заспівати!

До 15. — Подбати про папір і кредки для рисування.

До 17. — Підшукати відповідне місце серед лісу для побудови колиби. Ілюстрації для розповіді дають уявлення щодо здійснення задуму. Подбати про робочі інструменти як пилка, ножиці, ножики і т. ін., а також про шнурок. Перед будуванням завести розмову про те, як треба будувати примітивне житло. Новачата повинні прийти до думки, що треба розподілити ролі; одні шукають за матеріалом, інші будують скелет з вилкоподібних грубших патикив, грубших патикив для їх сполучення уверху, грубі також патики для підтримки стін, а ще інші збирають хмиз на покриття стін і таке інше. Сестричка чи братчик допомагає скласти матеріал до купи.

До 18. — Гра «Тинок», гл. «Початкові заняття», гра 12.

До 19. — Вибір місця для вогнища є дуже важливе з уваги на небезпеку загоряння лісу, а по-друге потребу відповідного продуву, щоб горіння задовільно відбувалося. Є різні способи будови вогнища у залежності від ситуації та матеріальних можливостей. На рисунках вони помітні. Кожний рій може розкласти вогнище на інший лад. Немає труднощів знайти в лісі вилкоподібні та інші патики чи камені збудувати вогнище за одним із поданих зразків. Розкладання вогнища є груповим завданням (роевим). Тому роеві слід розподілити ролі для здійснення цього завдання. Одні очищують місце вогнища, обкладають його каменями, щоб запобігти запаленню трави, другі шукають вилкоподібні патики, загострюють їх кінці та вбивають їх у землю так, щоб міцно стояли й не хиталися, ще інші шукають за хмизом, щоб роз-

палити і піддержувати вогонь.* Якщо будуть вогнище між каменями, повинні подумати про те, щоб між ними був продув. З цим є пов'язане вміння знайти напрям вітру.

Це розкладання вогнища є лише вправою, щоб набути досвід, але й можуть використати зроблені вогнища на черговий день для варення каші чи яєць.

До 20. — Закриття першої частини Ради, яке відбувається збіркою в колі, буде мати вже новий і постійний елемент, а це обряд. Новачата вже збудували колибу-хатку й вже мають завдання берегти її. Щоб це завдання здійснити, вони мусять бути й діяти в єдності, бо в єдності сила.

—:—:—:—:—:—:—:—

Проведення другої частини I Ради:

До 2. — Варто використати ілюстрації, якщо є до диспозиції. У новацькій розмові сестричка/братчик може згадати, що з родин складається громада, в якій живуть новачата, з громад ширша спільнота — народ, держава.

До 3. — Мати приготований папір і олівці для написання правил у родині кожного новачати. Підкреслити в розмові, що правила є потрібні в родині, щоб вона була сильна, здорова морально, релігійно, національно і господарсько.

До 4. — Гра «Квач звичайний» — слід перевести її вперше на цій Раді для усвідомлення новачатами, як важливі є правила в грі. Керівник гри, інформуючи про хід гри, «забув» сказати правила гри, а зокрема межі поля гри. Грачі бігатимуть далеко, гра стає нецікавою, коли «квач» женеться лише за одним новачом і т. ін. Тоді перервати гру й запитати, чому гра нецікава. Грачі повинні дійти до висновку, що вона відбувається без правил. Керівник подає правила гри і гра продовжується. Новачата повинні на власному досвіді навчитися, що гра без правил не може бути успішна.

До 5. — Краще повести розмову про порядок згідно з думками в тексті, а потім розказати про князя Володимира Мономаха, як він поучав своїх дітей. Інші його думки не подані в тексті: «навідайте хворого», «дома не лінуйтеся, але всього догляньте», «коли знаєте щось добре, того не забувайте, коли ж не знаєте, того навчіться».

До 6. — Гра «Іду на вас!» — гл. «Початкові заняття», гра 11. Мати на увазі не виграш, а плекання таких рис характеру, як відвага, завзяття, чесна гра, гордість.

До 7. — Релігійне виховання з його морально-етичним аспектом є частиною системи новацького виховання, яка скеровує новачат на набування відповідних звичок і т. ін. Молитва «Ангеле, Хоронителю мій» є проста й зрозуміла, допоміжна в ситуації, що має елемент страху. Розповідь «Ісус — приятель дітей» має свій сенс.

Ангеле, Хоронителю мій,
завжди при мені стій,
вранці, ввечері, вдень і вночі,
будь мені до помочі.
Любити Бога і Україну — поможи,
А мене від усього злого бережи.

До 8. — Гра «Нічний марш», гл. «Початкові заняття», гра 15. Очі закрити по змозі хустками, перевірити, чи вони закриті. По марші

*Новачата повинні навчитися, що для вогнища потрібні сухі патики. Котрі сухі, а котрі вологі, свіжозрізані, що погано горять. А також, як треба ломити патики (між стовбурами дерев, або на камені), легше зломити сухе, як вогке.

прибл. 25 м, але не більше як 50 м довгому завести розмову про те, як новачатам маршувалося. Хай розказують свої переживання.

До 9. — Виховники повинні зберігати в пам'яті думки Цьопи Паліїв щодо Різдва: «Різдво — це одно з найглибших і найінтимніших християнських свят..., що стали основою нашої віри. Святкуючи його — засвідчуємо свою єдність з Богом, з народженим Христом й утверджуємо свою вірність Богові, що є першим із трьох головних обов'язків пластуна. Різдво Христове, як релігійно-родинне свято найближче підходить до того, щоб у молоді поглибити пошану релігії і родини, як основ її існування. Тому теж на початку нашого виховного плану кладемо найближчу і водночас найосновнішу справу — родину».

Можна звернути увагу новачатам, що в щедрівці «В полі, полі» український народ зобразив Господа як рільника, який оре землю, а Мати Божу, яка годує робітників.

Варто також показати новачатам святкові картки з різдвяними вітаннями.

До 10. — Виховникам треба знати, що наші давні предки раділи весні й виявляли цю радість танцями, співами, виводжуванням гагілок, веснянок, улаштування ігрищ. Ще одна думка Цьопи Паліїв про «Великдень — свято віри й надії»: «Великдень — свято Воскресення Христового, з основною ідеєю життєвого і духовного оновлення..., перемоги правди і життя над смертю, пробудження і відродження природи — дає багато нагоди для скріплення життєвої снаги й активності, для поглиблення віри і посилення надії в успіх і перемогу, поруч із Божою, теж і нашої національної правди...»

Гагілки (ягілки, гаївки, веснянки) — це обрядові пісні українського народу, які виконуються від непам'ятних часів з рухами. Український народ радів перемогою тепла над студінню, весняного оживання над зимовим замиранням і це знайшло вияв у гагілках, в ігрищах і т. ін.

Новачата окремо вивчають дві гагілки: «Жучок» і «Ягілочка», гл. «Початкові заняття», пісні. «Жучок» входить у програму кінцевого вогника.

Декілька приповідок, пов'язаних з Великоднем: «Добрий день на Великдень, добрий вечір на Різдво»; «Дай Боже діддати — «Христос воскрес» сказати»; «Діждалися Паски, а за тим діждемося і Божої ласки».

З Великоднем є тісно зв'язане роблення крашанок і розмальовування писанок.

До 11. — Звичай розписування писанок стародавній, сягає далеко в дохристиянські часи. Яйце — символ життя, потенціонального розвитку, символ сили, здоров'я, щастя. Фарбування крашанок чи малювання на папері писанок є важливою забавою новачат. Фарбування крашанок відбувається роями. Раніше треба зварити яйця на твердо. Кожний рій розчиняє в кубку

Ісус благословляє дітей.

чи склянці фарбу для забарвлювання харчевих продуктів, занурює на декілька хвилин зварене яйце і чекає... А тим часом можна розмальовувати на папері писанки та розказувати їм легенду про писанки.

Минув уже третій день, як помер Христос на хресті. Уже третій день Його Мати, Марія, журиться — не їсть і не п'є нічого. Жінки приходили до неї, хотіли потішити її, просили, щоб вона з'їла щось. Але Марія й далі нічого не говорила й нічого не їла...

Одна з тих, що часто приходила до Матері Божої, була бідна дівчина Ганя. У неділю вранці, коли всі раділи, що Христос воскрес, Ганя взяла все своє добро — кілька яєчок — і пішла до Марії.

— Маріє! Не плач, не сумуй, — просила вона. — Хіба Ти не знаєш, що Твій Син воскрес? Не сумуй, а радуйся, Маріє!

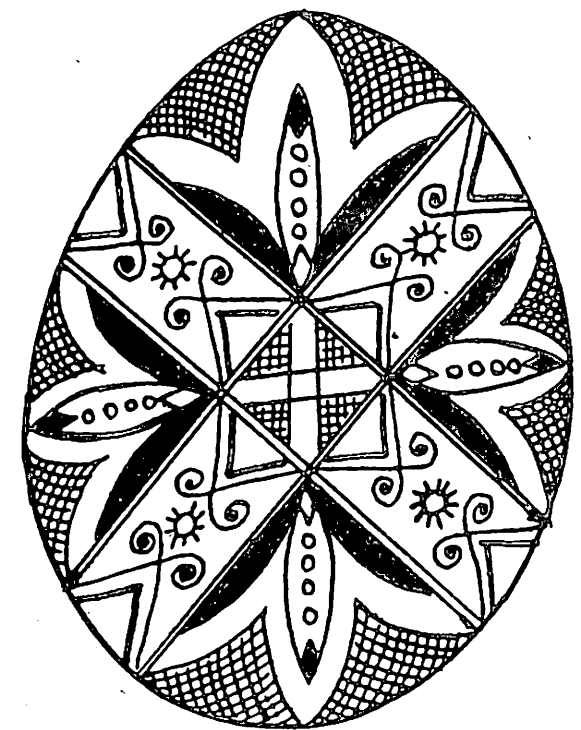
— Знаю, — відповіла Марія. — Мій Син з'явився мені у сні. Навколо Нього була така ясність, що очі боліли від неї. Знаю, мій Син воскрес.

Дівчина дала Марії свій подарунок — кошик із яєчками. Сльози радості потекли з її очей і впали на яєчка.

І дивне диво сталося. Де впала сльоза з її святих очей, там на яєчках зацвіли чудові квіточки, гарні метелики, ясні зірочки. Усі яєчка в кошику засяяли всіма кольорами веселки! Марія зраділа й почала роздавати ті яєчка людям.

— Радуйтеся! — казала Вона кожному, коли подавала яєчка, — Христос воскрес! Христос воскрес!

Коли вже яєчок не стало, Вона з подякою віддала кошик дівчині. Ганя взяла кошик і вийшла на вулицю. Раптом глянула вона в кошик, а він повний гарних писанок. Зраділа дівчина, бігала вулицями міста Єрусалиму і кожному, кого зустрічала, дарувала писанку:

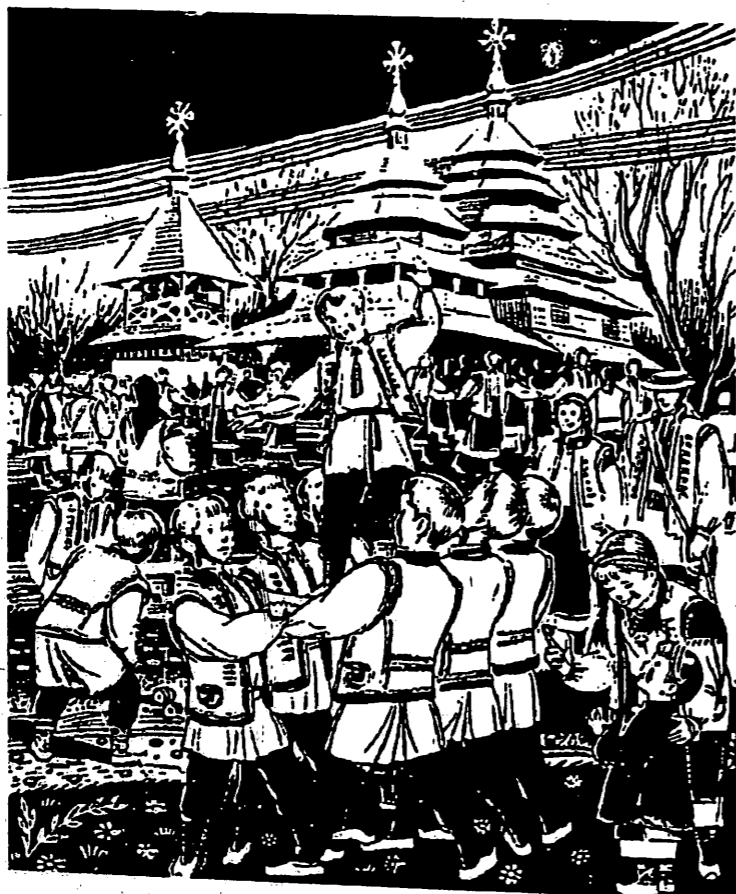
Зразки писанок для розмальовування.

Зразки «Київських писанок». Вони були вироблені майстрами кераміки за княжих часів з глини різних відтінків від сіро-рожевої до червоної і рідко білої. Поверхня писанок розписана зображеннями непрозорою поливою жовтого, зеленого і рідко бронзового кольорів.
За Степаном Гелюю.

До фарбовання крашанок чи малювання писанок на папері треба заздалегідь все приготувати: зварити яйця, подбати про фарбу, кубки чи склянки, зразки для малювання писанок для кожного новачаті, кредки. Як крашанки просохли, провести роями звичай стукатися крашанками. Кожне новача стукається з другим, а той, у кого яйце ціле, продовжує стукатися з тим, хто має ще яйце ціле. Виграє той, у кого яйце нерозбите. Першу роїв змагаються за звання першуна табору.

Гаїлки.
Ілюстрація Петра Андрусєва.

— Радуйтеся! Христос воскрес! — Скільки Ганя не роздавала тих яечок, кошук в неї був завжди повний. Люди яким вона давала писанки, несли їх далі, давали їх іншим і віталися словами:

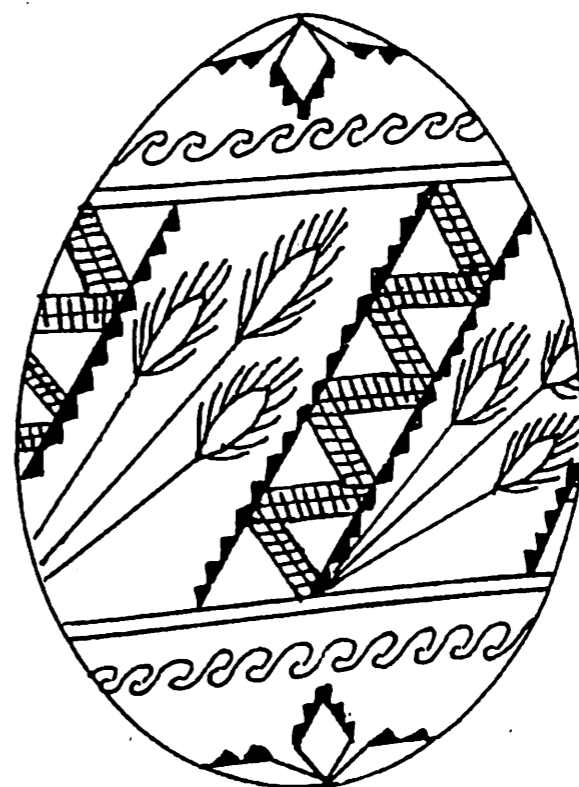
— Христос воскрес!

Так за короткий час усі люди в місті знали, що Христос воскрес.

На пам'ять про це чудо в Україні пишуть писанки, а на Великдень дарують їх рідним і друзям.

За Ольгою Цегельською

Джерело: Ксеня Турко і Гелен Грекул — «Наші скарби», Едмонтон, Канада, 1980.

Зразок писанки для замальовування.

До 12. — Наша культура є багата, різнобічна, давня. Це помітне, коли згадаємо «Слово про Ігорів похід», «Руську правду», Поучення дітям Мономаха, Могилянську Академію, друкарні, театр, кіно, спорт та чимало іншого — все це творить елементи нашої культури. Культура передається з покоління в покоління різними способами. Наукові дослідні праці, а зокрема археологія є переконлива, бо виявляє наглядні зразки нашого минулого. Суттєвим засобом для передавання української культури є українська мова. Мова — це організована система символів, яка в першу чергу є засобом комунікації, передавання думок і почувань. Мова складне поняття, бо охоплює сприймання звукових символів, слухання, думання, мовлення, читання, писання, не говорячи вже про жести, вияви настрою на обличчі та інше. У нашій виховній праці користуємося різними способами і засобами для передавання нашої культури, а зокрема: іграми, піснею, розповідями, бесідами, ручними роботами і іншими.

До 14. — У розмові з новачатами слід підкреслити факт, що в природі є різноманітність рослин: різні дерева, різні квіти, різні птахи, різні плазуни і т. ін. Чи це негарно, що є різні рослини?

До 15. — Під час перевірки листків, звернути увагу новачат, на їх форми, на краї листків, які можуть бути гладкі, зубчасті з більшими чи меншими урізами, на їх уклад — проти себе або наперемінно, на їх консистенцію, м'які вони чи твердіші, на те, як сприймаються дотиком.

Увага! Визначити терен перед грою, бо деякі діти мають охоту йти в глибокий ліс. Вибирати такий терен, в якому немає отруєних рослин. — На таборі варто мати підручну книжку про дерева та загалом рослини даної околиці чи області.

До 16. — Культ дерев був одним із найдавніших виявів релігійного життя. — Ростова сила насіння, квіти, овочі — давали нашим прадавнім предкам дещо до думання, але не все ще розуміли, що й як все це відбувається. Вони помітили, що людина обновлюється з природою.

Під час розмов серед природи варто використати загадки і прислів'я. Деякі з них: Загадки: «Ніхто їх не лякає, а вони тремтять» — осикове листя легко хитається від чоґонебудь.

«Серед лісу квасне висить» — кислиця (дика яблуня)

«Котра деревина з білою корою

Має сок солодкий кожною весною?» — береза.

Прислів'я: «Одне дерево — то ще не ліс» (Одна людина — ще не громада, одна думка може різнитися від загальної).

«На похиле дерево й кози скачуть» (над тихою, покірною людиною збиткуються і нікчемні люди).

«Коло сухого дерева й мокре горить» (запальна, енергійна людина пориває за собою й слабодухих).

«Велике дерево поволі росте» (всьяке велике діло потребує часу).

До 17. — Заки новачата вирушать на пошуки дуба, треба їм показати листки та плід — горіх (жолудь) у чашоподібній мисочці. Вони йдуть у заплановане виховником місце. Як його вже знайшли, приглядаються до молодого й старого дуба, а виховник розказує про дуба. Новачата дотикають кору, шукають за жолудями та зривають листки, якщо хочуть їх засушити.

Дуб — це листяне дерево, яке росте в Європі, Азії та Північній Америці. Часто творить чисте насадження, і тоді такий ліс називають дубровою (дібровою, дубиною) або росте з іншими породами дерев. Дуб любить сонце. Коли умови сприятливі утворює рівний, майже циліндричний стовбур, висотою до 40 м, а проміром до 2 м. Дуб живе прибіл. 1000 р., а бувають випадки що й 2500 років.

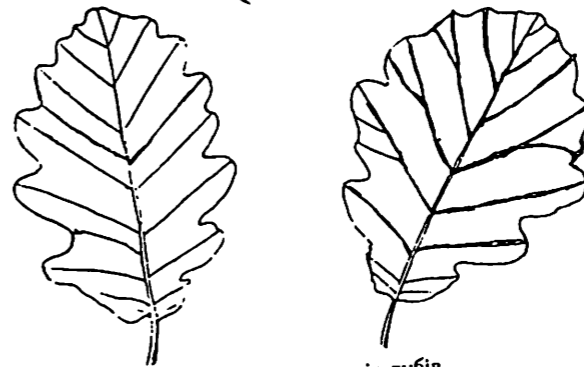
Дуб звичайний.
Гілка з листками і жолудями.

З головного (що врізується глибоко в землю) і побічного коріння виростає стовбур, якого зеленувата, гладка кора стає згодом брунатно-сіра, полупапа. Світлолюбиву корону творять гілки з простими листками, наперемінно уложеними, які мають лагідні або гострі вриси. Консистенція листків тверда. З малопомітних базькових квітів, що розквітаються в травні, витворюються плоди дуба — жолудь (горішки), розміщені у чашоподібній мисочці.

В Україні є багато дубів у її середній та північній частинах. Дуб займає 1/3 лісової площі України і належить до основних порід українських лісів.

Ужиточність дуба: деревина дуба тверда і тривка, а зокрема по довшому лежанні у вогкому місці чи воді; вкопана в землю може перетривати багато років. Тому деревина дуба — цінний будівельний, теслярський і столярський матеріал (зруб хати, долівка, двері, сходи, столи і т. п.).

У сільському господарстві уживали жолудів для кормлення свиней. У промисловості використовують дубову кислоту (таніну) для гарбування

Листки інших видів дубів.

шкур. Таніна має примінення також у лікуванні людей і тварин як місцево-кровоспинний засіб, у дерматології та як протиотруту у випадках отруєння вовчими ягодами (атропіна).

До 18. — Обов'язково треба пояснити, як і де вписувати імена. На верху «дуба» є листочок, на якому написано «новак (новачка)» і там напише новача своє ім'я. Унизу є коріння — «предки», тобто попередники сучасних по колінь; прадід — батько діда чи баби, прабабуся — мати діда чи баби. По лівій стороні родинного дерева є родина матері, а по правій стороні — родина батька.

Не всі діти знають імена всіх членів родини, а ім'я є важливе, бо є головним атрибутом кожної особи. У зв'язку з цим є в нашому народі загадка:

«Тобі дано — люди користуються, а ти не завжди».

При цій нагоді варто прочитати вірш Платона Воронька:

Облітав журавель
Сто морів, сто земель,
Облітав, обходив,
Крила, ноги натрудив.
Ми спитали журавля:
— Де найкраща земля? —
Журавель відповідає:
— Краще рідної немає!

Розгадки на ст. 18 («Що воно за деревце»): 1. тополя, 2. береза, 3. клен, 4. ялинка, 5. сосна, 6. дуб.

— Тату, що це за трава
Отака вусата?
— Не трава це — хліб росте...
Дивно стало сину:
— Та хіба стебло оте
Втримає хлібину?

Вислів батька означає зернову культуру на пні.
Бачите ось ці колоски? Це — жито, трав'яниста рослина. Її вирощують на полі, жнуть, молотять, зерно везуть до млина, щоб з нього дістати муку; а з неї виробляють вареники чи печуть хліб.

Коли поглянете на малюнок*, побачите те все, як давно відбувалося. Тепер використовують машини для здобуття хліба. Та бувають люди, що люблять самі спекти собі хліб.

Здавен-давна на землях України її жителі вирощували ямінь, пшеницю, жито. Вони навчилися з борошна жита чи пшениці випікати хліб, який став основним продуктом у їх харчуванні. Повага до хліба в нашій народі така велика, що він увійшов у побут прадавніх наших предків як суттєвий обрядовий елемент. Наявне це під час різдвяних свят, великодніх святкуваннях, заручин молодих та їх весілля, на якому коровай займає почесне місце. Хліб уважається за символ гаразду, сімейного добробуту. Зберігається ще й до сьогодні у нас старовинний звичай підносити хліб і сіль на знак пошани до гостей, що їх зустрічають, при зустрічі молодих в часі весілля і т. ін.

* Джерело: Антін Крушельницький — «Третя читанка», В-во «Чайка» Відень, 1922.

Декілька інформацій, що варто виховникам знати:

Злаки — назва рослин, переважно трав'янистих, яких об'єднують у родину злакових.

Злакові — назва родини цінних зернових і кормових рослин.

До злакових рослин належить:

пшениця — з зерна виробляють біле борошно — для хліба, вареників і т. ін., а також крупи для манної каші.

Жито — зерно використовується для виготовлення хліба.

Ячмінь — з зерна виготовляють ячмінне борошно та ячмінну крупу, перлову.

Про́со — з зерен одержують пшоно — крупу.

Риж — білі подовгуваті зерна використовуються для їжі; рижова молочна каша і т. ін.

Овес — з зерна виготовляють крупу (вівсяна крупа) та інше. В. січка — подріблені крупи.

Кукурудза — з істивних зерен, зібраних в качан виготовляють кукурудзяну муку і крупи.

Гречка — трав'яниста, медоносна рослина; виготовляють крупи та борошно.

Манний — виготовлений із дрібнорозмеленої пшениці.

Зберігається ще й звичай висловити подяку за гостинність такими словами: «Спасибі Вам за хліб і сіль».

А при чому тут сіль? Сіль — суттєвий, необхідний і незамінний елемент для життя людини, для його нормального функціонування. А до того всього ця біла речовина з своєрідним гострим смаком уживається як приправу до страв, для консервування і т. ін. Тому то з дуже давніх часів надавали солі великого значення. У дуже давніх часах сіль була обмінною одиницею в торгівлі деяких держав, а її ціна вища від срібла. Варто ще й знати факт, що в дохристиянських уже часах добувалася сіль на півдні України та на її західних землях.

Важливе значення хліба та солі знайшло свій вияв у деяких висловах нашого народу, як «сіль землі» на окреслення видатних представників якоїнебудь суспільної групи і т. ін., а зокрема в прислів'ях: «Хто що знає, тим і хліб заробляє», «Ідеш на день, а хліба бери на тиждень», «Картопля — половина хліба», «Чий хліб їси, під того й дутку скачи!», «Сніг на полях — хліб у засіках» (засік — відгороджене місце в коморі для зсипання зерна, борошна).

Якщо хліб такий важливий у культурі нашого народу, не від речі буде навчитися, як пекти хліб. Спробуємо спекти найпростіший гатунок хліба — «корж», може цей досвід пригодиться на майбутній мандрівці, якщо є змога й час на це дозволяє. Корж — найпримітивніша форма хліба: «Найпростіший хліб — запечене, більш-менш тонкою верствою, некашане, себто прісне тісто. Таке печиво затрималося в Україні в формі простих коржиків. Способом приготування — печення просто на вугіллі чи на гарячому попелі, — до коржів дуже подібні вівсяні пляцки галицьких бойків» (Хв. Вовк — «Студії», ст. 80).

Як спекти коржики? Що треба мати, щоб їх спекти? Борошно, небагато води, трошечки солі. Все те разом змішуєш і цей розчин борошна добре перемішуєш, щоб створилася густа в'язка маса — тісто. З нього виробляють плоскі коржики чи форму хлібини, але передше посиплеш борошном свої руки, щоб тісто не липло до них. Виготовиш з тіста тонкі плоскі круглої форми пластинки та покладеш на гарячий камінь, або на бляху вистелену восковим папером або на гарячому попелі чи навіть на жарі пекти їх. Інший спосіб печення хліба: виробиш з тіста малий буханець, покладеш його у ямку зроблену серед вогнища, яку виложиш піском і ним прикриєш це тісто, а на його верх наложити розжарене вугілля. Щоб переконатися, чи спечений хліб, радять встромити тонку дерев'яну тріску (зубочистку) в тісто, якщо на витягненій трісці немає прилиплого тіста, хліб спечений.

Загадки:

Замісиш це, — густе,
Додаш щось і — росте
Без коріння, без гилляк...
А без нього тяжко так.

Ріжуть мене ножакою,
Б'ють мене ломакою;
За те мене отак гублять,
Що всі мене дуже люблять.

(гл. ілюстрація — оброблювання хліба).

II. РАДА ЗАХИСНИКІВ ПЛАСТУ

Мета — пізнати Пласт, зокрема його діяльність у табірній ситуації, який є черговим середовищем у розвиткових процесах дитини.

Форма заняття — багатогранна, різнобічна вкл. з п'ятизмагом і новацьким вогником.

Місце відбування — серед природи. Дощова альтернатива — у будинку чи під великим шатром з застереженням, що відшукування по слідах і п'ятизмаг орлячої спритності треба відкласти на інший час і провести окремо в межах табірної програми. Програму вогника слід відбутися в більшій кімнаті чи під великим шатром при штучному вогнику.

Час — приблизно цілоденна Рада.

Підготовка — пригадка: все необхідне слід наперед приготувати, а це вносяться так для придбання відповідних речей, як і підшукування місця для здійснювання поодиноких точок програми. Пісні та ігри новачата вивчають уже з перших днів табірної життя.

Програма

1. Відкриття: збірка в колі, привітання, перевірка присутніх, обряд (як попередній).
2. Бесіда про Пласт: скавтинг, заснування Пласту.
3. В'язання пластунського вузла.
4. Розповідь про Кіма; гра Кіма.
5. Продовження бесіди про Пласт: структура Пласту, ідеологія.
6. Стеження, сліди; польові знаки.
7. Відшукування по сліду; по слідах.
8. Бесіда про УПН: устрій, діяльність, проби вмілості, історичні ігрові комплекси, відзнаки.
9. Гра — «Квач, подай руку».
10. Бесіда про УПН: Новацький Закон, Обіцянка, привітання, новацька пісня.
11. Гра: «Підхід вартових».
12. Розповідь: «Луць Нехтобудь» — Роман Завадович.
13. Гра — Чи рій вмє володіти шнуром?
14. Розповідь про орлів.
15. П'ятизмаг орлячої спритності.
16. Новацький вогник:

- 1) Відкриття, запалення вогнища.
- 2) Роповідь: «Паровозик «Чух-чух» (сестр. Ада).
- 3) Пісня — «У горах Карпатах».
- 4) Дещо про новацькі табори.
- 5) Ракета.
- 6) «Новацька хустина» — Ніна Мудрик-Мриц (вірш).
- 7) Пісня — «У лісі літом».
- 8) Байка — «Орел і лис».
- 9) Пісня — «Край лісу на полянці».
- 10) Вірш: «А щоб ти знав» — Оксана Сенатович.
- 11) Загадки.
- 12) Новацькі розмови про добрий вчинок.
- 13) Висловлювання подяк.
- 14) Кінцевий обряд — закриття Ради.
- 15) Молитва; Ніч вже йде.

Проведення програми:

До 2. — На таблиці (папері) написати: Др. Олександр Тисовський, підкреслюючи букви ДрОТ, і прочитати їх «Дрот», що було псевдом Основного положення Пласту.

До 3. — Подбати про дещо грубший шнурок прибл. довгий на 50 см для кожного новачати. У міру можливості і часу можна застосувати в'язання вузлів для сполучування патиків при будові вішалників, збирання гілок і т. ін.

До 4. — Гра Кіма — гл. «Початкові заняття», гра 8.

Слід звернути увагу новачатам, щоб під час гри не дотикали предметів, не говорили, а лише обсервували і старалися запам'ятати якнайбільше предметів. Кожне з них записує для себе, без розмов. У випадку, коли більшість записала всі предмети, можна при повторенні гри збільшити число предметів. Краще відбувати цю гру меншими групами.

До 5. — На цьому місці є подані лише загальні, спільні для всіх членів Пласту інформації. Коли мова про закон і обіцянку не входить в деталі. Можна згадати, що закон і обіцянка — це правила поведінки пластуна, яких він має придержуватися в житті; це, як ми кажемо, є пластовий стиль життя.

До 6. — При нагоді розказування про сліди зайця варто дещо, але дуже коротко, згадати про зайця. Схожий на кролика, сірий, довгий до 70 см; довгі вуха з чорними кінцями стоять на сторожі, слухають, чи хижі звірі не полують на нього, а тоді треба... втікати. Довгі задні ноги допомагають зайцеві стрибати (передні лапки — короткі). Великими стрибками він старається рятувати себе від собак, які женуться за ним. Із страху жалісно пищить. Муркання — це його звичний голос. Заць скаче по полях, щоб поживитися реп, кущів. Заць мусить гризти, бо йому постійно ростуть передні зуби.

Зайченята родяться при кінці лютого і на початку березня.

До 7. — «По слідах», гра — гл. Початкові заняття, гра 10.

До 9. — «Квач подай руку» — гра.

Квач — це дитяча гра, за правилами якої треба догнати того, хто тікає, а догнавши його, торкнутися рукою.

1) Тип гри — руховий.

2) Мета: а. розвиток моторності та швидкості.

б. розвиток відчуття потреби допомогти другому в біді.

3) Вік учасників гри — різного віку.

4) Число грачів — 6—12.

5) Місце гри — майдан, поляна, велика кімната.

6) Підготовка до гри:

визначити поле гри,

подати перебіг гри і правила гри,

визначити чи вибрати «квача».

7) Перебіг гри: Вибраний чи назначений керівником гри «квач» піднімає руку вгору і гукає: «Я квач». Тоді гоняться за грачами, намагаючись торкнутися рукою одного з них. Спійманий підносить руку вгору й гукає: «Я квач», після чого женеться за грачами... і так гра продовжується визначений час (5—7 хвилин). Але в цьому виді гри є одне дуже важливе правило: грач, за котрим женеться «квач» може врятувати від нього другий грач, якщо він, заки його доторкне «квач», подасть йому руку. Грачі, які держаться за руки є недоторканні, квач їх не може ловити.

8) Правила гри:

а) «Квач» не може гнатися лише за одним грачем довший час.

б) «Квач» не може ловити тих, що злучені руками пари, а має гнатися за

в) «Квач» не може стояти біля злученої руками пари, а має гнатися за іншими.

г) Після врятування від «квача» пара розлучується, не стоять біля себе, а бігають по полі гри.

г) Пійманим вважається той, кого «квач» доторкнув рукою.

д) Лише двоє грачів можуть держатися за руки. Кожного третього, що причепився до пари «квач» може ловити.

е) Грач, що вибіг поза межі поля гри, стає «квачем».

Гра «Квач подай руку» в цій Раді має за завдання виявити різницю між грою, в якій не подано правил і грою, в якій перед її початком подано правила гри. Гра без правил не вдається. Друге завдання — розбудити відчуття потреби допомогти другому в біді, а здогадавшись рятувати його від лиха.

До 10. — У міру потреби можна згадати, що давніше було в Новацькому законі три правила, а тепер додано ще два, щоб зробити його кращим.

До 11. — Гра «Підхід вартових» — гл. Початкові заняття, гра 16.

З уваги на те, що новачата, які вийшли з гри, часом говорять і т. ін., треба наголосити, що всі грачі в часі підходу грачів мусять зберігати тишу.

До 12. — Не ініціювати розмови про Луця. Якщо хтонебудь з новачат зачав би щонебудь говорити, вести розмову, в якій звернути увагу на характер Луця, на його бажання бути кращим.

До 13. — Гра — «Чи рій вміє володіти шнуром» — гл. Початкові заняття, гра 17. Назначити ведучого, а може й краще, щоб початково сестричка/братчик провів гру, а потім хтось із новачат.

До 14. — Побажано мати більший ілюстративний матеріал про орлів.

До 15. — Підготовка п'ятизмагу вимагає багато часу і більше рук до праці, щоб все на час приготувати: позначити лінії вибігу грачів, місця, з яких грачі виконують свої завдання і т. ін., не говорячи вже про різний потрібний матеріал. Як усе є вже готове до змагань, скликати новачат на поле п'ятизмагу. Дуже важлива заувага: Виховники не говорять новачатам про програму п'ятизмагу, ні не підготовляють свої рої до виконання змагальних завдань. П'ятизмаг — це несподіванка для новачат.

До 16. — Новачата будують стійкове вогнище під керівництвом виховника. Програму цього вогника підготовляють виховниці/ки, розподіляючи наперед точки програми між собою для їх виконання. Деякі новачата радо відчитають вірші, але їм треба допомогти, щоб краще прочитали. Пісні є поміщені в «Початкових заняттях» і їх уже вивчили таборовики під час перших днів таборування.

У часі вогника навчити новачат, як виконувати ракету; порядок рухів-звуків такий: Плескання в долоні спочатку помалу, починаючи правою долонею згори по лівій і протилежно, а потім швидше й швидше. Потім плескання по колінах, згодом по грудях. Зчерги приходить запалення ракети — Ш Ш Ш Ш Ш Ш, яке переходить у сильне свистіння, а закінчується вибухом ракети, сильним вигуком: а — бум.

Розгадки загадок: 1 — птах, гніздо; 2 — курча; 3 — півень; 4 — журавлі; 5 — гадюка, вуж; 6 — дим; 7 — очі, ноги, руки; 8 — муха; 9 — гриб; 10 — равлик (слимак). Сестрички/братчики можуть започаткувати подяки, щоб по-перше новачата мали уявлення, як це треба робити, а по-друге зрозуміли, що час на подяки є поважна справа, а не час на пустощі чи невідповідні жарти.

БРАТЧИК ІВАН КЛІЩ

Івась, жваве хлоп'я, виростав у робітничій сім'ї на передмісті Львова, в якому не було ні української церкви ні української школи. Отож довелося йому вчитися в польській школі, де лише лекції релігії велися українською мовою. Якось трапилось Івасеві бути на урочистій богослужбі в центрі міста з участю пластуна в одностроях. Сподобалися йому вони. От і він пішов за ними аж до пластової домівки. Івась задумав вписатися до Пласту. Як задумав так і зробив. У наступну неділю зайшов він у пластову домівку. Пластуни порадили йому згуртувати ще й інших юнаків з його школи. І так виник пластовий гурток у польській школі. Мандрівки в Карпатах збудили його сильне зацікавлення Пластом і Україною.

Та склалося в родині велике нещастя — померли батьки. Став Івась жи-

ти із сестрою, яка, хоч і вчителька, скромно заробляла на своє життя. Закінчив гімназію в 1924 р. і почав студіювати на Львівській Політехніці. У тому ж році Кліщ включився в старше пластуство і спільно з іншими пластунами зорганізували старшо-пластунський курінь «Орден Залізної Ос-троги», якого діяльність велася на традиціях Українських Січових Стрільців. Кліщ був активним пластуном і вже в короткому часі вибрали його курінним.

Діти притягли його особливу увагу й він почав організувати новаків у народних школах. Деякий час був він зв'язковим (гніздовим) 1-го Зв'язку Новиків, а потім виконував обов'язки заступника коменданта Уладу Новиків. Коли М. Іваненко почав організувати новацькі табори Кліщ був братчиком на таборі. Треба ще згадати й те, що Іван Кліщ довів до того, що його курінь у скороченні «озони» стали постійно вести новацькі табори, а табори новачок «Санітарки» — курінь старших пластунок. Бр. Кліщ був постійним обозним (бунчужним) на таборах у Підлютім і на Остодорі. Правду кажучи, він виконував усю табірну працю, бо комендант о. Буцацький був радше опі-куном таборів. Іван Кліщ списав свій досвід табірний у роботі «Організація оселі». Митр. Шептицький подарував для новацьких таборів велику площу

в Карпатах, на якій треба було звести будівлю і саме бр. Кліщ керував будівельною роботою. Цей чудовий будинок приміщував 150 таборників.

Іван Кліщ працював в управі міста Львова. У 1940 р. скеровано його на працю в Донецький басейн і там, на східних землях України, застала його німецько-більшевицька війна. Німці переслідували українських патріотів. У 1942 р. німці розстріляли його в Харкові.

Новаки пам'ятатимуть про цього високого, чорнявого, веселого, завжди готового до праці й доброго вчинку братчика Івана Кліща. Він був не лише видатним новацьким лідером, але й великим патріотом, який любив Україну, завзято працював, щоб в Україні люди добре жили, а діти радісно гралися.

За інформаціями бр. Тиміша Білостоцького

III. РАДА ЗАХИСНИКІВ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Мета — виявити культуру наших прапредків — жителів землі української; зобразити у формі «Спіралі часу» Україну в часі і просторі; накреслити ростові процеси українського народу.

Форма заняття — багатогранна з наукоподібним забарвленням вкл. з прогулянкою для перших кроків в археологічній дослідній роботі.

Місце відбування — довкола табору і поза табором у залежності від трьох частин програми, а саме: перша — уведення до археологічного мислення, друга — перші археологічні спроби, третя — складання «Спіралі часу» на табірній площі біля щогли.

Час — цілоденна Рада.

Підготовка — попередньо підшукати місця, де знаходяться валуни, стара фарма і т. ін., а у відсутності їх, відповідний музей, а в крайньому випадку використати відповідні ілюстрації.

Програма:

1. Відкриття: збірка в колі, привіт, перевірка присутності, обряд.
2. Розповідь: «Льодовий дракон». (с. о. Арарат).
3. Гра — Полювання на мамутів.
4. Розшукування загублених каменів (ерратиків, валунів) — прогулянка по лісі.
5. Бесіда про археологію.

—:—:—:—:—:—:—

6. Прогулянка на старий покинутий хутір.

—:—:—:—:—:—:—

7. Розповідь: «Фантастична подорож на «МЧ-2». (Юрій Ячейкін).
8. Бесіда про час і простір.
9. Складання годинника — гра.
10. Розкриття «Спіралі часу».
11. Розповідь: «Бігла спірала по червоній охрі» (за Олександром Копач).
12. Розмальовування черепків.
13. Гра — Лови на лося.
14. Бесіда про Трипілля.
15. Закриття III Ради: підсумки, обряд, привіт, розхід.

До програми — Якщо зайшли зміна у порядку заняття провести по 5-ій точці веснянку «Яглічка» або й ще гру: укладання знайдених каменів за величиною, а по 7-ій точці довільне рисування.

Доцтова альтернатива — перша частина може відбутися в кімнаті, вико-

ристовуючи різний ілюстративний матеріал щодо каменів чи валунів; другу частину, прогулянку, перенести на інший час, а програма третьої частини може бути проведена в кімнаті з тою зміною, що «Спіралю часу» слід нарисувати на папері чи таблиці, а в погідний день на табірній площі біля щогли.

Проведення програми:

До 2. — Гл. карта льодовиків та ілюстрації, пов'язані з льодовиковою епохою.

До 3. — Гра «Полювання на мамута»

Рухова гра для зображення чи викликання частинної уяви дій псчерних людей.

1) Тип гри — рухливий.

2) Мета:

- а. моторний розвиток,
- б. вправи в ціленні,
- в. розвиток бистроумності, швидкої реакції, спритності.

3) Вік грачів — молодша група новачат.

4) Число грачів — 12—18.

5) Місце гри — поляна.

6) Підготовка до гри: визначити поле гри, а в ньому два кола, одне мале посередині, а у віддалі 3—4 кроків кругом велике коло, зовнішнє. Внутрішнє коло — це пастка. Новачата помагають зробити кола. З чого? Що є під руками. Подбати про бальони до надування і шишки. Подати перебіг і пранила гри. Грач зголошений або вибраний жеребом стає мамутом, що попав у пастку. Інші грачі — це печерники-ловці.

7) Перебіг гри: У приготовану пастку-яму потрапив мамут. Він має прив'язаний на спині висоти пояса дуже сильно надутий бальон. Кожний з ловців, що знаходиться кругом поза великим колом, має по три «камені» (шишки), якими мають поцілити бальон так, щоб він тріснув. Та не всі ловці нараз кидають шишки, а найбільше три нараз по змозі із різних сторін. Кожний цілить один раз. Якщо вже всі безуспішно цілились, пробувають вдруге, а потім втретє. Кидають шишками уважно, скеровуючи їх в середу частину тіла, а не в голову. Грач-мамут ухиляється від шишок, а може їх і ловити і за кожну зловлену шишку дістає мамутом. Гра продовжується. Коли ловцям не стало шишок, а бальон-серце мамута непошкоджене, мамут забитий. Той, хто розірвав бальон, стає мамутом. Коли час, жується. Коли мамут урятований, вислизнувся з поставленої пастки. Коли час, жене, мамут урятований, можна гратися ще раз з новим грачем-мамутом. Прибл. 10 хв., дозволяє, можна гратися з бальонів: цілитись лише в тулуб, другий варіант гри — у випадку браку бальонів: цілитись лише в тулуб, а не в голову. Хто поцілив два рази (ев. 1 раз), стає мамутом.

8) Правила гри:

- а) Не переступати колової межі, а хто перейшов, виходить з гри.
- б) Грач, який розірвав бальон згл. двічі поцілив тулуб мамута, стає мамутом.
- в) Мамут, що зловив найбільше шишок дістає признання.
- г) Ведучий грою визначає трьох ловців, що мають цілитися.

Зауваження: Дуже важко зруйнувати бальон, якщо він не є дуже сильно роздутий.

До 4. — Треба знати, де валуни знаходяться. Якщо їх немає на терені табору або в околиці, треба задовольнитися ілюстративним матеріалом. Під час заняття варто новачатам розказати дещо про камені та мінерали, збиранням яких чимало дітей захоплюється. Декілька думок на цю тему: Ми бачимо багато каменів кругом, і в городі, на таборі, скрізь. Чому? Майже вся тверда кора земної кулі — це камені й мінерали. Камінь скла-

Пастка — пристрій для ловіння звірів, птахів і т. ін.
Печера — перше житло людей; її жителі — печерники.

дається з мінералів. Каміні є різної величини, великі й малі, як для прикладу пісок, мають різні ступені твердості, також різні кольори. Мінерали — це хемічний елемент чи сукупність хемічних елементів, це природна, складова частина земної кори. Приклади: скло, графіт (в олівці), крейда, залізо, золото. Всі ці мінерали тверді, але бувають і плинні, для пр. вода, яка є утворена з двох хемічних елементів, а це кисню і водню. Деякі мінерали походять з моря, як для пр. сіль. Вам відомо, що чумаки ходили по сіль аж у Крим.

У залежності як каміння творилося, розрізняють такі три роди:

Вогняні каміні — викинені вулканом з гарячої середини землі, прикл. граніт. Осадові каміні — утворені на дні морів, озер внаслідок відкладення мінеральних і органічних речовин, що їх нанесли річки (намул, пісок) або з черепашок відмерлих морських тварин і рослин. Пр. вапняк, пісковик чи конгломерат, у якому механічно поєднуються різні елементи — можна помітити їх у гірських річках. Метаморфічні каміні, що під впливом теплі й тягару перемінилися з вогняних чи осадкових на інший рід з іншою структурою і часом зміненним кольором, пр. мармур.

Багато дітей і дорослих збирають різnorodні каміні і вміють розпізнавати їх за такими властивостями, як твердість (найтвердіший — діамант (алмаз), кольору і тягару.

У випадку технічного ускладнення у здійснюванні програми згідно з пляном слід по т. 4-й чи 5-й перейти до третьої частини, якої центральними точками є «спіраля часу» і Трипілля, а археологію ев. можна отримати з прогулянкою на старий хутір і т. ін.

До 5.— Якщо б були запитання, як ми знаємо, що гінко, опосум чи інше існували в дуже давніх часах, пояснити, що такі закам'янілі залишки знаходять археологи між скам'янілостями чи викопними тваринами, — тому й їх називають «живими закам'янілостями».

До 6.— У випадку відсутності старих залишків чи навіть цвинтарів давноминулих літ, якщо можливо, відвідати музей у недалекій місцевості; а якщо й це неможливе, забавитися в шукачів скрбів чи в іншу подібну гру.

До 7.— Під час розповіді діти повинні сидіти так, щоб могли бачити ілюстрації.

До 8.— У міру часових спроможностей варто у вільному часі зробити тіньбовий годинник, а новачата мали б за завдання час від часу класти каміні на тінь стовпика. Гл. рисунок.

До 9.— Збудуй добрий годинник — гра.

Гра пов'язана з часовою орієнтацією.

1) Тип гри — рухливий.

2) Мета: а. моторний розвиток,
б. розвиток кмітливості,
в. докладність у виконанні завдання,
г. часова орієнтація — розпізнавання часу на годиннику.

3) Вік гравців — молодша і середня група новачат.

4) Число учасників гри — 6—8, гра роями.

5) Місце гри — поляна, майдан.

6) Підготовка до гри:

а. визначити поле гри, а на ньому лінії вибігу, і виконання завдання; все це для кожного роя.

б. подбати про 4 великі рівні патики прикл. 30 см довгі, 1 камінь величи-

Годинник — прилад для вимірювання часу протягом доби. Це мірило часу має різні форми, величини і вигляд. Роблять їх на публічних місцях з квітів як на пр. у Києві чи Ніагарі, Канада, «ку-ку» годинники в Швейцарії чи годинники з фігурками, що появляються на вежі й зникають у Мюнхені, Німеччина, а на зеленому лузі в Токіо, Японія, зроблено сонячний годинник. Таких годинників є більше і в інших країнах.

ни великого яблука, 4 рівні патики 5 см довгі, для позначення годин: 12, 3, 6 і 9, 2 патики для стрілок годинника, один 5 см, а другий 8 см.
в. Подати перебіг гри і правила гри. Звернути увагу гравців на те, що годинник має бути виготовлений докладно. Виграс рій, що не лише виконав завдання швидко, але шоважливіше докладно, рівно укладаючи його складові частини.

7) Перебіг гри: Рої зайняли місця за лініями вибігу, стоячи в одному ряді. Кожний гравець по черзі біжить до лінії, за якою лежать патики більші й менші та камінь і виконує призначену йому роботу. Перший гравець має скласти з 4 великих патикув чотирикутну раму для годинника, повертається до рою і ударом по долоні другого зчерги гравця, що підійшов уже до лінії, дає йому знак, щоб біг і продовжував виконувати роєве завдання, а сам стає на кінці ряду. Другий гравець поклав камінь у саму середину рами й швидко повертається до свого рою. Третій має покласти малий патикув так, щоб прилягав із середини одним його кінцем до верхнього патику рами по його середині, бо там звичайно є 12 година, четвертий ставить по патикуві його середині, бо там звичайно є 6 година, п'ятий гравець кладе патикув на місці 3-ої і 6-ої год.; шостий гравець кладе патикув на годиннику с вже позначені, а потрібні ще дві стрілки більша й менша. Вони мають бути так покладені, щоб можна було відчитати годину: 12-у і 15 хвилин. Як це зробив останній гравець, біжить до рою і займає останнє місце в ряді. (Якщо є більше членів рою, розподілити завдання так, щоб замість двох виконував лише одне). Сестричка/братчик перевіряють, чи годинник зроблений докладно, рівно. Якщо більше роїв виконано уложені його частинки і на відповідному місці. Якщо більше роїв виконано добре завдання, виграс той рій, що перший закінчив складання годинника. По першому пробному складанні годинника, відбувається справжнє змагання за перше місце в виготовленні доброго годинника.

8) Правила гри:

а. Гравець не переступає лінії вибігу, а біжить по ударі долонею попереднім гравцем.

б. Гравці укладають патики так, як треба, докладно, рівно. Того, що не виконав докладно завдання, не слід завертати для поправки. Керівник гри перевіряє роботу роїв і проголошує переможця, який склав годинник найдокладніше, а в випадку рівності рішає часовий фактор.

г. Гравець, що не додержується правил, приносить утрату очок для рою. До 10.— Приготовити довгий, доволі грубий шнур, а новачата заготовляють каміні, а потім допомагають їх укласти на шнурі, що держався при землі.

До 12.— Новачата розмальовують креслами зразки черепків по змозі більшої форми. Під час розмальовування можна дещо розказати про бика, якого уважали за бога скотарів. Виробляли з тіста бичків і корівок. По сьогоднішній день в усній словесності залишилися казки, загадки, прислів'я і т. ін., в яких є мова про биків, турів, волів. «Білий віл усіх людей підняв» (день) або «Сірий віл у вікно заглядає» (світанок). Або загадка:

Як малий був — у чотири дудки дув,
Як більшим став — гори-доли перевертав,
А як помер — з дівками і парубками танцював.

До 13. «Лови на лося» — гра.
Рухлива гра для викликання уваги про життя давніх людей.

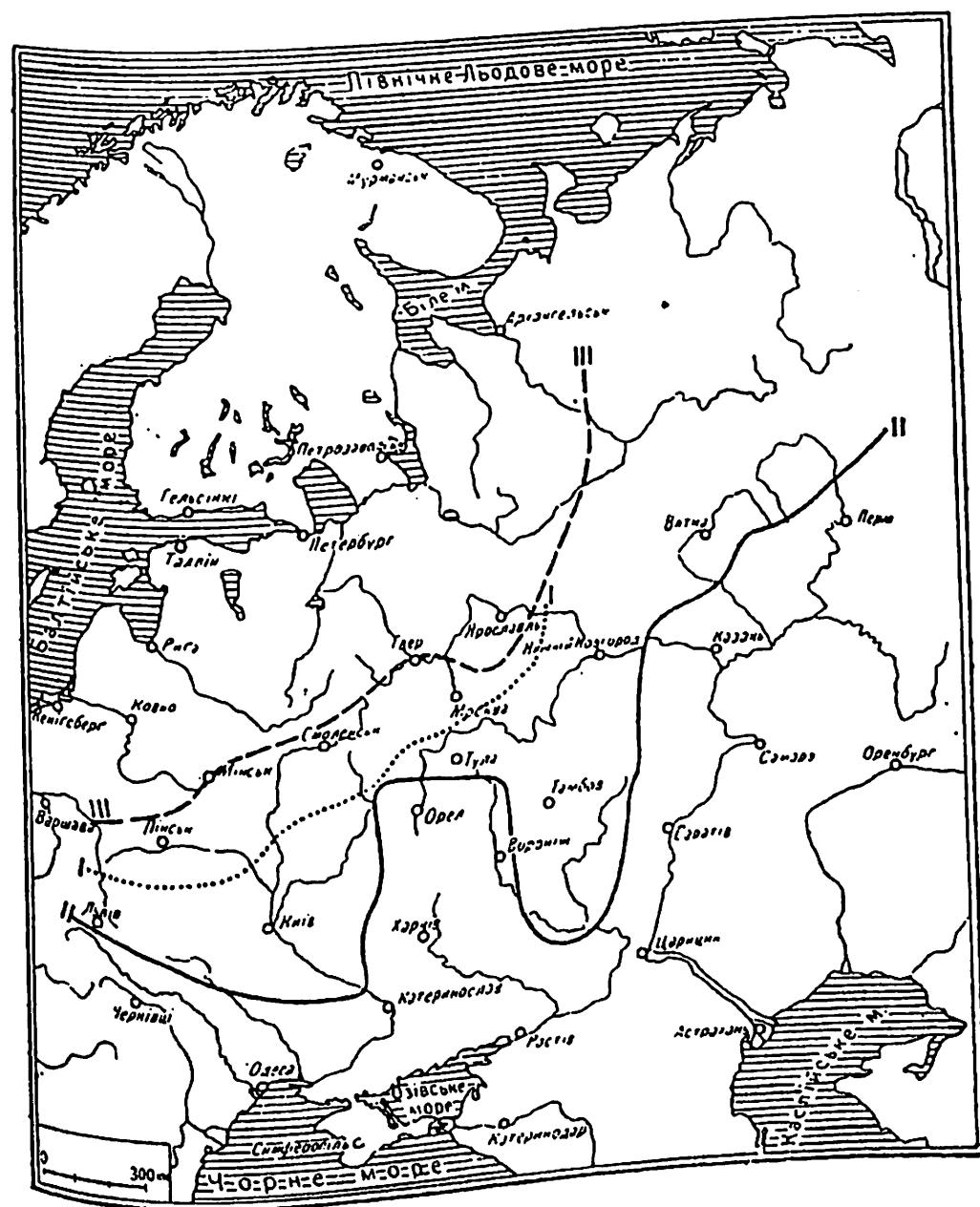
1) Тип гри — рухливий.

Час — тривалість буття людства, природи, землі, що вимірюється годинами, днями, роками, століттями. — Історичний період у розвитку природи і людства, що визначається епохами чи етапами у житті народу, держави, суспільства.

- 2) Мета: а. моторний розвиток, поєднаний з ціленням;
 б. розвиток спритності;
 в. пізнання природи, зокрема лося, що жив у минулому тисячолітті.
- 3) Вік грачів — молодші й середуші новачата.
- 4) Число грачів — рій (6—8).
- 5) Місце гри — поляна з кущами і деревами кругом, по змозі із стежкою.
- 6) Підготовка: а. Визначити поле, на якому позначений «струмок», шириною на 50—75 см.
 б. Подбати про шишки.
 в. Розказати перебіг гри й її правила.
- 7) Перебіг гри: Трипільці задумали піти на лови, лося вполювати. Прослідив котрою стежкою він ходить до річки, води напитися. Слідів було багато. Засілися в кущах. Чекають. Раптом почули тріскіт сухих гілок. Насторожилися. Повз них проскочив великорогий лось, вискочили із засідки і погнались вслід за ним кидаючи ратищами (шишками). Сполоханий лось поскакав ще швидше, перескочив через річку і зник у гушавині. Трипільські ловці зупинилися над берегом річки. Засілися знову в кущах, очікуючи чергового лося. Цим разом мали успіх, оленя вполювали.
- 8) Правила гри:
- а) Вибраний чи назначений «лось» біжить по визначеній стежці, на якого засілися у кущах трипільські ловці.
- б) Коли лось пробіг повз них, ловці вискакують з-за кущів і по стежці женуться за ним і ціляться в нього шишками, непоцілений лось перескакує річку, а ловці зупиняються на її березі. Тоді хтось інший стає лосем і гра продовжується.
- в) Ловці не кидають шишками з-за кущів, а мають вийти на стежку, якою пробіг лось і щойно тоді старатися вполювати його.
- г) Поцілений лось є зловлений.
- г) Ловець, який перший поцілів лося стає яосем, і гра продовжується.

До 14.— По відбутті гри закінчити розмову про Трипільля.

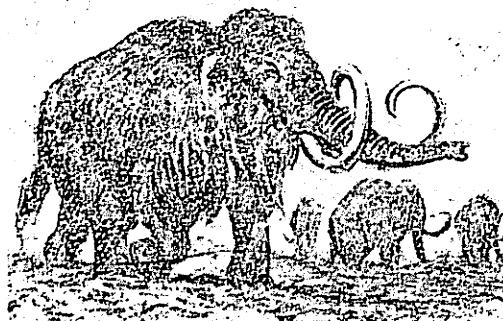

МЕЖІ ЧЕТВЕРТИННИХ ЗЛЕДЕНІЙ У СХІДНІЙ ЕВРОПІ:
 I — ліхвінське (міндельське),
 II — Дніпровське (ріське),
 III — валдайське (вюрмське).
 (за Мірченком)

Джерело: Ярослав Пастернак — Археологія України
 Наукове Товариство ім. Шевченка, Торонто 1961

Скеля Довбуша в с. Бубнище.

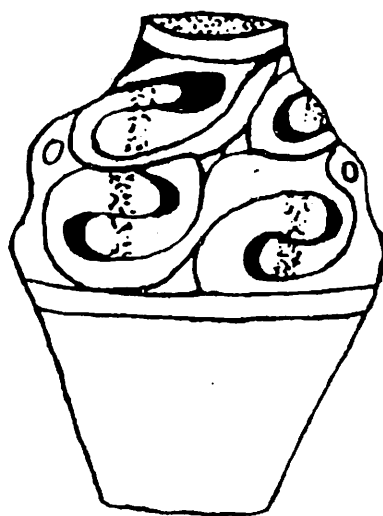
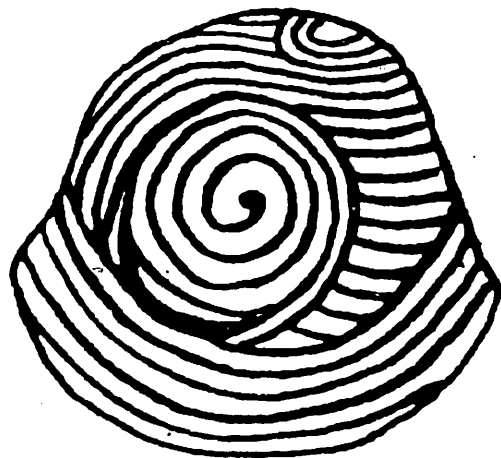
Мамут (Мамонт).

Гінко.

Лось.

Трипільська культура.

IV. РАДА ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ

Мета — зобразити Україну в часі, просторі і в дії на основі різномірних інформацій: історичних, культурних, географічних та інших (до новіших часів).

Форма заняття — багатогранна з різномірними елементами програми.

Місце відбування — табірне середовище.

Час — дводенна Рада.

Підготовка — вимагатиме багато часу й праці навіть і допоміжних осіб з уваги на багатий зміст різнобічної програми.

Програма:

1. Відкриття: збірка кругом «Спіралі часу», привітання, обряд, перевірка присутності.

2. Розповідь: св. Андрій на Київських горах; Кий, Щек, Хорив і сестра Либідь.

3. Гра: Кий на ловах.

4. Новацька бесіда: Наші предки; назва «Україна».

5. Вступ до карти України: сторони світу, компас.

6. Гра: сторони світу.

7. Складання карти України.

8. Гра: «Ідемо в Київ».

9. Новацька бесіда: Київ та його князі; Київська Русь.

10. Гра: «Іду на вас».

11. Продовження бесіди: Володимир Великий — хрещення Русі-України.

12. Тризуб — рисування українського герба.

13. Продовження бесіди: Ярослав Мудрий, Володимир Мономах.

14. Продовження праці над картою України.

15. Галицько-Волинська Держава.

16. Малювання українського прапора та розмова про нього.

17. Розповідь про Василька.

18. Гра: «Оборона прапора»

19. Новацька бесіда: Дніпро.

20. Розповідь: «Як Юрко подорожував на Дніпрові пороги» (уривок).

21. Гра: «Козацьким ходом».

22. Дніпровська гідроелектростанція.

23. Майстрування: водяне колесо.

24. Новацька бесіда: Хортиця, козаки, Великий Луг вкл. з іграми: «Перетягання по лінві» і «Ловлення риб».

25. Розповідь про «Кошового Сірка»; згадка про деяких гетьманів; козацькі ракети.

26. Новацька бесіда: новаки і Україна, з розповіддю «Це, сину, моє поле» (Василя Сухомлинського).

27. Співання українського гімну і пояснення до нього.

28. Закриття IV Ради: збірка біля «Спіралі часу», обряд, український гімн, вітання, «розхід!»

Проведення програми:

До 1.— Обряд проводити так, як і в попередніх Радах, хоч може й в тексті не має повторень. Якщо з тих чи інших причин відкриття не є можливе біля «Спіралі часу», слід його відповідно до ситуації змодифікувати з тим застереженням, щоб суттєві елементи програми були збережені, а «Спірала часу» на папері виявляла тисячолітні верстові стовпи.

До 2.— Показати фото пам'ятника на честь Кия, Щека, Хорива і Либідь, із Києва.

До 3.— Кий на ловах — гра, простіший варіант.

Рухлива гра з історичним забарвленням.

1) Тип гри — рухливий.

барвляють їх синьою чи іншою фарбою. Рівночасно новачата роблять позначки для міст, втикуючи хоруговку з назвою міста. Гори зображають накладанням більших каменів, а Чорне море на таборі забарвлювали на чорно вугликами і попелом з вогнища.

Праця над картою України триває довший час, здійснюється впродовж цілого табору і на кожній Раді додаються згадані на ній елементи чи це будуть ріки, міста чи місця, пов'язані з видатними подіями чи особами чи щонебудь інше. І так новачата вивчають нашу історію, географію, наших сусідів, створюючи в собі поняття території, землі українського народу. Все, про що ми говоримо потрібно показувати на карті. Карта України стає новачатам близькою; вони глядять за картою, сторожать, чи щось поганого не сталося, а в міру потреби поправляють.

До 8.— «Їдемо в Київ» — рухлива гра

1) Тип гри — рухливий.

2) Мета гри:

а. моторний розвиток,

б. удосконалювання спритності, швидкої реакції на гасло,

в. навчально-виховний елемент.

3) Вік грачів — молодші новачата.

4. Число грачів — 6—12 (1—2 рої).

5) Місце гри — поляна, майдан, парк.

6) Підготовка до гри:

а. Визначити невелике поле гри.

б. Кожний грач робить з природнього матеріалу коло кругом себе там, де стоїть (крім провідника).

в. Провідник подає перебіг гри і її правила, може бути першим провідником мандрівки до Києва.

7) Перебіг гри: На невеликому полі гри новачата-мандрівники крім провідника стоять безладно, роблять кругом себе коло діаметром одного кроку. Кожний стоїть у своєму колі, а провідник мандрівки ходить поміж ними й запрошує кожного до мандрівки словами: «Мандрую до Києва. Ходи зі мною!» Викликаний мандрівник приймає запрошення і йде за ним. Так і з другим, третім, з усіма. Всі гусаком то йдуть, то біжать за провідником то сюди то туди аж провідник зупиняється і каже: «Ми в Києві». Тоді мандрівники намагаються зайняти якенебудь коло. Провідником стає мандрівник без кола. Гра продовжується ще раз або й два.

8) Правила гри:

а. На гасло всі мандрівники крім провідника роблять кругом себе коло й в ньому стоять.

б. Провідник запрошує згаданими вже словами до мандрівки, а по словах «Ми в Києві» кожний мандрівник займає якенебудь коло.

в. Мандрівник без кола стає провідником.

До 9.— Новацьку бесіду оживити ілюстраціями Києва, князів.

До 10.— «Іду на вас» — гра, гл. «Початкові заняття», гра 11.

До 11.— Під час розмови використати ілюстративний матеріал.

До 12.— Для виховників ця інформація: Герб — це знак власности. Таким і був і за часів Володимира Великого, який карбував його на монетах, і залишився власністю Володимирового княжого роду з деякими відмінами поодиноких князів.

У 1918 р. законом Української Центральної Ради став державним гербом і з того часу залишився як всеукраїнський національний герб.

До 13.— В'язка патиків повинна бути досить велика, але не завелика, щоб малі руки могли схопити її.

До 15.— Використати ілюстративні матеріали; підкреслити поєднання

жовтого і синього (блакитного) кольорів, яке було особливе і поширене в Галичині (герб міста Галича, щити воїнів і т. ін.), а також на Закарпатті.

Роман Пашин у праці «Земля Галицька» так описує герб міста Галича: «В центрі герба — дві чорні галки, повернуті головами до орнаментального дерева — квітки, розквітлого хреста. Фоном для них є картуш жовтого, золотистого кольору. Вся ця композиція на синьому щиті. Над картушем налітлого кольору. Щит зверху має форму фортечних мурів пис «Галич» золотистого кольору. Щит зверху має форму фортечних мурів із трьома виступами-вежами». Гл. ілюстрації.

Дехто виводить назву «Галиччина» від галок. Декілька інформацій про «галку». Це невеликий птах (до 200 г) з родини воронових, чорний з ясно-сірою шисю, темно-сірим черевом. Галка — осілий птах України, який звіслює до людей і часто живе в містах. Є він товариський, жвавий, спритний. Живиться головно комахами — корисний, бо поїдає багато комах-шкідників.

До 16.— Коли прапор висить доземно, синій колір є зліва від глядача, який дивиться на прапор спереду.

За княжих часів уживали назви «стяг» на сьогоднішню назву «прапор». «Де побачимо твій стяг, там і ми з тобою готові йти» — казали кияни князеві (1149 р.).

До 18.— «Оборона прапора» — гра рухлива, в якій хорунжий обороняє прапор перед загарбниками.

1) Тип гри — рухливий.

2) Мета гри:

а. моторний розвиток,

б. вправа для удосконалювання спритності,

в. розвиток патріотичних почувань.

3) Вік грачів — молодші й середні новачата.

4) Число грачів — найбільше вісім на одного оборонця прапору.

5) Місце гри — поляна, майдан.

До 6. Підготовка до гри:

а. zakresлити коло поперечником 20 кроків та центральне місце на прапор, а також місце для «збитих»;

б. вибрати хорунжого чи хорунжих, якщо рівночасно відбувається ця гра у декількох місцях.

в. розказати перебіг гри та її правила.

До 7. Перебіг гри: У центрі кола є встромлений прапор, якого береже хорунжий. Поза колом нападаючі (найбільше 8 на одного хорунжого), які намагаються захопити прапор і винести його з кола. Хорунжий виводить із дії того, що увійшов у коло, доторкненням рукою, має він у руках прапор чи ні. Грач, що виніс прапор з кола, не будучи діткненим, стає хорунжим і гра продовжується; а коли хорунжий всіх збив, а тоді вибирають нового хорунжого.

До 8.— Правила гри:

а. Хорунжий боронить прапор у межах кола.

б. Кожний нападник діткнений хорунжим з прапором чи без нього виходить із гри і відходить до визначеного для збитих місця поза колом.

в. Загарбник діткнений з прапором віддає його хорунжому, який втикає прапор у попереднє місце тоді, як всі вийшли з кола. Коли прапор устромлений — гра продовжується.

г. Коли хорунжий всіх нападаючих збив, вибирають нового хорунжого і гра продовжується, якщо час на це дозволяє.

—:—:—:—:—:—:—:—

До 20.— Якщо заняття поза табором, потрібно згадати в часі бесіди, що по приході до табору названі роїві позначають згадані елементи карти на табірній карті.— Як новачата виявили зацікавлення порогами, можна їм подати ще такі інформації: Дніпрові пороги й забори можна було бачити до

мозі яких перемогли татар в 1516 р. Та треба бути приготованим до такого заняття і мати все необхідне під рукою. Гл. рис.— 380 ст.

Додаткові інформації до карти України:

Сян — річка вливає в Карпатах, тече по території України, потім по польських землях і впадає до Висли.

Кубань — головна річка Кубанщини, витікає з льодовиків найвищої гори Ельбрус, з Кавказьких гір тече Кубанською низовиною і вливається в Озійське море.

Загадки: Що стоїть посеред Києва? (є)

Що стоїть посередині Полтави? (т)

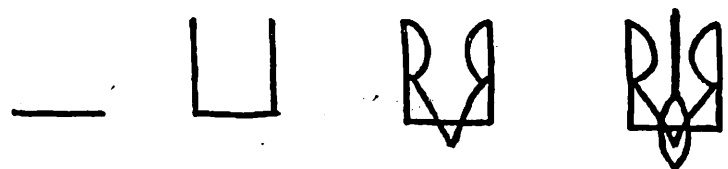
Без чого село не може бути? (без хат)

Хто найбільший у світі чоловік? (грумада)

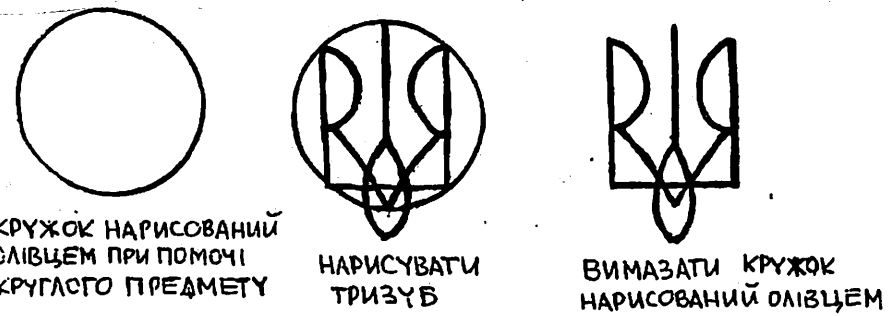
Перед ким ми завжди в боргу? (Батьківщина)

ЯК РИСУВАТИ ТРИЗУБА

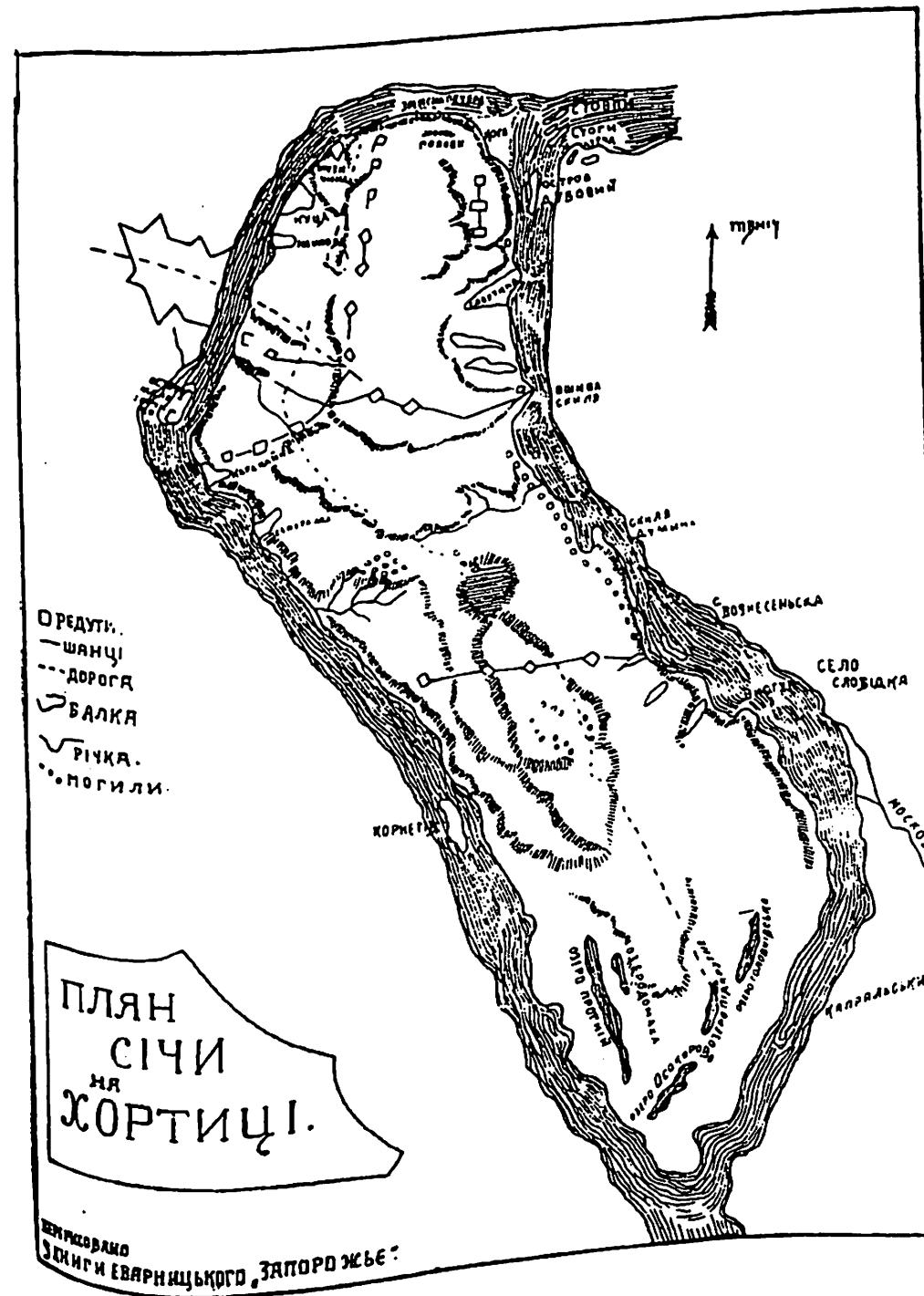
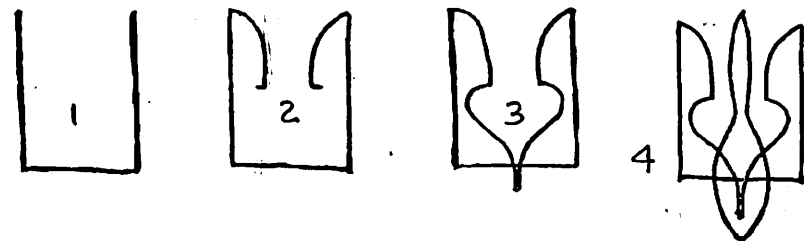
СПОСІБ 1

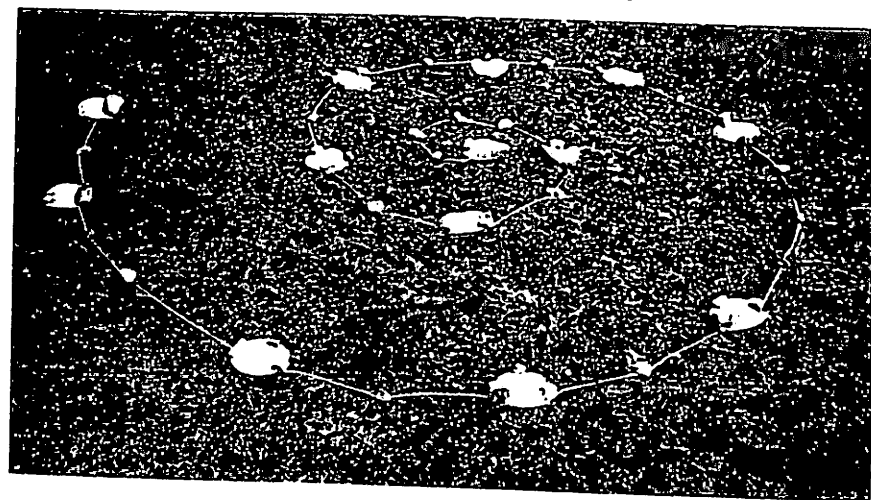
СПОСІБ 2

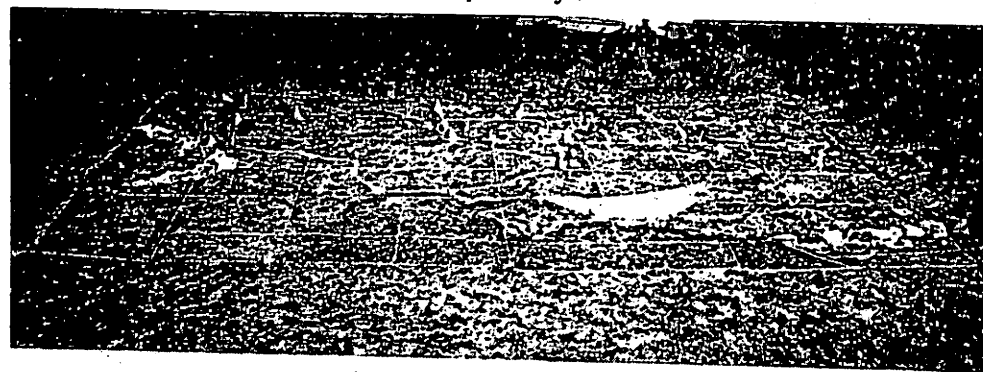
СПОСІБ 3

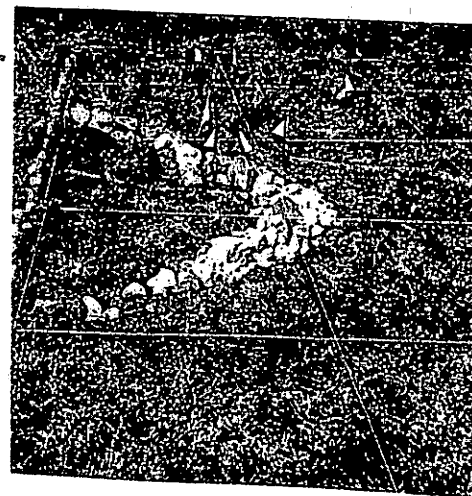
**ЗОБРАЖЕННЯ КАРТИ УКРАЇНИ і «СПІРАЛІ ЧАСУ»
на таборі «Бобрівка» в 1990 р.**

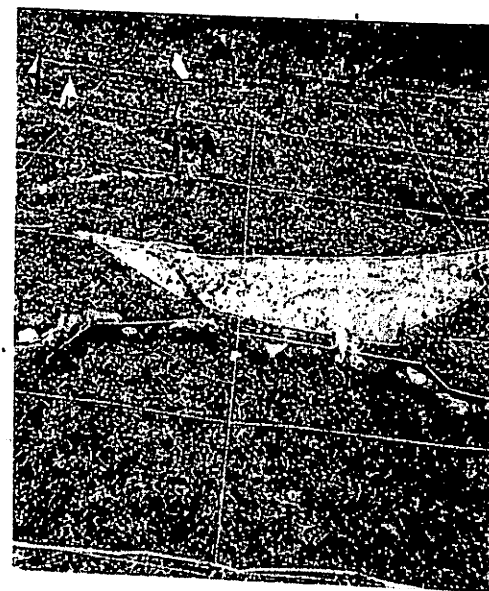
«Спірала часу».

Зображення цілої карти України.
На заході — Карпати, на сході — Кавказ, Чорне море, Крим — помітні лише зариси,
Озівське море — ясне.

Захід України — Карпати, Дністер.

Південний схід України — Озівське море,
частина Дніпра, з Хортицею.

V. РАДА ЗАХИСНИКІВ ШЕВЧЕНКОВОГО ЗАПОВІТУ

Мета — зобразити різні аспекти життя і діяльності Тараса Шевченка.

Форма заняття — багатогранна з різnorodними елементами.

Місце відбування — на табірній території.

Час — цілоденне заняття.

Підготовка — необхідні заходи й засоби подані при кожній точці програми.

Програма — накреслена так, щоб ігровим методом схарактеризувати Тараса Шевченка як людину, поета, маляра, науковця, речника України, не придержуючись повністю хронологічного ходу подій, тим більше, що хронологія не має більшого значення в 7-річних дітей.

1. Відкриття: збірка в колі, привітання, перевірка присутності, обряд.

Дитячі роки:

2. Уведення — часи дитячих літ Шевченка.

3. Дитинство Тараса.

4. Гра: Сторони світу.

5. Ручні роботи.

6. Розповідь: про залізні стовпи, що небо підпирають.

7. Згадка про чумаків (розмова); гра — «Чумацький товар».

Шевченко-маляр:

8. Розповіді про початки малювання.

9. Малювання хати та ще одне довільне.

10. Шевченко — мистець-маляр; зразки творів.

11. Вирізьблювання на милі.

Шевченко-поет:

12. Початки поетичної творчості; скринька з віршами.

13. Розвага — хрестиківка та інше.

14. Кобзар; поетична творчість.

15. Пісня — Садок вишневий коло хати.

16. «Гамалія» — уривки з поеми.

17. Гра: «Скутара» — визволення невольників.

Шевченко-вчений:

18. Шевченко — високо освічена людина; мудрець і філософ.

19. Розповідь — «Лови».

20. Гра: «Новацька машина».

Шевченко й новачата:

21. Шевченко й діти — розповідь.

22. Гра: «Зозулі».

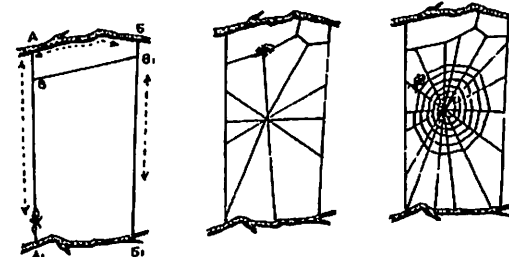
23. Указівки Шевченка — як нам треба жити й діяти.

24. «Заповіт» (вкл. з зразками пам'ятників, марки).

25. Закриття: підсумки, обряд, привіт, розхід.

Проведення програми:

До 3.— Показати ілюстрацію, яка дає уявлення, як павук снує павутиння.

До 4.— Повторення з попередньої Ради.

До 5.— Якщо можливо показати куш бузини та розказати дещо про неї. Бузина чорна — це гіллястий куш з деяким числом пагонів або невелике гіллясте деревце з ясно-бурою тріщинуватою корою. В середині пагона знаходиться широка, біла, м'яка серцевина. Листки — яйцеподібні з зубчастим берегом, протилежно уложені. Квітки дрібні, жовтувато-білі, зібрані в щиткоподібні волоти. Цвітіння в червні. Плід — чорно-лілова кістянка. Бузина росте в лісах, чагарниках, на узліссі, по всіх районах України. Світлолюбива. При розтиранні відчувається неприємний запах. Плоди використовують в процесах виготовлення вин, для виготовлення киселів, оцту. Сухі квіти і кора мають застосування у народній медицині.

1 — квітка з плодами
2 — суцвіття
3 — квітка

Пукавка — вид дитячої забавки, з якої стріляють. Діти на селі робили пукавку з бузини так: зрізали грубший пагін, з нього втяли біля 25 см патик, вибили з нього серцевину, впили в трубку звичайну кульку з клоччя і відповідно грубим патином перепихали її, а вона під тиском випадала з гуком — стріляла.

Клоччя — грубе волокно, яке відходить під час обробки льону або конопель.

До 7.— Чумацький товар — гра Кіма на смак для вивчення товарів, які перевозили чумаки для продажу.

1) Тип гри — сенсорний.

2) Мета гри:

- а. удосконалення смакового чуття,
- б. вправа у запам'ятуванні речей,
- в. вивчення товарів чумацьких торгівців.

3) Вік гравців — різний.

4) Число гравців — один рій (6).

5) Місце гри — поляна, домівка.

6) Підготовка до гри:

а. приготувати 6 різних харчових продуктів для розпізнання за смаком, зокрема такі, що їх чумаки перевозили чи самі їли: сіль, куліш (каша), мед, хліб, яблуко, сушена риба (без костей!), бублики і т. ін.

б. подбати про хустки для зав'язування очей; папір і олівець.

в. розказати хід гри та її правила.

Рівночасно інші рої переводять ту саму гру.

7) Переведення гри: сестричка кожному новачаті зав'яже очі хусткою, а тоді кожному зокрема в відокремленому місці кладе на язик по черзі 6 різних харчів попередньо приготованих, які воно має пізніше записати або нарисувати. Якщо продукт має запах, слід передше сказати, щоб грач пальцями стиснув ніс. Кожне новача в спокої записує те, що запам'ятало. Сестричка точкує відповідно до кількості розпізнаних і записаних харчів. Виграє те, що найбільше запам'ятало.

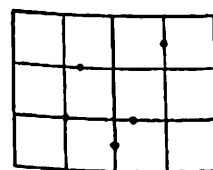
8) Правила гри:

а. Новача має сказати, як очі недостатньо закриті.

б. Під час відгадування харчів і записування їх ніхто не говорить про харчові продукти в грі, заховує тишу.

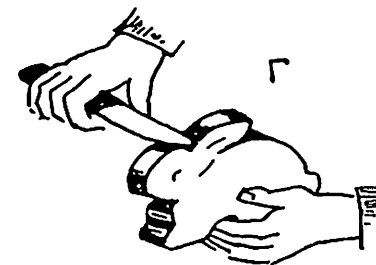
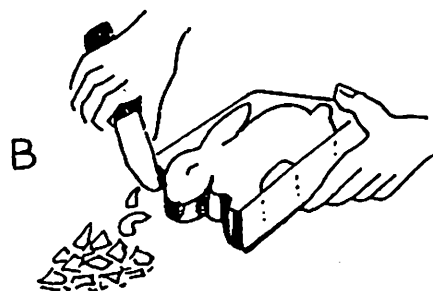
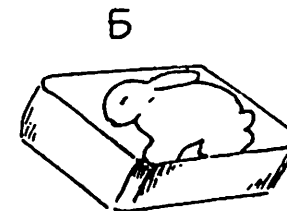
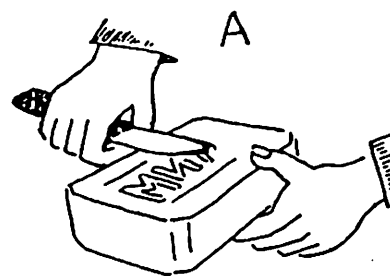
в. Тим, що говоритимуть будуть відтягнуті точки.

До 9.— Довільне малювання: на малюнку першого аркуша (гл. рис.)* є позначених 5 точок. Для того, щоб усі мали однаково позначені точки, скласти чисті, без ліній папери та проколоти їх в точках першого аркуша. У місцях проколів кожне з новачат ставить крапки.

До 11.— Вирізьблювання на милі.

Різьба, мистецтво вирізування рисунка на твердому матеріалі, давня в нас, а зокрема давні традиції народної різьби. Для збереження цих традицій варто знайомити новачат з різьбленням і його процесом з тою думкою, що може хтось із них поцікавиться цим ділом у майбутньому. Різьблення — творчий процес, а він важливий для росту дитини, а при цьому ще й розвиваються моторні вміння дитини. Для перших спроб у різьбленні використовуємо мило.

Для заняття потрібні:

1. Тверде мило, більша плитка.
2. Тупий ніж.
3. Папір для вирізування візерунка — зразка для різьблення, і олівець.

Здійснювання заняття:

Один, а може й краще два дні, перед заняттям усунути папір, якщо мило запаковане, покласти його на відповідне місце, щоб просхло. Під час заняття новачата в першу чергу накреслять на папері упрощений візерунок за думкою скульптурного зображення розміром мила. Треба їм подати виразні інструкції, як і що робити, а це: Заки заберешся до різьблення — приготуй мильну плитку для роботи, а це: якщо є на милі фабрична марка, то зріж її; приклавши рисунок до мила, олівцем відбий зариси на передній (верхній) стороні плитки, поклади її на рівну, тверду основу. Ріжеш мило за зарисами зверху вниз, а зрізане мило кладеш на одне місце. Для виконання кінцевої

* За «Гри та розваги» — упор. О. М. Федосенко.
Товар — продукт, що має споживну вартість; все те, що становить предмет торгівлі.

— Отак: жив собі жук, Іван піймав його, зробив калікою і пустив по світу. От коли б тобі, Іване, ноги одірвати, що б ти сказав?

— То я, а то жук.

— А жук що, жити не хоче?

Другий уривок із «Тарасових світанків» говорить сам за себе:

ЩО З НЬОГО БУДЕ, ЯК ВИРОСТЕ?

На перелазі сиділа Тарасова мати у святковому вбранні, а супроти неї сусідки — матері Данила Бондаренка і Оксани Ковалівни.

Ось вибіг з хати Тарас, уместився біля матері. З двору Бондаренків, з підворіття, плачучи, вилізла маленька дівчинка, певне, наколола собі ногу. Рясні сльози котились по замурзаному обличчю. Тарас підбіг до неї. Мати й сусідки глянули йому вслід.

— Ану лиш, чи забавить?

— Тарас у тебе, Катерино, такий, що забавить. Хороше хлоп'я!

Тарас підбіг до дівчинки, поставив її на ноги, розпитуючи, чого вона плаче. Він пообіцяв їй дати свого баского коня, довгу лозину. Дівчинка дивилась на довгу лозину, не перестаючи ревіти. Тоді Тарас обіцяв їй квітку з Катрусиного квітника, обіцяв зробити ляльку з лопухів... Дівчинка пхикала. Тарас з кишені видобув різноколірні камінці.

— Глянь, які в мене є крем'яшки!

Дівчинка перестала плакати.

— От бач, Катерино, який хороший у тебе Тарас,— сказала Ковалиха.

— Якийсь він не такий, як усі.

— Добре серце у нього,— додала Бондариха.

— Скільки казок дід Іван, дід Яким і Катря йому розповіли, скільки він їх знає! Ото б день і ніч слухав. А що пісень усяких переспіває за день, і голос у нього неабиякий!

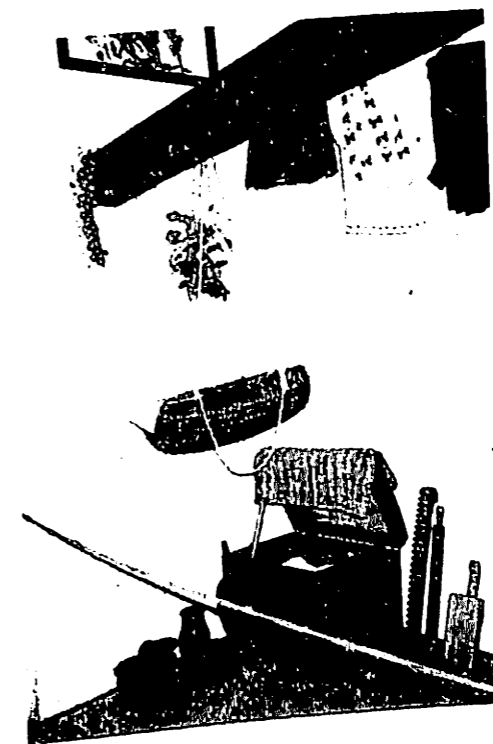
— Що з нього буде, як виросте!

ШЕВЧЕНКО
SHEVCHENCO
SEVCENKO
ШЕВЧЕНКО
SHEVCHENKO
SEVCENCO
CHEVTCHENKO
SCHEVTSCHENKO
SEWCENKO
SEVTSENKO
SEVCENKA

ΣΕΒΤΣΕΝΚΟ
SEVCSENCO
ШЕВЧЕНКО
SHEVCENKO
ШЭУЧЭНКА
SEVCENKO
SZEWCZENKO
SCEVCENCO
SEP-TREN-CO
CHEVTCHENCO
SJEVTJENKO

НА ТАРАСОВІЙ ГОРІ

У Музеї — колиска.

Пам'ятник і зліва Музей Тараса Шевченка.

VI. РАДА ЗАХИСНИКІВ «КАМЕНЯРІВ» ІВАНА ФРАНКА

Мета — зобразити великого Каменяря України та його творчість для дітей.

Форма заняття — багатогранна з різnorodними елементами.

Місце відбування — на табірній території.

Час — південне заняття.

Підготовка — подана при кожній точці програми. Перед табором слід у міру можливості придбати пластикові підкови, хрестиківку для кожного таборовика, а також складанку.

Програма — охоплює важливіші фрагменти ростових процесів Івана Франка з дитячих років починаючи, його творчість для дітей, його життєву мудрість.

1. Відкриття: збірка колом, привітання, вступний обряд, перевірка присутності.

2. Новацькі розмови: життєвим шляхом Івана Франка.

- а) Дитячі роки.
- б) У кузні — бесіда.
- в) Гра — цілення підковами.
- г) Розповідь — «На ослячій лавці» (уривок, В. Барагура).
- г) Таємне листування.

3. Твори для дітей:

- а) «Ріпка» — самодіяльна гра.
- б) «Коли ще звірі говорили» — «Лисичка і Журавель» — зайняття вкл. з бесідою про дружбу.
- в) «Лис Микита» — згадка про цю казку-поему.

4. «Гей, Січ іде» — пісня, вільноручні вправи.

5. Що навчав нас Іван Франко:

- а) «Книги морська глибина» — вписати пропущені букви.
- б) «Мій поклик — праця, щастя, свобода» — ребусики.
- в) «Лиш боротись — значить жить» — шифр.

6. Оборона Тухлі — гра («Захар Беркут»).

7. Продовження т. 5:

- г) «Нині вчися побіджати, Завтра певно побідиш» — таємне письмо, бесіда.
- г) Уривки з «Каменярів» — складанка і бесіда.
- д) Хрестиківка.

8. Закриття: збірка колом, кінцевий обряд, привіт, розхід, підсумки.

Проведення програми:

До 2б.— Під час бесіди використати ілюстрацію кузні і розказати про працю в ній.

До 2в.— Гра в ціленні підковами:

— це неформальне цілення підковою у стовпик.

1) Вид гри — рухливий.

2) Мета:

а. Набування досвіду у ціленні.

б. Навчитися оцінювати тягар предмету, яким кидаємо до цілі, та віддаль, щоб могли мати успіх у цілянні.

3) Вік гравців — різний.

4) Число гравців — 6—8, гра роями.

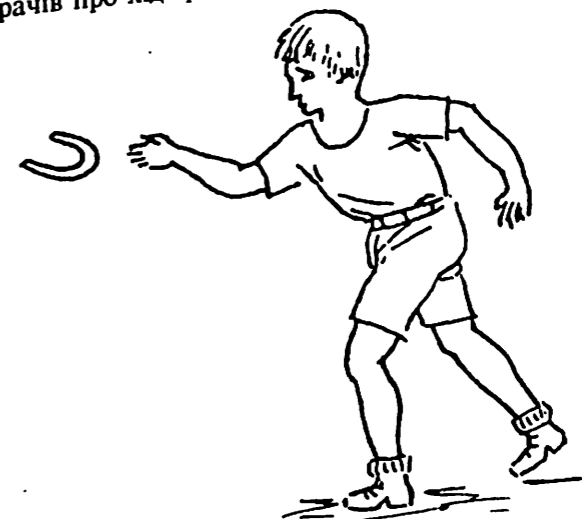
5) Місце гри — поляна, майдан.

б) Підготовка:

а. Визначити поле гри, а в ньому коло, якого поперечник становить 30 см. В середині цього кола вбити в землю палик так, щоб виставав понад землею 20 см. Перед паликовим полем визначити лінію мету приблизно 3—5 м.

б. підбати про 2—3 підкови для кожного рою щонайменше, з пластичного матеріалу. Показати, як тримати підкову та як її кидати. Кожне новача пробує перед змаганнями, як це все слід робити.

в. Керівник гри інформує гравців про хід гри та її правила.

7) Хід гри: Рої уставляються рядами перед своїми лініями мету. На газі кожний рій окремо проводить гру. Перший у ряді ціляється двічі за порядком підковами так, щоб попали на стовпик. Коли підкова опинилася на стовпикі, гравець здобує 3 очки; коли попала на стовпикове поле — 2 очки, коли на межі стовпикового поля попала на стовпикове поле чи перекинула через поле — жодне очко. Перший з ряду, що кинув двічі підковою, стає при кінці ряду, а кидає другий, і так всі інші. Керівник гри підраховує очки. Виграє рій, що здобув найбільше очок. Перше змагання пробне, а вже друге для виграшу.

8) Правила гри:

а) Гравці кидають підкови однакової ваги, на стовпик однакової висоти, однакового поперечника поля та з тої самої віддалі.

б) Гравці уставляються порядком двічі кидає підковою і тоді переходить на кінець свого ряду. Гравець не може переступати лінії мету.

г) Лічба очок: 3 — коли підкова на стовпикі, 2 — підкова в стовпиковому полі, 1 — підкова на межі стовпикового поля, 0 — поза полем.

г) Виграє рій з найбільшою кількістю очок. Якщо число рівне, діляться місцями.

д) За кожне недодержання правил гравцеві віднімається одне очко.

Увага! Якщо немає підков, зробити з березових прутів чи іншого гнучкого матеріалу коліщатка, діаметром 20 см, і користуватися ними як підковами. Якщо й це неможливе, тоді практикувати мет каменями по змозі однакової ваги.

Керівник гри визначає віддаль для мету, беручи до уваги вагу коліщатка каменів.

Підкова — металева вигнута за формою кінського копита пластинка, що прибивається до копиці кузні косями кували підкови.

До 2г.— Секретність, зацікавлення таємним письмом є немаловажливий феномен у розвиткових процесах дитини. Між 7—9 роком — це секретні роки дитинства. Діти творять одностатеві групи для спілкування та ігрової діяльності. Люблять ігри з таємними елементами. Зацікавлення невидним письмом, кодами і т. ін. є великі. Тому застосування цих елементів у табірних заняттях є доцільні й вартісні. Вони зумовлюють радість, задоволення з відкриття чогось невідомого, з творчого вияву і т. ін. Дуже важливий при цьому товариський аспект, а також втіха з успіхів самостійних дій.

Як підходити до справи таємного письма в табірній ситуації? У міру потреби слід пояснити терміни, що таке шифр, код, що значить розшифровувати.

Шифр — це сукупність умовних знаків (літер, цифр і т. ін.), комбінації яких використовують у таємному листуванні і читають за допомогою ключа. Розшифровувати значить читати написане шифром. А що таке «код»? Це система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей. Ще один термін, а це криптографія. Це спосіб письма спеціальними умовними знаками — шифром; шифроване письмо. Таємне письмо є формою криптографії.

Як дістати симпатичне (безбарвне) чорнило? Розкряти цитрину чи помаранчу, потиснути, а сік скапає до кубка. З картопляним соком справа дещо інша. Зрізати обидва кінці більшої картоплі, вибрати частку з середини, щоб була ямка, нашкрябувати чи видавлювати до ямки зверху картоплі.

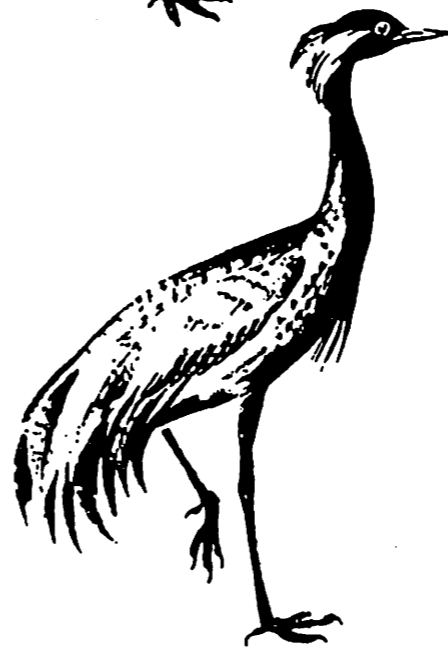
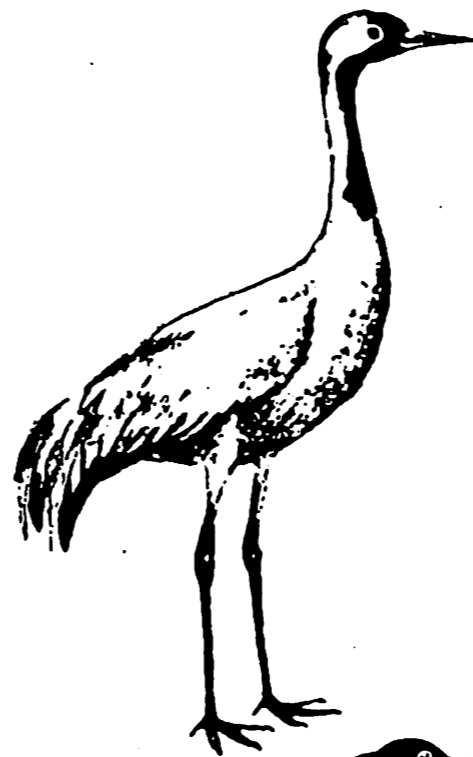
Увага! Слід уживати ЛИШЕ нешкідливі для здоров'я рідини чи розчини. Згаданими рідинами написане письмо, яке висохло, стається невидне навіть під побільшаючим склом. Перед заняттям сестричка чи братчик спробує чи сік згл. розчин задовільно зроблений і чи можна уживати. Для написання письма важливий предмет, що ним пишуть. Коли це буде округла зубочистка, новачата самі можуть, якщо треба, притупити гострі кінці, вигладжуючи їх. При тому мусять уважати, щоб писальний інструмент не був за грубий, ні за тонкий. Перший набирає багато рідини, а другий може шкрябати папір. Найкраще писати пташиним пером. Можна новачатам заздалегідь порадити, щоб пера збирали, не говорячи їм, чому воно буде потрібне.

Кожне новача пише таємне письмо саме, а по висиханні, обмінюються ними і тоді розшифровують письмо.

До 3а.— У випадку, що хтось з новачат не знав би, що таке «ріпка» чи зменшено-пестлива назва «ріпка», показати на ілюстрації В. Гливенка цю овочеву дворічну рослину, якої їстівні, солодкуваті корені мають біле, жовте, іноді й фіолетове забарвлення.

До 3б, в.— Далекі предки українців жили серед природи, одушевляли її і наділяли її ознаками, притаманними людям. Тож і не дивно, що лісові істоти, звірі говорять, поводяться так, як люди. Лисиця з Журавлем спілкуються, хоч і не щиро. Іванові Франкові сподобалися властивості характерні для лиси. Він написав казку-поему «Лис Микита», який відзначався великою хитрістю і недобреседими стосунками з вовками, робив їм пакості, для прикладу порадив вовчиці хвостом ловити рибу в ополонці на річці.

Короткі інформації про лиси: це хижий ссавець родини собачих з цінним рудим хутром та з довгим пухнастим хвостом. Лиси в Україні належать до групи рудих лисів. Довгий він на 1,50 м, з чого 50 см припадає на хвіст. Важить 6—10 кг. Тіло гнучке, сильне і зручне. Ноги короткі і тонкі. Хутро довгоголове, густе і м'яке. Лис живе в глибоких ямах з численними входами та виходами. Коли починає світати, лис виходить на лови, а літом полює перед заходом сонця, звичайно сам. Його їжа різноманітна: комахи (пильні коники і т. ін.), слимаки, гризуни, зайці, яйця, овочі і т. п. Часом забігає в людські оселі, щоб вкрасти курку чи качку. При кінці березня 3—9 лисенят народжуються. Лисиця не залишає лисенят, батько-лис заготовляє їжу, головню миші. По 5-ти тижнях лисенята виходять з нори, щоб побавитися, в 3 місяці самі здобувають їжу, а в 5 місяців лисенята вже на свому. Лиси жи-

Журавля сірого зовуть «віщуном», бо його курликання при кінці березня, коли повертається із вирію, віщує весну, а у вересні при осінньому відльоті до Африки віщують прихід зими. Летять ключем, на висоті приблизно 1000 м.

Журавель степовий — перелетний птах, менший за сірого, з сіро-чорним оперенням та звисаючими пір'їнкам на волі та з хвоста. Гніздиться у південних степах України, у віддалі 2—3 км відстані від одного до другого гнізда. Їжа різноманітна. Рідкісні птахи.

Журавлі милобачені птахи серед нашого народу. Тому й багато казок, пісень і т. ін. складено про них. Журавель відзначається великою чуйністю.

Воло — розширена частина стравоходу в багатьох птахів, де перетравлюється їжа.

вуть около 10 років. Дорослі лиси гавкають як собаки, головню перед бурею і в великі морози, а в небезпеці скавулять чи скиглять.

Життя лиси цікаве. Легко бігає, тихо ходить, скрадаючись обережно підходить. Має добрий слух і нюх. На ловах уживає хитроців. Коли грозить небезпека, лис утікає. Його біг швидкий (більше як 10 км на год.) і витривалий. Часом прилягає до землі й повзе, а як треба то й перепливе річку. Щоб затерти свої сліди, лізе верхом по плоті або йде водою. Утікаючи, лис «плутає» сліди (ставить задні ноги перед передніми). Ранений лис часто вдає мертвого, коли до нього приступити, кидається і кусає. Лиси хворіють на скаженину, яка вбиває часом їх сотнями. Одинока користь з лисів є те, що видають масами миші, не говорячи вже про цінне хутро.

Ще дещо про журавля. Журавель — це великий перелетний птах з довгими ногами і довгою шиєю та прямим гострим дзьобом. Журавлі живуть на лісових і степових болотах. В Україні є два роди журавлів: журавель сірий та журавель степовий.

Журавель сірий дещо більший від лелеки, має попелясто-бураве оперення. Гніздиться в болотистих районах Полісся, вимошуючи гніздо на сухому місці серед болота. Коли самка, журавлиця або журавка, насиджує яйця, самець у недалекій віддалі стежить, чи не грозить небезпека. Через місяць вилуплюються журавленята, а за піврік стають дорослими птахами.

Їжа журавлів різноманітна: комахи, жаби, змії, малі гризуни, а також живиться зернами і ягодами болотних рослин як журавлина.

То ж не дивно, що став символом сторожкості, пильності, на що вказують такі вислови, як «стоїть як журавель на варті».

У міру часових спроможностей варто при вогнику чи при іншій нагоді розказати казки: «Королік і ведмідь» і «Ворона і гадюка», а також уривок з «Лиса Микити», як він намовив вовчицю ловити рибу, з прекрасними малюнками Едварда Козака.

До 5.— Мудрість Франкового мислення подана в розваговій формі та в формі бесіди. Шифри, ребуси слід приготувати для кожного новачати, щоб кожне з них розв'язувало їх індивідуально. Якщо виникли б труднощі, треба пояснити їм, як на пр. розгадувати ребусик, подаючи приклади: напис, воля, забава-ребусики.

«Орлячу розвагу» проводити в такому місці, де новачата могли б писати на папері.

До 6.— Оборона Тухлі — гра

Історична гра зображує оборону Тухлі перед нападом татар, які тухольським шляхом — проходом старалися перейти через Карпати.

1) Вид гри — рухливий з ціленням.

2) Мета:

а. Удосконалення спритності.

б. Поліпшення вмінь у ціленні.

в. Засвоєння епізоду з історії України, який повчає, що єдність і співпраця є суттєва у боротьбі з ворогом.

3) Вік грачів — молодші й середуці новачата.

4) Число грачів — 12—20, 2—4 рої.

5) Місце гри — поляна, майдан.

6) Підготовка до гри:

а. Визначити поле гри, а в ньому кітловину овальної форми, якої простір залежатиме від кількості грачів; а також місце для забитих.

В одному із кінців кітловини є водоспадне місце, з якого діє «повінь».

б. Подбати про шишки.

в. Розказати хід гри та її правила.

7) Новачата поділилися на групи: одна — тухольці, що розмістилися на березі кітловини, друга — татари, що зайняли місця в кітловині з стрімкими берегами; третя — 2—3 новачат, які стоять біля водопаду, держачись за руки на віддалі рамен, і зображають «повінь»; а крім того, ще одне новача — Мирослава. На гасло починається боротьба шишками. Мирослава ходить поміж тухольцями і дораджує, як треба битися, де слід би нападати і т. ін. По деякому часі керівник гри дає знак для «повені», яка пересувається від водопаду вниз річки і затоплює кітловину, затоплює татар, які є на дорозі. Татари є затоплені або вбиті і гра закінчується.

8) Правила гри:

а. Гра починається на гасло і на знак керівника «повінь» заливає кітловину.

б. Поцілений шишкою є забитий, а також і той, хто вийшов поза межі поля або не додержується правил гри; забиті відходять на визначене місце.

в. Коли «повінь» заливає кітловину, всі діткнені так чи інакше є затоплені; вони не можуть втікати попід руки «повені». Затоплені лежать на землі.

Після гри чи заняття слід керівникові гри показати на карті України, де знаходиться Тухля, і там встромити хоруговку.

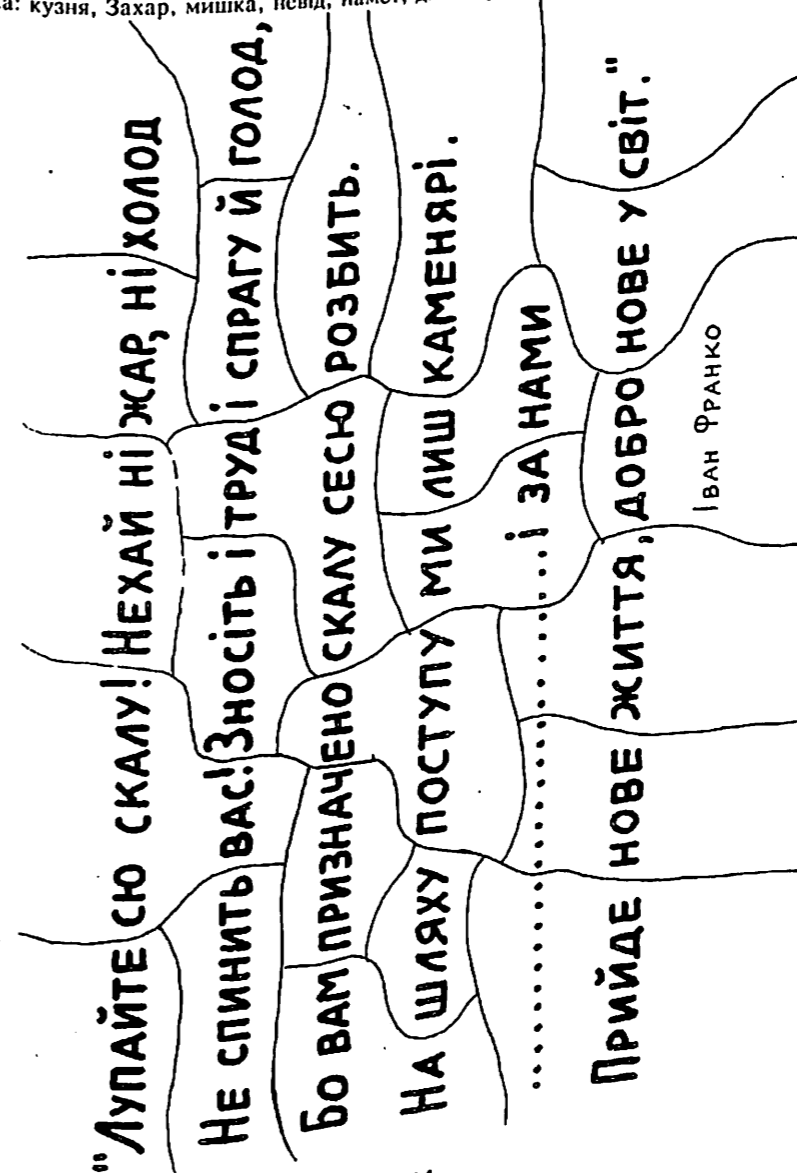
До 7г.— Кожний рій одержує листа, між рядками якого є таємним письмом написана мудра порада Івана Франка. Новачата самі мають додуматися, що треба з ним зробити. Коли вже дійшли до думки, що лист треба підігріти, сестричка/братчик мають мати приготоване джерело тепла. Кожний рій відчитує окремо. Після того завести розмову про те, що Франко радив нам.

До 7г.— Кожне новача має мати складанку. Поробити копії, приклеїти до твердого, грубшого паперу, порізати за лініями і тримати частинки в окремих торбинках. Все це повинно бути зроблене перед табором.

До 7д.— Якщо час дозволяє чи при іншій нагоді провести відгадання хрестиківки. Вона повинна бути приготована для кожного новачати по змозі перед табором.

Місце праці батька І. Франка	x				
Ім'я Беркута було		x			
Тварина, якою лисиця годує лисенят	x				
Для ловлі риб козаки уживали		x			
Інша назва для шатра	x				
Птах, що вистукує стовбури дерев		x			
Що тягнув дід Андрушко	x				

Букви, зазначені хрестиками, виявляють, як народ називав Івана Франка (Каменяря). Розгадка: кузня, Захар, мишка, нсвід, намет, дятел, ріпка.

б) Підготовка до гри:

а. Визначити поле гри.

б. Вибрати чи визначити «вовка».

в. Подати перебіг гри і її правила.

7) Хід гри: Новачата стають колом, побравшись за руки, а всередині кола одне новача — «вовченя». Воно намагається вирватися з пастки, підходить до грачів, що держаться за руки, загороджуючи йому вихід. Воно старається розчепити їхні руки. А новачата співають («Початкові заняття, місці»):

Ой, дзвони дзвонять, хорти вовка гонять,
по болотах, очеретах, де люди не ходять.

Якщо не може роз'єднати, пробує у других. Як розчепить руки, втікає через отвір, а за ним усі женуться. Хто зловить, стає «вовченям», іде до середини кола, що його знову створили грачі, і так гра продовжується.

8) Правила гри:

а. Грачі, побравшись за руки, творять коло, і співають «Ой дзвони дзвонять».

б. «Вовченя» старається розчепити руки, але уважно, щоб не пошкодити їх.

в. «Вовченя» не може продиратися попід руки; не розчепило, іде до других.

г. «Вовченя», якому вдалося роз'єднати руки, вибігає з пастки, утікає.

д. За «вовченям», що втікає, гонять грачі, і стараються його зловити.

д. Грач, що зловив (діткнув рукою), стає «вовченям» або й той грач, що був найближче до «вовченяти», коли воно добігло до поля гри.

До 7. Якщо є нагода розказати на вогнику чи деінде оповідання Лесі «Метелик».

До 8. Виховникам треба дещо знати про бобрів, щоб могли відповісти на суттєві питання новачат, що відносяться до цього великого водяного гризуна, що має цінне бронзове хутро, є довгий на прибіл. 1 м, а вага його до 15 кг. Живе в солодких водах. Своє гніздо будує серед води з галуззя, болота, гілля, стовбурів ним стятих дерев, з підводним входом до нього житла над водою серед цієї купи галуззя ще й з отвором на верху для провітрювання. Живиться галузками, корою верб, беріз, тополь. Будує загати на річках. Може перебувати під водою до 15 хв. і плисти із швидкістю 3 км на год. Бобер і бобріха опікуються бобрятками більше року. Бобрі живуть прибіл. 12 років.

Гра в бобра — це дитяча гра, учасники якої мають відшукати захованого бобра.

1) Вид гри — рухливий, сприймально-пізнавальний.

2) Мета:

а. Удосконалювання спритності.

б. Розвиток спостережливості.

в. Набування вміння добре заховатися.

3) Вік грачів — молодші, а також і середущі.

4) Число грачів — 6—12, краще роями.

5) Місце гри — ділянка в лісі, де є кущі й дерева, щоб можна заховатися.

6) Підготовка до гри:

а. Визначити межі поля гри в лісовій ділянці з кущами і деревами та по змозі з природними межами (рів, дорога і т. п.).

б. Визначити місце для мисливця та хортів.

в. Переказати хід гри та її правила.

7) Хід гри: (із записів Лесі Українки) — («Мисливець» і «бобер» є вибрані або назначені).

«Мисливець» з «бобром» відходить далі, щоб «хорти» не бачили «бобра», де він заховався. «Мисливець» сідає, «зжмурившись» (заплющивши очі або сховавши голову), і проказує:

«Ой ти, старий бобре, заховайся добре,
бо я хорти маю, на поле пускаю.

Малюнок — Віталія Литвина.
Джерело: Еліс Грю Гелл — Родина бобрів.
Переклад Лесі Бризгун-Шанти.

«Бобер» мусить сховатись, поки «мисливець» доспіває; часом «бобер» просить проспівати тричі або й більше, щоб мати час заховатись, то можна співати й більше, тільки «бобер» повинен просити, ще не починаючи ховатись. Проспівавши, скільки раз було домовлено, «мисливець» гукає: «Хорти в лісі!» «Хорти» біжать на голос і шукають «бобра», коли той встиг сховатись, а коли він ще й не встиг сховатись, то все одно за ним женуться, як тільки «мисливець» гукне. «Бобер» може і втікаючи ховатись по кілька разів, коли спритний, а «хорти» мусять його шукати. «Мисливець» сам не шукає і не ловить, тільки цькує, як бачить, що котре лінується: «Шукай, Сірко!» або: «Лови, Бровко!». «Хорти» бігаючи, гавкають-валують.

Як «хорти» зловлять «бобра», «мисливець» гукає: «Хорти з лісу!» — і сам з ними біжить геть, а застається «бобер» і той, хто перший торкнув його, ловлячи.

«Бобер» стає за «мисливця», а той, хто зловив, за «бобра», і знов грають так само.

8) Правила гри:

а. Грачі не виходять поза межі визначеного поля гри.

б. «Мисливець» сидить у визначеному йому місці, зжмурившись співає: «Ой ти, старий бобре» згідно з домовленням перед захованням «бобра», тричі й більше, і в тому часі «бобер» має заховатися.

в. Коли проспівав, «мисливець» гукає: «Хорти в лісі!», які вибігають з їх місця, бігають купою (валують) і гавкають, шукаючи «бобра», а, якщо він ще не заховався, гоняться за ним.

г. «Бобер» може ховатись по декілька разів, втікаючи від «хортів».

г. «Мисливець» не ловить, а лише цькує, не говорить, де знаходиться «бобер», якщо й знає; цілий час сидить на своєму місці.

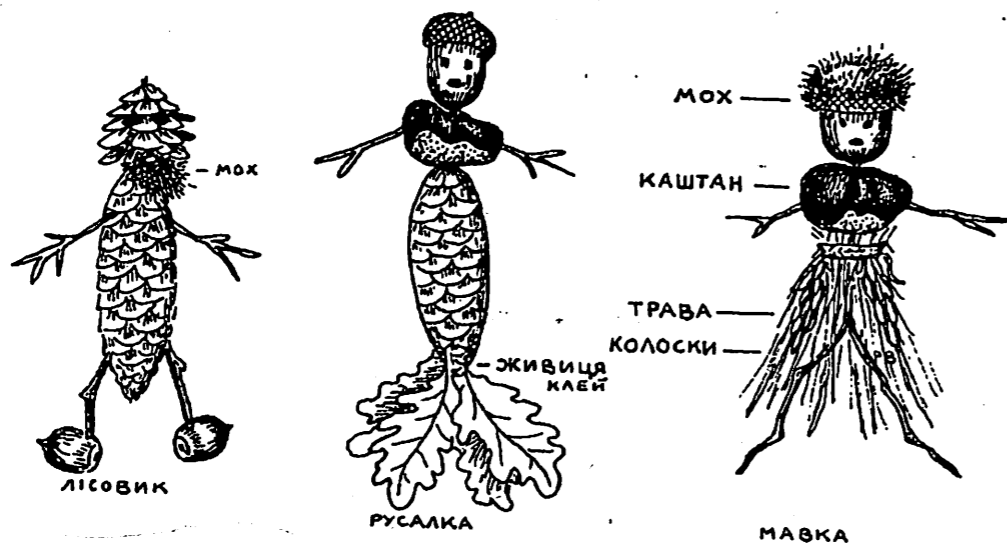
д. Той, хто перший торкнув «бобра», ловлячи його, стає «бобром», а «бобер» «мисливцем».

е. Бувший «мисливець» гукає: «Хорти з лісу!» і відходить з ними на місце для хортів.

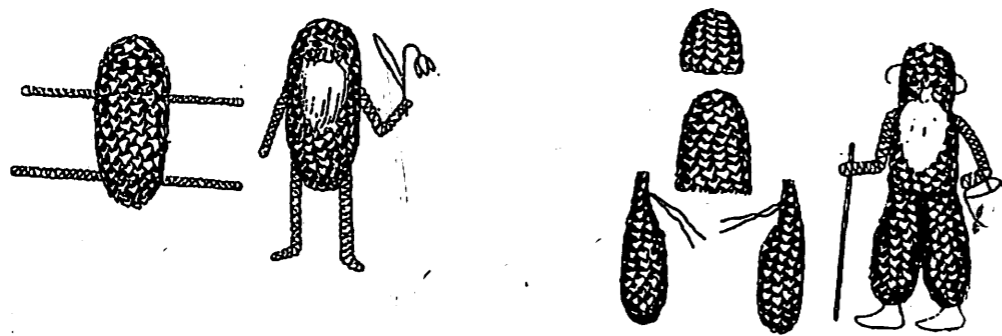
є. Гра починається і закінчується на гасло керівника гри.

До 10. Перед майструванням новачата йдуть в ліс, щоб пошукати матеріал для майстрування, якщо вже передше цього не зробили. Тоді виховник повинен знати де можна знайти відповідний матеріал, щоб зайво не витратити час на шукання. Перед виходом на пошуки треба відбутися розмову, який матеріал потрібний. Під час майстрування новачатам у міру потреби допомагати. Праця з природним матеріалом складна з уваги на те, що його треба розрізувати, проколювати чи склеювати. Для цього потрібні: ніж, пилка, шило, клей і т. ін.

Зображення мавки, русалки, лісовика Романом Василичиним унизу:

Інший зразок майстрування Лісовика (О. Фадеева):

Лісовик зроблений з чотирьох шишок.

Унизу зображення Лісовика, Водяника Богданом Певним:

Лєся Українка любила природу, захоплювалася так її реальним, як і мітичним аспектами. Вона боліла над тим, що людина не розуміє природи, руйнує її, що немає єднання між цими двома світами. Бажання знайти це поєднання було й темою «Лісової пісні».

Тепер — захисники природи оберігають її від згубного руйнування.

До 14. Гра: «Квач подай руку» — гл. 11. Рада / 9.

Злидні.

VIII. РАДА ЗАХИСНИКІВ ЛИЦАРСТВА МЕЧА І СЛОВА

Мета — Накреслити важливіші події та назвати славних лицарів, які створили новітню історію України. Це були самовіддані, благородні захисники українського народу, лицарі меча і слова. Меч — січна зброя, символ оборони покровджених. Коли не під силу було збройно оборонятися, слово стало зброєю для самозбереження. Такими лицарями слова були Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Митрополит Андрій Шептицький, Митрополит Василь Липківський та інші.

Форма заняття — різнобічна з багатьма елементами.

Місце відбування — на табірній території.

Час — дводенне заняття: Перший день — «Велет пробуджується» (біля 3 год.) і «Велет пробудився» (біля 3 год.); другий день — Карпатська Україна, УПА, Епілог.

Підготовка — подана при кожній точці програми, яку слід вивчити заздалегідь і для її реалізації приготуватися чи підшукуванню відповідного терену для проведення ігор чи придбанням необхідних для занять матеріалів.

Програма — охоплює різні фази розвитку українського народу, різноманітні прояви його самозбереження і його боротьби за незалежність, що здійснено 24.VIII і 1.XII. 1991.

1. Відкриття: збірка біля карти України, привітання, обряд, перевірка присутніх.
2. Пролог: Борис Грінченко — «На волю» (вірш).
3. Велет прокидається:
  - а. Новацькі розмови: події перед першою світовою війною, українці під Австрією — з переривами для пісні «Гей, Січ іде», для впорядку та гри «Через обруч».
  - б. Інформація про Легіон УСС — гра «Бій на Маківці».
  - в. Новацька розмова про червону калину і пісня «Гей, у лузі червона калина».
  - г. Розповідь про юнацький гурток «Пугачі» та усусусів.
  - г. Листопадовий зрив — Дмитро Вітовський, УГА, ЗУНР (інформація).
  - д. Гра «Стрілець».
4. Прокинувся Велет:
  - а. Україна під пануванням царів московських (новацька розмова).
  - б. «Братство Тарасівців» — Микола Міхновський (інформація).
  - в. Продовження новацької розмови: 1-ша світова війна, УСС, революція в Росії.
  - г. Гра в «Захисників».
  - г. Українська Центральна Рада, проголошення самостійності України.
  - д. Гра: «Бої за Арсенал».
  - е. Діяльність УНР (військо, тризуб, прапор, гімн, гроші, марки і інше) — інформація.
  - е. Західньо-Українська Республіка (Листопадовий зрив, проголошення незалежності) — новацькі розмови.
  - ж. З'єднання Західньо-Української Республіки з Українською Народною Республікою (відтворення).
5. Карпатська вітка України:
  - а. Важливіші інформації про Карпатську Україну («буківська культура», о. Волошин, Пласт, Карпатська Січ, проголошення незалежності з переривами для ігор: «Сторож букового лісу», «Нічна сторожа» та хрестиківки).
  - б. Боротьба за волю Карпатської України; пластуни в обороні К. України.
  - в. Гра в «Ловців».

6. Українська Повстанська Армія (УПА):
  - а. Інформація про діяльність УПА (Тарас Чупринка-Шухевич, Катерина Зарицька, Чорний ліс та інше).
  - б. Гра: «Засідка під Соколом» і пісня: «Вже вечір вечоріє».
7. Епілог (Українці на поселеннях — СКВУ, Рух в Україні, незалежність України).
8. Закриття: підсумки, пісня, обряд, привітання, розхід.

До 1. — Відкриття Ради біля карти України, до якої треба буде постійно повертатися.

До 2. — Розмова на тему волі з новачатами, а не коментар виховника.

До 3. — Під час розмови новачата показують, де на карті Росія, колишня імперія Австро-Угорщина, Польща. Вона переплітається піснею «Гей, Січ іде», впорядом та грою «Через обруч».

«Сокіл» — руханково-спортивне товариство слов'янських народів. В Україні воно проіснувало від 1894 до 1939 р., до комуністичної навали на західні землі України. Видатніші діячі «Сокола»: І. Боберський, М. Заячківський, М. Хронов'ят.

«Січ» — руханково-протипожежне товариство для розвитку фізичної культури, засноване Кирилом Трильовським з метою продовження деяких традицій Запорозької Січі в р. 1900; розв'язане польською владою в 1930 р. Діяльність Січі продовжувало руханково-спортивне товариство «Луг» (1930).

«Через обруч» — гра з ціленням.

1) Вид гри — рухливий з ціленням.

2) Мета:

- а. Удосконалення зорово-моторних вмінь; координація руки й очей.
- б. Маніпулятивні вміння для успішного цілення.
- 3) Вік грачів — молодші й середущі новачата.
- 4) Число грачів — 6, роєм.
- 5) Місце гри — поляна, майдан.
- 6) Підготовка до гри —

- а. на гілці дерева повісити обруч для кожного рою.
- б. визначити квадратове місце для цілення, віддалі якого залежить від предмету, яким ціляться, і від величини обруча.

в. Подбати про м'ячики, шипки і т. ін. — предмет для цілення

г. Подати хід гри і її правила.

7) Хід гри: Грачі стають рядом перед місцем мету. Кожний по черзі кидає 3 рази шипкою (для прикладу, з віддалі 6—10 кроків). Перший раз — пробне цілення. Пізніше, вже як змагання, двічі. Той, хто має найбільше очок, виграє. Якщо гра відбувається роями, першуні змагаються за перше місце в таборі.

8) Правила гри: а. Грач під час цілення не виходить поза межі квадратного (чи округлого) поля мету. б. Керівник гри записує поціли кожного грача і проголошує переможця.

Увага! У випадку браку обручів, мет до великого каменя або до пня (але не до стовбура живого дерева).

До 3б. — Бій на Маківці (гора в Карпатах, показати на карті) відбувся в часі 28.IV.—2.V.1915 р. У боях за Маківку виділилися також серед вояцтва своєю хоробрістю і винахідливістю вояки-жінки — хорунжа Софія Галечко,

Лицар — іст. вільний козак-запорожець, якому властиві хоробрість, самовідданість і воєнне мистецтво.

Обруч — дерев'яна пластична річ, що має форму кола.

Сокіл — знаменитий пернатий хижак і одночасно благородний птах, якого використовували як ловчого птаха.

яка була відзначена за героїзм, хорунжа Олена Степанів, пластунка, громадська діячка, яка згодом відбула концтабірні тяжкі роботи. У міру можливості показати на ілюстрації, що таке «окоп». Військові окопи — це земляна споруда (рів з земляним насипом), що служить для укриття від вогню та є місцем для стеження за діями ворога.

Гра: «Бій на Маківці».

Гра відтворює переможні бойові дії усусусів з росіянами для патріотичного виховання.

1) Вид гри рухливий.

2) Мета:

а. удосконалення спритності.

б. Розвиток зорово-моторних вмінь; рука-очі координація.

в. Закріплення патріотичних почувань.

3) Вік грачів — різний.

4) Число грачів — 12—24, 2—4 рої.

5) Місце гри — горбик, покритий деревами й кущами.

6) Підготовка до гри:

а. Визначити поле гри, а в ньому місце для тих, хто вийшов поза межі поля гри і порушників правил гри.

б. Подбати про шишки для кожного воїна, і приготувати сині та червоні обв'язки на плечі вояків з тонкого паперу, щоб легше було їх зірвати.

7) Хід гри: Новачата поділяються на дві групи, мішані, якщо таборують разом новачки й новачки. (Не робити змагань між хлопцями й дівчатами, бо тоді гра може розійтися з її метою, якщо увага буде зосереджена на змаганні хлопців з дівчатами!). Одна група — Українські Січові Стрільці, що мають на лівому плечі сині обв'язки, і займають місце на горбку. Друга група — це росіяни, що носять на лівому плечі червоні обв'язки, і займають нижні позиції горбка. Кожний вояк має шишки, якими може «зранити» ворожого вояка, коли поцілить його. Але зраний вояк може ще продовжувати боротьбу. Важливе є те, щоб зірвати обв'язку, бо тоді вояк вважається забитим; він залишається (сидить) на тому самому місці до кінця гри. Гра зачинається на сигнал, а кінчається, як обв'язки воїнів одної з груп зірвані, або у випадку прогнання противників поза межі поля гри. Отож перемагає група, яка зірве обв'язки усіх противників або прожене їх поза поле гри.

8) Правила гри:

а. Вояки мають шишки-зброю, якою можуть поранити, але не забити. Поранений може далі битися. Грачі вважають, щоб не кидати шишки в лице.

б. Кожний вояк має на лівому плечі обв'язку: усусуси — синю, росіяни — червону. Зірвана обв'язка означає, що вояк забитий; тоді він залишається на тому самому місці, сидить там до кінця гри.

в. Грач, який вийшов поза межі поля гри, виходить з гри і займає призначене місце.

г. Вояки можуть помагати собі в боях.

г. Якщо виник спір, хто перший зірвав обв'язку, а також при рівночасному зірванні обв'язок, обидва вояки виходять з гри.

д. Перемагає група, що зірве обв'язки усіх противників або прожене їх поза межі поля гри.

До 3г.— Коротка інформація про пугачів для виховників: Пугач, нічний хижак, належить до родів сов, і є з них найбільший (до 3 кг). Оперення темно-руде і смугасте зверху, а знизу дещо ясніше. Кігті у нього великі й гострі, а дзьоб короткий і гачкуватий. З боків округлої голови стирчать пучки видовженого пір'я («вушка»). Пугачі — осілі птахи, які живуть у густих лісах, надбережних урвищах рік, у Карпатах і в Криму. Назва цього нічного хижака пішла від його звуків: «пуу-гу, пугугуу», а також можна почути

звуки: «у-ху, у-ху-хуу». Самка відкладає 2—3 великі, кулясті яйця в ямці під пеньком дерева. Перше пугача зогріває інші яйця, що мають вилупитися. Старші, сильніші пугачата захищають менших від ворогів. У три місяці пробують літати. Пугачі добре бачать вночі своїми великими очима, а гострий слух також допомагає в їхньому полюванні мишей та інших гризунів, а також і птахів.

До 3д.— Гра «Стрільць»

Рухлива гра в пов'язанні з історичним минулим, яке ставило вимогу вміти добре цілятися, щоб стати вмілим вояком.

1) Вид гри — рухливий з ціленням.

2) Мета:

а. Вміння оцінити віддаль, швидкість бігу грача є передумовою успішного цілення грача в бігу.

б. Удосконалення спритності.

3) Вік грачів — різний.

4) Число грачів — 6—8, гра роями.

5) Місце гри — поляна, майдан.

6) Підготовка до гри:

а. Визначити прямокутне поле гри (15×25 кроків), а в ньому лінію за довжиною 10 кроків, на обидвох кінцях якої є покладені хоруговки чи більше каміння; у віддалі 5—6 кроків від лінії, по її середині — місце для стрільця.

б. Подбати про шишки чи м'ячики для цілення стрільцем.

7) Хід гри: На полі гри є зазначена лінія. На 1—2 кроки перед хоругвою стають рядом новачата одного рою і на знак один за одним у деякій віддалі перебігають попри лінію. У той час один з грачів з місця стрільця цілиться на тих, хто перебігають. А як вони перебігли, стають за хоругвою кою на протилежному кінці лінії рядом, готові знов перебігати, коли зміниться стрілець. Кожний грач по черзі займає місце стрільця, щоб поцілити перебігаючих. Кожний стрілець цілиться лише один раз за кожного кожного пробігаючого грача. Поцілив — здобуває одне очко за кожного поціленого. Керівник гри занотовує очки кожного стрільця. Хто з них здобув найбільше очок, є першун у рої.— А тим часом другі рої відбувають такі самі змагання. Згодом всі першуни роїв змагаються за звання першуна табору. Тоді першун одного рою цілиться на перебігаючих із другого рою. Хто має найбільше поцілів у табірних змаганнях, здобуває звання стрільця табору.

8) Правила гри:

а. Грачі у деякій віддалі один від одного перебігають попри лінію з одного її кінця на другий і стають рядом один за одним.

б. Стрільць, який має стільки шишок скільки є перебігаючих, старається поцілити грача в бігу обережно, щоб не в голову.

в. Стрільць не переступає лінії мету.

г. Грачі додержуються правил у грі. За кожне відхилення віднімається одне очко. Грачі пам'ятають, що стрільці є дружні й додержуються правил у грі.

До 4.— З різних причин у цій частині подаються лише фрагментарно важливіші події новітньої історії України. Не буде згадки про гетьманат, німецькі та російські впливи на хід подій під час першої світової війни, а лише інформація про УНР і Директорію, не входячи в складні деталі.

Передавання історичних подій слід пов'язувати з картою України.

До 4г.— Гра в «Захисників».

— рухлива гра з історичним забарвленням зображає дії в період революційних змін, а зокрема заходи для відбудови незалежної держави.

1) Вид гри — рухливий.

2) Мета:

а. Удосконалювання спритності.

б. Виховування гуманності і патріотизму.

3) Вік гравців — різний.

4) Число гравців — 12—18.

5) Місце гри — поляна.

б) Підготовка до гри.

а. Визначити поле гри величиною 40×20 кроків, розділити його на два ігрові поля лінією по середині поля гри, піском, вапном чи іншим матеріалом.

б. На кожному полі визначити місце для складу амуніції та інших військових речей, а побіч нього у деякій віддалі місце для полонених, а також місце для вартових (прибл. 2 кроки перед складом). Зараз за полем гри біля розділової лінії по обох її сторонах позначити місце для тих, хто вийшов за межі поля гри або порушив інші правила гри.

в. Подбати, щоб у складі військових речей було 10 різних предметів, як малі коробки з «набоями», малі кубики і т. ін. малі речі, якими в бігу не можна пошкодити себе або других.

г. Поділити гравців на дві групи: одна — українських борців за самостійність, а друга — росіян-комуністів. Кожна група на своєму ігровому полі охороняє свій військовий склад, а рівночасно старається збільшити свій запас, здобуваючи речі від других. Тому гравці кожної групи виконують різні завдання, а саме: одні зберігають свій склад, а другі, нападники, мають за завдання забрати з складу противника військові спорядження, а також звільнити з полону своїх. Кожною групою командує командир.

г. Розказати про хід гри та про правила гри.

7) Хід гри: Українські борці за самостійність і росіяни-комуністи заняли свої позиції. Обраний ними командир розподілив ролі: хто має бути головним вартовим, хто має захищати магазин, а хто має атакувати другу групу, щоб здобути для себе більше зброї. На гасло почалася атака, під час якої захисники полоняють противників на своїй території доторкуванням рукою. Тоді оборонець відводить полоненого на визначене місце на його території. Але полоненого може звільнити його друг, як доторкне його рукою. Тоді обидва мають вернутися на свою територію, держачися за руки. Щойно із своєї території вони можуть знову наступати. Хто зумів підійти до магазину і взяв у руки один, лише один, предмет спорядження бійця, відносить його до свого складу, будучи недоторканим. На гасло гра закінчується. Було багато полонених, а також звільнених з полону. Виграли борці за свободу, бо придбали більше зброї від противника, а також більше полонених.

8) Правила гри:

а. Гра починається і закінчується на гасло або коли одна група забрала всі предмети озброєння вояка від противника.

б. Охоронці складів полоняють атакуючих, якщо торкнулися їх рукою, і відпроваджують їх на місце для полонених.

в. Вартовий, який постійно займає місце біля 2 м. перед складом, командує захисниками, і хтось із них відпроваджує його полонених на їх місце.

г. Не можна полонити того, хто повертається з захопленим предметом на свою територію.

г. Свої можуть звільнити полонених, як діткнуться рукою і тоді повертаються разом на свою територію, держачися за руки. Щойно з своєї території вони можуть знову нападати. Якщо не держаться за руки, їх можна полонити.

д. Грач, який вийшов поза межі поля гри або не додержується правил гри, виходить з гри і займає місце, призначене для цієї групи гравців, біля межової лінії.

е. Виграє група, що зуміла забрати всю амуніцію та інші предмети, або має їх більше від другої групи або полонила всіх нападників.

До 4д.— Гра «Бої за Арсенал»
Гра має зображувати в ігровій формі історичну подію здобуття Арсеналу в Києві, центру повстання проти Української Центральної Ради.

1) Вид гри — рухливий.

2) Мета:

а. Удосконалювання спритності.

б. Виховання співпраці та спільної дії для досягнення мети.

в. Виховання патріотичних почувань.

3) Вік учасників гри молодші й середущі новачата.

4) Число гравців — 8—12.

5) Місце гри — поляна, майдан.

б) Підготовка до гри:

а. Визначити поле гри, а в ньому накреслити коло діаметром біля 14 кроків, по середині якого знаходиться твердиня, Арсенал. Її ігрова структура: зв'язані під верхом три палиці, які по їх розхиленні, творять триніжок, нижні кінці якого встромлені в землю, а на верхніх кінцях знаходиться м'яч. Умовно — це Арсенал, якого бережуть 3—4 комуністи, або й більше в залежності від кількості. Українські вояки стараються завалити твердиню ударами м'яча, а комуністи-росіяни не допустити до її знищення. Вони можуть ловити кинений м'яч і ним збивати нападаючих, якщо ударять противника.

б. Визначити місце для збитих вояків.

в. Подбати про два м'ячі.

г. Розказати про хід гри та її правила.

7) Хід гри: Гравці поділилися на українських вояків (Вільних Козаків, Гайдамаків, Січових Стрільців, Гордієнківців та інших військових частин) та росіян-комуністів. Українські військові частини стараються опанувати Арсенал, а росіяни боронять його. Українські вояки роблять все, щоб ударом м'яча завалити «твердиню». Вони передають собі м'яч по колі, щоб несподівано ударити по «твердині». Комуністи ловлять кинутий м'яч, якщо можуть, і намагаються ударити ним по атакуючих, щоб збити їх. Збиті вояки відходять на визначене місце. Вояк, який зловив м'яч, не вважається збитим. Коли під ударом по тринізі м'яч випав з неї або триніга завалилася, гравці міняються ролями і так гра продовжується на визначений для неї час.

8) Правила гри:

а. Гра починається на гасло і на гасло закінчується. По заваленні триніги або по випаденні м'яча з триніги, або коли всі гравці одної групи є збиті, гравці міняються ролями.

б. Гравці можуть ловити м'яч і відбиватися, і несподіваним ударом збивати противників. Грачам слід виразно пояснити, що треба розрізнити ловлення м'яча від удару м'ячем.

в. Всі гравці разом приготують, що треба, щоб гра відбулася.

г. Гравці не переступають межі кола. Порушники правил гри вважаються збитими.

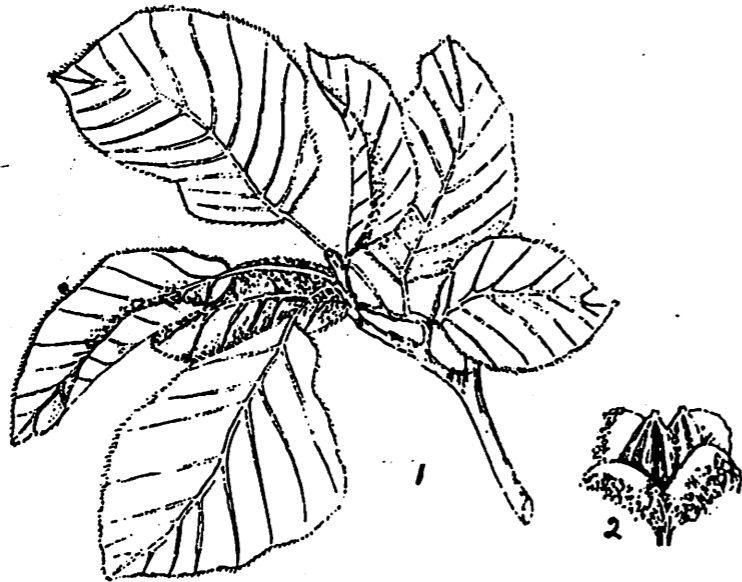
До 4.— Варто на вогнику чи при іншій нагоді розказати розповідь Ївги Шугай про Петлюру як добросердну людину.

Пояснити, що таке суверенний, самостійний, незалежний. Суверенний — стос. до суверенітету, який включає незалежність і самостійність держави в її зовнішніх і внутрішніх справах. Розуміння терміну комуністами — невизначене. Тому краще його не вживати.

Самостійний — який не перебуває під чияюсь владою; який здійснюється своїми силами, без сторонньої допомоги чи керівництва.

Незалежний — який є самостійний у міжнародних відносинах і внутрішніх справах. Незалежність є зараз загальноживаним терміном, коли мова про державний статус України.

До 5.— Новачата повинні знати, як виглядає бук. Виховник має підшукати букове дерево на терені табору, якщо вони мають йти на його пошуки. Якщо треба далеко йти від місця, де є карта України, виховникові слід принести листки, що їх знайшов, а якщо й це неможливе, показати їх на ілюстрації.

1 — гілка з листками,
2 — плід у мисочці.

Бук лісовий або звичайний — це високе на 20—40 м дерево з розгалуженою густою короною. Кора його стовбура сріблито-сіра, гладка. Листки яйцеподібні, цілокраї з гладкими краями, гладкі в дотику, зверху темно-зелені, блискучі зі споду ясніші; плід — бурий, тригранний горішок у коробчоподібній мисочці, який з'їдають малі тварини і птахи. Деревина — тверда, водостійка, придатна в мебльовій, столярній промисловості. Практичне використання плодів: харчеве — піджарені горішки, букова олія; кормове — горішки для худоби і т. ін.; а також в медицині, мебльовій промисловості. У 5-ій частині будуть проведені ігри так чи інакше пов'язані з темою Карпатської України.

Гра в «Сторожа букового лісу».

- 1) Вид гри — рухливий.
- 2) Мета:
  - а. Удосконалення спритності.
  - б. Поліпшення своїх умінь спостерігати, швидко думати і діяти.
  - 3) Вік грачів — різний.
  - 4) Число грачів — 6—8, гра роєм.
  - 5) Місце гри — майдан, поляна.
  - 6) Підготовка до гри:
    - а. Всі разом визначають поле гри, величини 25×15 кроків, а в ньому друге поле, «буковий ліс», розміром 10×6 кроків.
    - б. Переказати хід гри і її правила.
    - 7) Хід гри: Грачі вибирають сторожа «букового лісу», він іде на територію лісу, щоб його сторожити. Інші грачі стають лавою на короткій межі поля і на гасло по двох перебігають його на другу сторону обов'язково через «буковий ліс», а там сторож, який намагається зловити тих, що перебігають.

Доторкнений стає сторожем, а бувший сторож приєднується до грачів, що перебігають поле гри.

8) Правила гри:

- а. Гра починається і закінчується на гасло, по змозі так, щоб усі мали змогу бути сторожем.
- б. Грачі по двох разів перебігають через «буковий ліс». Якщо перебігли, залишаються там на межі поля гри.
- в. Діткнений грач стає сторожем, який не може виходити поза межі лісу.
- г. Порухники правил гри виходять з гри.
- Нічна сторожа — гра, сенсорно-моторна — гл. «Підходження вартових», «Початкові заняття», гра 16.

Розгадка хрестиківки: доля, срийм, діси, сді, шапку-, Тиса, нафту.
Гра в «Ловців» — рухлива (її переводити, як час дозволить).

1) Вид гри — рухливий.

2) Мета:

- а. Удосконалення спритності.
- б. Набування досвіду і вміння, як треба ловити.
- 3) Вік грачів — молодші і середні новачата.
- 4) Число грачів — 12 і більше.
- 5) Місце гри — поляна, майдан.
- 6) Підготовка до гри:
  - а. Визначити поле гри та місце для ввійманих.
  - б. Розказати про хід гри та її правила.
  - 7) Хід гри: Грачі поділяються на дві рівні команди — одна ловить, а друга старається уникнути зловлення. Ловці парами беруться за руки, а переслідуючі бігають окремо. На гасло керівника гри ловці починають ловити ввійманих в межах поля гри. Зловленим є той, кого ловці оточили і їхні руки з'єдналися за спиною зловленого. Його відпроваджують на визначене місце, а самі продовжують ловити. По визначеному часі провідник дає сигнал на зміну роль і перелічує спійманих. Ловці стають переслідуваними, а переслідуючі ловцями. Гра продовжується до визначеного часу. Команда, яка зловить у даному часі більше грачів, виграє.

8) Правила гри:

- а. Для дії кожної групи є призначений однаковий час.
- б. Спійманий грач є тоді, коли ловці оточили його і злучили свої руки за його спиною; спійманий не може вириватися, і його відпроваджують ловці на місце для спійманих, а самі продовжують ловити.
- в. Спійманий знаходиться на місці спійманих аж до часу зміни роль.
- г. При зміні роль підраховуються полонені, і команда, яка має більше число полонених, виграє.

До 6.— Новачата, якщо ще не навчилися, то вчаться співати повстанську пісню: «Вже вечір вечоріє».

Гра «Засідка під Соколом» — це є відтворення в ігровій формі події, яка сталася 25.IX.1944 біля села Сокол, галицького району.

Для цієї теренової гри слід виховникам приготуватися. Підшукати відповідне місце для засідки, в якому не було б отруйних рослин і можна би було добре замаскуватися. Раніше доцільно було б окремо повести новачат у ліс, зробити вправи у маскуванні, щоб набути це важливе вміння. Маскування означає, прикриваючися чимнебудь чи змінюючи свій вигляд і іншим способом, ставати непомітним для других. Дуже важливим є, щоб під час маскування уважати на отруйні рослини, на гадюк, які можуть знаходитися коло повалених дерев і т. ін. Тому для такої гри новачата мають бути відповідно одягнені, а це довгі штани, сорочка з довгими рукавами. Передумовою успіху є вміння заховати спокій в лісі. Якщо треба, порозуміваються між собою голосами птахів, вистукуванням по деревах і т. п. Добре замаско-

вана група є та, що її члени є невидні для других, а вони можуть бачити керівника даної підгрупи.

1) Вид гри — рухливий, сенсорно-моторний.

2) Мета:

а. Удосконалювання спритності.

б. Поліпшення спостережливості.

в. Проба самоконтролі та загалом додержування правил гри.

г. Вивчення історичних подій (УПА) та відчуття визвольних змагань.

3) Вік грачів — різний, з деякими ускладненнями для старших.

4) Число грачів — 10—12, два рої.

5) Місце гри — гай, місця, де є кущуваті зарості із стежкою чи лісовою дорогою по середині.

6) Підготовка до гри:

а. Визначити поле гри, а в ньому місце для засідки та місце для тих, що так чи інакше виходять з гри.

б. Була вже згадка про маскування і потребу окремо навчити новачат це вміння.

в. Подбати про сині й червоні обв'язки, з м'якого паперу.

г. Розказати про хід гри та її правила.

г. Поділити грачів на дві групи: повстанців і комуністів.

7) Хід гри: Керівник гри розказує спомина про засідку під Соколом — першу частину для всіх. Потім грачі поділяються на дві команди: одна — повстанців, які носитимуть на лівому плечі синю обв'язку, а друга — спеціальний відділ комуністичних військ, які матимуть на лівому плечі червону обв'язку; друга команда відходить під проводом братчика чи сестрички на визначену ділянку, щоб зайняти свою вихідну позицію для гри. Перша команда — повстанці залишилися на місці, вислухали другу частину розповіді, підшукали відповідне місце для засідки та стали маскуватися. Братчик/сестричка, що має нагляд над першою командою, пригадує, що треба добре замаскуватися, по змозі якнайменше рухатися, заховуватися дуже тихо, а в міру потреби комунікуватися голосами птахів чи звірів, про які вже домовилися, чекати на гасло до атаки і по змозі зірвати якнайбільше обв'язок з плечей противників. Повстанці вислали одного вістового, щоб трикратним «ку-ку» дав сигнал, що комуністи наближаються. А тимчасом спеціальний відділ комуністів приготувався йти дорогою з Медіни на Сокіл з награбованим добром та з зловленими в облаві людьми, яким пов'язали руки та вели по сільській дорозі. Начальник звернув увагу червоним бійцям, щоб були уважні, бо в тих лісах можуть бути повстанці. Якщо б повстанці напали, треба зривати їхні обв'язки.

Пролунав протяжний звук сирени — сигнал, що гра починається, що вже всі готові до неї. Стали наближатися червоні бійці. Пролунало трикратне «ку-ку» вістового, який, замаскувавшись, безпорушно стежив за діями ворога. Повстанці тихо-тихо чекали на гасло «до бою». Пронісся гострий свист сотенного Шума, повстанці нагло вискочили з кришок, напали на червоних бійців. Зав'язався запеклий бій. Збиті, вояки із зірваними обв'язками, залишаються спокійно на місці, де їх збито. Повстанці побідили, бо декілька залишилися з обв'язками.

Після бою перша команда вчилася співати повстанську пісню, а друга на іншому місці прослухала другу частину розповіді. Згодом обидві команди з'єдналися і продовжували співати повстанські пісні, а також почули дещо про Чорний ліс.

8) Правила гри:

а. Гра починається на гасло, коли обидві команди є готові, а також у міру потреби й закінчується на гасло.

б. Грачі в лісі поведуться тихо і співпрацюють.

в. Грач є збитий, як утратив обв'язку; у випадку спору щодо зірвання обв'язок, обидва грачі виходять з гри, залишаючися на тому самому місці.

г. Члени тої самої команди можуть собі допомагати.

г. Грач, який вийшов поза поле гри, або не додержується правил гри, виходить із гри, і відходить на визначене місце.

д. Червоні бійці йдуть визначеною їм дорогою.

е. Виграє команда, що має бодай одного бійця з незірваною обв'язкою.

Замітка: підготовка до гри і заняття після гри є інше для кожної команди. Подрібні інформації передаються окремо для кожної команди. Керівник команди червоних розмовляє з ними про поведінку в лісі, безпеки лісу; приготує грачів до дії.

Виховники повинні порозумітися, коли час на початок гри. Звернути увагу грачам на те, як слід одягнутися для цієї гри (довгі штани!).

ІХ. РАДА — ВОГНИК ВЕЛИКОГО ОСЯЯННЯ

Мета — останньої Ради захисників рідного вогнища є зібрати в фокус промені української духовності, штрихоподібно розкрити суттєві риси різнобічного стародавнього й пізнішого минулого, згадати про життєві штрихи сучасного, кинути промінь світла на майбутнє буття нашого народу, перед яким важливе завдання — утвердити державну незалежність, розвинути її до можливої повноти, а все це залежатиме від сьогоднішнього юного покоління.

Форма заняття — вогник.

Місце відбування — на табірній площі там, де відбуваються вогники. Але на випадок дощу — в кімнаті при штучному вогнищі.

Час — прибіл. 2 год., звичайно в п'ятницю вечером перед роз'їздом учасників табору у наступний день.

Підготовка — зводиться до двох завдань, а це — побудова вогнища і приготування програми, а також подбати про її здійснення. Частину програми виконують виховники, а частину новачата. Вони вже вивчили пісні та інше під час табірної дії, але доцільним було б повторити ще раз перед вогником все необхідне. Вірш «Захисники рідного вогнища» повинні вивчити перед тим, і збірно продеклямувати на вогнику. Можна це зробити так: 1-шу частинку говорять всі разом, другу — одна новачка, третю — один новач, четверту — одна новачка, п'яту знову всі разом. — У крайньому випадку може відчитати його одне новача.

Програма — охоплює табірну частину й частину історичного ігрового комплексу «Захисників рідного вогнища», які покриваються і зливаються в одне ціле. Кінцевий вогник ЗРВ є рівночасно кінцевим вогником табору, на якому командант прощається з таборовиками і роздає їм відзнаки і т. ін. Звичайно це відбувається в п'ятницю, а офіційне закриття табору в суботу в годинах від 10 до 12-ої.

Програма вогника є результатом і підсумуванням табірної діяльності, в якому є помітні різні аспекти новацького виховання: пластово-табірного, релігійного, патріотичного з історичним та культурним забарвленням, природознавчого, тіловиховного та іншого.

Точки програми вогника такі:

1. Відкриття, привітання, запалення вогника із його звичним обрядом.
2. Уведення до програми.
3. Пісня: «Чом, чом, чом земле моя».
4. «Захисники рідного вогнища» — вірш Міри Гармаш, — збірна деклямація.
5. Пісня: «Марш захисників рідного вогнища» — створений Мірою Гармаш.
6. Забава в «Жучка».

7. Розповідь про лицаря Михайлика — Семилітка та Золоті ворота.
8. Пісня: «Ми музиканти з Києва».
9. Розповідь про Почаївську Божу Матір.
10. Пісня: «У похід».
11. В'язання вузлого кола.
12. Новацька ракета.
13. Пісня: «Гей, у лузі червона калина».
14. Подяки за добрі вчинки.
15. Звичне прощання команданта табору вкл. з роздаванням відзнак.
16. Заключна частина вогника захисників рідного вогнища.
17. Закриття вогника: новацький гімн, молитва, табірне надбраніч, привітання, розхід.

Проблеми

Погода — важливий чинник у здійсненні кінцевого вогника. Чар вогника є пов'язаний з вогнем, вогнищем, з природою. Кінцевий вогник треба обов'язково відбутися. У випадку дощу програму вогника слід здійснити в будинку при штучному вогнищі. З цим є пов'язані деякі ускладнення: питання відповідного місця, питання батьків, які іноді приїждять з малими дітьми, що часом перешкоджають у процесі переведення програми. Участь батьків є потрібна, бо вони мають нагоду приглянутися до виховної роботи в дії, пізнати чи уробити уявлення щодо табірної діяльності їхніх дітей.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІЯЛИ

А. Схематичні зображення складніших ігор — рисунки: Денис Беднарський і Роман Васишин.

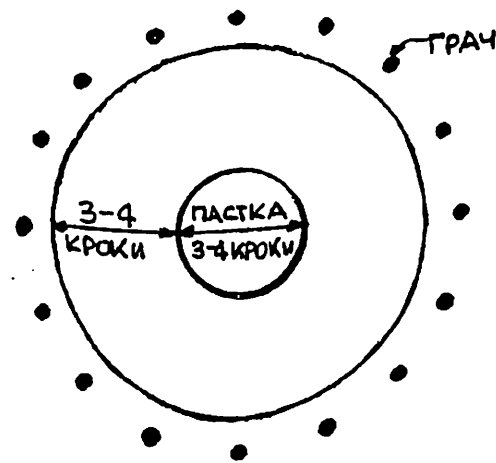
Б. Майстрування — Денис Беднарський та інші.

1. Дерев'яні вішаки.
2. Будова колиби (рисунки невідомого автора в тексті).
3. Будування вогнищ.
4. Складання карти України та спіралі часу.
5. Водяне колесо.
6. «Підводне око».
7. Човник.
8. Ракета.
9. Лісові істоти з «Лісової пісні» Лесі Українки — Роман Васишин і інші.

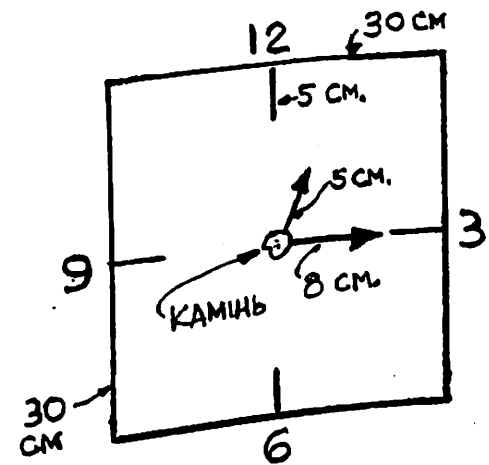
В. Розповідні матеріали:

1. Ївга Шугай — «Незнайомий»
2. Григорій Сковорода — Чиж і щиголь (байка V).
3. Козацькі підводні човни.
4. Козацькі ракети — подала Оленка Гординська за пл. журналом «Юнак».

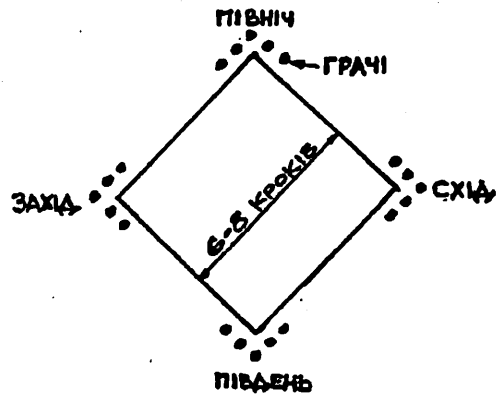
СХЕМАТИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ СКЛАДНІШИХ ІГОР

III Полювання на мамута.

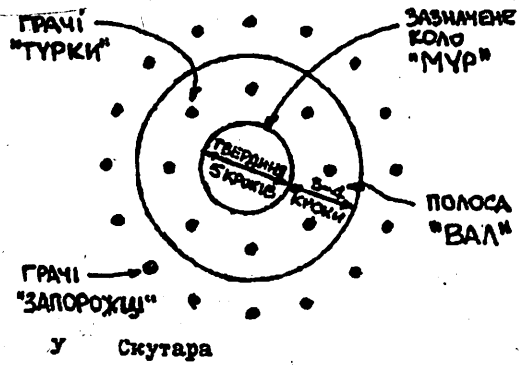
III Склади годинник добре.

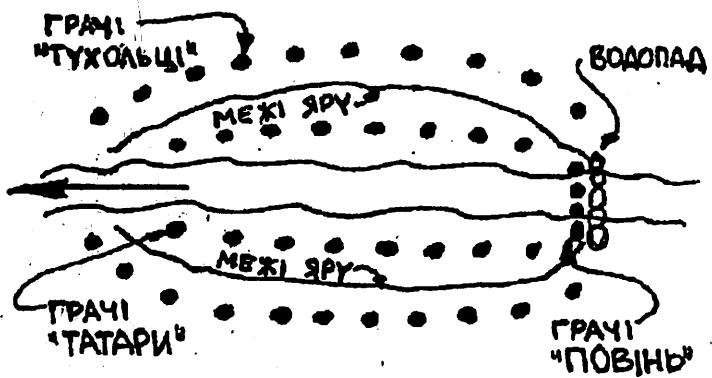
IV Сторони світу.

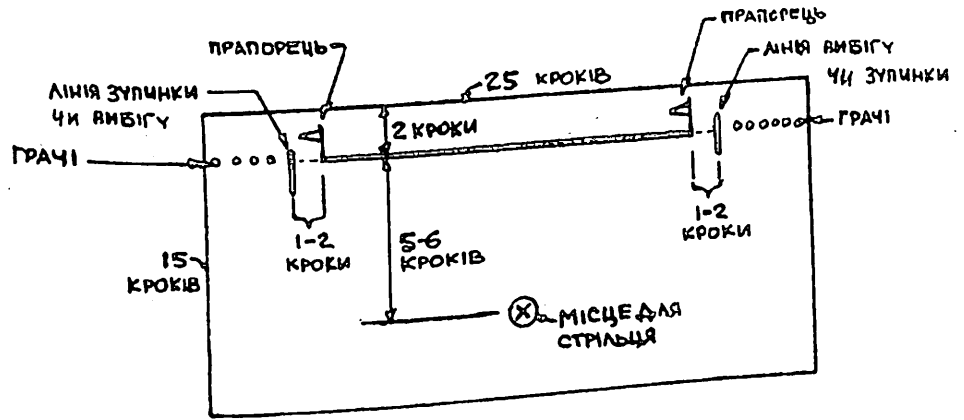
IV Козацьким ходом.

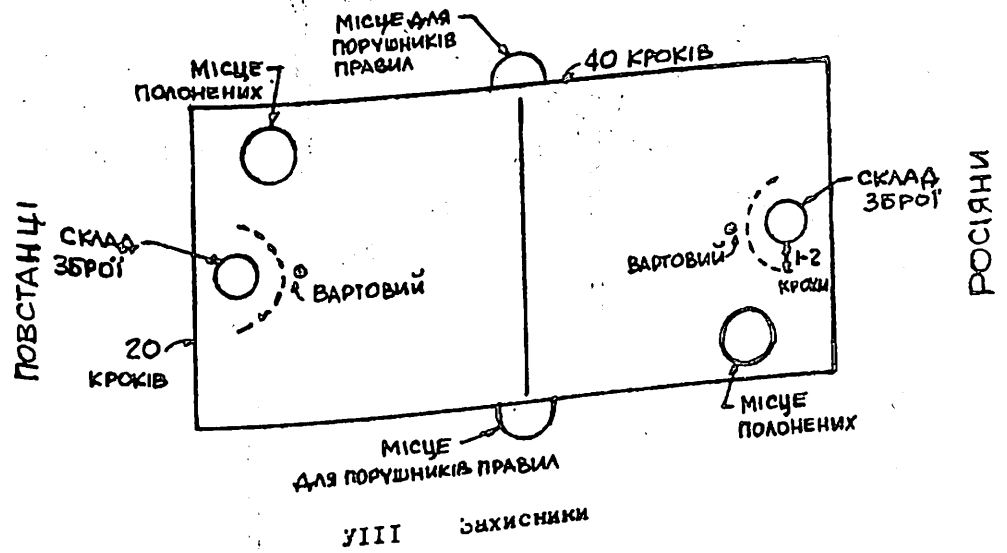
V Скутара.

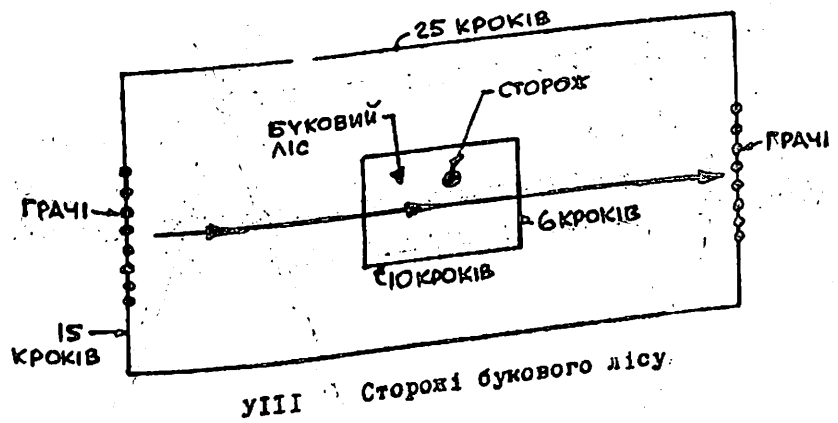
VI Оборона Тухлі.

VIII Стрільць

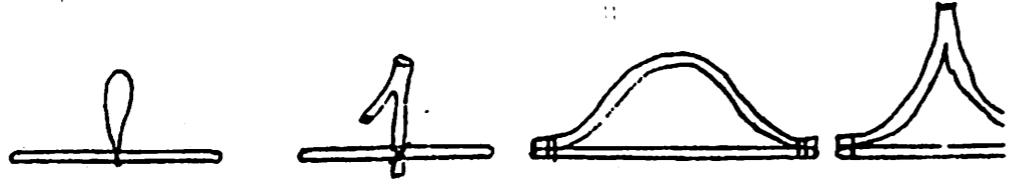
VIII Зяхисники

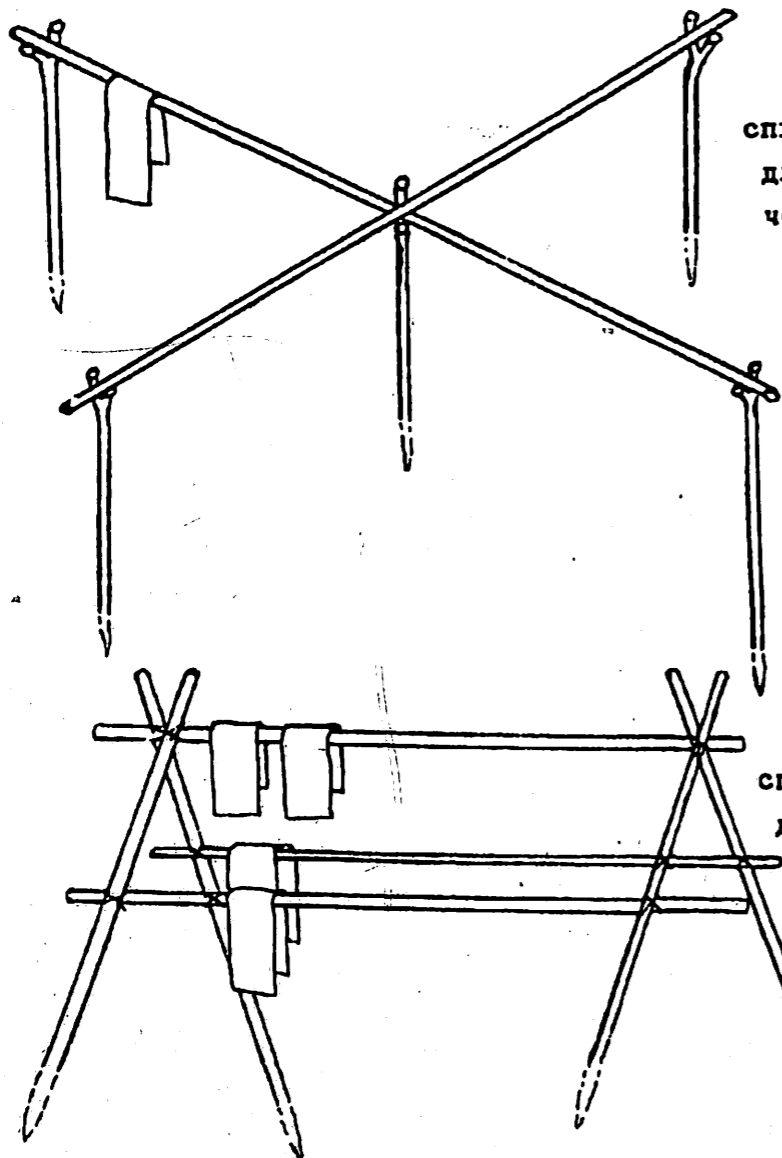
VIII Сторожі букового лісу

Пояснення: Перед назвою гри подані число Ради і число гри в списку ігор, поданому в «Початкових заняттях».

Майстрування дерев'яних вішаків

ПОДИНОКІ ВІШАКИ

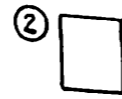
спільний вішак
для рушників
чотирикутний.

спільний вішак
для рушників
поверхозий.

"ПІДВОДНЕ ОКО"

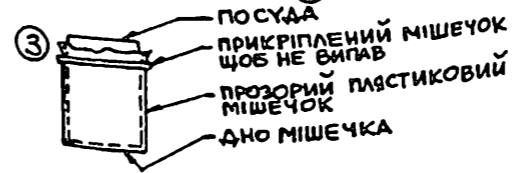
ОБ'ЯТИ ЯК НЕ БУТЬ ФОРМУ ПЛЯСТИКОВОЇ ПОСУДИ
ВГОРИ І ДНО ВНИЗУ ЯК ЗАЗНАЧЕНО ПЕРЕРИВАНОЮ
ЛІНІЄЮ.

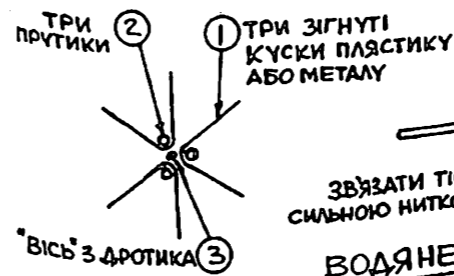
НА ГОТОВУ ПОСУДУ ② МОЖНА:
а) НАДІТИ БІЛИЙ ПРОЗОРИЙ ПЛЯСТИКОВИЙ МІШЕЧОК ДНОМ
ВНИЗ І ПРИКРІПИТИ ЯК ПОКАЗАНО НА РИС. ③, АБО

б) ПОКРИТИ ПОСУДУ ЗЗОВНІ АБО ЗНУТРА
ПРИКРІПИТИ ЙОГО ДО СТІНИ ПОСУДИ А ТОДІ
НАДІТИ МІШЕЧОК ЯК НА ② І ③, АБО

в) ПОМАЛЮВАТИ ПОСУДУ ЗЗОВНІ АБО ЗНУТРА
ЧОРНОЮ ФАРБОЮ, А ЯК ВИСОХНЕ, НАДІТИ
МІШЕЧОК ЯК НА ② І ③

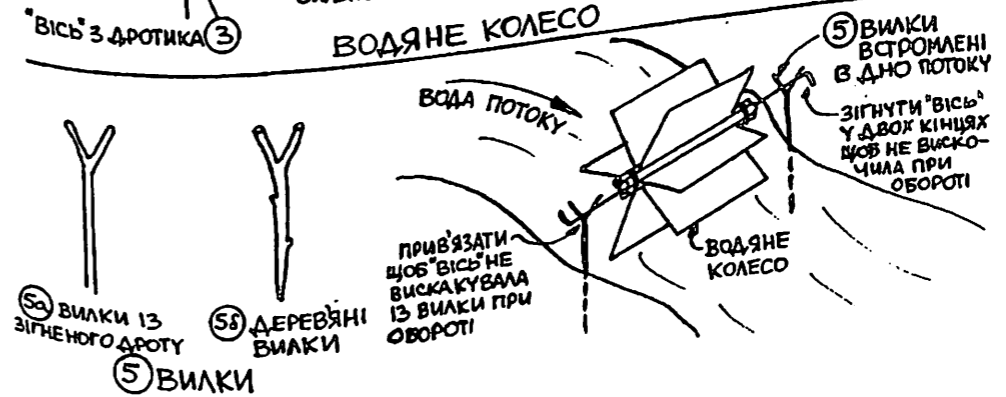

ВОДЯНЕ КОЛЕСО

ЗВ'ЯЗАТИ ТІСНО
СИЛЬНОЮ НИТКОЮ ④

ВОДЯНЕ КОЛЕСО

МАЙСТРУЙМО ЧОВНИКИ!

Такі човники, як на рис. 12 і 13, змайструвати дуже легко. Беремо звичайну тоненьку дощечку та витинаємо її так, щоб мала вид кораблика — із гострими кінцями. Як бачимо, можемо зробити або вітрильник або воєнний корабель — крейсер. У вітрильник поставимо щоглу — найкраще з держачка з цукорка-лизака, прикріплюючи її з-під споду цвяхком. Вітрило зі звичайного паперу. Морська на човнику зробимо з двох корків від пляшок: більшого (тулуб) та меншого (голова). Руки зі шпильок. Голову до тулуба та цілого моряка приліплюємо розтопленою парафіною зі свічки.

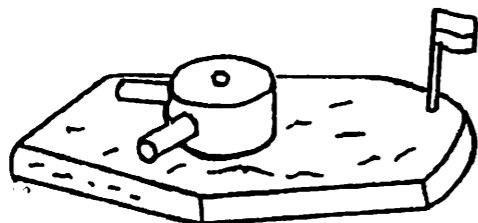

Рис. ч. 12.
Крейсер.

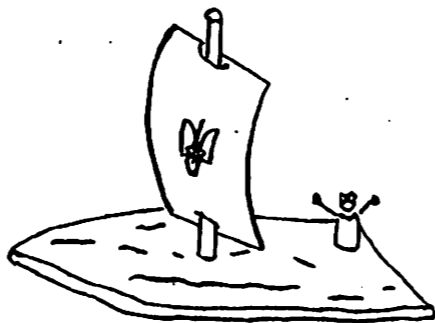

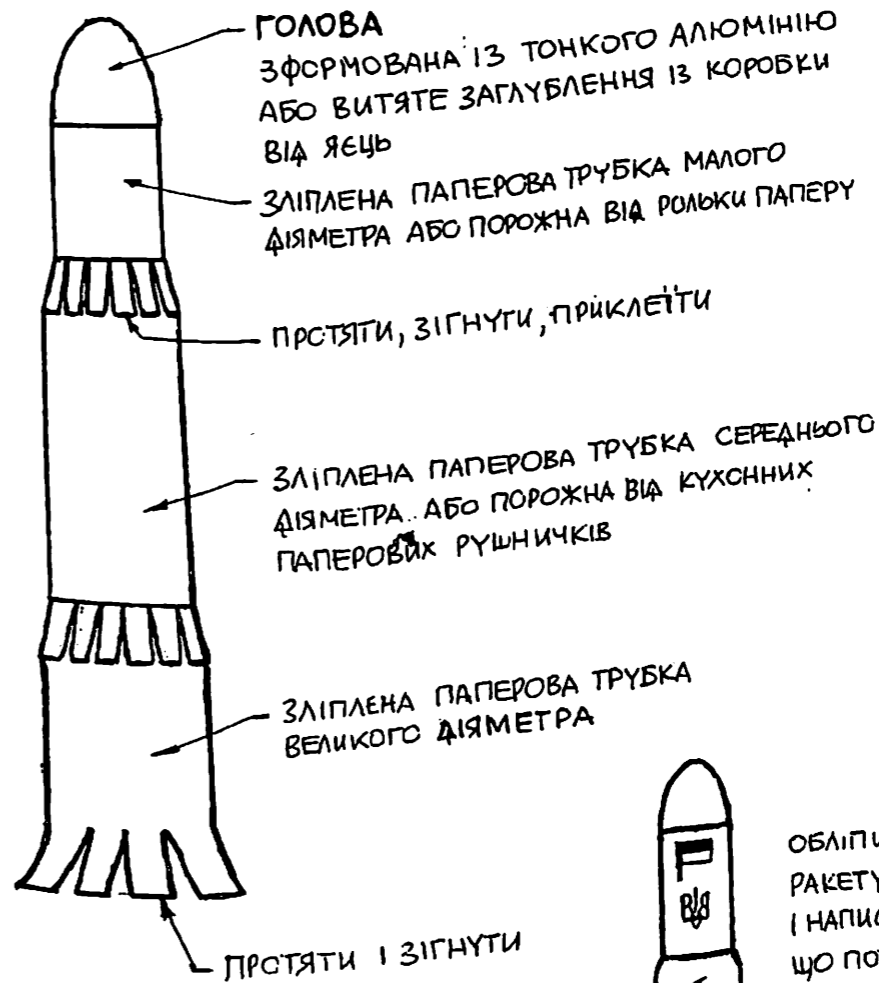
Рис. ч. 13.
Вітрильник.

У воєнному кораблі ставимо вежу з великого корка, прикріплюємо її зверху цвяхком та впираємо у вежу кінчики сірників — гармати. Вежу з гарматами можемо повертати на всі сторони, залежно від того, де є ворог. Щоглу на синьо-жовтий прапорець прикріплюємо до чердака корабля теж цвяхком з-під споду.

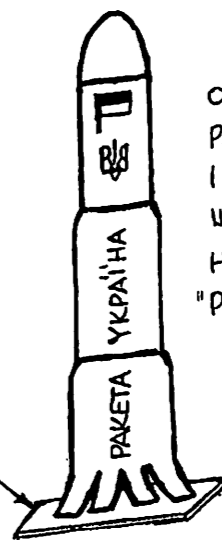
Готові кораблики можемо ще помалювати лякером або олійною фарбою та поназивати, як хочемо.

(«Готуйсь» ч. 4(14), квітень 1955).

РАКЕТА

ПІДСТАВА
З КАРТОНИКА

ОБЛІПИТИ
РАКЕТУ ПАПЕРОМ
І НАПИСАТИ
ЩО ПОТРІБНЕ
НАПР:
"РАКЕТА УКРАЇНА"

«НЕЗНАЙОМИЙ»

На основі правдивої події

Лісовою стежкою йшла бабуся. В одній руці тримала глечик з суницями, у другій — костур. Іти було тяжко. Було саме опівдні, гаряче. Хоч ліс давав тінь і прохолоду, але вітер полетів на далекі поля, і ліс дрімав, знеможений сонцем.

Попереду бабусі бігла, підстрибуючи, її маленька внучка, Улянка.

— Улясю, Улясю, я не здужаю так швидко за тобою! — гукала їй услід бабуся.

Ураз розлігся по лісі дитячий крик, повний жаху й болю:

— А-а-а! Бабусю!

Бабуся не йшла вже, а швидко дріботіла, плутаючись у корінні дерев.

Побачила, як Улянка старалася видряпатись на дерево. Дівчинка крізь плач вимовила: — Там... у траві... гадюка. Вона мене вкусила! — і заплакала голосно на весь ліс.

Бабуся ніде не побачила гадюки, але з ніжки малої Улянки сочилася кров.

— Дитиночко, дитиночко, — заголосила бабуся. — Ото горенько мені! Топненько* та нудненько мені!

Бабуся взяла дівчинку на руки, і плач обох будив дрімаючий ліс.

Бабуся так налякалася, що їй не знала, що робити. Раптом побачила величезного собаку, що вискочила з гущавини. За собакою вийшов з кущів одягнений по-міському чоловік. Він, не вітаючись, запитав:

— Що сталося, чого так плачете?

Бабуся показала на ранку Улянки і тільки прошептала:

— Гадюка.

Незнайомий більше нічого не питався. Витяг шнурок, перев'язав ніжку дівчинки вище ранки, став на коліна і почав смоктати кров з ранки, а з нею і їдь гадюки. Висмоктавши їдь, виплюнув.

— Не бійтеся тепер, бабусю! — сказав. — Ідіть спокійно додому. Дитині вже нічого не станеться.

— Пане! — шепотіла бабуся. — Як дякувати вам?

— Добре, що впору нагодився. Я не знайшов би вас так хутко, якби не мій пес. Він любить дітей. У мене також є донечка.

Незнайомий погладив усе ще перелякану Улянку по голівці.

— Ну, залишайтеся з Богом! Мушу поспішати!

Свиснув на собаку, що нишпорив по кущах, і пішов назад у глибину лісу.

— Хто це, бабусю? — спитала Улянка.

Бабуся мовчала, бо їй сама не знала, хто був той добродій. Вона думала тепер про те, як дістатись їм додому. Нести дитину вона не має сили. Та якось добредуть. Добре, що небезпека минула.

* Топно — важко.

Ілюстрація М. Дмитренка.

— Господи, слава Тобі! — молилася в душі бабуся. — Коли б то якось віддячитись незнайомому.

***

Минуло кілька днів. На невеличкому залізничному дворці недалеко того села, де мешкала Улянка, був великий рух. Українські вояки від'їжджали на бій з ворогами.

Крізь натовп військових протискається Улянина бабуся:

— Пустіть, людоньки, пустіть!

Вояки пропускали бабуся — робили дорогу. Думали, може, сина тут має, нехай попрощається.

Бабуся наблизилася до потягу. Тут до неї підійшов старшина.

— Кого вам треба, бабусю?

— Ой, пана! Такого доброго пана, що мою внучечку від смерти врятував.

Гадючу отруту з рани виссав.

— Що ж це за пан? Як зветься і чого ви його шукаєте саме тут?

— Як він зветься, не знаю, — говорила бабуся. — А гадаю, що він тут, бо бачила, як його здоровенний собака тут бігав. От і приготувала гостинця тому добродієві. А то боюся, що поїде, а я навіть «дякую» не сказала.

— Собака... — роздумував старшина.

Та раптом бабуся скрикнула:

— Ось він! Пане! Пане!! — і хутко побігла до добродія і, витягаючи з-за пазухи невеличкий клуночок у білій хустинці, промовила:

— Пане, візьміть. Це від Уляси. Ви ж її від смерти врятували!

Сотки очей дивились на бабуся, а вона не знала, що незнайомий пан з псом — це Головний Отаман Українських Військ — Симон Петлюра.

Григорій Сковорода

Байка V

ЧИЖ І ЩИГОЛЬ

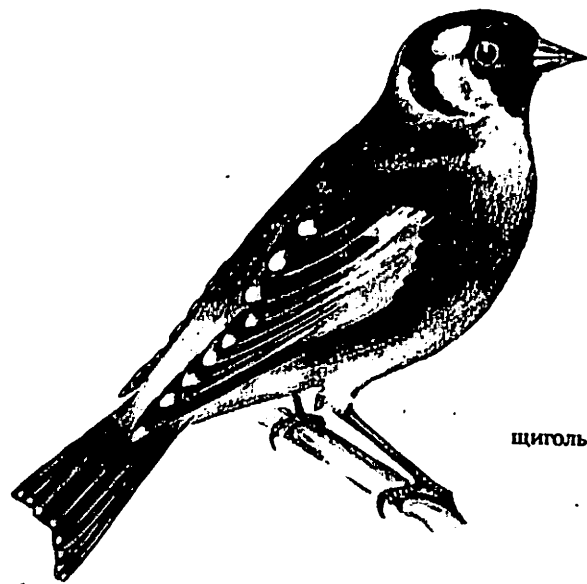
Чиж, вилетівши на волю, здивався з давнім товаришем своїм щиглем, і той його спитав:

— Як це ти, друже мій, на волю дістався, розкажи?

— Чудесним випадком, — відповів невільник. — Багатий турок приїхав з посланцем у наше місто і, прогулюючись з цікавості по ринку, зайшов у наш пташиний ряд, де нас щось сот з чотири в одного хазяїна в клітках висіло. Турок довго на нас, як ми жалем; і, нарешті, мовив. «А скільки просиш грошей за всіх?» — «Двадцять п'ять карбованців», — відказав хазяїн. Турок, не сказавши слова, викинув гроші і звелів собі подавати по одній клітці і, випускаючи кожного з нас на волю в різні сторони, втішався, дивившись, як ми розлітались.

чиж

щиголь

— А що ж тебе, — спитав товариш, — заманило в неволю?
 — Солодкий наїдок та гарна клітка, — відповів щасливець. А тепер покіль умру, дякуватиму Богові цією пісенькою:

«Краще мені сухар з водою,
 Ніж цукор з бідкою!»

КОЗАЦЬКІ ПІДВОДНІ ЧОВНИ

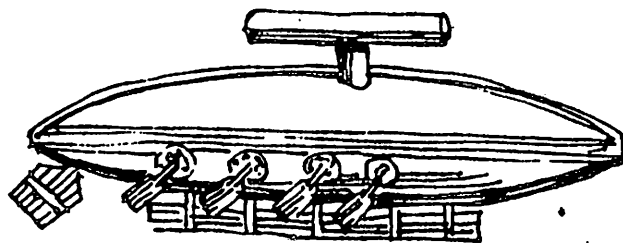
Козаки були славними моряками. Вони були добре обзнайомлені із законами навігації, мали свій власний спосіб сигналізації, і вміли послуговуватися компасом.

Окрім чайок, козаки плавали також підводними човнами. Ці підводні човни були, мабуть, перші в світі. В них козаки нападали на ворожі судна чи фортеці, підпливаючи в нічній темряві до своєї цілі. Після бою поринали знов під воду.

Підводні човни мали подвійне дно. На долішньому був насипаний пісок. Під тягарем піску човен ховався під воду. Щоб піднятися на поверхню води, козаки відсували в долішньому дні отвір, пісок висипався в воду, і човен виходив на поверхню. Горішня частина човна і отвори на весла були покриті шкірою. Над чардаком здіймалася рура, яка сягала понад поверхню води. Крізь неї доходило до човна повітря. Тому, що моторів ще в ті часи не було, човен посувався за допомогою весел.

В 1600 році, при допомозі підводних човен, козаки здобули турецьке місто Синоп і визволили з неволі сотки бранців.

Як бачимо, козацькі підводні човни були передвісники сучасних субмарин.

Козацькі ракети

Радіові станції числять секунди, телевізійні програми перервані — всі апарати спрямовані на поле пострілу. Сонце освічує чисте небо. Почали рахувати — 10, 9, 8, 7, 6, — сотні тисяч глядачів і слухачів схвильовано обсервують — слухають, очікують — 5, 4, 3, 2, 1 — БАБУМ!! і полетіла іще одна ракета. Усе людство задивлено обсервує найновіші винаходи модерного світу, беручи їх як щось самозрозуміле, і рідко задумуючись над історією цих наукових чуд.

Чи повірив би хтонебудь, що вже в 1516 році наші козаки користувалися примітивними ракетами? В історії є записаний бій козаків із татарами над річкою Дінцем. Татарський провідник Мелік-Гирей, за азійським звичаєм, оточив козацьке військо із трьох боків і почав напад. Козаки під проводом гетьмана Ружинського зустріли ворожий тиск вогнем із мушкетів і гармат і сильно поразили ворога. Коли татари почали відходити, гетьман наказав своїм не рухатися з місця — неначе вони вміють тільки боронитися, а не атакувати. Татари, побачивши, що козаки не наступають, відступили в степ і стали там великим табором. Уміжчасі козаки, відпочивши, виступили опівночі у похід. На світанку вони зблизилися до татарського табору. Гетьман вислав загін кінноти із задалегідь наготовленими ракетами, щоб кинути між коней. Кіннота наскочила на татарське становище, запалила ракети, кинула між татарські коні і зробила серед них велике замішання-переполох. Коні бігали по таборі і топтали й волочили своїх же вершників. За той час гетьманове військо стріляло з мушкетів і гармат, напало на табір, побило татар, і обтяжене здобиччю вернулося на свою землю.

Ці козацькі ракети були з паперу, на довгих списах. Коли їх підпалено, вони страшно шипіли і летіли, лишаючи по собі струї диму. У гільзу з довгого грубого паперу було вкладено шість мішечків пороху так, що ракети стрибали по землі і кожна з них вибухала по шість разів.

Зчасом ракети у козаків позникали. Аж 1812 р. артилерійський офіцер з-під Гадяча, Олександр Засядько почав роботу над створенням бойових ракет. Тому, що царський уряд відмовив йому допомогу, Засядько продав хутір і збудував лабораторію, майстерню і закупив салітри і сірки для ракетного пороху. Щоденно два роки він працював над винаходами і вперше створив могутні запалювальні ракети трьох калібрів. Додатково, він виготовив легкий, простий за обладнанням верстат, з якого можна було відразу пускати по шість ракет і виробив тактику цієї зброї.

В модерних часах науковці переступили неймовірні межі цього винаходу і осягнули багато знання, про яке людство 1516 або 1812 років навіть не могло собі уявити. Треба все ж таки пам'ятати, що кожна монументальна річ чи подія має свій часто скромний початок. Сьогоднішні лети довкола світу чи на місяць не були б можливими без тих спроб у минулім. Обсервуючи постріл ракети тепер, у другій половині 20 сторіччя, приємно згадати, що і ми, українці, прислужилися до цього наукового поступу людства.

Подала Оленка Гординська (за пластовим журналом «ЮНАК»)

ЛІТЕРАТУРА

1. Г. Аврахова, упор.— Гра в залізного ключа (Народні дитячі ігри, пісні та казки в записках Лесі Українки), «Веселка», Київ 1972
2. В. Андрієнко — Огляд бувальщини Українського Народу, В-во «Маруся», Львів 1921
3. Микола Андрусак — Тризуб, «Вернигора», 1947
4. Т. Андрухович — Ручна праця в вихованню, Союз Учительських Спілок, Львів 1923
5. Асеев Ю. С.— Лики древнього Києва. Киев, «Мистецтво» 1981
6. Володимир Баразура — Меч і книга, «Добра книжка», Торонто 1980
7. Баразура Володимир (ред.) — «Веселка» ч. 3/64, ч. 3/63, ч. 3/1981 Джерси Ситі
8. Бас Віталій В.— Шевченків край, В-во «Мистецтво», Київ 1989
9. Беднарський Денис — Майстрування, Бібліотека «В.О.Р.», Нью Йорк 1961
10. Бердник Олесь — Сини Світовида, Радянський Письменник, Київ 1963
11. Білецький Леонід — Історія української літератури, т. I, Авґсбург, 1947
12. Білодід І. К.— Словник української мови, «Наукова думка», Київ 1970—1980
13. Боберський І.— Рухові забави і гри, «Січовий Базар», Нью Йорк 1917
14. Боржава Юрій — Від Угорської Русі до Карпатської України В-во «Карпатський голос», Філадельфія 1956
15. Василенко А., Гарасемчук С., Ячейкін Ю. — Оце повезло! В-во «Веселка», Київ 1966
16. Ващенко Григорій — Виховний ідеал, В-во Спілки Української Молоді, Брюссель 1976
17. Ващенко Григорій — Виховання волі і характеру, СУМ у Бофало, 1957
18. Ващенко Григорій — Основи естетичного виховання, «Авангард», Мюнхен 1957
19. Величко Микола — Маківка, Станиця УСС, Нью Йорк 1951
20. Винар Любомир Р.— Молодість Михайла Грушевського, Українське Історичне Товариство, Мюнхен 1967
21. Гальченко П. Ф.— Пернаті друзі, «Урожай», Київ 1978
22. Геврик Тит — Втрачені архітектурні пам'ятки Києва, Український Музей, Нью Йорк 1982
23. Гелл Еліс Грю — Родина бобрів (вільний переклад Лесі Бризгун-Шанти, малюнки — Віталія Литвина), ОПДЛ, Торонто 1984
24. Гірняк Никифор — Організація і духовий ріст Українських Січових Стрільців, В-во «Америка», Філадельфія 1955
25. Гнатюк Д. І., Сивін Б. І. (упор.) — Визначні місця України, Д. в-во політичної літератури УРСР, Київ 1958
26. Голяков В. Г. (ред.) — На Тарасовій горі, В-во «Мистецтво», Київ 1981
27. Гордієнко Гаврило — Червона калина, В-во «Хортиця», Торонто 1973
28. Гордієнко Микола — З волинських і поліських рейдів УПА, Т-во колишніх Вояків УПА, Торонто 1959
29. Гошовський Б. (ред.) — Ми і наші діти, ОПДЛ, Торонто 1965
30. Грималек Е. (ред.) — Наша школа, журнал Школи Українознавства, Філадельфія 1957—1960
31. Грищенко М. С. (упор.) — К. Д. Ушинський, «Вища школа», Київ 1974
32. Грушевський Михайло — Історія України-Руси т. I—II, Книгоспілка, Нью Йорк, 1954
33. Грушевський Михайло — Автобіографія, Акрополіс Прес, Торонто 1965
34. Гуменна Докія — Велике Цабе, Нью-Йорк 1952
35. Гуменна Докія — Минуле пливе в прийдешнє, УВАН, Нью-Йорк 1978
36. Гуменна Докія — Прогулянка алеями мільйоноліть, «Смолоскип», Балтимор 1987
37. Дей О. І. (упор.) — Спогади про Івана Франка, «Дніпро», Київ 1981
38. Дмитерко Любомир (гол. ред.) — Вітчизна 2/1971, Місячник Спілки письменників України, Київ
39. Доброчаєва Д. М., Лялицька С. Д., Пархоменко В. В.— По заповідних місцях України. Сокур І. Т., Успенський Г. О./ В-во «Молодь», Київ 1960

40. Дольницький Мирон, Левицький Осип (ред.) — Українська Галицька Армія, Вид. Дмитро Микитюк, Вінніпег 1958
41. Доманицький Віктор — Тарас Шевченко, Бібліотека націоналістичної літератури, Чикаго 1961
42. Дорошенко Володимир — Хто був Іван Франко, В-во «Доба», На чужині, 1946
43. Дорошенко Дмитро — По рідному краю, В-во «Булава», Нью Йорк 1956
44. Дорошенко Дмитро — Історія України, В-во «Булава», Нью Йорк 1957
45. Дорошенко М. І.— Збірник текстів для переказів, «Радянська школа», Київ 1960
46. Дядишук Василь — Володарі України княжої доби, В-во «Святозар», Мюнхен 1947
47. Жарський Едвард — Природа України, Видання Шкільної Ради, Нью Йорк 1966
48. Жерносекова (ред.), Л. В. Гливенко — Ріпка — казки, «Веселка», Київ 1969
49. Зайцев Павло — Життя Тараса Шевченка, НТШ, Нью Йорк 1955
50. Заклинський Мирон — Дмитро Вітовський, В-во «Червона Калина», Нью Йорк 1967
51. Заклинський М.— Пластуни в УСС-ак, Альманах, ст. 32—35, Видання УПЮ, Чикаго 1957
52. Зінкевич Осип (упор.) — Український Правозахисний Рух, «Смолоскип», Балтимор 1978
53. Іванець Іван, Софронів-Левицький Василь — Українські Січові Стрільці, В-во Ігоря Средіва, Монреаль 1955
54. Іларіон, Митроп.— Свята Почаївська Лавра, В-во «Волинь», Вінніпег 1961
55. Іщенко М. Є., Мотов Л. Г., Сорокопуд І. І.— Канівщина, В-во «Промінь», Дніпропетровськ 1969
56. Кисілевська Олена — По рідному краю, Бафало 1955
57. Козак Едвард — Молода війна (рукопис), Детройт 1976
58. Копач Олександра — Неповторні дні, В-во «Наша Мета», Торонто 1960
59. Копач Олександра — Богатирі стародавньої України, ОПДЛ, Торонто 1982
60. Косач-Кривинюк Ольга — Леся Українка, УВАН, Нью Йорк 1970
61. Коструба Теофіл — Галицько-волинський Літопис (переклад, пояснення), В-во «Життя і Школа», Стейт Каледж, Па 1967
62. Костюк Г. С. (ред.) — Радянська психологічна наука за 40 років, «Радянська школа», Київ 1958
63. Красицький Дмитро — Тарасові світанки, В-во «Веселка», Київ 1979
64. Крип'якевич Іван — Дольницький Мирон — Історія України, Видання Шкільної Ради, Нью Йорк 1966
65. Крип'якевич Іван — Світогляд давньої України (рукопис)
66. Крип'якевич І., Голубець М., Дорошенко Д., Пастернак Я.— Велика історія України, В-во Івана Тиктора, Львів 1948
67. Кубійович Володимир — Географія України й сумезних країв, Українське В-во, Краків 1943
68. Кудрицький А. В. (ред.) — Київ (енциклопедичний довідник), Українська Радянська Енциклопедія, Київ 1981
69. Кузич-Березовський Іван — Оріяна, книга I (рис. Кузич-Березовський Ігор). Накладом автора, 1964
70. Кульчицький О.— Риси характерології українського народу, Енциклопедія українознавства, II, НТШ, Мюнхен 1949, стор. 708—718
71. Липа Юрій — Призначення України, Говерля, Нью Йорк 1953
72. Лівницька-Холодна Наталя — Шлях велетня, В-во Михайла Борецького 1955
73. Лончина Богдан І.— Українська культура, Видання Шкільної Ради, Нью Йорк 1971
74. Лукомський Ю. В.— Архітектурна спадщина давнього Галича, Галич 1991
75. Мамонтів Я.— Сучасні проблеми педагогічної творчості, ДВУ, 1922
76. Мартинюк Микола (ред.) — Надбужанщина, НТШ, Нью Йорк 1989
77. Махновець Леонід, Покидько О. Д. (ред.) — Слово о пльку Игоревѣ, «Наукова думка», Київ 1967
78. Мацьків Володимир — Наші діти і їх виховання, Учительська громада, Філадельфія 1966

79. *Мельник Андрій*, о.— Мати Божа в українській літературі, В-во оо. Василян, Торонто 1965
80. *Миханько М.*— Ягілки, Говерля, Нью Йорк 1966
81. *Мудрик-Мрищ Ніна* — Вогник, Видання Пластового Музею, Клівленд 1971
82. *Назарук Осип* — Київ і значіння традиції, Головна Централь «Січей», Чикаго 1926
83. *Номис Матвій* — Українські приказки, прислів'я і таке інше, Видавничий Фонд Владики Мстислава, Саут-Бавнд Брук 1985
84. *Огієнко Іван* — Українська культура, «Волинь», Вінніпег 1970
85. *Олексин Жигмонт Богдан* — Пісня про червону калину, В-во «Червона калина», Нью Йорк 1974
86. *Олесь О.*— Минуле України в піснях — Княжі часи, В-во «Неділя», Львів 1930
87. *Онацький Євген* — Українська мала енциклопедія, УАПЦ в Аргентині, Буенос Айрес 1957
88. *Онишкевич Л. Л., Онишкевич Л.*— Мандрівка тисячоліттям, Видання Племені Сіроманців, 1987
89. *Оришкевич Петро* — Початкова географія України й українських поселень, НТШ, Нью Йорк 1974
90. *Островецька Михайло* — Грозна калини, Нью Йорк 1962
91. *Павловська О.*, мал.— Кирило Кожум'яка, Дитвидав, Київ 1958
92. *Палів Цьона* — Напрямі для річного плану праці у пластових з'єднаннях, ГПБ, «Молоде життя», Торонто 1954
93. *Пархоменко Олександр* — Вічна стежка, В-во «Веселка», Київ 1970
94. *Пап-Пузач Степан* — Пластовий Альманах, Видання Юг, Рим 1976
95. *Пастернак Ярослав* — Археологія України, Наукове Т-во ім. Шевченка, Торонто 1961
96. *Пастернак Ярослав* — Старий Галич, Українське В-во, Краків, 1944
97. *Пащин Роман* — Земля галицька, Галич 1991
98. *Переяславець Володимир* — Пісня про Княжу Україну, В-во «Говерля», Нью Йорк 1955
99. *Погребенник В. П., Гриневецький В. Т., Яценко М. П., Шищенко П. Г.*— Канівський державний заповідник, В-во «Промінь», Дніпропетровськ 1978
100. *Позняк Павло, П'ятериков Сергій* — Київ, погляд через століття, «Мистецтво», Київ 1988
101. *Рак Я.*— Полк. Іван Чмола, Альманах ст. 11—13, видання УПУ, Чикаго 1957
102. *Ребошанка Іван*, упор.— Лісові дзвіночки, В-во Критеріон, Бухарест 1984
103. *Ріпецький Степан* — Українське Січове Стрілецтво, В-во «Червона Калина», Нью Йорк 1956
104. *Ріпецький Степан* — Листопад 1918 року, Братство Українських Січових Стрільців, Нью Йорк 1961
105. *Рудович Йоан*, о.— Коротка історія біблійна. Накладом «Канадійського Фермера», Вінніпег 1920
106. *Савчук С. В.*, прот.— Оповідання з життя Ісуса Христа Видання Української Греко-православної Церкви Канади Вінніпег 1956
107. *Самотулка Геодосій* — Старий Орел — Основи виховання новаків, «Вогонь Орлиної Ради» ч. 3—4, Видання Союзу Українських Пластунів, Мюнхен 1948
108. *Самотулка Геодосій* — «Отрок», В-во «Молоде Життя», Мюнхен 1951
109. *Самотулка Геодосій* — Питання ідентичності; Пластовий Шлях ч. 1/1968 ст. 42—51
110. *Самотулка Геодосій* — Біологічне та культурне самозбереження української спільноти на поселенні, «Самостійна Україна» ч. 2/1987, Торонто
111. *Січинський Володимир* — Назва України, Авгсбург 1948
112. *Сковорода Григорій* — Харківські байки, В-во Чарторийських, Нью Йорк 1972
113. *Соболь Іван, Чайковський Богдан*, упор.— Веселка — антологія української художньої літератури для дітей, т. 1 і т. 3, В-во «Веселка», Київ 1967
114. *Старозвітченко І., Черп М.*— Про край наш рідний, В-во політичної літератури України, Київ 1966
115. *Старосольський Юрій* — Велика гра, В-во «Молоде Життя», Мюнхен 1948
116. *Степанів Олена* — На передодні великих подій, В-во «Червона Калина», Львів 1930

117. *Стефанів Зенон* — Українські збройні сили 1917—1921 рр. ч. I, Бібліотека Комбатанта, 1947
118. *Стешенко О.*— Як Юрко подорожував на Дніпрові пороги; передрук 2-го видання на чужині
119. *Сухомлинський Василь* — Гаряча квітка, «Веселка», Київ 1978
120. *Суховерська Оксана* — Рухові забави й ігри; накладом Осипа Суховерського, Львів, 1924
121. *Татомир Володимир*, упор.— Юнацтво в обороні рідної землі, Молода Просвіта ім. Митроп. А. Шептицького, Філадельфія 1960
122. *Терлецький Маркіян* — Мандрівка по Україні, В-во СУБ, Лондон 1971
123. *Тесля Іван* — Наша Батьківщина, Українське В-во, Львів 1942
124. *Тиктор Іван*, вид.— Історія української культури, Клуб приятелів української книжки, Вінніпег 1964
125. *Тисовський Олександр* — Життя в Пласті, В-во «Молоде Життя», Торонто 1961
126. *Толочко П. П.*— Історична топографія стародавнього Києва, «Наукова думка», Київ 1972
127. *Українка Леся* — Твори, т. VIII (За редакцією В. Якубського), Тищенко & Білоус, Видавнича Спілка, Нью Йорк 1954
128. *Українка Леся* — Лісова пісня, В-во «Говерля», Нью Йорк 1963
129. *Українка Леся* — Твори, т. 2, Державне в-во художньої літератури, Київ 1963
130. *Федосенко О. М.*, упор.— Ігри та розваги, «Радянська школа», Київ 1957
131. *Федчук Богдан Б.*— Загадки 18 і інші збірки, Об'єднання Українських Педагогів у Канаді, Торонто 1979
132. *Франів Іван* — Батькам про Пласт, КПС Канада, Торонто 1977
133. *Франко-Ключко Анна* — Іван Франко і його родина, Ліга Визволення України, Торонто 1956
134. *Франко Іван* — Вибір із творів, Видання НТШ, Нью Йорк 1956
135. *Франко Іван* — Захар Беркут Державне, в-во художньої літератури, Київ 1954
136. *Франко Іван* — Лис Микита, іл. Едварда Козака, «Українська культура», Монреал 1953
137. *Франко Тарас* — Про батька, Державне в-во художньої літератури, Київ 1964
138. *Храплива-Щур Леся* — Українські народні звичаї в теперішньому побуті, Виховна Комісія СФУЖО, Торонто 1982
139. *Чопик В. І.*, ред.— Визначник рослин Українських Карпат, «Наукова думка», Київ 1977
140. *Чуб Дмитро* — Живий Шевченко, В-во «Дніпрова Хвиля», Мельбурн 1963
141. *Чумак Ярослав*, ред.— Українське дошкілля В-во «Добра книжка», Торонто 1977
142. *Шевченко Тарас* — Твори, т. II (1959), т. V (1961), т. XI (1963), В-во Миколи Денисюка
143. *Шестопал Матвій*, упор.— Українські народні загадки, В-во Академії Наук УРСР, Київ 1963
144. *Шлемкевич М.*, ред.— Українська душа, В-во «Ключі», Нью Йорк 1956
145. *Штефан Августин* — За правду і волю, В-во «Пробоем», Торонто 1973
146. *Штефан Августин* — Августин Волошин, В-во «Пробоем», Торонто 1977
147. *Щербина Н.*, ред.— «Новак» ч. 3, ст. 81, УПластове в-во, Авгсбург 1946
148. *Юркевич Марія*, упор.— Щебетали пташечки, Союз Українок Америки, Філадельфія 1960
149. *Янів Володимир* — Нарис української культури, Видання Шкільної Ради, Нью Йорк 1961
150. *Янів Володимир* — До великої мети, Записки українського пластуна ч. 16 Праці чи видання позначені ініціалами та інші
151. *П. Ф.* — Підручник шведської руханки, ігор і змагів, дитячих забав, В-во «Говерля», Нью Йорк 1956
152. Український православний календар на 1951 рік, Видання Української Православної Церкви в ЗДА, Нью Йорк
153. Український штукарь, «Свобода», Джерсі Сіті 1918

- Adam, G*
Perception, Consciousness, Memory
Plenum Press
New York 1980
- Addis, Hazel and Baker, Desmond*
Cub Camps and Pack Holidays
The Boy Scouts Association
London 1974
- Allen, Judy*
Exciting Things to do with Nature Materials
J.B. Lippincott Company
New York 1977
- Allport, Gordon W*
Pattern and Growth in Personality
Holt, Rinehart, & Winston
New York 1961
- Asimov, Ed.; Isaac*
Living in The Future
Beaufort Books
New York 1985
- Asimov, Isaac*
Asimov on Science Fiction
A Discus Books/Avon Books
New York 1981
- Asimov, Isaak*
Science Fiction Science Facts
Dell Yearling Publishing
New York 1989
- Babcock, Dorothy Ellen*
Growth, Development and Family Life
F.A. Davis Company
Philadelphia 1977
- Baden-Powell, Lord*
The Wolf Cub's Handbook
C. Arthur Pearson, Ltd
London 1947
- Bamberger, Richard; Brunner, Fritz; and Westphal, Fritz*
Die Kinderwelt von A bis Z
Verlag Fur Jugend und Volk
Wien, Austria 1954
- Barbara, Dominick A*
The Art of Listening
Charles C. Thomas
Springfield, Ill. 1974
- Barclay, V.C*
Cub Scout Games
Glasgow Brown, Son & Ferguson, Ltd
Great Britain 1964
- Beard, Ruth M*
Piaget's Developmental Psychology
New American Library
1969
- Becker, Wesley C*
Spielregeln für Eltern und Erzieher
Verlag J. Pfeiffer
Munchen 1974

- Berg, Robert*
Psychology in Children's Camping
Vantage Press
New York 1958
- Bernhart, Alfred*
Future Creativity
University of Toronto Press
Toronto 1980
- Borozne, Joseph; Morehouse, Chauncey A.; and Pechar, Stanley F*
Safety in Aquatic Activities
AAHPER Publications
Washington, D.C. 1977
- Boswell, John and Brown, Patricia*
The U.S. Armed Forces Survival Manual
Rawson, Wade Publishers, Inc
New York 1908
- Bouchner, Miroslav*
Birds of Prey of Britain and Europe
Paul Hamlyn
New York 1976
- Boy Scouts of America*
Wolf Cub Scout Book
Boy Scouts of America
North Brunswick, NJ.
- Boy Scouts of America*
Cubmaster's Packbook
Boy Scouts of America
North Brunswick, NJ. 1976
- Boy Scouts of America*
Den Leader's Book
Boy Scouts of America
North Brunswick, NJ. 1977
- Breiter, Herta S*
Time and Clocks
Raintree Childrens Books
Milwaukee 1978
- Briggs, Dorothy Corkille*
Your Child's Self-Esteem
Doubleday & Company
Garden City, New York 1975
- Briner, Fritz*
Haltung und Halt in Psychologie und Heilpädagogik
Verlag Hans Huber
Bern 1964
- Brinkman, G.; Hering, Huffner; and Prechtel, Weber*
Die Soziale Entwicklung des Kindes
Kosel-Verlag
Munchen 1974
- Brody, Vera and Heron, Marie-Francoise*
Fun with Puppets
Franklin Watts, Inc
New York 1975
- Brown, Leslie*
Eagles
Arco Publishing Company, Inc
New York 1970

- Bruner, Jerome S.; Jolly, Alison; and Sylva, Kathy*
Play: It's Role in Development and Evolution
Basic Books Inc
New York 1976
- Bühler, Charlotte and Massarik, Fred*
The Course of Human Life
Springer Publishing Company, Inc
New York 1968
- Bunker, Linda K.; Johnson, C.E.; and Parker, J.E*
Motivating Kids Through play
Leisure Press
West Point, N.Y. 1982
- Bursill, Henry*
Hand Shadows to be Thrown Upon the Wall
Dover Publications, Inc
New York 1967
- Caplan, Frank and Caplan, Theresa*
The Power of Play
Anchor Press/Doubleday
New York 1973
- Capra, Fritjof*
The Turning Point
Bantam Books
1983
- Carr, Wendy*
Fit for Kids
Addison-Wesley Publishing
Canada 1981
- Carson, Mary Stetten*
The Scientific Kid
Harper & Row, Publishers
New York 1989
- Cera, Mary Jane and Bisignano, Judith*
Creating Your Future
Kino Publications
Tucson, Az. 1982
- Chaback, Elaine and Fortunato, Pat*
The Official Kids' Survival Kit
Little, Brown and Company
Boston 1981
- Chorzempa, Rosemary A*
My Family Tree Workbook
Dover Publications
New York 1982
- Cohen, Frank*
Psychosocial Concomitants of Biological Maturation in Preadolescence
American Journal of Psychiatry 136:12
December 1979
- Cork, Barbara and Reid, Struan*
The Young Scientist Book of Archaeology
Usborne Publishing Ltd
London 1984
- Cornish, Ed.; Edward*
The Great Transformation
World Future Society
Bethesda, Md. 1983

- Cornish, Ed.; Edward*
The Computerized Society
World Future Society
Bethesda, Md. 1985
- Craig, Annabel*
Prehistoric Facts
The Usborne Publishing Ltd
London 1986
- Cratty, Bryant J*
Perceptual, Motor Behavior, and Educational Processes
Charles C. Thomas
Springfield, Ill. 1969
- Cratty, Bryant J*
Psycho-motor Behavior in Education & Sport
Charles C. Thomas
Springfield, Ill. 1974
- Crosscup, Richard*
Children and Dramatics
Charles Scribner's Sons
New York 1966
- Damon, William*
Child Development Today and Tomorrow
Jossey-Bass Publishers
San Francisco 1989
- Demole, A.C*
Hoi Hoi Jugendspielbuch
Verlag H.R. Sauerlander & Co
Aarau, Switzerland 1943
- Denzin, Norman K*
Childhood Socialization
Jossey Publishers
San Francisco 1977
- Dileo, M.D.; Joseph H*
Child Development
Brunner Mazel
New York 1977
- Dingwall, Laima and Slaight, Annabel*
Summer Fun
Greedy de Pencier Books
Canada 1987
- Ebert, Jeanne and illustrated by Porter, Laurel*
What Would You Do If...?
Houghton Mifflin Company
Boston 1985
- Editors of Consumer's Guide*
The Complete Book of Wargames
Fireside Book, Simon and Schuster
New York 1980
- Edlin, Herbert L. and Nimmo, Maurice*
The World of Trees
Bruntz Books
New York 1974
- Einon, Dorothy*
Play with a Purpose
Pantheon Books
New York 1985

- Elardo, Phyllis and Cooper, Mark*
 Aware (Activities for Social Development)
 Addison-Wesley Publishing Company
 Menlo Park, Ca 1977
- Elkind, David*
 The Hurried Child
 Addison-Wesley Publishing Co
 Reading, Ma. 1983
- Ellington, Henry; Addinall, Eric; and Percival, Fred*
 A Handbook of Game design
 Kogan Page, London/Nichols Publishing Company
 New York 1982
- Elliott, Charles*
 The Outdoor Observer
 E.P. Dutton & Co
 New York 1969
- Elting, Mary and Folsom, Michael*
 The Answer Book About Robots and Other Inventions
 Grosset and Dunlap
 New York 1984
- Erikson, Erik H*
 Identity and The Life Cycle
 International Universities Press, Inc
 New York 1959
- Erikson, Erik H*
 Childhood and Society
 W. W. Norton & Co
 New York 1963
- Fabian, Leonard*
 The Family Book of Camping
 Stadia Sports Publishing
 New York 1973
- Fiarotta, Phyllis and Fiarotta, Noel*
 The You and Me Heritage Tree
 Workman Publishing Company
 New York 1976
- Fischer, Hans K*
 Leitfaden für Wolfsführer
 Verlag H.R. Sauerlander & Co
 Aarau, Switzerland
- Fleming, June*
 Games (and More) for Backpackers
 A Perigee Books
 New York 1979
- From, Franz*
 Perception of Other People
 Columbia University Press
 New York 1971
- Frost, Reuben B. and Sims Ed., Edward J*
 Development of Human Values Through Sports
 American Alliance for Health, Physical Education, and Recreation
 Washington, D.C. 1974
- Fuchs, Erih*
 Looking at Maps
 Abelard-Schuman
 New York 1976

- Furth, Hans G*
 Piaget for Teacher
 Prentice-Hall
 Englewood Cliffs, N.J. 1970
- Gadpaille, W.J*
 Innate Masculine-Feminine Difference
 Human Sexuality
 February 1973
- Ganeri, Anita*
 The Usborne Book of Weather Facts
 EDC Publishing
 Tulsa, Oklahoma 1987
- Gardner, Riley W. and Moriarty, Alice*
 Personality Development at Preadolescence
 University of Washington Press
 Seattle 1968
- Gatland, Kenneth and Jefferis, David*
 Future Cities
 Usborne Publishing Ltd
 London 1979
- Getchell, Bud*
 Physical Fitness
 John Wiley & Sons, Inc
 New York 1976
- Gilcraft*
 Training in Observation and Tracking
 C. Arthur Pearson Limited
 Great Britain 1964
- Gilcraft and Bryan, R.W*
 Wolf Cubs
 C. Arthur Pearson Ltd
 Great Britain 1944
- Goldring, M.D.; David*
 The Camp Physician's Manual
 Charles C. Thomas
 Illinois 1967
- Goldstein, Ed.; Jeffrey H*
 Sports, Games, and Play
 Lawrence Erlbaum Assoc., Inc
 Hillsdale, N.J. 1979
- Goodman, Mary Ellen*
 The Culture of Childhood
 Teachers College Press
 Columbia University 1970
- Goodrich, Warren*
 Learning About Science Through Games
 Stackpole Books
 Pa. 1964
- Greenfield, Patricia Marks*
 Mind and Media: The Effects of Television, Video Games, and Computers
 Harvard University Press
 Massachusetts 1984
- Harlow, Rosie and Morgan, Gareth*
 175 Amazing Nature Experiments
 Random House
 New York 1991

- Hartley, Ruth and Goldenson, Robert M*
Understanding Children's Play
Columbia University Press
New York 1957
- Henselmann, Heinrich*
Vom Sinn der Arbeit
Rotapfel
1931
- Hester, Harriet; Nickles, Elizabeth; and Pauls, Florence*
Your Five Senses
David C. Cook
Elgin, Ill. 1976
- Hetzer, Hildegard*
Zur Psychologie Des Kindes
Wissenschaftliche Buchgesellschaft
Darmstadt, Germany 1967
- Hoper, Claus; Kutzleb, Ulrike; Stobbe, Alke; and Weber, Ed.; Bertram*
Awareness Games
St. Martin's Press
New York 1975
- Huizinga, Johan*
Homo Ludens, Vom Ursprung der Kultur im Spiel
Rowohlt
Hamburg 1956
- Hylar, Nelson W*
Rocks and Minerals
Wonder Books (How and Why Book Series)
New York 1971
- Ilg, Frances L. and Ames, Louise Bates*
Child Behavior
Dell Publishing Co
1963
- Jacobi, Jolande*
Der Weg Zur Individuation
Rascher Paperback
Zurich 1965
- Jennings, Terry*
Electricity and Magnetism
Childrens Press
Chicago, Ill. 1982
- Jung, Carl*
Psychologie und Erziehung
Rascher
1946
- Jünger, Friedrich Georg*
Die Spiele
Paul List Verlag
München 1959
- Kaufmann, Lloyd*
Sight and Mind
Oxford University Press
New York 1974
- Keilbacker, Martin*
Padagogische Orientierung im Zeitalter der Technik
Ernst Klett Verlag
Germany 1958

- Kidd, Aline H. and Rivoire, Ed.; Jeanne L*
Perceptual Development in Children
International Universities Press, Inc
New York 1971
- Klein, Ed.; Elias L*
Children and Computers
Jossey-Bass Inc.; Publishers
San Francisco 1985
- Klinger, Eric*
Structure and Functions of Fantasy
Wiley-Interscience, Div. John Wiley & Sons, Inc
New York 1971
- Knobel, Bruno*
101 Camping-out Ideas and Activities
Wilshire Book Company
No. Hollywood, Ca. 1976
- Koch, W*
Deine Farbe Dein Charakter
Verlag Elisabeth Schaeck
Neunkirchen-Saar 1967
- Kochan, Barbara*
Rollenspiel als Methode Sprachlichen und Sozialen Lernens
Scriptor Verlag GmbH Kronberg Ts.
1974
- Kohen-Raz, Reuven*
The Child from 9 to 13
Aldine and Atherton, Inc
Chicago, Ill. 1971
- Kyte, Kathy S*
Play It Safe
Alfred A. Knopf
New York 1983
- Larsen, Sally Greenwood*
Computers For Kids
Creative Computing Press
New Jersey 1982
- Leeming, Joseph*
Fun with String
Dover Publications, Inc
New York 1940
- Lenett, Robin; Crane, Bob; and illustrated by Smith, Frank C*
It's OK To Say No!
A Tom Doherty Associates Book
New York 1985
- LePage, Ph.D.; Andy*
Transforming Education
Oakmore House Press
Oakland, California 1987
- Lewis, M.D.; Melvin*
Language, Cognitive Development & Personality
Journal of Child Psychiatry — Yale University Press
New Haven, Conn. 1976
- Lidz, Theodore*
The Person
Basic Books
New York 1976

- Liepmann, Lise*
Your Child's Sensory World
Penguin Books, Inc
Baltimore, Md. 1973
- Loftus, Geoffrey R. and Loftus, Elizabeth F*
Mind at Play
Basic Books
New York 1983
- Lombardy, William and Marshall, Bette*
Chess for Children Step by Step
Little, Brown and Company
Boston 1977
- Lowenthal, Albert G*
The Great Cook's Guide to Breads
Random House
New York 1977
- Lowry, Ed.; Richard J*
Dominance, Self-Esteem, Self-Actualization: Germinal Papers of A. H. Maslow
Brooks/Cole Publishing
California 1973
- Luciow, Johanna; Kmit, Ann; and Luciow, Loretta*
Eggs Beautiful
Ukrainian Gift Shop
Minneapolis, Minn. 1984
- Luria, A.R*
Cognitive Development, Its Cultural and Social Foundation
Harvard University Press
Cambridge, Mass. 1976
- Lysing, Henry*
Secret Writing
Dover Publications, Inc
New York 1974
- Mackie, Dan and Hayes, Paul*
Communications
Hayes Publishing Ltd
Canada 1987
- Mao*
Camping for Cubs
The Boy Scout Association
London
- Mao*
Pack Holidays
The Boy Scouts Association
London
- Marsh, Susan*
All About Maps and Mapmaking
Random House
New York 1963
- Marzollo, Jean and Lloyd, Janice*
Learning Through Play
Harper and Row
New York 1972
- Masuda, Yoneji*
The Information Society
Institute for the Information Society
Tokyo, Japan 1981

- McKellar, Aida*
Viewpoint: How can one Foster Masculinity in Boys and Femininity in Girls?
Human Sexuality
October 1980
- Melody, William*
Children's Television
Yale University Press
New Haven
- Miles, Betty and illustrated by Nivola, Claire A*
Save the Earth
Alfred A. Knopf
New York 1974
- Montessori, Maria*
Kinder sind anders
Ernst Klett Verlag
Stuttgart, Germany 1964
- Montessori, Maria*
Über die Bildung des Menschen
Herder
1966
- Moor, Paul*
Die Bedeutung des Spieles in der Erziehung
Verlag Hans Huber Bern und Stuttgart
1962
- Murray, William D. and Rigney, Francis J*
Paper Folding for Beginners
Dover Publications, Inc
New York 1960
- Musselman, Virginia W*
Learning about Nature Through Games
Stackpole Books
Pa. 1967
- Myring, Lynn and Kimmitt, Maurice*
Lasers
Usborne Publishing
London 1984
- Nef, Maja*
Die Bedeutung von Fest und Feier in Erziehung und Heilerziehung
Verlag Hans Huber
Bern 1969
- Neubauer, Walter F*
Selbstkonzept und Identität im Kindes-und Jugendalter
Ernst Reinhardt Verlag
München Basel, Germany 1976
- Niemi, John A. and Gooler, Ed.; Dennis D*
Technologies for Learning Outside the Classroom
Jossey-Bass Inc., Publishers
San Francisco 1987
- Ontario Science Center*
Scienceworks
Addison-Wesley
Menlo Park, Ca. 1986
- Orlick, Terry*
The Cooperative Sports & Game Book
Pantheon books
New York 1978

- Ornstein, Robert and Ehrlich, Paul*
New World New Mind
Doubleday
New York 1989
- Parker, Steve*
The Brain & Nervous System
Franklin Watts
New York 1991
- Pasternak, Michael G*
Helping Kids Learn Multi-Cultural Concepts
Research Press Company
Illinois 1979
- Petrovsky, Ed.; A*
Age-Group and Pedagogical Psychology
Progress Publishers
Moscow 1984
- Piaget, Jean*
Science of Education and the Psychology of the Child
A Viking Compass Book
New York 1969
- Piaget, Jean*
Play, Dreams and Imitation in Childhood
W.W. Norton and Company
New York 1951
- Piers, Ed.; Maria W*
Play and Development
W.W. Norton and Company
New York 1972
- Pulliam, H. Ronald and Dunford, Christopher*
Programmed to Learn
Columbia University Press
New York 1980
- Reid, George*
Pond Life
Golden Press
New York 1967
- Rubin, Ed.; Kenneth H*
New Directions for Child Development: Children's Play
Jossey-Bass, Inc
San Francisco 1980
- Saunders, Charles Francis*
Edible and Useful Wild Plants
Dover Publications, Inc
New York 1934
- Schimpt, Ann*
Hide and Hunt Game
Ranger Rick, Vol. III, p. 11-14
Vienna, VA 1989
- Schmid, Peter*
Heimat als Voraussetzung und Ziel der Erziehung
Verlag Hans Huber
Bern 1970
- Schwartz, Alvin*
Hobbies
Simon and Schuster
New York 1972

- Schwartz, Alvin*
The Rainy Day Book
Trident Press
New York 1968
- Schwartz, Linda and illustrated by Armstrong, Beverly*
Earth Book for Kids
The Learning Works, Inc
California 1990
- Schwartzman, Ed.; Helen B*
Play and Culture
Leisure Press
New York 1980
- Schwarzenbach, Peter*
Milieuwechsel
Verlag Hans Huber
Bern und Stuttgart 1968
- Scott, Donald*
The Psychology of Fire
Charles Scribner's Sons
New York 1974
- Shane, Harold G.*
Teaching and Learning in a Microelectronic Age
The Phi Delta Kappa Educational Foundation
Bloomington, Indiana 1987
- Shane, Harold G. and Tabler, Bernardine M*
Educating For A New Millennium
A Diamond Jubilee Publication
Bloomington, Indiana 1981
- Shanks, Bernard*
Wilderness Survival
Universe Books
New York 1980
- Shears, Ph.D.; Loyda M.; Bower, Ph.D.; Eli M*
Games in Education and Development
Charles C. Thomas, Publisher
Springfield, Ill. 1974
- Sicker, Albert*
Kind und Film
Verlag Hans Huber
Bern und Stuttgart 1956
- Simon, Sidney B. and Olds, Sally Wendkos*
Helping Your Child Learn Right From Wrong
Simon and Schuster
New York 1976
- Skinner, B.F*
Science and Human Behavior
The Free Press
New York 1953
- Skutch, Alexander F*
Parent Birds and Their Young
University of Texas Press
Austin, Texas 1979
- Spock, Benjamin*
Raising Children in a Difficult Time
W.W. Norton & Company
New York 1974

Sponseller, Ed.; Doris
 Play as a Learning Medium
 National Association for the Education of Young Children
 Washington, D.C. 1974

Stallibrass, Alison
 The Self-Respecting Child
 Warner Books
 New York 1979

Steves, Joyce
 Pre-Computer Activities
 Harbor House Publishers
 Baltimore, Md. 1984

Stice, Ed.; James E
 Developing Critical Thinking and Problem-Solving Abilities
 Jossey-Bass Inc., Publishers
 San Francisco 1987

Stumpfe, Ortrud
 Die Symbolsprache der Märchen
 Verlag Aschendorff Munster Westf
 Germany 1965

Sutton-Smith, Brian
 Play and Learning
 Gardner Press
 New York 1979

Sutton-Smith, Brian and Sutton-Smith, Shirley
 How To Play With Your Children
 Hawthorn Books
 New York 1974

Tanner, J.M
 Education and Physical Growth
 International Universities Press, Inc
 New York 1970

Tatchell, Judy and Wells, Dilys
 You and Your Food
 Usborne Body Books
 London 1985

Taylor, Paula
 The Kids' Whole Future Catalog
 Random House
 New York 1982

The Canadian General Council
 The Cubmaster's First Year
 The Boy Scouts Association
 1948

The Scout Association of Australia
 Fun in Cubbing
 1972

Thomas, Lowell J. and Sanderson, Joy L.
 First Aid for Backpackers and Campers
 Holt, Rhinehart and Winston
 New York 1978

Tworowska, Ed.; Ianina
 Nasze gry i Cwiczenia
 W. Antoniego Markiewicza
 Celle 1946

van Krevelen, Alice
 Children in Groups: Psychology and The Summer Camp
 Brooks/Cole Publishing Co
 Monterey, Ca. 1972

Vanderburg, William H
 The Growth of Minds and Cultures
 University of Toronto Press
 Toronto 1985

Vernon, M.D.
 Perception Through Experience
 Barnes & Noble
 New York 1970

Villalpando, Eleanor
 Synthesize
 Think Ink Publishing
 Phoenix, Az. 1982

Villalpando, Eleanor and Kolbe, Kathy
 Analyze
 Resources for the Gifted, Inc
 Phoenix, Az. 1982

Walsh, Roger
 Staying Alive
 New Science Library
 Shambhala 1985

Wellendorf, Franz
 Schulische Sozialisation und Identitat
 Beltz Verlag
 Weinheim und Basel 1973

Whiteside, Mary F. and others
 From Egocentric to Cooperative Play in Young Children
 Journal of Child Psychiatry- Yale University Press
 New Haven, Conn. 1976

Williams, Ed.; Gertrude J
 Children in the 21st Century
 Journal of Clinical Child Psychology
 1980

Wylar, Rose
 Science Fun with Toy Boats and Planes
 Simon and Schuster Inc
 New York 1986

Wylar, Rose and Ames, Gerald
 The Story of The Ice Age
 Scholastic, Inc
 New York 1967

Yardley, Alice
 Senses and Sensitivity
 Citation Press
 New York 1973

Yardley, Alice
 Discovering the Physical World
 Citation Press
 New York 1973

Young, Ed.; Peter
 The War Game
 Crescent Books
 New York 1974

Zulliger, Hans

Heilende Kräfte im kindlichen Spiel
Ernst Klett Verlag
Stuttgart 1952

Lexikon der Padagogik B. 2
A. Francke A.G. Verlag
Bern 1951

Boy Scouts of America — Lifesaving
Boy Scouts of America
North Brunswick, N.J. 1965

Many Old Wolves — Games for Cubs
C. Arthur Pearson Limited
Great Britain 1964

Camping Standards
The Boy Scout Association

Science and Technology Education and National Development
Unesco
1983